

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

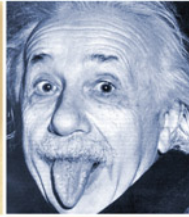
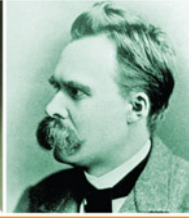
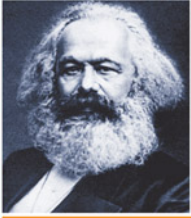
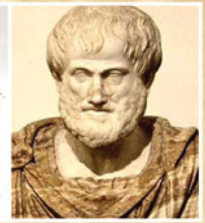
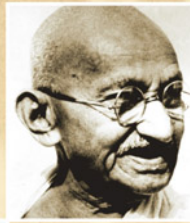
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

özel fiyat
9.90
TL

maya
Kitap

100 BÜYÜK DÜŞÜNÜR

Hazırlayan:
Sabri Kalıç

Maya Kitap: 37 , Araştırma: 7

1. Baskı, İstanbul Ocak 2012

2. Baskı, İstanbul Şubat 2012

ISBN: 978-605-5675-40-0

Tüm Yayın Hakları Maya Kitap'a Aittir

Yayın Yönetmeni: Tahir Malkoç

Hazılayan: Sabri Kaliç

Son Okuma: Şengül Yüksel

Mizanpaj: Vedat Ateş

Kapak: Ali Doğan

Maya Kitap

Merkez Mah. Kocamansur Sok. No: 6/4

34381 Şişli / İstanbul

Tel: 0212 296 97 12

e-mail: info@mayayayinlari.com

www.mayayayinlari.com

Sertifika: 14079

Kitap Matbaası

Davutpaşa Cad. No: 123/1

Topkapı / İstanbul

Tel: 0212 482 9910

Sertifika: 16053

İÇİNDEKİLER

HİNT VE ÇİN DÜŞÜNÜRLERİ

ZERDÜŞT / 8
HAMMURABİ / 10
LAO TSE / 12
BUDA / 14
KONFÜÇYUS / 16
MENCIUS / 18
HSÜN TSU / 20
TAGORE / 22
GANDHİ / 24
KRİŞNAMURTI / 26

İLKÇAĞ DÜŞÜNÜRLERİ

THALES / 30
PYTHAGORAS / 32
HERAKLEİTOS / 34
ELEALİ ZENON / 36
DEMOKRİTOS / 38
SOKRATES / 40
PLATON / 42
SİNOPLU DİYOJEN / 44
ARİSTOTELES / 46
EPİKÜROS / 48
CİCERO / 50
SENECA / 52

ORTAÇAĞ DÜŞÜNÜRLERİ

ORTAÇAĞ BATI DÜŞÜNÜRLERİ

PLOTİNUS / 56
AUGİSTİNUS / 58
ANSELMUS / 60
AQUİNO'LU THOMAS / 62

ORTAÇAĞ DOĞU DÜŞÜNÜRLERİ

FARABİ / 66
HALLACI MANSUR / 68
BİRÜNİ / 70
İBNİ SİNA / 72
ÖMER HAYYAM / 74
GAZALİ / 76
İBNİ RÜŞD / 78
MUHYİDDİN İBN-ÜL ARABÎ / 80
MEVLANA / 82
HACI BEKTAŞ VELİ / 86
İBNİ TEYMİYYE / 90
İBNİ HALDUN / 92

RÖNESANS DÜŞÜNÜRLERİ

ERASMUS / 96
MACHİAVELLİ / 98
THOMAS MORE / 100
MARTİN LUTHER / 102
MONTAİGNE / 106
BACON / 108
CAMPANELLA / 110

YENİÇAĞ DÜŞÜNÜRLERİ

17. Y.Y. - 18. Y.Y.
HOBBES / 114
DESCARTES / 116
SPINOZA / 118
LOCKE / 120
LEIBNİZ / 122
MONTESQUİEU / 124
VOLTAİRE / 126

GEORGE BERKELEY / 128
DAVID HUME / 130
ROUSSEAU / 132
SMİTH / 136
PAINE / 138
WOLLSTONECRAFT / 140

ÇAĞDAŞ DÜŞÜNÜRLER

19. Y.Y. VE SONRASI

KANT / 144
BENTHAM / 148
FICHTE / 150
HEGEL / 152
SCHELLING / 154
SCHOPENHAUER / 156
COMTE / 158
TOCQUEVILLE / 160
FEUERBACH / 162
PROUDHON / 164
KIERKEGAARD / 166
BAKUNİN / 168
THOREAU / 170
MARX / 172
ENGELS / 176
KROPOTKİN / 178
NİETZSCHE / 180
FREUD / 182

HUSSERL / 184
SANTAYANA / 186
WEBER / 188
RUSSELL / 190
EİNSTEİN / 192
JASPERS / 194
WITTGENSTEIN / 196
HEIDEGGER / 198
GRAMSCI / 200
POPPER / 202
ADORNO / 204
SARTRE / 206
ARENDT / 208
LEVİNAS / 210
MERLEAU-PONTY / 212
SİMONE DE BEAUVOİR / 214
STRAUSS / 216
CAMUS / 218
MAHARISHI M. YOGI / 220
RAWLS / 222
ALTHUSSER / 224
FOUCAULT / 226
BAUDRİLLARD / 228
DERRİDA / 230

KAYNAKÇA / 233

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap bir felsefe tarihi olmaktan çok, felsefe okuma niyeti olanlara yol gösterme çabasında alçakgönüllü bir derlemedir. Bu tür kitapların doğası gereği buralarda (*hele de felsefe gibi son derece geniş bir alandan söz ediliyorsa*) kısıtlı, ancak başlangıç düzeyinde bazı adlara yer verilmektedir. Amacımız (*ve dileğimiz*) felsefe alanında okumalar yapmak isteyen ve düşünce tarihinin belli başlı düşünürleri hakkında fikir edinmek isteyen birinin, özellikle de gençlerin bu kitabı bir çıkış noktası olarak görmesidir.

Kitabınızın sonundaki kaynakçada bizim de yararlandığımız, bu alanda daha derin araştırmalar yapmak isteyenlere hitap eden bir liste bulacaksınız. Bunlardan bazıları internet sitesi olsa da bu sitelerin bizim elememizden geçirilmiş, belli bir bilimsel güvenilirliğe sahip siteler olmasına dikkat edilmiştir. Ama bir alanda araştırma yapmak isteyen insanların, özellikle de öğrencilerin mümkün olduğu kadar internet sitelerine değil de o alanda yetkin bilim insanı ve araştırmacı olan kişilerin yazdıkları kitaplara rağbet etmeleri gerektiği konusunun da bir kez daha altını çizmek isteriz.

Genel bir çeviri hatası olarak “eski Yunan” olarak adlandırılan, ama tarihsel ve coğrafi açıdan bakıldığında bugünkü coğrafi Yunanistan’dan çok Ege bölgemiz, Yunan Adaları ve Doğu Yunanistan kökenli olan antikçağ düşünürleri ve yazar-

larının ne kadar çok olduğu bu kitapta dikkatinizi çekecektir. Eski Yunan’ın en önemli düşünürleri olan “Milet Okulu Üçlünün (*Thales, Anaksimenes ve Anaksimandros*) bugünkü bildiğimiz Aydın ili sınırları içindeki Milet’te yaşamış olması ve onların da sistematik felsefenin kurucuları olan Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi anıt düşünürlerin öğretmenleri olması bize bugün içinde yaşadığımız Anadolu coğrafyasının çağdaş felsefe tarihi üzerindeki çok önemli yerini belirtmeye yetecektir.

Efes Okulu üyesi Herakletios’tan, Yunan Adaları kökenli Pisagorcular’a ve Uralı Anaksagoras’tan Sinoplu Diyojen’e kadar Anadolu toprağının yetiştirdiğı düşünürler her zaman bilinmeli ve onların “eski Yunan” kökenli oldukları vurgulanır-ken, Batı Anadolu kökenleri de unutulmamalıdır. Bugün genelde bilinçsizce “Batı uygarlığı” deyip geçtiğimiz uygarlığın kökenini Anadolu’ya dayandıran ve Anadolu kültürlerini bir bütün olarak gören yazar ve düşün insanlarımız başta Halkarnas Balıkcısı ve Azra Erhat da bu bağlamda yeniden hatırlanmalı ve tekrar tekrar okunmalıdır.

MAYA KİTAP

DOĞU BİLGELİĞİ
HİNT VE ÇİN
DÜŞÜNÜRLERİ

Ahura Mazda

Hangi tarihte yaşadığı, hatta gerçekten yaşayıp yaşamadığı bile tam bilinmese de Zerdüş, milyonlarca insana hitap eden felsefesiyle Ortadoğu halkları gözünde önemli bilgelere biridir.

Zerdüş bazılarınca peygamber olarak değerlendirilse de duruşu filozofa daha yakındır. MÖ 10. ila 6. yüzyıl arasında bir tarihte yaşadığı tahmin edilmektedir. Zerdüş ve Zerdüşlüğe ilişkin belgelerden, onun Kuzeybatı İran'da yaşadığı sanılıyor. Kuzeybatı İran'ın (Medya) taşıdığı neolitik kültür Zerdüş felsefesinin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Sümer kent devriminin de bölgeye etkilerinin olması her iki etkinin sentezine dayalı bir gelişmeyi doğurmuştur. Dönemin temel aryan tanrıçaları olan İndra, Mitra ve Varuna'dan "Ahura Mazda" adında bir tanrıya geçiş yapılmıştır. Bu anlamda İran, Medya ve Anadolu tek tanrıcılığına doğru bir aşama anlamına gelen Zerdüş inancının çıkışında, kölecilik uygarlığına karşı dinamiklerin bölgede yoğun yaşanan neolitik kültürden alınması yatmaktadır.

Bu kültür şekillenmesi Zerdüş'ün tarım ekonomisine son derece bağlı olması, emeği, üretimi, helal kazancı esas alması, yeşile kutsallık atfetmesi ve hayvanları korumayı esas almasına yansımıştır. Neolitik kültürün Zerdüş felsefesine yansıyan en derin etkileri kadına yaklaşımında kendisini göstermiştir. Kölecilik sisteminde Marduk'la birlikte giderek toplumsal statüsündeki düşüşü derinleşen kadına, Zerdüş tarafından üstün değer biçilmiştir.

Roma merkezlerine kadar etkisini gösteren Zerdüş antik çağ kölecilik toplumdan klasik kölecilik çağının (MÖ 500-MS 500) başlamasında belirleyici güç kaynaklarından biri olmuştur. Tarih boyunca tek tanrılı dinlerin, özellikle İsa'nın çıkışında rol oynaması nedeniyle etkilerini korumuştur. Yine Zerdüş'ün zıtların birliği ve karşıtlığına dayanan düşünce sisteminin tarihe en büyük katkısı felsefeyi düşünenin

gelişimine kaynaklık etmekle olmuştur. Zerdüşt felsefesinin etkileri Sokrates ile yoğunlaşmış, “doğru düşünme, doğru söz, doğru eylem” ilkesi, “doğru düşün, mükemmel yap, güzel ol” ilkesine dönüşerek Sokrates ahlakının özünü oluşturmuştur.

Zerdüşt’ün bir karakter olarak tanımlanması ilk kez Xantus’un ve Plato’nun yapıtlarında karşımıza çıkıyor ve daha o zamanlar bile kendisinden “eski bir paygamber” olarak söz edilmektedir. Adının anlamından tutun da gerçekten yaşamış bir insan mı, yoksa çeşitli yazarların yazdıklarının sonradan toplanmasına verilmiş bir ad mı olduğu bile kesin değildir. Kesin olarak bilinen noktalar bu adda birinin (ya da birilerinin) Avesta dilinde çeşitli eserler verdiği ve bu eserlerin zaman içinde felsefenin konusundan çıkarak din haline dönüşmüş olmasıdır. Gathalar (Zerdüşt’ün sözleri olduğu sanılan şarkı ve ilahiler), Pehlevi Dili’ndeki dini metinler olan “Bundahişn” ile “Denkart” ve çeşitli Yunan yazarların eserleri gibi kaynakların Zerdüşt’ün görüşlerini ne ölçüde doğru yansıttığı da tartışmalıdır.

Zerdüşt’ün güçlü bir filozof ve düşünce adamı olduğunu, doğa, toplum ve insan gerçeğine ilişkin bilimsel perspektiflerinde görmek mümkündür. Örneğin Antikçağ Yunan filozoflarının hareket noktası, Zerdüşt inancının geliştirdiği kavramlara dayanır. MÖ 538 dönemlerinde yaşayan Theopampos Ahura Mazda ve Ehriman arasındaki mücadeleyi tabiatın kendi içindeki kanunu olarak algılar. Zerdüştlük inancında tanrı kabul edilen Ahura Mazda “Aklın Efendisi” olarak sembolize edilir, Ehriman ise kötülüğün güçlerini temsil eder. Ve iyilik-kötülük mücadelesi bu noktada başlar. Yunan felsefesinin Zerdüştlük’ten etkilenme yönündeki diğer bir örneğini ise Heraklitos’da görebiliriz. Heraklitos “sonsuz hareket” kuramında Zerdüşt’ün karşıtlar mücadelesi çizgisinden etkilenir. Bundan yola çıkarak, Zerdüşt’ün gök, ı ışık, güneş ve diğer göksel varlıkların çözülmesini yorumlar, bununla fiziksel evrenin öz devinimlerini formüle eder. Zerdüşt’ün felsefi inancının dünyanın beş temel elementten oluştuğunu belirtir. Bunlar toprak, su, ateş, hava ve bitkidir. Bu tespitler kuşkusuz yerindedir. Zerdüşt inancının yaşandığı Mezopotamya bölgesinin coğrafi konumu ve yaşam koşulları bu tespitlerin kaynağını oluşturur. Mezopotamya’nın elverişli topraklarını da düşüncecek olursak, Ortadoğu halklarının yaşamında doğa koşulları ve tarımın dini inançlarını dahi şekillendirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

HAMMURABI

M.Ö. 1793?-M.Ö. 1750?

Aslında ilk yasalar olmaktan çok, ilk reformcu düşünceler taşıyan, ilerleme yasalarının yapıcısı olan Hammurabi Babil'in altıncı kralıydı ve Sümer ve Akadları fethederek, Babil İmparatorluğu'nun kralı olmuştu. Böylece de Babillerin Mezopotamya üzerinde hegemonyasını kurmuştu. Çoğu kişi taafından ona 'ilk yasa koyucu' unvanı verilse de bu yanlış bir düşüncedir.

Hammurabi komşuları Larsa, Mari ve Asur ile otuz yıl boyunca savaştı ve İran körfezinden Diyarbakır'a ve Zagros'dan Batı çöllerine kadar uzanan bir imparatorluk yarattı. Egemenliğindeki toprakları merkezi bir sistemle yönetti. Resmi yazışma düzenini kurdu. Ayrıca ilki İran'da kurulan posta teşkilatını ülkesine getirtmiş, polis teşkilatını ve ilk belediye sistemini kendi iktidarında oluşturmuştur. Polis teşkilatı şehrin iç güvenliğini sağlıyordu, bir ayaklanma ya da suç olduğunda derhal müdahale edip suçluları yakalıyorlardı. Yakalanan bu suçlular oluşturulmuş mahkemelerde kralın kendi yazdığı 282 maddelik kanunlara göre cezalandırılıyordu, ama genelde bu cezalar çok ağırdı. Belediye reisini Hammurabi kendisi tayin ediyordu. Kurduğu belediye sistemi günümüzdekilere benziyordu; şehrin düzenlenmesi, onarılması ve temizlik işlerine belediye bakıyordu. Kurduğu posta teşkilatı sayesinde şehri mahalle mahalle, sokak sokak ve ev numaralarına göre ayırmıştı. Böylece bir posta istenilen doğru adrese ulaşıyordu. Bu sistemin ilk kez Hammurabi zamanında kullanıldığı yapılan arkeolojik buluntular sayesinde kesinleşmiştir. Hammurabi bilime, sanata ve mimari konulara çok önem vermektedir. Bunun da en büyük kanıtı ünlü Babil Kulesi ve Babil'in Asma Bahçeleri'dir. İktidarı süresince kendisini tanrılaştırdı ve "kralların

tanrısı” olarak ilan etti. Erkeklerin varis olabileceği mutlak monarşi kurdu ve bu dönemde Babil ülkesinin tanrısı Marduk Sümer-Akkad topluluklarının en yüksek tanrılarından biri oldu.

Hammurabi Yasaları

MÖ 1760 yılı civarında Mezopotamya’da yazılan, tarihin en eski ve en iyi korunmuş yazılı yasalarından biridir. Bu dönemden önce toplanan yasa koleksiyonları arasında Ur kralı Ur-Nammu’nun yasa kitabı (MÖ 2050), Eşnunna yasa kitabı (MÖ 1930) ve İsin’li Lipit-İştar’ın yasa kitabı (MÖ 1870) da yer almaktadır.

Hammurabi Yasalarının Özellikleri:

1. Sümer yasalarına göre biraz daha serttir. Ancak toplumun bütün kesimlerinin hakları güvence altına alınmıştır. Medeni hukuk, ceza hukuku, ticaret hukuku, miras hukuku gibi alanları düzenleyen bu yasalar Sami geleneklerinden ve Urukagine yasalarından yararlanılarak hazırlanmışlardır.

2. Hammurabi yaptığı yasalarla, ilan ettiğinin aksine “Tanrı Kral” yerine “Hayırsever Kral” kavramını getirmiştir. Kendini “Adaletin Çobanı” , “Kavimler Çobanı” gibi sanlarla anması buna örnektir.

3. Tarihte ilk defa hukuk devleti anlayışını getirmişlerdir.

Babil Kralı Hammurabi’nin çeşitli meselelerde verdiği kararlar Babil’in koruyucu tanrısı Marduk adına yapılan Esagila Tapınağı’na dikilen bir taş üzerine Akatça dilinde yazılmıştı. Hammurabi kendisine bu kanunları yazdırmanın güneş tanrısı Şamaş olduğunu söyleyerek yasalarının da tanrı sözü sayılmasını sağlamıştır.

Arkeolog Jean Vincent Scheil’in 1901’de Elam’da bulduğu (bugünkü Huzistan, İran) ve Fransa’ya taşıdığı Hammurabi Yasaları’nın yazılı olduğu levha Louvre Müzesi’nde sergilenmektedir. Yaklaşık iki metrelik silindirik bir taşın üstüne çivi yazısı ile yazılmış olan kanunlar tam 282 maddedir, ancak bu maddelerin 30’u şu anda okunamayacak durumdadır. 13 sayısı o dönemde de uğursuz sayıldığı için 13. madde yazılmamıştır.

LAO TSE

M.Ö. 604? – M.Ö. 531?

Konfüçyusçuluk ve Budizm’le birlikte, Uzakdoğu’nun en yaygın felsefelerinden biri olan Taoizm erdemli bir insan olmaya verdiği değerle, tüm insanları barış ve huzura davet etmektedir.

Taoizmin kurucusu Lao-Tse’nin hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Bazı kaynaklara göre MÖ 604 yılında doğduğu sanılmaktadır. Yunan filozoflarından Thales, Anaximandros ve Pisagor’un çağdaşı olduğu, bunlarla karşılaştırılırsa birbirlerine benzeyen yanlarının çok olduğu görülür. Lao-Tse’nin doğumu ile ilgili, halk arasında yayılmış bir de efsane vardır. Buna göre, Lao-Tse’nin annesi göksel bir nurdan gebe kalmış, seksen yıl sonra da ak saçlı, ak sakallı bir çocuk doğurmuş. İşte Lao-Tse (yaşlı usta) adı buradan geliyor. Lao-Tse’nin doğum tarihi kesin olarak saptanamadığı gibi hangi yılda ve nerede öldüğü de belli değildir. Bir iddiaya göre, Chau hanedanının yavaş yavaş çökmeye yüz tuttuğunu gören düşünür bu fena sonuca tanık olmamak için hükümet merkezi olan Lo-Yang kentini bırakarak Batı’ya doğru gitmiş. Hotan geçitine geldiği zaman buranın koruyucusu ve kendi öğrencisi olan Hsion mesleği hakkında ve düşüncelerini içeren bir eser yazmasını istemiş, o da tek yapıtı olarak bilinen (“Tao Te Ching” ya da “*Erdem Kitabı*”) adlı eseri yazıp vermiş.

Lao-Tse varlıkların kaynak ve kaderini inceler ve temel olarak bir ilk neden ve hareket noktası olarak da bir “en ilkel birlik” kabul eder. Tao Okulu ya da Taokiya adını da alan bu felsefe bir çeşit mutlak Pan-teizm, yani kamutanrıcılık ya da Tanrı’yı dünya ile özdeşleştiren bir sistemdir. Bu sisteme göre, hissedilir âlem her türlü yetkisizliklerin ve sefaletlerin nedenidir ve insani kişilik tüm varlıkların kaynak ve sonu olan “Varlık”ın, “Büyük Birlik”in aşığı ve geçici bir tarzıdır.

Lao-Tse “*Erdem Kitabı*” adlı eserinde bu birinci ilkenin mutlak ve

BUDA

M.Ö. 563? – M. Ö. 483?

Yeryüzünde milyonlarca takipçisi olmasına karşın bir dinden çok, bir felsefe akımı olarak kabul edilen Budizm’in kurucusu olan Gotama Buda şiddete karşı olması, yaşayan her canlıya değer vermesi gibi özellikleriyle bugün de birçok insan için yol gösterici özelliğini korumaktadır.

Budizm’in kurucusu olan Buda, Kuzey Hindistan’da Lumbini koruluğunda doğmuş bir filozoftur. Buda “aydınlanmış” manasına gelir. Buda bir gün “Bilgi Ağacı” denilen incir (Bo) ağacının altında dalmış iken, birden içinde aydınlanma hissetmiş, ilhamlarını halka duyurmak için memleketini dolaşmaya başlamıştır. Seksen yaşında iken Kusingara’da ölen Buda yaşadığı sürece kendisinin bir Tanrı olduğunu iddia etmediği gibi, sıradan bir insan olduğunu da açıkça söylememiştir. Bazıları ona büyük bir toplumbilimci gözüyle bakmışlardır. Bununla beraber, onun gerçekten yaşayıp yaşamadığı da ayrı bir tartışma konusudur. Buda güçten kuvvetten kesilince Nirvana’ya girme kararı almıştır.

Onun vaazlarından etkilenenler “Sangha” adında bir teşkilât kurmuşlardır. Dünyanın en eski bekâr rahipler teşkilatının bu olduğu söylenir. Kadınların girmesini yasakladığı bu teşkilâta sonradan onların da alınmasına izin vermiştir.

Budizm’de inancın temelini “Buda’ya sığınırım, Dharma’ya sığınırım, Sangha’ya sığınırım” cümlesi oluşturur. Budizm’e girmek isteyen bir kişinin önce bu cümleyi söylemesi gerekir. Bunlardan birini inkâr eden kişi Budist sayılmaz. Budizm’de inancın esası Buda’ya imandır. Buda dininde rahip olabilmek için belirli yeteneklere sahip, on beş yaşını bitirmiş, ana-babasının iznini almış olmak şarttır. Sangha’ya giren rahip ve rahibeler evlenemezler.

Budizm’de tapınaklara “Vihara” denir. Ayda iki defa bir araya gelen rahipler yaptıkları hataları itiraf ederek benliklerini öldürürler. Budizm’deki Karma-Tenasüh (Ruhgöçü) inancı, zihinsel ve bedensel ihtiraslardan kurtulmayı; Nirvana ise doğum, ölüm, varlık, ihtiyarlık ve ızdıraptan kurtulmayı ifade eder.

Buda dininde cemaatle de ibadet yapılır ve herkese açıktır. Kadınların ahlâk ve fazilet sahibi olmaları esastır. Kaçak ilişkiler yasaktır. Putlara tapmayı yasaklayarak onları kırdırmasına rağmen, Buda'nın ölümünden sonra putperest Brahmanlar seri bir şekilde Buda heykelleri yapmaya başlamışlar, Buda'ya karşı aşırı sevgi besleyenler de zamanla bu heykellere taparak onu tanrılaştırmalardır.

Budizm, başlıca iki mezhebe ayrılır: 1- Hinayana, 2- Mahayana.

1- Hinayana (Küçük Araba), kişinin kendisini kurtarmasını hedef aldığı için böyle isimlendirilmiştir. Bu mezhep Seylan ve Güney Asya'da yayılmıştır. Mensupları saf Budizm'e yani Buda'nın asıl telkinlerine kendilerinin muhatap olduklarını iddia ederek Mahayana koluna bağlı olanları sapıklıkla suçlarlar. "Hinayana Budizmi" de denilen bu kol bazı farklarla Burma, Tayland, Laos, Kamboçya ve Seylan'da çoğunlukta-
dır. Hinayana Budizmi de bazı küçük kollara ayrılmıştır. Fakat bu hiçbir zaman Mahayana'daki kadar olmamıştır.

2- Mahayana (Büyük Araba), toplumu bir bütün halinde ele alarak herkesin kurtuluşa ermesini gaye edinmiştir. Onlara göre Budizm herkese cevap vermeli, herkesin ihtiyaçlarını gidermeli, doktrinleri basitleştirilerek, halkın anlayacağı bir seviyeye getirilmelidir. Budizm'in bu kolu başka din ve doktrinlerden yararlanmakta sakınca görmez. Bu mezhebe göre Nirvana'yı gerçekleştiren herkes Buda unvanını alır ve ihtiraslarının esiri olarak dünya zevklerinin arkasında koşmaz. Mahayana mensupları, "Hata yapabilirim" diye faaliyetleri askıya almanın karşısındadır. "Bu yüzden pişmanlık duymaya lüzum yoktur" derler. Mahayana'ya bağlı kişi kendini kurtuluşa hazırlayabilmek için şu hususlara dikkat etmek zorundadır: 1- Cömertlik, 2- Olgunluk anlamında bilgelik, 3- Budizm'in ahlâk kurallarına sadakat, 4- Meditasyon, 5- Karşılaştığı olumsuzluklara sabır göstermek, 6- Hiç usanmadan sürekli bir gayret içinde olmak.

Buda'nın ölümünden sonra, ruhban sınıfı dinin yayılmasında (onun yaptığı gibi) vaaz metodunu kullanmışlardır. Budizm'in en güçlü yayılma dönemi Hint hükümdarlarından Aşoka (MÖ 273-236) zamanına rastlar. Kral Budizm'in yayılmasını sadece tavsiye etmekle kalmamış, bizzat kendisi de Budizm'e girerek bütün Hint yarımadasının bu dine girmesine öncülük etmiştir. Onun zamanında Budizm Hindistan dışında Seylan, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Bingazi, Makedonya, Kuzeybatı Yunanistan'a kadar yayılmıştır.

KONFÜÇYUS

M.Ö. 551 – M.Ö. 479

Adı en çok bilinen düşünürlerden biri olan Konfüçyus'un özlü sözleri dünyanın hemen her yerinde peygamber sözleri derecesinde saygı görmekte ve kuşaklar boyunca bir insandan diğerine aktarılmaktadır.

Büyük Çin bilgisi, düşünür, siyasal yönetici ve Çin tarihinde resmi din olarak kabul edilen öğretilerin kuramcısı Konfüçyus MÖ 551 yılında, Lu kentinde (şimdiki Shantung eyaletinde) doğdu. Chou hanedanlığı döneminde (MÖ 1027-256), Hristiyanlığın doğuşundan yaklaşık beş yüz yıl önce yaşadı. Küçük yaşlardayken babası ölünce, annesi tarafından mütevazı koşullarda büyütüldü.

Konfüçyus'un yaşam öyküsüyle kişiliğinin de ona atfedilen öğretilerin ayrıntılarının da doğruluğundan emin olmak tarihsel açıdan olanaklı değildir. Kaynaklarda onun ölümünden sonra geliştirilmiş, kuşkusuz pek çok yönüyle izleyicileri tarafından elden geçirilmiş, zenginleştirilmiş, yeniden düzenlenmiş açıklamalar vardır. Mevcut bilgilerdeki kimi iç tutarsızlığa, kimi vurgu farklılığına karşın, bilgi ile ahlaksal erdem arayışına tutkuyla inanan, tüm yaşamı boyunca dürüstlüğü koruyan, kendini sadece öğretmeye adanmış bir adama ait bütünlüklü çizgileri seçmek olanaklıdır. Benzer şekilde, Konfüçyus'a atfedilen yazılı özdeyişlerin ona ait olup olmadığını saptamak da pek kolay değildir. Konfüçyus'a atfedilen deyişlerle düşüncelerin çoğu “*Konuşmalar*” diye bilinen bir seçkide toplanmıştır.

Konfüçyus düşüncesi 1583'te Pekin'e yerleşen Cizvit misyonerleri Çin bilgisi ile kültürünü özümseyip bu yeni bilgilerini Avrupa'ya aktarıncaya kadar Batı dünyasında bilinmiyordu. “*Kung Fu-tzu*” adını Latinceleştiren ve “Konfüçyus” haline getiren de bu Cizvitler

olmuştu ve böylece bu büyük bilge Batı dünyasında Konfüçyus adıyla tanındı.

Ahlaksal iyilik kavramının merkezinde “jen”, yani iyilikseverlik ya da insan sevgisi düşüncesi vardır. Çincedeki bu sözcüğün tam karşılığını Türkçede bulmak güçtür. İnsanlar arasında kurulması gereken en iyi ilişki biçimini karşılamak üzere, kimi zaman “iyilikseverlik” kimi zaman da “insancılık” diye yorumlanır. Doğuştan gelme bir yeteneğin alıştırmalarla güçlendirilmesiyle değil, kişinin kendini eğitime çabasıyla geliştirilen özel bir yetidir “jen”. Konfüçyus “*Konuşmalar*” kitabında “jen” ya da iyilikseverlik hakkında şöyle der: “Eğer gerçekten dilersek olur.” Konfüçyus’a göre “jen”, “efendi” ya da “üst insan” dediği kimsenin en önemli, biricik sıfatıdır. Bu kişi öğrenmeye öylesine düşkündür ki, içtenlikli öğrenme uğraşı ona “yemek yemeyi unutturur”, “o yaşlandığının farkına varmaz.”

Konfüçyus’un MÖ 479’da Çiyu-fu’da ölümünden sonra öğrencileri onun öğretisini sessiz sedasız sürdürdü. İki önemli izleyicisi Mensius ile Hsün Tzu Konfüçyusçu düşünceye kendi fikirlerini, kendi vurgularını da katarak, seçkinlerin eğiticisi oldu.

Han hanedanlığı döneminde (MÖ 206- MS 9) Konfüçyusçu düşünce yeniden canlandı. Eski yazılardan parçalar derlenip elden geçirildi ve Hristiyanlığın ilk yıllarında Budacılığın da Çin’e ulaşmasına karşın, Konfüçyusçu düşünceler yeniden yaygın kabul gördü. Konfüçyus ile izleyicilerine atfedilen özdeyişlerle öğretiler MÖ 6. yüzyıldan 1911’de Ch’ing hanedanlığının kaldırılışına kadar geçen 2500 yıl boyunca Çin’in ahlaksal, toplumsal, siyasal yapısını biçimlendirdi. Çin İmparatorluğu’nun neredeyse tüm kurumları, gelenekleri, amaçları, özelemleri Konfüçyus’un erdemli birey, erdemli toplum anlayışına dayanıyordu. 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar Çin’de eğitim, hemen hemen tümüyle, Konfüçyus’un ilkelerine göre biçimlendirilmişti. 1313’ten 1905’e kadar sürdürülen devlet görevliliği sınavları Konfüçyus’un “Dört Kitap” diye bilinen yapıtlarını okumayı gerektirirdi.

MENCIUS

M.Ö. 372? - M.Ö. 289?

Çin bilgelerinden Mencius birey haklarına verdiği değerle diğer bazı Uzakdoğu öğretilerinden ayrılmaktadır. Bir kralın sadece “kral olduğu” için saygıyı hak etmediği, bunun için “iyi bir kral” olması gerektiğini söylemesi o dönemin değer yargıları açısından çok dikkat çekicidir.

Mencius’un (*Latin harfleriyle böyle yazılmasına rağmen, Çince “Meng Zi” veya “Meng Tzu” olarak söylenir*) doğum tarihinin 372 ila 385 arası, ölüm tarihinin 289 ila 302 arası bir tarih olduğu kabul edilir. Konfüçyus’un izinden gidenler arasında en bilinen düşünürdür. Doğum yeri bile Konfüçyus’un doğum yeri Kufu’nun otuz kilometre güneyinde olan Zoucheng’dir.

Mencius’un Konfüçyus’un torunu Zisi’nin bizzat öğrencisi olduğu söylenir. O da yıllar boyunca Çin’in her köşesini dolaşarak insanlara vaazlar verdi. MÖ 319-312 tarihleri arasında Qi Devleti’ndeki Jixia Akademisi’nde akademisyen olarak çalıştı. Annesinin ölümü üzerine birkaç yıl çalışma hayatından ayrıldı. Sonunda da dünyanın değişmesinden umudunu kaybedince kamu hayatından tamamen çekildi.

Mencius’un annesi Zhang da oğlunun yetişmesi için çabalarından dolayı geleneksel Çin kültüründe “ideal kadın” simgesi olarak kabul edilir. Ondan söz ederken kullanılan “Mencius’un annesi, üç taşınma” deyimini çocuk yetiştirmede annenin özverisine işaret eder. Çünkü Zhang oğlunun yetişmesi için uygun yeri bulana dek üç kez şehir değiştirmiştir ki bu, o zamanlarda son derece zor bir işti.

Mencius’un Konfüçyus felsefesine yaklaşımı biraz radikal olarak görülür. Mencius krallar üzerinde de çok etkili olduğu için Konfüçyus’tan bile daha etkili bir düşünür sayılır. Konuşmalarından derlenen yazmalar da Konfüçyus’unkiler gibi kısa ve özlü değil, uzun

konuşmalardan oluşur. Konfüçyus genel anlamda insan doğasının özü hakkında pek konuşmazken Mencius insanın özünde iyi olduğunu, ama olumlu etkileri yeterince göstermeyen toplum yüzünden kötü ahlaklı insanlar ortaya çıkabildiğini savunur.

Mencius’a göre, eğitim insanın özündeki iyiyi uyandırmak amacına hizmet etmelidir. Eğitimde ezbercilikten değil, sorgulamacılıktan yanadır. “Tek kitabı olan insan hiç kitapsız insandan daha tehlikelidir” derken bu sorgulamacılık ön plana çıkar.

Mencius toplumdaki sıradan insanların önemini de vurgulamaktadır. Konfüçyus genel anlamda yönetici sınıflara saygıyla yaklaşırken Mencius halkın taleplerine kulak tıkayan ve zulümle hükmeden iktidarların gerekirse zorla alaşağı edilmeleri gerektiğini söyler. Adaletle hükmetmeyen iktidarın artık gerçek bir iktidar olmadığını kabul eder. Zamanının zalim kralı Zhou’nun devrilip öldürülmesi üzerine “Ben zorba Zhou’nun öldürüldüğünü duydum, kral Zhou’nun öldürüldüğünü duymadım” demesi dikkat çekicidir. Konfüçyus’tan farklı olarak, Mencius krala “sadece kral olduğu” için hürmet edilmesi gerektiğini değil, kralın da o hürmeti hak edecek bir adaletle hüküm sürmesi gerektiğinin savunucusudur. Bu anlamdaki düşünceleriyle Mencius çağlar öncesinden günümüz insanının düşüncelerine yakın sözler söyleyebilmiştir.

Mencius ölümünün ardından Zoucheng’deki, bugün Mencius Mezarlığı denenen yere gömüldü. Mezarında üzerinde mezar taşı taşıyan ve ejderhalarla çevrili tasvir edilmiş dev bir taş kaplumbağa heykeli bulunmaktadır.

HSÜN TZU

M.Ö. 312? - M.S. 230?

Klasik Çin felsefesinin üç temel düşünüründen biri olan Hsün Tzu söyledikleriyle o günlerde yavaş yavaş oluşmaya başlayan Antik Yunan felsefesinin gelişini de müjdemelektedir.

Çince yazılışı “Xun Zi” olan Hsün Tzu, Konfüçyus ve Mencius’la birlikte Konfüçyusçu felsefenin üç önemli düşünüründen biridir. Mencius’tan daha karmaşık ve bütüncül bir düşünce yapısı olduğu söylenebilir. Düşünür Çin tarihinde “Savaşan Devletler Dönemi” denen MÖ 453- MÖ 221 yıllarının sonuna doğru yaşamıştır. Bu dönem aynı zamanda klasik Çin felsefesinin bir bütün olarak ortaya konduğu çağdır. Klasik Yunan’a göre daha çeşitli düşünceler içeren bir dönemde yaşadığı için Hsün Tzu da etikten metafiziğe, siyaset kuramlarından dil felsefesine kadar farklı alanlarda düşünceler ileri sürmüştür. Ona göre, insan doğası içsel olarak bir pusulaya sahip olmadığı ve başıboş bırakılırsa yozlaşmaya eğilimli olduğundan, özünde kötüdür. Bu nedenle ritüeller dengeli bir toplumun önemli bir parçasıdır. Dengeli bir toplum yaratma yolundan insani değerlerin tanrılar ve doğadan çok daha etkin olduğunu savunması yönüyle de döneminin diğer düşünürlerinden ayrılmaktadır. Sonraları Konfüçyus felsefesinden ayrı bir düşünür olarak kabul edilse de her zaman için çok araştırılan bir düşünür olan Hsün Tzu doğaüstü güçlere insan hayatında çok az yer vermesiyle kendinden sonraki düşünürleri etkilemiştir.

İlk kez MÖ 264 yılı civarında Jixia Akademisi’nde hocalık yaparken, ellili yaşlarında tanınan düşünür devlet görevlerinde de çalışarak valiliğe kadar yükselmiştir. Öğrencileri Li Si ve Han Feizi’nin sonraları Konfüçyus karşıtı düşüncelerin sıkı savunucuları olması,

hocalarının da Konfüçyusçu düşünceye bağlılığının sorgulanmasına yol açmıştır.

İnsanın özünde hem iyi, hem de kötü olduğunu ve eğitimin de iyinin çoğaltılıp kötülüğün azaltılmasına hizmet ettiğini söyleyen Hsün Tzu insanın nihai amacının da iyiye ulaşmak olduğunu söyler. Bu düşüncesiyle insanın özünde tamamen iyi olduğuna inan diğer düşünürlerden (örneğin Rousseau) ayrılan Çinli bilge insanın kendi doğal ortamında eğitim görmesi durumunda çok daha iyi eğitileceğini de öne sürmektedir. Sınıflara kapatılmış, kitap okuyan çocukların değil dışarıda, hayatın içinde eğitim gören çocukların gelecekteki hayata daha iyi hazırlanacağını söyleyen Hsün Tzu bu tür bir eğitimin insanın özünde var olan kötü eğilimleri de dizginleyeceğini söyler.

TAGORE

1861 - 1941

“Sanatçı-düşünür” Tagore, felsefesini yazdığı şiirlerle, bestelediği şarkılarla, yaptığı resimlerle yaymaya çalıştı. Bir yandan barışı yaydı, bir yandan da Nazizimle savaştı...

Geleneksel Hint kültürüyle Batılı modernizmin birleştiren ve bu nedenle “Doğu ile Batı’nın arabulucusu” olarak anılan şair/düşünür Rabindranath Tagore (*okunuşu: Rabindranat Tagor*) 7 Mayıs 1861’de doğdu. Çiftlik sahibi Hindu dini reformcusu Maharishi Debendranath Tagore ile Sarada Devi’nin 14. oğlu olarak Thakur soyadını taşıyan yazar, İngiliz egemenliğindeki Hindistan’ın başkenti Kalküta’da dünyaya geldi. 17 yaşına bastığında Brighton’da bir okula kaydını yaptırdı. Ancak bir süre sonra eğitimini yarım bırakmak pahasına da olsa Hindistan’a döndü ve ilk müzikli oyununu yazmaya başladı.

1880’li yılların ortasından sonra yazdığı çok sayıda şiir kitabı, öykü ve oyunlarını birkaç gazetede yayımlayan Tagore tüm yapıtlarını Bengal diliyle kaleme almış ve bir bölümünü kendisi İngilizce’ye çevirmiştir. 1901 yılında sahip oldukları *Huzurun Evi* (Santiniketan) adlı çiftlik eviyle aynı adı taşıyan özel okulu, elli yıl sonra uluslararası devlet üniversitesi olarak kabul edilmiştir. *Huzurun Evi* Tagore’un yönetimi altında Doğu ve Batı kültürleri arasında bir köprü görevi üstlenmiştir.

Düşünür yüzyılın başlarında Bengal dilindeki ilk gerçekçi psikolojik roman olma özelliği taşıyan *Gözündeki Kum*’u yazdı. Tagore *Gözündeki Kum*’da daha sonraki romanı *Deniz Kazası*’nda olduğu gibi Hindu toplumunun aşka ve duygulara düşman zorlayıcı unsurlarını inceledi. En önemli nesir yapıtı olan *Gora*’da da ayrı tavrı sergileyen yazar siyasal ve dinsel alanda hoşgörüyü savundu. Kırk dokuz yaşında yayımladığı *İlahiler* adlı şiirleriyle 1913 Nobel Edebiyat Ödülü’ne değer bulundu. Bu yapıt Tagore tarafından seslendirilmiş, şarkı biçimine dönüşen çoğunlukla melankolik 115 şiiri kapsamaktadır. Şiirlerinde çoğunlukla Tanrı

özlemi, sevgi, aşk ve doğa tasvirlerini tema edinen yazarın eserlerinde sembolizmin etkisi görünmekte ve bu eserler mistik bir bütünlük gözlenmektedir. Lirik ve felsefi yapıtları yirmi sekiz cildi kapsayan Bengal edebiyatının yenileyicisi Tagore, bu eserlerinden dolayı 1915’li yıllardan sonra ülkesinde büyük saygı uyandırmıştır.

İzleyen yıllarda başta Amerika ve Avrupa’nın çeşitli ülkeleri olmak üzere, milliyetçilik ve Batı kültürüyle Asya kültürünün kaynaşmasına yönelik konferanslar vererek hedeflerini anlatan Tagore, 1915’de İngiltere Kralı tarafından “Sir” asalet unvanına değer bulundu. Ancak Sir Tagore, Amritsar Katliamı adıyla tarihe geçen olayı protesto etmek amacıyla bu unvanı dört yıl sonra iade etti. Bundan sonraki romanlarında ana temalarının yanı sıra bütün ırk ve sınıfların dayanışmasına yönelik görüşlerini dile getirirken, yapıtlarında bir taraftan insanın saygınlığını, diğer taraftan ise toplumun giderek teknikleşmesini ve totalitarizmi işledi. İnsana düşman olan bu tür gelişmelere karşı açılan savaşlardan hemen hepsini hümanizm kazanıyordu.

Sanatın hemen her dalıyla ilgili olan Rabindranath Tagore, 1930’lu yıllardan itibaren daha çok resim sanatına yoğunlaştı. Bu yıllarda aynı zamanda bestelerinin bir kısmı da kendisine ait olan şiir ve şarkı derlemelerini çıkardı. 1940 yılına kadar yaptığı, çoğu fantastik masal yaratıklarını içeren yaklaşık iki bin tablosu tıpkı olgunluk dönemi edebi eserlerinde olduğu gibi ekspresyonizme dönmesinin kanıtı sayıldı. Son romanı *Dört Bölüm*’de bir kez daha aşk konusuna yönelen yazar, giderek yükselen faşizm tehlike oluşturmaya başlamasının ve İkinci Dünya Savaşı’nın çıkma ihtimalinin oluşmasıyla birlikte bir kez daha politik çalışmalara hız verdi. 1941’de yazdığı *Uygarlık Buhranı* adlı denemesinde belirttiği gibi, Nazi Almanyası’na şiddetle karşı çıktı.

“Bütün insanların ruhlarının tek hakimi sensin” adlı şarkısı 1950 yılında Hindistan’ın ulusal marşı haline getirilen ve aynı zamanda Bangladeş ulusal marşının da bestecisi olan düşünür Rabindranath Tagore 7 Ağustos 1941’de, 80 yıl önce doğduğu kent olan Kalküta’da öldü.

Tagore’un Yapıtları:

Roman: *Gözündeki Kum* (1903), *Deniz Kazası* (1906), *Ev ve Dünya* (1916), *Baharın Dönüşü* (1916), *Kırmızı Zakkum* (1924), *Dört Bölüm* (1934) **Şiir:** *Adak* (1901), *Karşıya Geçiş* (1906), *İlahiler* (1910), *Şarkılar* (1914), *Şarkılar Dizisi* (1914) **Oyun:** *Postane* (1912) **Anı/Deneme:** *Yaşamdan Anılar* (1912), *Uygarlık Buhranı* (1941)

GANDİ

1869 - 1948

Hayatı savaş içinde geçmesine rağmen, mücadelesini şiddet içermekten sürdüren Gandhi modern dünyada “erdemli insan”ın bir temsilcisidir adeta. Sadece kendisi veya ülkesi için değil, tüm insanlık için barış ve huzur isteyen düşünürün bir suikast sonucu ölmesi ise tarihin en çarpıcı gelişmelerinden biri olmuştur.

2 Ekim 1869 tarihinde Hindistan’ın Porhandbar kentinde doğan Mohandas Karamchand Gandhi Hindistan’ın ve Hindistan Bağımsızlık Hareketi’nin siyasi ve ruhani lideridir. Kötülüğe karşı aktif, ama şiddet unsuru içermeyen direniş ile ilgili olan “*satyagraha*” felsefesinin öncüsüdür. Bu felsefe Hindistan’ı bağımsızlığına kavuşturmuş ve dünya üzerinde vatandaşlık hakları ve özgürlük savunucularına ilham kaynağı olmuştur. Gandhi Hindistan’da ve dünyada, kendisine Tagore tarafından verilen ve “yüce ruh” anlamına gelen “*mahatma*” ve “baba” anlamına gelen “*bapu*” sanlarıyla anılır. Hindistan’da resmî olarak “Ulus’un Babası” ilan edilmiştir ve doğum günü olan 2 Ekim *Gandhi Jayanti* adıyla ulusal tatil olarak kutlanır.

Gandhi; Mayıs 1883’de, 13 yaşındayken, ailesinin isteğiyle yine 13 yaşındaki Kasturba Makhanji ile evlendi. İlki bebekken ölen beş çocukları oldu. Gandhi, 4 Eylül 1888’de 18 yaşında iken hukuk okumak üzere University College London’a girdi ve 1915’te o sırada bulunduğu Güney Afrika’dan Hindistan’a geri döndü. 1920’lerde gözlerden uzakta kaldı. Swaraj Partisi ile Hindistan Ulusal Kongresi arasındaki ayrılıkları çözmeye çalıştı ve paryalık, alkolizm, cehalet ile yoksulluğun yok edilmesi için girişimlerini yaygınlaştırdı. Tekrar öne çıkması 1928 yılında olmuştur. Bir yıl önce İngiliz hükümeti aralarında bir tek Hintli bile barındırmayan, Sir John Simon başkanlığında yeni bir anayasal reform komisyonu atamıştı. Bunun sonucunda Hindistan siyasi partileri komisyonu boykot etmişti. Gandhi Aralık 1928’de Kal-

küta kongresinde, İngiliz hükümetinden Hindistan'a İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı yönetim hakkı verilmesini, yoksa bu sefer amacı tam bağımsızlık olan yeni bir kampanyayla yüz yüze kalacaklarını bildiren bir kararın kabul edilmesini sağladı. Britanyalılar bunu cevapsız bıraktı. 31 Aralık 1929'da Lahore'da Hindistan bayrağı açıldı. 26 Ocak 1930, Lahore'da toplanan Hindistan Ulusal Kongresi tarafından Hindistan'ın Bağımsızlık Günü olarak kutlandı. O gün hemen hemen tüm Hintli örgütler tarafından kutlanmıştır. Sözünde duran Gandhi, Mart 1930'da tuz vergisine karşı yeni bir "satyagraha" başlattı. Kendi tuzunu yapmak için Ahmedabad'dan Dandi'ye 12 Mart'tan 6 Nisan'a kadar 400 kilometre yürüdüğü "Tuz Yürüyüşü" bu pasif direnişin en önemli bölümüdür. Denize doğru yapılan bu yürüyüşte Gandhi'ye binlerce Hintli eşlik etti. Britanya idaresine karşı en rahatsız edici kampanyası bu olmuştur ve Britanyalılar buna karşılık olarak 60.000'den fazla kişiyi hapse atmıştır.

Nazi Almanyası 1939'da Polonya'yı işgal edince II. Dünya Savaşı başladı. Başlarda Gandhi Britanya saflarında "şiddete katılmayan manevi destek" verilmesinden yanaydı ancak Kongre liderleri halkın temsilcilerine danışmadan Hindistan'ın tek taraflı olarak savaşa sokulmasından rahatsız olmuştu. Bütün kongre üyeleri toplu olarak görevlerinden istifa etti. Üzerinde uzun süre düşündükten sonra Gandhi görünüşte demokrasi için verilen bu savaşa, Hindistan'a demokrasi verilmesi reddedilirken katılmayacağını deklare etti. Savaş ilerledikçe Gandhi bağımsızlık için isteklerini daha da yoğunlaştırdı ve hazırladığı çağrı ile Britanyalılardan Hindistan'ı terk etmelerini istedi.

Hayatını barışa adanmış Gandhi 30 Ocak 1948'de, Yeni Delhi'de bulunan *Birla Bhavan*'ın (Birla Evi) bahçesinde gece yürüyüşünü yaparken vuruldu ve öldü. Suikastçi Nathuram Godse, Hindu bir radikaldi ve Gandhi'nin Hindistan'ı zayıflatıldığını savunan aşırı uç görüşteki Hindu Mahasabha ile bağlantısı vardı. Godse ve yordakçısı Narayan Apte daha sonra çıkarıldıkları mahkemede yargılandılar ve suçlu bulunarak 15 Kasım 1949'da idam edildiler.

Mahatma Gandhi'nin felsefesini oluşturan temel ilkeler şunlardır: Doğruluk, pasif direniş, etyemezlik, Brahmaçarya (*tinsel ve pratik anlamda saflığı öğütleyen Hindu felsefesi*), sadelik ve inanç.

KRİŞNAMURTI

1895 - 1986

Konuşmalarında ortaya koyduğu düşünce yapısıyla 20. yüzyıl düşünürleri arasında önemli bir yere sahip olan Krişnamurti, felsefenin amacının insanı güzelliğe taşımak olduğunu altını çizmiş ve ölümünden sonra kendisine bir peygamber muamelesi yapılmamasını özellikle istemişti.

Fizyolojik evrim, zihnin doğası, meditasyon, insan ilişkileri ve toplumda olumlu yönden değişimler gerçekleştirme konularındaki yazıları ve konferanslarıyla tanınan 20. yüzyıl düşünürlerinden Jiddu Krişnamurti 12 Mayıs 1895 tarihinde Hindistan'ın Madanapalle kentinde doğdu. Ailesi Brahman sınıfından seçkin bir aileydi. Babası İngiliz sömürge hükümetinde çalışan bir memurdu. Babası 1907'de emekli olduktan sonra Teozofi Derneği'nde yazman olarak işe başladı ve Jiddu'nun teozofiyle tanışması bu sıralarda gerçekleşti. Krişnamurti 1909 yılında ünlü teozofist Charles Webster Leadbeater tarafından "keşfedildi" ve 13 yaşındayken Teozofi Derneği tarafından "dünya öğretmeni" olarak seçildi. Derneğin o zamanki yöneticileri Annie Besant ve Leadbeater tarafından yetiştirildi. Krişnamurti bu "dünya öğretmenliği" sıfatını kabul etmediğini ve herhangi bir dinle, ulusla, milletle, felsefeyle ve politikayla bağlantılı olmadığını özellikle belirterek dünyanın çeşitli yerlerinde insanları kendilerini keşfe çağıran konuşmalar yapmaya başladı. Konuşmaları ve yazıları herhangi bir dinle bağlantılı değildi. Kendisine mesihlik yakıştırılmış olmasına rağmen bunu kesinlikle reddetmişti. Bütün dünyada geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmış olmasına rağmen çevresindekiler tarafından oluşturulan örgütü kendisi dağıtmıştı. Hiçbir zaman kendisini bir otorite olarak görmedi ve çevresinde müridlerin oluşmasını istemedi. Her zaman bir insanla, başka bir insan olarak konuşmayı tercih etti. Konuşmalarının hemen tamamı kitap olarak basılan

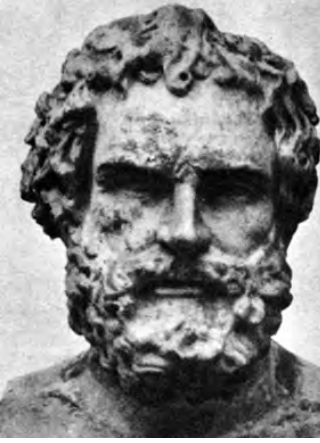
Krishnamurti 17 Şubat 1986'da California'da, pankreas kanserinden ölene dek gezilerini ve konuşmalarını sürdürdü. Vasiyeti üzerine, cesedi yakıldı ve külleri hayatını geçirdiği üç ülke olan Hindistan, Britanya ve ABD'de çeşitli yerlere serpildi. Konuşmalarında gerçeğin "yolları olmayan bir ülke" olduğunu ve bireyin ancak sessiz/dingin bir farkındalıkla ve tüm yaşam ile bütünleşerek yaşaması halinde gerçeğin kendiliğinden geleceğini söylemiştir. Ölüm ile yaşamın bir ve tekliği, yaşamın durağan olamayacağı, korku, özgürlük, şiddet, doğa ve çevre gibi konular üzerine konuşmalar yapmıştır.

Krishnamurti insanlığa özgü sorunların çözümünü kelimelerde ya da felsefi kavramlarda aramaz. Tam tersine ona göre, dünyada sorunlarımızı yaratan, kelimeler ve kavramlarla koşullanmış düşüncenin kendisidir. Gelecekte kullanılacak ideal bir çözüm de önermez, çünkü yalnızca "olan" vardır, "olması gereken" yoktur. Bu bölünme çatışmaya neden olmaktadır. Krishnamurti'nin önerisi, "olan"ın imgesiz ve kelimesiz gözleminden başka bir şey değildir. Sokrates'ten sonra (özellikle Aristo ve sonrası) deneyimsel bilgi, sezgi, keşif gibi bilgelik çalışmaları felsefenin dışında bırakılmıştır. Krishnamurti'nin insan sorunlarının nedenleri ve çözümlerine ilişkin yaklaşımı, Aristo sonrası felsefenin tam karşısıdır. Krishnamurti düşüncenin sorunları oluşturduğunu ve çoğalttığını belirtir. Önerdiği yöntem ise, Sokrates'in sohbetlerindeki gibi, bilgelik yaşantısıyla yaşamın kavranmasıdır. Benzer izler Anadolu sohbet geleneğinde de vardır.

Krishnamurti'nin bilincinin yöneldiği nesneler de; ben, ben merkezi, kendi, benlik, zihin, düşünce, öğrenme, bilgi, bellek, koşullanma, özgürlük, zeka vb.'dir. Krishnamurti'nin imgesiz bakışı, Husserl'in "indirgeme yöntemi"ne benzerlik gösterir. Krishnamurti'de bakışın kendisi geçmişin tortularından arındırılırken, Husserl'de indirgeme yöntemiyle insanın bilincinde nesnenin özü olan düşüncelerden başka her şey paranteze alınır. Diğer yandan Krishnamurti'de nesnelerin özünün insanın bilincinde oluşturulması söz konusu değildir. Aksine bilincin tüm düşüncelerden saflaştığı bir düşüncesiz farkındalık konumundaki bakış söz konusudur.

Krishnamurti'nin konuşmalarından derlenen kitapların çoğu Türkçeye de çevrilmiştir.

İLKÇAĞ DÜŞÜNÜRLERİ

THALES

M.Ö. 624? - M.Ö. 546?

Sadece yaşadığı dönemde değil, günümüzde bile değerini yitirmeyen düşünürlerden biri de Thales'tir. Yaşamın kaynağının "su" olduğunu söylemesiyle, modern bilimin bulgularına en yaklaşan filozof olan Thales Eski Yunan'ın "Yedi Bilge"sinden de biridir.

Miletli Thales (*okunuşu: Tales*) Sokrates öncesi dönemde yaşamış olan Anadolu'lu bir düşünürdür. Doğum yeri Milet, Menderes nehri deltasında olup bugünkü Aydın ilimiz sınırları içindedir. Adı net olarak bilinen ilk filozof olduğu için felsefenin ve bilimin öncüsü olarak adlandırılır. Eski Yunan'ın *Yedi Bilgesi*'nin ilkidir. Ticaretle uğraşmış ve bu nedenle Mısır'da da bulunmuştur. Elimize ulaşmış hiçbir yazılı metni yoktur. Yaşadığı döneme ait kaynaklarda da adına rastlanmaz ancak hakkındaki bilgiler Herodot ve Diogenes Laertios gibi antik yazarlardan edinilir. Bertrand Russell'ın "Batı Felsefesi Tarihi" adlı kitabına göre: "*felsefe Thales'le başlamıştır.*"

Thales'den önce Yunanlılar doğayı ve dünyanın temel maddesini mitoloji, tanrılar ve kahramanlarla açıklıyorlardı. Yeryüzündeki doğa olayları, (depremler, rüzgar vb.) tanrılarla bağdaştırılıyordu. Thales hem suyu ana madde olarak düşünmesi, hem de doğayı olguları birleştirerek açıklamaya çalışması bakımından çok önemli olmuştur. Doğa olaylarının nedenlerini insan biçimli tanrılardan çok, doğanın içinde aramıştır. Mitolojik açıklamalar ile akılcı açıklamalar arasında sağlam bir köprü kurmuştur. Thales'den sonra öğrencileri Anaksimandros ve Anaksimenes de aynı çizgide ilerlemiştir.

Thales'e kadar yeryüzünde olup biten her şeyi göksel tanrılarla açıklama alışkanlığı vardı. Thales ise hayatın özünün göklerde değil yerde olduğunu ve hayatın kökünün sulardan geldiğini söylemesi açısından bugün bile çok önemli bir düşünürdür. Tanrısal gücü mıkna-

tıs taşındaki çekme kuvveti gibi bir hayat gücü (*ruh*) olarak yorumlamıştır. Bazı araştırmacılara göre, ruhun ölümsüz olduğunu söyleyen ilk kişi de odur. Thales maddenin ilk ögesi (*arkhe*) olarak suyu ileri sürmüştür. İlk öge olduğundan dolayı toprağın suyun üzerinde bulunduğunu ve dünyanın su tarafından taşındığını söylemiştir.

Herodot'a ve Eudemos'a göre, Thales (28 Mayıs MÖ 585'te gerçekleştiği kabul edilen) güneş tutulmasını önceden hesaplayıp haber vermiştir. Astronomi ile uğraşan ve gündönümlerini önceden hesaplayan biri olarak ilk astronom olmuştur. Ayın son gününe "30. gün" adını ilk o vermiştir. Yılın içindeki mevsimleri de o bulmuş, bir yılı 365 güne bölmüştür. Gölgeimizin bizimle aynı uzunlukta olduğu zamanı gözleyip piramitlerin boyunu gölgelerine bakarak ölçmüştür. Aynı zamanda Nil nehrinin yükselmesinin rüzgara bağlı olduğunu bulmuştur. Bu olayları doğru olarak çözümlemesine rağmen getirdiği açıklamalarda bugünkü bilimsel bulguların değil, o zamanın inançlarının yer alması mantık açısından kabul edilmesi gereken bir durumdur.

Matematik alanında da çıgırlar açmış birisidir. Eski Yunan bilginlerinden Kallimakhos'un aktardığı bir düşünceye göre denizcilere kuzey takımyıldızlarından Büyükayı yerine Küçükayı'ya bakarak yön bulmalarını öğütlemiştir. Aynı zamanda Mısırlılardan geometriyi öğrenip Yunanlılara tanıtmıştır. "Thales teoremi" başta olmak üzere geometri alanında önemli teoremler bulmuştur. Kendi adına bir teorem bulunan ilk insan olması açısından matematiğin ve genelde bilimin de babası olarak kabul edilmektedir.

PYTHAGORAS

M.Ö. 570? - M.Ö. 495?

Düşünür olmanın aynı zamanda bilim insanı olmak anlamına geldiği günlerin filozofu olan Pythagoras matematik derslerinde öğretilen “Pisagor kuramı”nın da isim babasıdır.

Sokrates öncesi filozoflar içinde çok önemli diğer bir isim Miletos okulunun en güçlü rakiplerinden biri olarak bilinen Pythagoras’dır (*Pisagor*). Aslında çok önemli bir biliminsanı olmasına karşın, ruhun ölümsüzlüğü ile insan yaşamını düzenleyen kurallar vb. üzerinde de yoğunlaşarak felsefenin doğuşuna büyük katkıda bulunmuştur. Antik kaynaklara göre, Pythagoras bir düşünür ve biliminsanı olmanın yanında, 48. Olimpiyatlarda yumruk dövüşü dalında madalya alacak kadar güçlü bir bünyeye de sahipti.

Orpheus’dan 200 yıl sonra, (İ.Ö. 570) Samos (Sisam) adasında doğan Pythagoras “Orpheic” doktrini öğrendikten sonra Samos tiranı Polykrates’e karşı olduğu için adadan ayrılarak Mısır’a gitti. Hermes tapınağında yaşayan düşünür burada yirmi iki yıl Osiris rahipleri ile birlikte kalmış ve büyük üstatlığa kadar yükselmiştir. Bu dönemde İran Hükümdarı Gambis, Mısır’ı istila ederek bir çok hermetik rahip ile birlikte Pythagoras’ı da esir ederek Babil’e sürdürmüştü. Güvenini kazandığı Bâbil Kralı sayesinde Fenike, Kalde ve Hindistan’ı gezererek yeni fikir ve görüşler edinen Pythagoras, Sümer medeniyetinin yaşayan tüm eserlerini inceleme olanağı bulmuş, Baal tapınağına girerek on iki yıl geçirmiştir. Sümer rahipleri sürgündeki Mısırlı inisiyeleri kendilerinden kabul ettikleri için “güneş odaklı” inanç sisteminin hakim olduğu öğretilerinin bütün sırlarını ona da açıklamışlardır.

Pythagoras otuz dört yıl sonra, artık İran hakimiyeti altına girmiş

bulunan Sisam’a döndü. Öğretisini Delph tapınağındaki rahiplere vermekte güçlük çektiği için bir yıl sonra güney İtalya’daki müreffeh Yunan kentlerinden biri olan Crotana’ya geçti ve kendi okulunu kurdu. Öğrencilerine ahlâk, siyaset ve din öğretmekte ve bu bilimlerin tümüne “mathematalar” demektedir. Hermes ve Baal tapınaklarında edindiği ezoterik bilgilere dayanan öğretilerine Yunanca “ermişler” anlamına gelen “Epifani” (Yunanca: epiphany, tecelli [*tanrı ya da tanrıçaların insan biçiminde görünmesi*]) adı verildi. Ezoterik anlamda ulaşılabilir son nokta sayılan “Epifani’lik” (ermişlik) mertebesinin İslâm felsefesindeki karşılığı “evliyalık” olarak düşünülebilir. Pythagoras’ın okuluna giriş (Hermes ve Baal okullarında olduğu gibi) çok titiz araştırmalar ve sınavlardan sonra gelen, gizli ve özel kabul törenlerine bağlamıştı. Zamanla, öğretilere kabul edilmeyenler okula karşı mücadeleye giriştiler. Nihayet bir ayaklanma sonunda tapınak-okul yıkıldı, Pythagoras da yanarak öldü. Bir başka rivayete göre ise düşünür yine güney İtalya’da bir Yunan kenti olan Metapontion’a kaçtı ve orada öldü.

Pythagoras öğretisi “Orpheic” kült’ün büyük ölçüde etkisinde kalmış, ezoterik bir dinî tarikât olarak mütalaa edilir. Böyle olmasına rağmen, bilim ve sanat ile de çok yakından ilgilenmiş, özellikle matematik, astronomi ve müzik alanında önemli tezler ileri sürmüştür.

Felsefe tarihi çerçevesinde, Pythagoras Okulu’nun üç önemli özelliği vardır:

1 - İlkçağ Yunan felsefesinde, İyonya’da kurulmuş olan Doğu geleneği karşıtı olarak, Batı geleneğini temsil eder. 2 - Pythagorasçı Okul felsefeyi doğuran motifi değiştirmiştir. İyonya’da düşünürler salt teorik kaygılarla, anlamak ve bilmek amacıyla felsefe yaparken, Pythagorasçılar felsefeye pratik anlamda yaklaşmışlardır. Amaç anlamak ya da öğrenmekten çok, arınmak ve bilgi yoluyla saflaşarak, Evren’in ruhuyla bütünleşmektir. Başka bir deyişle felsefeyi varlığın nasıl ve neden meydana geldiği hakkında bir açıklama olmaktan çıkarıp, bir yaşam tarzı hâline dönüştürmüşlerdir. 3 - Felsefede “madde” yerine “form”, “nitelik” yerine “nicelik”, “fizik” yerine de “matematik” kavramları Pythagorasçı okul ile birlikte ön plana çıkmıştır. İyonyalıların her şeyin kendisinden doğmuş olduğu maddî neden olarak aldıkları temel tözü Pythagorasçılar matematiksel ilkelere şeklinde tanımlamışlardır.

HERAKLEİTOS

M.Ö. 535? - M.Ö. 475?

Efesli Heraklitos, Sokrates öncesi en önemli Anadolu düşünürlerdendir. Materyalist dünya görüşünü net olarak ilk seslendirenlerden biri olması açısından da çok önemli bir filozoftur.

Herakleitos'un hayatı hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Yaşamına ilişkin pek çok bilgiyi çağdaşı Diogenes Laertios'tan öğreniyoruz. İyonya'nın sonuncu ve en büyük filozofu olan Herakleitos'un heykeltıraş Blosson'un oğlu olduğu ve İ.Ö. 535 civarında Efes'te doğmuş olduğu söylenmektedir. Apollodoros'a göre, Herakleitos ilk kez 69. Olimpiyat oyunlarında sivrirmiştir. (İ.Ö. 504-501) Efes'te kral-rahipler yetiştiren bir aileden geldiği anlaşılmaktadır. Batı felsefe tarihinde dinamik bir felsefi sistem ortaya koyan ilk kişidir.

Kendisinin çağdaşları ile karşıtlık içinde bulunduğunu görmüş ve toplum içinde yaşamaktan uzaklaşmıştır. Bu büyük düşünürün söylediklerinden döneminin siyasal durumundan hoşlanmadığı ve sert bir dille bu durumu eleştirdiği anlaşılmaktadır. Yalnızca siyasal durumu değil, kendi yurttaşlarını da eleştirmektedir. Herhangi bir filozofun öğrencisi olmamasına rağmen Ksenophanes'in derslerini dinlediğini söyleyenler vardır. Herakleitos Milet'li filozoflardan da etkilenmiştir. Zıtlıkların çatışması ve birliği ana öğretisinde Anaksimandros ve Pythagoras'dan etkilendiği görülmektedir. Ruh öğretisinde de Anaksimenes'ten etkilenmiştir.

Herakleitos eserlerinden elimizde en fazla sayıda parçanın bulunduğu bir düşünürdür. Eserinin adı: "*Doğa üzerine*"dir. Diogenes Laertios'tan öğrendiğimize göre, eseri üç bölümdür: birinci evren üzerine, ötekiler politika ve tanrıbilim üzerinedir. Bu eser atasözlerini andırır ifadelerden oluşan şiirsel bir düz yazıdır. Herakleitos'un yazdıklarında ve söylediklerinde yığına karşı gösterdiği küçümseme kendini gösterir. Geniş halk yığınları tarafından anlaşılmayı isteyen bir insanın diliyle

konusmaz. Dilinin bu özelliklerinden dolayı kendisine “müphem Heraikleitos” denmiştir.

Herakleitos’a göre, evren zıt unsurlardan meydana gelmiştir. Bu zıtlıklar arkasında ise bir olan, hep durmakta olup “tanrı” adıyla anılır. Bu ayrılıklı birliği filozof çeşitli simgelerde ve şekillerde görür: İnen ve çıkan yolun aynı olduğunu, iyi ile kötünün aynı olduğunu, çemberin çevresinde başlangıç ve sonun ortak olduğunu, yazının yolunun düz ve eğri olduğunu, soğukun ısınıp, sıcakın soğuduğunu; nemlinin kuruyup, kurunun nemlendiğini söylüyor. Bütün bu zıtlıklar ikiliklerine rağmen aynı şey olup “bir”in ayrı ayrı yanlarıdır.

Herakleitos’a göre her şey akar ve sürekli değişir. Ana madde olarak gördüğü ateş bir an için bile hareketsiz kalmayan bir maddedir. Bu büyük filozofun akış öğretisini ifade eden sözleri şunlardır: “Aynı ırmaklara gireriz ve giremeyiz. Hem varız, hem yokuz.”

“Logos” sözcüğü başka dillere çevrilmesi zor çok anlamlı bir kelimedir. “Söz, düşünce, akıl, anlam” anlamlarına gelebilir. Herakleitos’un ‘logos’u halen tartışılmaktadır. Değişmenin kendisine göre gerçekleştiği yasaya “logos” demiştir. Herakleitos eserine “logos” ile başlar: Logos herkeste ortak olan düşünmedir. Ancak logos her şeyde ortaklaşa olmasına rağmen çoğunluğun sanki kendilerine özgü düşünceleri varmış gibi yaşadığını söyler. Ona göre nasıl ateşe yaklaştırılan kömürler başkalaşarak ateşleşirler, uzaklaştırılınca da sönerlerse ruhumuz da ortaklaşa olanın ardından giderse logos’tan pay alır, ayrılırsa logos’suzdur.

Herakleitos’ta her şeyin göreceli olduğu görüşü vardır. Ondan kalan yazı parçaları evrensel göreceliği ifade etmektedir. Herakleitos’a göre insan üç şeyden meydana gelmiştir; ateş, su ve toprak. Sürekli bir dönüşüm vardır. Ruhlar için ölümün su olmak olduğunu, su için ölümün toprak olmak olduğunu, topraktan ise su olduğunu, sudan da ruh olduğunu söyler.

Herakleitos’un kendisinden sonra gelenler üzerinde çok büyük etkisi olmuştur. Her şeyin aktığı öğretisi ve göreceliği sofistlerin şüpheliğinin en büyük dayanaklarından olmuştur. Sokrates gençliğinde Kratylos’un öğrencisi olduğunu ve ondan oluş dünyasının sürekli akış içinde olduğu görüşleri aldığını belirtmektedir. Stoacılar Herakleitos’un felsefesini izlerler. Özellikle Yeniçağ’da Goethe, Hölderlin, Hegel ve Nietzsche Herakleitos’u örnek almıştır.

ELEALİ ZENON

M.Ö. 490? - M.Ö. 430?

Elealı Zenon, Parmenides'in izleyicisi olan bir antik Yunan düşünürüdür. Bugünkü Güney İtalya'da bulunan "Elea Okulu"nun en önemli filozofları arasında yer alır.

Zenon hocası Parmenides'in "Birci" anlayışını ve yalnızca "Varlık"ın değişmez gerçek olduğunu öne süren görüşünü geliştirmiş, çokluk ve değişimin gerçek olduğunu savunan karşıt görüşlerin tezlerine karşı mantıksal güçlükleri gözler önüne seren dolaylı kanıtlarla değişimin olanaksızlığını göstermeye çalışmış, ileri sürdüğü örneklemeleriyle felsefe tarihinde ün kazanmıştır. MÖ 490 - MÖ 430 yılları arasında yaşadığı rivâyet edilse de doğum ve ölüm tarihi kesin değildir.

Zenon bir mantık ustası ve diyalektik düşüncenin en önemli geliştiricilerinden biridir. İleri sürdüğü önermeler felsefe tarihinin en önemli paradoksları arasında yer almaktadır. Bunlardan en ünlüleri "Aşıl paradoksu" ve "ok paradoksu" olarak belirtilebilir. Zenon bu örneklemelerden hareketle değişimi bir yanılsama olarak formüle eden felsefesini temellendirir.

İlk paradoksta, ünlü bir Yunanlı olan Aşıl bir kaplumbağayla yarışacaktır. Kaplumbağa koşuya başlarken biraz daha önde olacaktır. Zenon bu koşuda hızlı Aşıl'ın kaplumbağayı hiç bir zaman geçemeyeceğini, bunun mantıksal olarak mümkün olmadığını öne sürer. Çünkü Aşıl ne zaman önden giden kaplumbağa yetişse, kaplumbağa bu arada bir milimetre bile olsa ilerlemiş olacak ve Aşıl'ın önünde aşması gereken yeni bir yol doğmuş olacaktır.

"Ok paradoksu" da benzer bir dikotomi içerir: attığınız bir okun on metre ötedeki hedefe saplanması için önce ilk beş metreyi geç-

mesi gerekir, oysa o ilk beş metreyi geçmesi için de önce iki buçuk metrelik ilk yolu (*ondan da önce 1,25 metrelik daha önceki yolu vs.*) geçmesi gereklidir. Bu nedenle de on metre uzaktaki bir hedefe atılan ok mantıksal olarak asla yerine ulaşamaz, çünkü önünde aşması gereken sonsuz nokta, ama bu noktaları aşmak için sınırlı bir zaman vardır.

Buradaki temel argüman şöyledir: Mesafe sonsuz noktalardan oluşmaktadır ve bunlar sonlu bir süre içinde geçilemez. Böylece Zenon mantıksal ve diyalektik olarak bilinen diyalektikcilerin tam karşıt yönünde hareketin ve değişimin olanaksız olduğunu, bunların bir yanılsama olduğunu ve temelde varlık'ın değişmez bir halde bulunduğunu öne sürer.

DEMOKRİTOS

M.Ö. 460 - M.Ö. 370

Leukippos'un öğrencisi Democritos M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış ve Sokrates'den sonra ölmüş olmasına rağmen, "Sokrates öncesi doğa filozofları"ndan sayılır. Hocasının ortaya koyduğu teoriyi büyük ölçüde geliştirerek ünlenmiştir.

Demokritos Parmenides'in temsil ettiği biricilik (monism) ile Empedokles'in çokçuluğu (pluralism) karşısındaki aracılık girişimleri sonucu, "atom veya bölünmeyen öz" teorisi ile ünlenmiştir.

Demokritos'un doğduğu yerin İonia'da, Teos'ta (Urfa'nın güneyinde) olduğu tahmin edilir. Kendisine "Abderalı filozof" deniyorsa da, belki de sonradan buraya gelip yerleşmiştir. Uzun yolculuklara çıkmış, bütün Yunanistan'dan başka, Mısır'ı, Anadolu'yu, İran'ı dolaşmıştır. İlkçağın en büyük doğa araştırmacısı sayılır. "Varolan" ona göre, meydana gelmemiştir, yok olmayacaktır, değişmezdir, hep kendi kendisiyle aynı kalır. Ama "varolan"ın dışında bir de "varolmayan"; yani "boşluk", uzay da vardır. Uzay yüzünden "varolan", kendileri artık bölünmeyen, görülemeyen kılıklara (ideai) ayrılır. Bunlara da Demokritos "atom" (bölünemeyen) adını verir. Atomlarda olabilen biricik değişiklik harekettir, yani yer değiştirir. Atomların birbirlerinden ayrılımları, sadece nitelik bakımındandır, sadece büyüklük, küçüklük, yer, düzence vb. ayrılıklarıdır. Onun için Demokritos atomlarda (bu gerçek varlıklarda) renk, ses, sıcaklık, soğukluk vb. niteliklerin bulunmadığını söyler. Renkleri görmemiz, sesleri işitmemiz, sıcaklığı hissetmemiz, tatlıyı, acıyı tatmamız, ancak, bir duygu yanılsasıdır, bir "karanlık" bilgidir. Duyular asıl gerçeği, yani nesnelerin artık bölünemeyen son parçalarını (atomları) bilebilecek kadar keskin değildirlir.

Demokritos Anaxagoras'ın anlayışı ile savaşıyor, onun teleolo-

jik açıklama denemesi karşısına çok kesin bir mekanist görüşü koyar: Evren yalnızca atomların çarpışmaları ve birbirleri üzerindeki basınçları ile oluşmuştur; evrendeki oluşa kesin bir zorunluluk egemendir; bütün olup bitenler, nedenlerden zorunlu olarak meydana gelmişlerdir. Böylece Demokritos, Anaxagoras'ın öğretisinde belirir gibi olan erek (telos) kavramını kabul etmediği gibi, rastlantı kavramını da açık olarak reddeder: Rastlantının sözünü etmemiz yalnız bilgisizliğimizden ileri gelir; bir olayın nedenini bilmedik mi, bunu rastlantıyla açıklamaya kalkırız. Bu görüşüyle de Demokritos mekanist bir doğa biliminin temellerinin atmış oluyordu. Demokritos “gerçek, atomlar ve atomların hareketleridir” öğretisini ruhu açıklamada da kullanır. Örneğin, algı ile düşünme; bu iki ruh olayı ona göre vücudumuzdaki atomların en incesi, en hafif ve en düzü olan ateş atomlarının (bunlar vücudu sıcak tutarlar, hareketli, dolayısıyla canlı kırlarlar) bir hareketidir. Bu da açıkça materyalist bir anlayıştır. Gerçi Demokritos'tan önceki filozoflar da “var olanı”, bu arada ruhu da, cisimsel saymakla materyalisttirler, ama Demokritos'un ki çok bilinçli bir materializmdir.

Demokritos'a göre duygular ile istekler bile ateş atomlarının hareketleridir. Bu hareketler durgun, ölçülü iseler insanı mutlu yaparlar, çok kızışmış iseler mutsuzluk yaratırlar. Onun için mutluluk, ruhun dinginliğidir. Mutluluğa erişmek isteyen, yararına olanla olmayanı ayırt etmeyi bilmelidir. Bunun ölçüsünü de insan haz ve acı duygularında bulabilir; ama göreceli olarak iyi olanla, mutlak olarak iyi olanı ayırmayı da bilmelidir. Göreceli olarak iyi olanlar: maddi-duyusal sevinçler, güzellik, şeref ve zenginlik gibi şeylerdir. Mutlak iyi ise, ruhun iyi bir durumda bulunmasıdır. Ruh böyle bir durumda olunca, insan yalnız iyi olandan sevinç duyar, kötüyü yapmak şöyle dursun, duymak bile istemez. İnsanın ahlakça değerinin ölçüsü düşünüştür. İnsan dışarıdan bağımsız olarak, sevinçlerini kendisinden devşirebilecek durumda olmalıdır. Mutlu olmak için yapılacak şey ruh dinginliğine erişmek, bunun için de her türlü sarsıcı tutkulardan, duygulanımlardan kaçınmaktır. Demokritos bu duruma en iyi bilgelikte varılacağı kanısındadır.

Felsefe dünyasının en tanınmış adlarından biri olan Sokrates doğru bilip söylediği sözleri geri almak-tansa zehir içip kendini öldürecek derecede değerlerine bağlı biriydi. Kendini anlattığı “Sokrates’in Savunması” günümüzde bile en çok okunan felsefi metinlerden biridir.

Sokrates (*doğumu: MÖ 470 Alopeke, Attika – ölümü: MÖ 399 Atina*) Antik Yunan felsefesinin kurucularındandır. Heykелci Sofroniskos ile ebe Fenarete’nin oğlu olan Sokrates’in kimliği de başlı başına bir felsefi sorundur. Sokrates üzerine pek çok eski öykü anlatılmıştır. (Platon, Ksenofon, Aristofanes, Aristoteles, Aristoksenos vd.) Sokrates edebi verimin yüksek olduğu bir dönemde hiçbir şey yazmadığı gibi, profesyonel “bilgi hocaları”nın ortaya çıktığı bir dönemde de öğretmenliği resmi bir meslek olarak seçmedi. Hayatı boyunca ancak üç kez Atina’dan ayrıldığı söylenir.

Sokrates genellikle ahlak felsefesinin, yani değer öğretisinin kurucusu olarak bilinirse de, ondan geriye kalan şey, bir öğretiden çok, kişilerin bilincine, özlerinin ne olduğunu göstermeye yönelik bir çabadır. Sokrates önceleri doğa bilimleriyle, özellikle de canlı varlıkların çoğalması ve kaybolup gitmesi olgusuyla ilgilendi. Bu amaçla, matematiği ve doğa filozoflarının dünyayla ilgili öğretilerini incelemesi gerekti.

Yüzeysel bilgiyi aşma ve şeylerin gerçek bilgisine ulaşma isteğiyle, bireylerin davranışlarında ve yaşamlarında temel aldıkları inançları sorgulamaya yöneldi. Sokrates inançlarını ayırım gözetmeksizin yadsımak için toplumun bütün kesimlerine seslendi; bu tutumu da şiddetli tepkilerle karşılaşması ve trajik bir biçimde ölmesi sonucunu doğurdu.

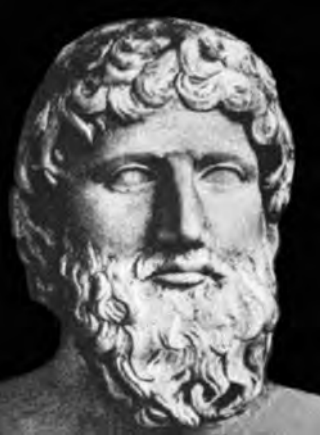
Sokrates her türlü edinilmiş bilgiyi yadsıyan bir düşünceden yola çıkan yöntemiyle, yani diyalog sanatı ya da diyalektikle, insanlara bilgiye sahip olduklarını sandıklarını, oysa sahip olmadıklarını kanıtliyordu. Bir karara varmak gerektiğinde, çaresiz kalan muhatapları,

kendisinden, sorunla ilgili düşüncelerini aktarmasını talep ettiklerinde, filozofça geri çekiliyor, bu da genellikle muhataplarının öfkelenmesine yol açıyordu. Aynı dönem Atina'sının düşünürleri, Sokrates'in halkı toplayıp, belirli zamanlarda ders vermesini çekemediler ve Sokrates'in bilinenlerin aslında yanlış olduğu söylemi üzerine Sokrates'i mahkemeye verdiler. O günlerde Sokrates'in, halk tarafından çok sevilen bir filozof olması sebebiyle, Atina halkı mahkemeyi yakından takip etti. Mahkeme idam cezasını onaylanmadan önce, hakim Sokrates'e söz konusu söylemlerin kendisine ait olmadığını, bu söylemleri inkar ettiğini söylemesi durumunda, idam kararını bozacağını söyledi. Sokrates bu teklifi reddetti ve "Ben söylemedim dersem, düşüncelerimin insanlar için hiçbir önemi kalmaz. Beni idam edin, çünkü idam ederseniz, düşüncelerim sizin sayenizde bütün dünya insanlarına ulaşacak ve bundan binlerce sene sonra bile Sokrates adı biliniyor olacak" dedi. Hakim idamın iptali şartını yineleyince Sokrates "Evet ben bunları söyledim. Sözümün ve düşüncelerimin, hayatım pahasına arkasındayım" demiş ve af teklifini reddetmiştir. Bunun sonucunda da idam cezası baldıran zehiri içirilerek uygulanmıştır.

Sokrates'in bütün düşüncesi, bütün çalışmaları ahlaka yönelmişti. Bu konuda çıkış noktası da "erdem ile bilginin özdeş, aynı oldukları" görüşüdür. Bu görüşün felsefe dışındaki nedeni için şu söylenebilir: Yunan toplumu o arada çok sarsıntılı bir değişim geçirmektedir. Bu yüzden öteden beri bilinen, alışılmış yaşama kurallarına ayak uydurmak çok güçleşmiştir. Bu değer anarşisi içinde bir sürü yaşama kuralı öğütleniyordu. Öbür yandan demokratik gelişme bir savaşıma, yarışıma yol açmıştı. İşte Sokrates bu kanıyı ahlaka aktarmakla, bu duruma en keskin anlatımını kazandırmıştır.

Sokrates "Hiç kimse bile bile kötülük işlemez, kötülük bilginin eksikliğinden ileri gelir" der. Yine bu yüzden bütün öteki erdemler, ana erdem olan bilginin (episteme) içinde toplanmışlardır ve bilginin kendisi edinildiği ve öğrenildiği gibi, öteki erdemler de elde edilir ve öğretilir.

Sokrates'in dinsiz ya da küfre sapmış bir kimse olduğu hiç de söylenemez. Olsa olsa, o da Xenophanes'ten beri gelişen bir din anlayışının içinde yer almıştır; yani halk dininin boş inançlarına bağlı değildi; halk dininin arınmasını, bunun için de Tanrılar için yakışıksız tasavvurların ortadan kalkmasını o da istemektedir.

PLATON

M.Ö. 427 - M.Ö. 347

“İdealar dünyasını” anlattığı ünlü “mağara duvarı” benzetmesiyle tanınan Platon, başını Herakleitos’un çektiği materyalist filozofların karşısında yer alarak hayatı onlardan çok farklı biçimde yorumlamıştı.

Soylu bir aileye mensup olan Platon Atina’da doğmuş ve iyi bir eğitim görmüştür. Yirmi yaşında Sokrates’le karşılaşınca felsefeye yönelmiş ve hocasının ölümüne kadar (MÖ 399) sekiz yıl boyunca öğrencisi olmuştur. Hocası ölünce diğer öğrencilerle birlikte Megara’ya gitmiş ama burada uzun süre kalmayarak önce Mısır’a, oradan da Pythagorasçıların etkili oldukları Sicilya ve Güney İtalya’ya geçmiştir. Bir ara korsanların eline düşmüş, fidye vererek kurtulduktan sonra, kırk yaşlarında Atina’ya dönmüştür. Atina’da “Akademi”yi kurarak dersler vermeye başlayan Platon MÖ 347 yılında 81 yaşındayken ölmüştür.

Platon hocası Sokrates gibi sokaklarda ve pazar yerlerinde öğretim yapmak istemiyordu; tam tersine ne yaptığını bilmeyen kuru kalabalıktan uzak bir yerde bir okul kurarak, seçkin öğrenciler yetiştirmeyi düşünüyordu. Atina’nın batısında bulunan ve adını bir Yunan kahramanı Academios’tan alan bölge, bu amaç için çok uygundu. Platon meşhur okulu Akademi’yi burada kurdu. Bu dönemde, Akademi bölgesinde esin perileri “Müz”ler için bir tapınak, öğrenciler ve öğretmenler için odalar, toplantı odaları, konferans salonları ve yemekhaneler yapılmıştı. Ancak öğretimin nasıl yürütüldüğüne ilişkin yeterli bilgiye sahip değiliz. Büyük bir olasılıkla Sokrates’in diyalektik yöntemi uygulanmış, yani öğretim esnasında konferans yöntemi yerine tartışma yöntemi benimsenmiştir. Platon’un amacı, öğrencilerine bilgi aşkını aşılayarak, onları filozof bir yönetici olarak

yetiştirmektedir; bu yüzden ahlak ve siyasete ağırlık vermiş, ancak bunları mantık ve matematikle temellendirmeyi ihmal etmemiştir.

Platon'un ölümünden sonra Akademi'nin başına kız kardeşinin oğlu geçmiş ve Platon'un düşüncelerinin yerleşmesi ve geleneksel- leşmesi için uğraşmıştır. Akademi uzun bir süre seçkin yöneticilerin yönetiminde ve denetiminde, seçkin öğrenciler yetiştirmiş ve 6. yüz- yılın başlarında bir Pagan okulu olduğu gerekçesiyle Bizans İmpara- toru Justinianus tarafından kapatılmıştır. Hristiyanların tehditle- rinden kaçan öğretmenlerden ve öğrencilerden bazıları S s n  Kralı Anuşirvan'ın (MS 531-579) Cundişapur'da kurmuş olduğu tıp oku- luna sığınmışlardır. Bu, uygarlık tarihi açısından çok önemli bir ge- lişmedir; çünkü buraya yerleşen Yunan filozofları ve hekimleri, birkaç yüzyıl sonra İslâm dünyasında yeşerecek olan bilim ağacının tohum- larını atacak ve böylece bilim ve felsefe Atina'dan Bağdat'a taşına- caktır. Batı'nın Rönesans'a kadar yaşadığı Ortaçağ karanlığının en önemli nedenlerinden birinin Akademi'nin Justinianus tarafından ka- patılması olduğunu söylemek hiç de abartılı bir saptama olmayacak- tır.

Platon "barbar"larla dost olmasa da, onlara karşı Aristoteles kadar katı bir tutum içerisinde de değildir. Mısır'a yapmış olduğu gezi sı- rasında, Mısırlıların bilimleri, dinleri ve yaşam biçimlerine ilişkin bilgi edinmiş ve Mısır uygarlığının Yunan uygarlığından daha önce geliştiğini ve onun biçimlenmesine yardımcı olduğunu anlamıştır. Pla- ton Mezopotamyalılara ilişkin fazla bir bilgiye sahip olmasa da Asur hükümdarı Ninos'un kanunlarına atıfta bulunması, bu uygarlığa ta- mamen yabancı olmadığını göstermektedir. Eserlerinde görülen as- troloji anlayışı büyük ölçüde Babillilerden gelmiştir. Yunanlıların sürekli düşmanları olan Persleri ise Platon çok iyi tanımaktaydı. Ola- sılıkla Herodotos ve diğer Yunan tarihçilerinin yapıtlarını okuyarak Achaemenidian İmparatorluğu'na hayranlık duymuştur. Perslerin otokrasisi ona Yunanlıların demokrasisinden daha sempatik g r n - yordu.

SİNOPLU DİYOJEN

M.Ö. 412 - M.Ö. 323

Sinoplu Diyojen fıçı içinde yaşayarak geçirdiği yaşamı, Büyük İskender'e dediği "gölge etme, başka ihsan istemem" sözü ve gündüzleri sokakta fenerle gezerek "adam araması" gibi anekdotları nedeniyle en bilinen filozoflardan biridir.

Sinop'ta dünyaya gelmiştir. Babası Sinop'tan sürüldüğü için babasıyla birlikte Atina'ya yerleşmek zorunda kalmıştır. Tarihte Sinoplu Diogenes (*okunuşu: Diyojen*) diye ün yapan bu kinik filozofun MÖ 411 ya da 412 yılında doğduğu söylenmektedir.

Elinde bir fenerle gündüz zamanı sokaklarda gezerek soranlara "adam arıyorum" demesi veya kendisine ne tür bir servet istediğini soran Büyük İskender'e "Gölge etme başka ihsan istemem" demesi gibi bazı hikâyeler anlatılmaktaysa da bunların gerçeği ne derecede yansıttığı şüphelidir.

Diyojen bir sürgündü, kalpazanlıkla suçlanmış bir adamın oğlu idi. Her yerde ve herkes tarafından itilmiş, hakaret ve küçümsemeyle karşılaşmış; sefaletin her çeşidini tatmıştır. Onda güçlü bir irade, kararlılık ve cesaret vardı. Üstelik çok iyi konuşuyordu, üstün ve pırıl pırıl bir zekaya sahipti. Bütün bunlar Antishenes'in bu öğrencisine kendi felsefe ve öğretisini telkin, onu eğitmek için yeterlidir.

Özel hayatında fakirlikten başka bir şey yoktu. Çok zaman kirli ve pis elbisesi ile ayrıca köpek derisine benzeyen mantosu ile dolaşır, geceleri heykel diplerinde ve sokak köşelerinde yatardı. Bir maşrapa, bir fıçısı ve bir sopası vardı. Fıçının içinde yaşaması herkesi şaşırtıyor, kendisine sual soranlara da köpek olduğunu söylüyordu. Fakat bir gün bir çeşme başında avucu ile su içen bir çocuğu görünce, elindeki maşrapayı kırıp attı ve "bu çocuk bana fazladan eşyam oldu-

ğunu öğretti” diye söylene söylene uzaklaştı.

Bir düşünürün hayatı ve maddi değerleri küçümseyerek yaşaması gerektiğini savunması o zaman da bugün de çoğu insana anlaşılmaz gelse de, Diyojen kendinden sonra gelen birçok filozofa düşünsel olarak önderlik etmiş biridir.

Kış günleri çıplak ayaklarla karlar üzerinde dolaşır, donmuş heykelleri kucaklar, vücuduna zulüm ederdi. Servet ve varlık düşmanı idi ve bunların filozofça erdemlere ters düştüğünü iddia ederdi. Zamanın felsefe okullarına da eleştirmekten çekinmeyen bir yapıya sahipti. Günün hatiplerine “zamanın uşakları” deyimini uygun görür, Eflatun’un öğretimine “zaman kaybettirme” derdi.

Çok güzel konuşan, üstün zekası ile herkesi etkileyebilen bu ünlü kinik düşünür bütün gariplik ve anormal tavırlarına rağmen zamanında saygı görmüş ve ölümünden sonra Korintoslular adına bir sütun, Sinoplular da bir heykelini dikmişler, onun adını ve anısını yaşıtmışlardır.

Diyojen insan için iki tür disiplin kabul ediyordu:

Ruh disiplini,

Beden disiplini.

Ona göre beden disiplini jimnastikle elde edilebilirdi. Ruh ise ancak erdem ile gelişebilirdi. Erdemin ne olduğunu araştırmış onun doğaya uygun yaşamak olduğunu bulmuştu. Yani bir insanın erdemli olabilmesi için doğaya uygun yaşaması gerekmekte idi. Bu ise arzu ve ihtiyaçları olabildiğince azaltmak, hatta kaldırmaktan ibarettir. Bu nedenle refah, nezaket, güzel sanatlar ve bilim atılmaları gereken fazlalıklardır. Zenginlik, asalet ve onur iğrenilecek şeylerdir. Din ve kanunlar politikanın icatlarıdır. Evlenme ve mülkiyet kaldırılması gereken fazlalıklardır. Zira doğa hükümetinde her şey ortaklaşadır. Servet, kadınlar, çocuklar hepsi de öyledir. İnsan nasıl ki bedenini jimnastikle disipline sokmalı ruhunu da fazlalıklardan arınarak, erdeme sığınarak terbiye etmelidir. Diyojen herhangi bir şehir veya devlet adı vermeden “ben tüm dünyanın vatandaşıyım” diyen ilk düşünür olarak da tarihte önemli bir yere sahiptir.

ARİSTOTELES

M.Ö. 384 - M.Ö. 322

Aristoteles Ege Denizi'nin kuzeyinde bulunan Stageria'da doğmuştur. O dönemde, Stageria'da İyon kültürü egemendir ve Makedonyalıların buraları istila etmeleri bile bu durumu değiştirmemiştir. Bu nedenle Aristoteles'e bir 'İyonya düşünürü' denilebilir.

Annesi hakkında adından başka hiçbir şey bilinmemektedir; babası Nicomaihos hekimdir ve Makedonya krallarından Amyntus'un (MÖ393-370) hekimliğine getirildiğinde, ailesi ile birlikte Stageria'dan Makedonya'nın başkentine taşınmıştır. Aristoteles burada öğrenim görmüş ve savaş yaşamına ilişkin ayrıntılı bilgiler ve deneyimler edinmiştir; bir taraftan İyon ve diğer taraftan Makedonya etkileriyle biçimlenmiş ve gençliğinde, ilgisini daha çok tıp üzerinde yoğunlaştırmıştır. 17 yaşına geldiğinde öğrenimini tamamlaması için Atina'ya gönderilen Aristoteles, hayatının yirmi yılını (MÖ 367-347) burada geçirmiştir. Atina'ya gelir gelmez, Platon'un öğrencisi olarak Akademi'ye girmiş ve hocasının ölümüne kadar burada kalmıştır. Aristoteles hocası Platon'un hayranıydı. Onun devlet yönetimine ilişkin önerilerini çok olumlu karşılıyor ve Platon'un önderliğinde daha iyi bir yönetim oluşturmak istiyordu. Bu amaçla Assos'ta Akademi'nin kolu olan bir okul kurmuştu. Platon'un ölümünden sonra, Aristoteles bu okulda görev aldı ve üç yıl boyunca burada çalıştı. Aristoteles Assos'ta kaldığı süre içerisinde, zaman zaman dostu Teofrastos'un memleketi olan Mytilen'e gitmiştir. Bu seyahatlar Aristoteles'in gözlemler yapması ve kendisini yetiştirmesi açısından çok yararlı olmuştur.

Bu sıralarda II. Philip oğlu İskender için iyi bir öğretmen aramaktaydı ve Assos'taki okulun yöneticisi olan Aristoteles yavaş yavaş diktatini çekmeye başlamıştı. Görev Aristoteles'e önerildi ve o da bu öneriyi seve seve kabul ederek, II. Philip'in oturmakta olduğu Pella'ya gitti. Aristoteles'in öğretmenliği 343 yılından 340 yılına kadar sürdü. Babası 336'da ölünce, İskender onun yerine geçti ve eski öğretmeni

Aristoteles'i danışman olarak atadı. Daha sonra İskender Yunanistan'daki ve Balkanlar'daki ayaklanmaları bastırmak üzere harekete geçince, Aristoteles onu bırakarak büyük idealini gerçekleştirmek, yani yeni bir okul kurmak amacıyla Atina'ya döndü. İskender'in MÖ 323 yılında ölmesi Aristoteles'i çok güç bir durumda bırakmıştı; çünkü Lise'nin kurulması sırasında İskender'in yapmış olduğu yardımlar Atina'daki düşmanları tarafından hatırlanmıştı. Aristoteles dinsizlikle suçlandı ve öldürülmemek için Chalcis'e kaçtı. Orada yakalanmış olduğu bir hastalık sonucunda MÖ 322 yılında öldü.

Aristoteles astronomiye ilişkin görüşlerini *Fizik ve Metafizik* adlı eserlerinde açıklamıştır; bunun nedeni astronomi ile fiziği birbirinden ayırmanın olanaksız olduğunu düşünmesidir. Aristoteles'e göre, küre en mükemmel biçim olduğu için evren küreseldir ve bir kürenin merkezi olduğu için evren sonludur. Yer evrenin merkezinde bulunur ve bu yüzden evrenin merkezi aynı zamanda Yer'in de merkezidir. Bir tek evren vardır ve bu evren her yeri doldurur; bu nedenle evren-ötesi veya evren-dışı yoktur.

Aristoteles'e göre, Evren *Ayüstü Evren* ve *Ayalıtı Evren* olmak üzere ikiye ayrılır; Yer'den Ay'a kadar olan kısım *Ayalıtı Evren*'i, Ay'dan Yıldızlar Küresi'ne kadar olan kısım ise *Ayüstü Evren*'i oluşturur. Bu iki evren yapı bakımından çok farklıdır. Ayüstü Evren ve burada yer alan gök cisimleri eterden oluşmuştur; eterin mükemmel doğası Ayüstü Evren'e ezeli ve ebedi bir mükemmellik sağlar. Buna karşılık, Ayalıtı Evren her türlü değişimin, oluş ve bozuluşun yer aldığı bir evrendir. Burası, ağırlıklarına göre Yer'in merkezinden yukarıya doğru sıralanan dört temel öğeden; yani toprak, su, hava ve ateşten oluşmuştur. Toprak diğer üç öğeye nispetle daha ağır olduğu için en altta, ateş ise daha hafif olduğu için en üstte bulunur. Aristoteles'e göre, bu öğeler kuru ve yaş ile sıcak ve soğuk gibi birbirlerine karşıt dört niteliğin birleşiminden oluşmuştur. Varlık biçimlerinin mükemmel olmaları veya olmamaları da Yer'in merkezine olan uzaklıklarına göre değişir. Bir varlık Yer'e ne kadar uzaksa, o kadar mükemmeldir. Bundan ötürü, merkezde bulunan Yer mükemmel olmadığı halde, merkeze en uzakta bulunan Yıldızlar Küresi mükemmeldir. Bu mükemmel küre, aynı zamanda Tanrı, yani ilk hareket ettiricidir. Aristo'nun bu ve diğer görüşleri Ortaçağ boyunca birçok düşünürü etkilemiş ve daha sonraki dönemleri de şekillendirmiştir. "Geleneksel felsefenin temel ilkeleri Aristo'nun (*yanlış*) mantığı üzerine kurgulanmıştır" bile denilebilir.

EPİKÜROS

M.Ö. 341? - M.Ö. 270?

Samos’da doğan eski Yunan düşünürü Epiküros, Aristippos’un hazcı ahlakını geliştirip bunu Demokritos’un atom öğretisiyle birleştirerek kendi öğretisini (Epikürosçuluk) kurdu. Midilli ve Lampsakos’da ders verdikten sonra Atina’ya yerleşti ve satın aldığı bahçede öğrencileriyle birlikte yaşadı.

Epiküros, Septisizm’de ve Stoacılıkta olduğu gibi, pratik felsefeye yani ahlak felsefesine yönelmiş ve bu alanda etkinlik göstermiştir. Aristoteles’in ölümünden sonra gelişen iki ana okuldan birisini kurmuştur. Bu okullar “Stoacılık” ve” Epikürcülük” (Epikürosçuluk) olarak adlandırılabilir. Hem ahlak felsefesinde hem de bilgiye yaklaşımında kuşkuçuluğun izleri/etkileri belirgin olarak görülür. Epiküros çok uzun zaman etkili olmuş bir filozoftur, neredeyse ondan sonra MS 4. yüzyıla kadar etkili bir filozof ortaya çıkmamıştır. Epiküros Demokritosçu filozoflardan dersler almış ve özellikle, onların atomcu teorilerinden etkilenmiştir. Öte yandan Septiklerden şüpheciliği öğrenmiş, özellikle Pyrrhon’un şüpheciliğinden etkilenmiştir. Daha sonra Atina’da bir bahçe satın alan Epiküros burada okulunu kurmuştur. Epiküros’un pek çok şey yazdığı söylenmektedir, ancak bunlardan fazla bir şey kalmamıştır geriye. Bilinen bir kaç mektubudur yalnızca, ancak bu mektuplar felsefesinin anlaşılmasında önem taşımaktadır. Epikürosçuların bu bahçede bir araya geldiği söylenir. Bu yüzden bunlara “bahçe filozofları” da denir. Bahçenin girişinde şu sözlerin yazılı olduğu bir tabela olduğu söylenir: “Ey yabancı! Burada mutlu olacaksın. Burada haz en üstün iyiliktir.”

Epiküros’un öğüdü “gizli yaşa!” idi. Epiküros kendi kurtuluşçu felsefesini “dört ilaç” adını verdiği şu dört noktada özetledi: 1) Tanrılardan korkmamız gerekmez. 2) Ölümünden kaygı duymamız gerekmez. 3) İyiye elde etmek kolaydır. 4) Korkunç olana katlanmak kolaydır.

Epiküros bir ahlak felsefesi geliştirmiştir ve felsefenin ana düşüncesi mutluluktur (*eudaimonia*). Temel amacın mutluluğa ulaşmak olduğunu belirtir. Felsefenin görevi de buna göre belirlenmiştir: İnsanın

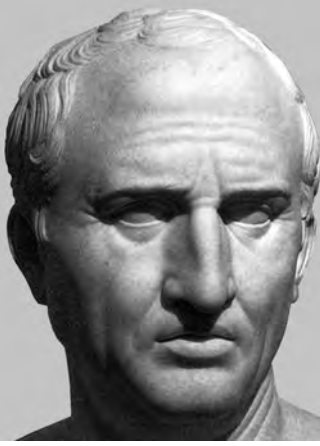
mutluluğa giden yolunu araştırmak. Klasik felsefenin soyut tartışmalarıyla Epikuros bu hedefin dışında ilgilenmemiştir. Mantık da doğru yaşama ulaşmak için gerekli olan bilginin üretilmesini sağlayan bir araçtır. Doğru bilgi olmadan doğru eylemlilik olmayacaktır; doğru bilginin ölçütü ise ikili bir temele sahiptir, ilki duyu verileri ikincisi ise haz ve acı duyumlarıdır.

Epikuros’a göre, insan tanrı ve ölüm korkusundan kurtulmalıdır. Kuruntulardan ve önyargılardan arınarak buna ulaşılabilir. Bu noktada Epikuros’un felsefesine Demokritos’un atomcu teorisinin etkileri karışır. Doğadaki her şey atomların mekan içindeki hareketlerinden meydana gelmektedir. Yalnızca bu hareket mekanik bir zorunlulukla meydana gelmez. Bu doğa düşüncesiyle, Epikuros Tanrı kavramını dışta bırakmaya çalışır. Tanrının varlığı yokluğunu değil, dünyaya karşı ilgisizliğini belirtir.

Ayrıca ruh konusunda da maddi bir açıklama öne sürer, ona göre insan ruhu maddi bir niteliğe sahiptir, başka türlü var olabilmesi söz konusu olamaz. Ruhun maddi varlığını açıklamak üzere Epikuros onun dört öğeden meydana geldiğini belirtir: ateş, soluk, hava ve adlandırılmayan dördüncü bir öğe. İlk üçü bedensel kısmı meydana getirir, dördüncü öğe ise ruhsal kısmı oluşturur. İnsan ölünce bu öğeler dağılır, yani birliklerini kaybederler. Dolayısıyla ölümsüzlük ya da ruh-göçü diye bir şey olamaz. Ölüm konusunda bir anlamda Epikurosculuğun ünlenmesinde etki etmiş olan yaklaşım, Epikuros’un bir sözüne dayanır: “Ölüm-den korkmak anlamsızdır; çünkü yaşadığımız sürece ölüm yoktur, ölüm geldiğinde ise artık biz yokuzdur.”

İrade özgürlüğü sorununun Epikuros için büyük bir önemi vardır. Bir indeterminizm olarak irade özgürlüğü, Yunan felsefesinde ilkin Epikuros’ta tam bir açıklıkla ortaya çıkmıştır. Felsefenin tek amacını insanı mutluluğa ulaştırmada bulan Epikuros’un öğretisinin, insanın kör bir zorunluluğun elinde bir oyuncak olmadığı, onun kendi kaderini kendisinin belirleyebileceğini tanıtlamaya girişeceği pek tabiidir. Onun için, Epikuros insanın istenç eyleminin pek çok iç ve dış koşullara bağlı olduğunu doğru bulmakla birlikte, insanın bu etkilere mutlak şekilde bağlı olmadığını, hatta bunlara karşı da karar verebileceğini, nedensiz de seçebileceğini söyler.

Hayatı boyunca böbrek taşlarından rahatsız olan Epikuros’un MÖ 270 yılında, yaklaşık 72 yaşında böbrek yetmezliğinden öldüğü söylenmektedir.

CİCERO

M.Ö. 106? - M.Ö. 43?

Kekeme bir çocukluk geçirdikten sonra tarihin en iyi hatiplerinden biri olarak ünlenen Cicero, Latincenin felsefe dili olarak gelişmesine de büyük katkıları olmuş bir düşünür-yazardır.

Marcus Tullius Cicero (*okunuşu: Çiçero*) Romalı devlet adamı, bilgin, hatip ve yazardır. Felsefe öğrenimini Epikürosçu Phaedros, Stoacı Diodotos ve Akademi'ye bağlı Philon'dan almış olan Cicero'nun önemi Yunan düşüncesini daha sonraki kuşaklara aktarmasından oluşur. Bilgi kuramı açısından, kesinliğe bağlanmak yerine olasılıkların yolunu izlemeyi yeğleyen, buna karşın ahlak alanında dogmatik bir tavır sergileyip, Stoacılar ve bu arada Sokrates'e yönelen Cicero Latince'nin felsefe dili olarak gelişmesine katkı yapmış ve bu arada, dinsel görüşleri açısından daima agnostik kalmıştır.

MÖ 106 yılında Arpinum'da doğdu. Çocukluğundan itibaren harika bir öğrenci olmuştu ve eğitime olan tutkusu ve sevgisi ile ünlendi. Yoğun bir hukuk öğrenimi gördü, daha sonraları ise edebiyat ve felsefeyle daha çok ilgilenmeye başladı. Savaşı hiç sevmezdi, yine de orduya katıldı. Mahkemelere başkanlık yaptı, ünlü ve başarılı bir hukukçu oldu. Daha sonraları ise konsül oldu. MÖ 60 yılında Sezar ilk "triumvirliği" başlattı. MÖ 58 yılında Publius Clodius Pulcher'in koyduğu yasa ve aralarında gelişen sürekli muhalefet yüzünden İtalya'yı bir yıllığına terk etti. MÖ 50'li yıllarda, Cicero popülist Milo'yu Clodius'a karşı destekledi. Sonra 50'li yılların ortasında Clodius, Milo'nun gladyatörleri tarafından Via Appia'da öldürüldü. Cicero Milo'yu savundu, ancak bariz kanıtlar yüzünden pek başarılı olduğu düşünülmemektedir. Nitekim, Milo sürgüne gitti ve uzun bir süre Marsilya'da yaşadı.

MÖ 50 yılında Sezar ile Pompeius arasındaki gerilim iyice artmıştı. Cicero bu yıllarda Pompeius'un tarafını tuttu, yine de Sezar'ın düşmanı olmak istemiyor buna göre daha yumuşak bir politika izliyordu. MÖ 49 yılında Sezar İtalya'yı işgal ettiğinde, Cicero kaçmak zorunda kaldı. Daha sonraları Sezar onun geri dönmesi için ikna etmeye çalışınca, Cicero İtalya'yı terk ederek Selanik'e gitti. MÖ 45 yılının Şubatında kızı Tullia ölünce, düşünür hayatı boyunca bu şoktan kurtulamadı.

MÖ 44 yılında Sezar öldürülünce Cicero'nun şöhreti arttı; Senato'nun en güçlü, en sözü geçer adamı haline geldi. Sezar'dan sonra giderek güçlenen Marcus Antonius'u sevmiyordu. Yine de Marcus Antonius ve Cicero dönemin en güçlü iki adamı olarak diğerlerinden daha öne çıkıyordu. Bu dönemler Cicero'nun ününün doruğuydu. Zamanla Cicero'nun Antonius'a olan kını arttı, kafasındaki plan hem Octavianus hem de Antonius'u aradan çıkarmaktı. Ama bu ikisi Lepidus ile beraber ikinci triumvirliği kurunca, Cicero'yu devlet düşmanı ilân ettiler. Cicero kaçtı, fakat yakalandı. MÖ 43 yılının 7 Aralık günü başı kesilerek idam edildi. Başı Forum Romanum'daki Rostra'da halka teşhir edildi, elleri ise Senato binasının kapısına çivilendi.

Cicero'nun bugüne kadar gelen ününün kökeninde onun bir hatip olarak yeteneği yatmaktadır. Küçük bir çocukken kekeme olmasına rağmen Cicero uzun yıllar çalışarak kendini geliştirmiş ve Roma felsefesinin en önde gelen hatipleri arasında yer almıştır. Kayda geçirilen 88 konuşmasından bugüne 58 tanesi yazılı olarak kalmıştır ve bunlar arasında şu örnekler sayılabilir:

Hitabet Sanatı Üzerine: *de Inventione* (MÖ 84), *de Oratore* (MÖ 55), *de Partitionibus Oratoriae* (MÖ 54), *de Optimo Genere Oratorum* (MÖ 52), *Orator ad M. Brutum* (MÖ 46), *Topica* (MÖ 44) –

Diğer Felsefî Çalışmaları: *de Republica* (MÖ 51), *Lucullus or Academica Priora* (MÖ 45), *Academica Posteriora* (MÖ 45), *De Finibus, Bonorum et Malorum* (MÖ 45), *de Natura Deorum* (MÖ 45), *de Fato* (MÖ 45), *Laelius de Amicitia* (MÖ 44), *de Officiis* (MÖ 44)

Aynı zamanda devlet adamı da olan düşünür Seneca, yazdığı oyunlar ve yaptığı konuşmalarda ne kadar yaratıcı bir sanatçı olduğunu da göstermiştir.

Lucius Annaeus Seneca (okunuşu: *Lusyus Anneyus Seneka*) MÖ yaklaşık 4 yılında İspanya'nın Cordoba kentinde doğmuş ve MS yaklaşık 65 yılında da Roma'da ölmüş Romalı düşünür, devlet adamı, oyun yazarıdır. Derlediği söylevlerle Latin edebiyatında *Rhetor Seneca* olarak ünlenen ve Stoacı ahlak görüşleriyle tanınan Seneca ahlakın temeline doğaya uygun yaşama ilkesiyle, bir bilge idealini yerleştirmiştir. Zamanın toplumunu bir vahşi hayvanlar topluluğu olarak gören Seneca bilge kişisini kendi kendine yeten, hazza olduğu kadar eleme karşı da duygusuz, korku bilmez, evrenin gerçek efendisi, erdemi özgür iradesinin sonucu olan ve ölümden korkmayan kişi olarak tanımlamıştır.

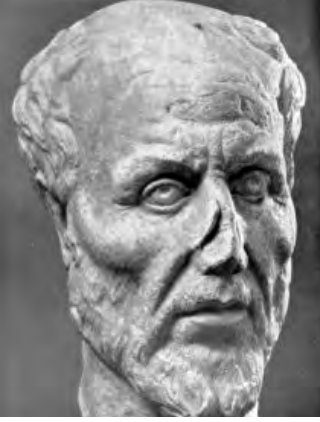
Seneca ailesinin varlıklı olması sayesinde ünlü felsefeciler ve söylev ustalarından eğitim almış ve bilgelik sevgisi yüzünden genç yaşta *rhetorica*'dan (*söylev sanatı bilgisi*) sıyrılmış ve felsefe eğitimine ağırlık vermiştir. Pythagorasçı Sotion'dan dersler alarak onun gibi etyemez olmuş ve ruhun ölümsüzlüğüne inanmıştır. Daha sonra Attalus'a bağlanıp güzel kokulardan, şaraptan, istiridye ve mantar yemekten ve yumuşak bir yatakta uyumaktan vazgeçmiştir. Kinik Demetrius'u ve Papirius Fabianus'u da hararetle dinleyen Seneca'nın felsefeye olan aşırı düşkünlüğü babasını telaşlandırmıştır; çünkü İmparator Tiberius gençliği saran bu felsefe akımlarına hiç sıcak bakmıyor, garip kılıklı ve değişik tavırlı bu kişileri Roma'dan uzaklaştırıyordu. Ayrıca Seneca'nın yaptığı perhizlerden dolayı zaten narin olan bünyesi daha da bozulmuştu, sağlığı iyice kötüye gidiyordu. Babası oğlunun sağlığını düzeltmek ve felsefeden uzaklaştırmak için onu ilk önce Pompei'ye,

sonra Mısır'a gönderdi.

Roma'ya MS 31 yılında dönen Seneca kendini siyasete verdi ve *quaestor*luk (idam cezası vermeye yetkili hakim) elde ederek mahkemede avukatlık yapmaya başladı. Senato üyeliğine seçildi. Fabianus'tan öğrendiği keskin çelişkiler içeren, imalarla dolu kısa cümleli ifadeler kullanmada oldukça başarılıydı. Böyle başarılı bir konuşmacının Roma'da yeri yoktu ve hakkında ölüm cezası çıkarıldı. Ancak saraydaki bazı kişiler Seneca'nın hasta bir insan olduğunu ve çok az bir ömrü kaldığını söyleyerek İmparatoru zor ikna etti ve ünlü düşünürün yaşamını bağışlattı. Seneca MS 41'de Korsika'ya sürgüne yollandı ve sürgündeki yaşamını felsefe yapıtları yazarak, bilim ve şiirle uğraşarak geçirdi. Seneca Roma'ya ancak Livilla'nın kardeşi Agrippina zamanında dönebildi. Genç Prens Neron'un annesi Agrippina tanınmış bir edebiyatçının oğlunun eğitiminde önemli bir rol oynayacağını düşündüğü için Seneca'yı sürgünden çağırtmıştı. Neron'un tüm eğitimini üstlenen Seneca ona çağının önemli kültür konularıyla ilgili dersler verdi, ancak Agrippina'nın felsefeye pek sıcak bakmaması nedeniyle bu konulardaki derslerine bazı kısıtlamalar getirmek zorunda kaldı. MS 54 yılında Claudius ölüp de Neron on altı yaşında İmparator ilan edilince, Seneca muhafız kıtası komutanı Afranius Burrus ile birlikte idarede söz sahibi oldu. Ama filozoflara yakışmayacak yaşam tarzı ile savunduğu düşünceler uyuşmadığı için hakkında dedikodular çıkmamasına engel olamadı. Bu arada Neron tümüyle anormal davranışlar içine girdi ve öz annesi Agrippina'yı öldürttü. Bunun ardından Burrus'un zehirlenerek öldürülmesi Seneca'yı saray yönetiminde tek başına bıraktı. Bunun üzerine tüm servetini imparatora bırakarak özel yaşamına çekilmeye karar veren Seneca bu düşüncesini Neron'a açtı, ancak reddedildi. İS 64'te meydana gelen büyük Roma yangınından sonra bu önerisini yinelediği halde imparator tarafından ikinci kez reddedildi. Ancak Seneca bu kez kararlı davrandı ve Neron'dan aldıklarının bir kısmını geri vererek siyasetten ayrıldı.

MS 61-65 yılları Seneca'nın kendini tümüyle felsefeye verdiği en verimli dönemi oldu. Ancak MS 65'te Neron'a karşı düzenlenen bir suikast girişimine onun da adı karıştığı için, İmparator tarafından kendini öldürmesi emri verildi. Bütün yaşamı boyunca ölümün hiçe sayılması gerektiğini savunmuş olan Seneca, bu emri metanetle karşıladı ve M.S 65'te damarlarını keserek intihar etti.

ORTAÇAĞ
DÜŞÜNÜRLERİ
ORTAÇAĞ BATI
DÜŞÜNÜRLERİ

PLOTİNUS

205 - 270

Mistik felsefenin en önemli adlarından biri olan Plotinus, hem okuyarak, hem gezerek geçirdiği ömründe bir yandan da felsefi ürünlerini vermeyi sürdürmüş bir düşünürdür.

Plotinus “neoplatonizm” felsefesinin kurucusu olan düşünürdür. Plotinus hakkındaki bilgilerimizin çoğu kendisi de bir filozof olan Porphyry’nin Plotinus’un başyapıtı “*Enneadlar*”a yazdığı önsözden gelmektedir. Plotinus’un mistik felsefesi Yahudi, Hristiyan, Gnostik ve Müslüman filozoflara ve mistiklere yüzyıllar boyunca esin kaynağı olmaya devam etmiştir.

Porphyry, Plotinus’un İmparator Claudius II’nin başa geçtiğinin ikinci yılında, yani 270 yılında öldüğünde altmış altı yaşında olduğunu hesaplamıştır. Plotinus maddi varlığı daha yüksek ve makulat seviyesindeki bir şeyin zayıf bir imajı veya hatırası (*mimesis*) olarak gördüğünden önemsemez ve kendi bedenini de bu varlığa dahil kabul ettiği için önemsememiştir. Muhtemelen bu sebeple (Porphyry’in aktardığına göre) kendi portresinin yapılmasını reddetmiş, çocukluğu, ailesi veya doğum yeri ve tarihi hakkında bilgi vermekten kaçınmıştır. Yine de Eunapius onun Mısır Deltası’na bağlı Lycopolis’de doğduğunu haber vermektedir. Geçmişi hakkındaki bu belirsizliğe karşın öğrencilerinin aktardığı tüm detaylar felsefesini en yüksek düzeyde yaşamına aktardığını göstermektedir.

Plotinus yirmi yedi yaşında, yaklaşık 232’de felsefe öğrenimi görmek arzusuyla İskenderiye’ye gitmiştir. Orada daha sonra hocası olacak Ammonius Saccas ile karşılaşınca kadar hiçbir öğretmenden hoşnut olmamıştır. Ammonius Saccas felsefe öğretmenliği dışında, hammallık yaparak yaşıyacak kadar alçakgönüllü bir bilgeydi, belki de Plotinus’u etkileyen bu olmuştur. Ammonius’un dışında Afrodis-

yaslı İskender ve Numenius'in eserlerinden de etkilenmiştir.

İskenderiye on bir yıl geçirmiş ve 38 yaşında Perslerin ve Hintlilerin felsefî öğretilerini araştırmaya karar vermiştir. Bu gerekçeyle Persler üzerine yürüyen III. Gordian'ın ordusuna katılmıştır. Sefer başarısızlıkla son bulup Gordian ölünce, Plotinus Antakya'ya dönmek zorunda kalmıştır.

Kırk yaşında, Arap Philip'in hakimiyeti altındaki Roma'ya dönmüş ve hayatının geri kalanını çok sayıda öğrenci edindiği Roma'da geçirmiştir. Öğrencileri arasında filozoflar, Roma senatosu üyeleri, doktorlar, Roma'da evinde kaldığı Gemina ve Iamblichus'un oğlu Ariston'un karısı Amphiclea gibi kadınlar da vardı.

Plotinus 253 yılından başlayarak ölümüne kadar geçecek on yedi yıl içinde daha sonra adı "*Ennead*"lar olacak denemelerini kaleme almıştır. Porphyry "*Ennead*"ların kendisi derlemeden önce tam bir kitap olmaktan çok, Plotinus'un konuşmalarında kullandığı deneme ve notlar külliyatı olduğunu ifade etmiştir.

Plotinus'da monist bir varlık anlayışı bulunur. Onun felsefesinin ontolojik hiyerarşisinin ilkesi hem "Varlık," hem "İyilik" ve de "Tanrılık" sıfatları olan "Bir"dir. Her şey "Bir"den doğar. İlk olarak idealar dünyası ortaya çıkar. İdeaların kendi kendine yönelişi ile ikilik (düalizm) ortaya ve dolayısıyla da tin (nefs) ortaya çıkar. Ancak bu nefis tek tek fertlerin değil dünyanın nefsidir ve bireysel nefsleri olduğu gibi tüm dünyayı da canlandırır. Ortaya çıkan nefsler idea'lar ile biçim aldıkları bedenin arasındaki bir konumda bulunurlar. "Bir"den en son doğan şey maddedir. Madde varlık dünyasının en düşük düzeyidir.

Plotinus'un felsefesinde yüce, tamamen aşkın (*transcendent*) olan "Bir"de ne ayırım, ne çokluk, ne farklılaşma vardır. O, varlık ve varolmama şeklindeki tüm kategorilerin ötesindedir. Bizler "varlık" kavramını kendi tecrübemizin yansımalarından çıkarmaktayız ve varlık bu nesnelerin kendisine izafe edildiği şeydir. Fakat sonsuz, aşkın (*transendent*) "Bir" tüm bu nesnelerin ötesindedir ve bu yüzden var olan tüm kavramların ötesindedir. Bu anlamda "Bir" aslen "herhangi bir şey olamaz" ve ayrıca tüm şeylerin toplamı da olamaz; çünkü O, tüm var olanlardan öncedir. Bu sebeple "Bir"e hiçbir sıfat yüklenebilir.

AUGUSTINUS

354 - 430

Eski Yunan düşüncesinin Roma felsefesine, onun da Hristiyanlık kültürüne dönüşmesi zincirinde en önemli düşünürlerden olan Augustinus dinine yaptığı hizmetler nedeniyle de ölümünden sonra ermiş ilan edilmiştir.

Augustinus (*okunuşu: Ogustinus*) 354 – 430 yılları arasında yaşamış olan ünlü Hristiyan düşünürdür. Bilinen en temel eserleri şunlardır: *Civitas Dei* (Tanrının Uygarlığı), *Confessiones* (İtirafılar), *Epistolae* (Mektuplar). Augustinus bir tanrıbilimci olmasının yanı sıra, Batı düşüncesi içinde ünlü ve etkili filozoflarından. Onun yapıtları tanrıbilimsel olmakla birlikte, felsefi sorunları da içeren nitelikler göstermesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Sonradan modern felsefede tartışılacak olan pek çok tartışmayı Augustinus'un ilk kez gündeme getirdiği görülmür.

Düşünür 354'te Roma İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'daki Numidia eyaletinde doğdu. Pagan bir baba olan Patricius ve Hristiyan bir anne olan Monica'nın çocuğudur. Yaşadığı zamanlar Roma'nın çöküşüne ve Hristiyanlığın kabulünün hemen ertesine denk gelir. Ataları muhtemelen Kartacalı Berberiler olan Augustinus, Roma kültürü içinde eğitilir ve Latince dışında hiçbir dil öğrenmez. 17 yaşında Kartaca'ya gider. 372'de Mani felsefesini keşfeden Augustinus dokuz yıl Mani felsefesine bağlı kalır. Bu felsefeye göre dünya “*iyi ile kötü arasında paylaşılmıştır ve maddenin koyu karanlığı ruhun ışığını karartmaktadır.*” Böylece bu felsefeye bağlılık onda ruhunu tenin esaretinden kurtarma umudunu doğurur. “Mani’ci Piskopos Faustus”la tanışmasının yarattığı düş kırıklığı, irade yetisini kabul etmeyen ve insanın sorumluluğunu ve özgürlüğünü inkar edici düşünceden kopuşunu hızlandırır. Augustinus 384'te Milano'da retorik (konuşma sanatı) hocalığına atanır. Bu arada arayışı sürmektedir. Yeni Platoncuların eserleri onda yeni bir değişikliğe sebep olur. Bu dönemde okuduğu başka bir kaynak da Aziz Pav-

los'un mektuplarıdır. Bu eserle birlikte Augustinus Hristiyanlara yaklaşır ve 386 yılında Hristiyan olmaya karar verir. 387 yılında Afrika'ya döner.

395'te piskopos olan Augustinus 396'da "Hippo Regius'ta Valerius'un yerine geçer. Bu dönemde Afrika kilisesinde bölünmeler yaşanmaktadır. Berberi çiftçilerin Romalıları karşı yürüttükleri mücadeleye katılan piskopos Donatus'un mirasçıları bir "arınmışlar kilisesi"ni savunmaktadırlar. Augustinus, Donatusçuların dini sapkınları cezalandıran bir yasaya tabi tutulmalarını öngören bir imparatorluk fermanının yayınlandığı 405'te, Afrika'daki Donatusçu kilisenin dağıtılmasına etkin olarak katkıda bulunur. 410'da Roma'nın Gotlar tarafından işgal edilmesi üzerine "*Tanrı Uygarlığı*" eserini kaleme alır. Roma piskoposluk makamı ve Ravenna mahkemesi nezdindeki birçok girişimden sonra, 418 yılında hasımlarını aforoz ettirmeyi başarır. 429-430'da Vandallar Kuzey Afrika'yı istila eder ve Hippo Regius'u kuşatırlar. Telaşa kapılan Augustinus son günlerini ibadet etmekle geçirir ve 28 Ağustos 430'da ölür. Augustinus 1303 yılında Katolik kilisesi tarafından aziz ilan edilmiştir.

Augustinus kendi yaşamını *İtiraf*lar adlı ünlü kitabında "Tanrıyla konuşma ve günah çıkarma" biçiminde anlatmıştır. En çok önem verdiği konu insanın özünü araştırmasıdır. Gerçeğin insanın içinde olduğunu savunur. Gerçek ise bizzat Tanrı'nın kendisidir. Yani Tanrı insandır. Öte yandan insanın kendisi de tanrıdır. "*Anlayabilmek için, inanıyorum*" anlayışıyla felsefeyi dine tabi kılmış olan Augustinus, Hristiyan dininin temel öğretilerini temellendirebilmek için Yeni Platoncu felsefeden ve Platoncu kavramlardan yararlanmıştır.

Augustinus "zaman" üzerine yapılan tartışmalarda sıklıkla anılan bir isimdir. *İtiraf*lar adlı kitabının en çarpıcı bölümlerinden biri bu konudur. Ona göre, kavradığımız ve bildiğimiz "zaman" ile "gerçek Zaman" birbirinden ayrı şeylerdir. Geçmiş zaman, gelecek zaman ve şimdiki zaman ayrımları gerçekliği olmayan, zihnimizin tasarımları olan zaman birimleridir. Augustinus etkileyici bir akıl yürütmeye geçmiş zamanın artık varolmadığını, gelecek zamanın ise *henüz* varolmadığını, elimizde kalan tek zaman olarak "şimdi"ki zamanın da boyutlarını belirleyemediğimiz için bilemeyeceğimizi belirtir. Böylece Zaman kavramı üzerinden gerçeklik ile bilgi temel olarak ayrılmış olmaktadır ki modern felsefeye geldiğinde bu ayrım Kant örneğinde olduğu gibi, temel bir felsefi eğilim olacaktır.

ANSELMUS

1033 - 1109

Anselmus aslen İtalyalıdır ama 1093'den sonra Kuzey Fransa'da bir kilisede rahiplik ve ardından İngiltere'de Canterbury başpiskoposluğu yapmış ve orada ölmüştür. Düşünür Augustinus'un "anlamak için inanıyorum" önermesini almış, inancı akıl ile temellendirmeye çalışmıştır. Anselmus'un bu çabası skolastizmin akıl ile inancı birleştirmeye çalışmasının bir göstergesidir.

İlkçağın son dönemlerine paralel olarak, Kavimler Göçü sonunda Antik dönemden süre gelen birçok kültür değerlerinin Avrupa kıtasında yok olduklarını söyleyebiliriz. Bu nedenle Batı'da 500-1000 yılları arasında kültür yönünden bir sessizlik dönemi vardır; oysa Doğu aynı dönemde canlı bir düşünce yaşamına sahipti. Batı'da düşünce yaşamı 1000 yıllarında yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu canlanma Kilisedeki bir hareketle ilişkilidir. 10. yüzyılda kültür yönünden büyük bir çöküş yaşamış olan Katolik Kilisesi bundan sonraki yüzyılda enerjik ve yenilikçi papazlar yardımıyla yeni bir hayata kavuşmuştur. Katolik Kilisesi'ne bu canlılığı getirenler arasında, özellikle Papa VII. Greguar ile öğrencisi Anselmus'u sayabiliriz.

Ortaçağ'ı ilgilendiren başlıca konunun insanın Tanrı ile olan ilişkileri olduğunu biliyoruz. Bu konuyu Ortaçağ felsefesi dinin dogmaları yönünden yanıtlar. Çünkü bu çağa göre gerçek, zaten din kitaplarında bulunmaktadır. Bu nedenle yapılacak tek şey dogmayı savunmak ve temellendirmektir. İşte, her şeyden önce bir teoloji olan Ortaçağ felsefesi için, Anselmus tipik bir örnektir. Anselmus doğa ile hiç ilgilenmez, ruhtan çok az söz eder, onun tüm görüşleri "Tanrı" düşüncesi etrafında toplanmıştır. Onun için Tanrı tüm varlığın ağırlık merkezidir. Anselmus'un tüm çabası kutsal vahiy olan dogmaları savunmak ve temellendirmektir.

Henüz Skolastiğin ilk döneminde yaşayan Anselmus doğa konusuna hemen hemen hiç ilgi göstermemiştir. Oysa Skolastiğin parlak döneminde, söz gelişi Aquino'lu Thomas'ta, doğaya ait geniş bir ilgiye, Aris-

to'ya göre ayarlanmış bir doğa felsefesinin var olduğuna tanık oluyoruz. Skolastiğin bu iki dönemi arasında başka bir farklılık daha oluşmuştur. İlk dönemin temsilcisi olan Anselmus, Kilise'nin "tüm dogmaları"nı akla uygun duruma getirmek isteyen tam imanlı bir Hristiyandır. Skolastiğin parlak dönemi ise iman ile kabul edilmesi gereken dogmalarla, akıl ile aydınlanması mümkün olan dogmalar arasında bir ayırım yapar. Bu ikinci dönem için iman ve felsefe birbirine uygun olan iki alan değildir. Aksine iman akli tamamlar. İmanın birtakım sıraları vardır ki, bunlara yalnızca inanmak gerekir.

İşte Skolastiğin "son dönemi", özellikle bu yönden daha ileri bir adım atarak, akıl ile kavranabilecek dini gerçeklerin sayısını büsbütün azaltmıştır. Bu son dönem Tanrı'nın varlığını bile akılla temellendirmenin mümkün olduğunu reddeder. Böylece Tanrı'nın varlığı konusunu da bir iman meselesi yapar. Böylelikle ilahiyat ile felsefe tümüyle birbirinden ayrılmış olurlar. Felsefe ancak bilinmesi mümkün olanı, özellikle doğayı; iman ise akıl tarafından kavranmalarına olanak bulunmayan dini gerçekleri konu alır.

Batı'da Skolastiğin üç dönemi vardır: Anselmus'un tipik temsilcisi olduğu ilk dönemde felsefe kurgusal ilahiyattır. Bu dönem en yüksek dini gerçeklerin akıl ile aydınlatılabileceğine inanır. Oysa ikinci dönemde, yani Aristo'ya dayandırılan parlak dönemde felsefe ile ilahiyat artık birbirinden ayrılmaya başlar. Bu döneme göre, dinin ancak bazı temelleri akıl ile çözümlenebilir, geriye kalanlara yalnızca iman etmek gerekir. Skolastiğin son döneminde felsefe ve ilahiyat biri ötekinden tam anlamı ile ayrılır.

Öncelikle "bilmek nedir?" sorusundan hareket eden Anselmus "bilmek düşündürmektir, gerçeği çıkarabilmektir" der. Gerçek ise ancak kanıtlanarak bilinir. Peki, gerçek dediğimiz şey nedir? Gerçek, bilgimizin gerçekliğe "uygun" olmasıdır. Her düşünce kesinkes bir "var olana" geri döner. Her var olan ise "mutlak bir varlığı", yani Tanrı'nın varlığını şart koşar. Skolastiğe göre biz "var olan bir Tanrı" olmaksızın düşüneymeyiz bile. Anselmus bu düşüncesini Tanrı'yı kanıtlamak için de bir delil olarak benimser. Yani ona göre mutlak varlığın, yani Tanrı'nın varlığını gerektirmeyen hiçbir düşünce gerçek olamaz. Bu düşüncenin temelinde Platon'un ve özellikle Yeni Platonculuğun etkileri olduğunu kolayca fark edebiliriz. Çünkü Platon'a göre de "var olan" ancak mutlak varlığa katılarak var olur. Anselmus'un bir diğer yapıtında, sonraları felsefe tarihinde çok ünlenecek ve Yeniçağ'da Descartes tarafından yeniden ele alınan ikinci bir Tanrı kanıtını, yani "ontolojik kanıt"ı bulur.

AQUINOLU THOMAS

1225 - 1274

Hristiyanlık felsefesine hizmet eden düşünürler arasında en bilinenlerden biri olan Aquino’lu Thomas, görüşleriyle bugünkü Katolik inancının temellerini atan bir din bilginidir.

Aquino’lu Thomas (*okunuşu: Akinolu Tomas*) 1225-1274 yılları arasında yaşamış olan ünlü Hristiyan düşünürdür. Eğitim hayatına Monte Cassino Manastırı’nda başladı. 1239 yılında ailesinin yanına döndü. Daha sonra Napoli Üniversitesi’ne girip fen, tarih ve felsefe eğitimi aldı. Eğitimi sırasında bir dilenci tarikatı olan Dominikenler’e katılır. Paris ve Köln üniversitelerinde de eğitim gören Thomas, Paris’te kendi düşün yaşamında çığır açacak olan Albertus Magnus’tan (Büyük Albert) dersler aldı. Bu derslerle Aristoteles’in yapıtlarına vakıf oldu. Aristotelesçi görüşler ile birlikte hocalık yaşamına adım atan Thomas 1256 yılında “hoca” unvanı aldı ve Paris Üniversitesi’nde açılmış olan, Dominikenlere ait iki kürsüden birinin başına geçti. Hristiyan teolojisine yaptığı katkılar ve verdiği eserlerle ölümünden yaklaşık 300 yıl sonra, 1567’de Papa V. Pius tarafından Katolik Kilisesi’nin azizleri arasına yükseltilen Aquinolu Thomas’ın öğretilerini Papa XIII. Leo 1879’da Hristiyan teolojisinin temeli olarak kabul etti. 1914’te ise, onun görüşlerini tartışmak günaha girmekle eş anlamlı kabul edilmiştir.

Aquinolu Thomas şöhretini Tanrı’nın varlığını isbat konusundaki “Beş Delil” üzerinde göstererek teistik karakterli kozmolojik kanıtı en iyi şekilde kullanan ve onu sistemleştiren bir düşünür ve teologdur. Bu kanıt Ortaçağ felsefesi ve daha sonraki dönemlerde üzerinde önemle durulan bir problem olma özelliğini kaybetmemiştir. O Tanrı’nın varlığı ile ilgili kanıtlarını “*Summa Theologiae*” (Tanrı Hakkında Her Şey) adlı eserinde sistemleştirmiş, kendince kozmolojik kanıtı da en güzel şekilde bu eserinde ifade etmiştir. Bu eserde Thomas Tanrı’nın varlığı,

onun özü ve sıfatları konusunu işler. Onun “*Summa Contra Gentiles*” adlı eseri de Tanrı’nın ilk Varlık olarak “doğa”sını araştırmak üzere yazılmıştır. Her insanın kavrayış güçleri de eşit olmadığından Tanrı’yı aynı derecede anlaması mümkün değildir. Tanrı’nın bir kişi tarafından diğer kişiden daha iyi anlaşılması mümkün değildir. Tanrı’nın bir kişi tarafından diğer kişiden daha iyi anlaşılması şahıslardaki zihni gücün bir diğerinden daha iyi olmasındandır. Zihnin Tanrı’yı sonsuz derecede kavraması mümkün değildir. Tanrı ebedidir, sonsuzdur. Sonlu bir varlık olan insan Tanrı’yı kavrayamaz.

Thomas’ın kozmolojik karakterli kanıtında İlâhi Mahiyet, “Vahiy” ile bilinebilir. Thomas’a göre, Tanrı’nın varlığı etkiden sebebe hareketle açıklanabilir. Sebeplerden ziyade etkiler tarafımızdan daha iyi bilinirler ki, onlarda bir sebebe dayanmışlardır. Tanrı’nın etkileri, onun Varlığı konusunda bize yardımcı olabilirler. Ancak, onun ne olduğunu kapsamlı olarak bilmemize olanak sağlamazlar. Âlemde hareket eden bazı şeylerin var olduğu, duyularımızca da idrak edildiği gibi kesindir. Hareket halinde olan bir şey, bir başkası tarafından harekete geçirilmiştir. Bir şeyin de hem hareket ettirici, hem de hareket eden olması aynı anda imkânsızdır. Hareket eden başkası tarafından harekete geçirilmiş olmak zorundadır. Bu da sonsuza kadar böyle gidemez. Bir yerde durmalıdır. Aksi takdirde, bir ilk hareket ettirici bulunamayacaktır. Düşünüre göre, bir başkası tarafından hareket ettirilmeyen bir “İlk Harekete Geçiren”in varlığı zorunludur ki, o da herkesin idrak etmiş olduğu Tanrı’dır. Buradan anlaşılıyor ki bir “fail sebep”in varlığı zorunludur. Bu varlık da Aquinolu Thomas’a göre, Tanrı’dır.

Thomas’a göre, Tanrı Zat’ı veya tabiatı ile özdeş bir varlıktır. Âlemdeki varlıklarda ise “mahiyet-varlık” özdeş değildir. Görülüyor ki, Thomas Farabi ile İbnî Sina’nın da kabul ettiği iki türlü varlık anlayışı kabul etmektedir: Mahiyet’i Varlığıyla özdeş olan “Zorunlu Varlık” ve Mahiyeti Varlığından ayrı olan “Mümkün Varlık”.

Thomas Tanrı’nın çok mükemmel bir varlık olduğunu kabul ederek, O’nu mutlak kemal sahibi sayar. Mümkün varlıklarda bulunan mükemmelliklerin hepsi Tanrı’nın Zat’ında “daha büyüğü olmak üzere” yüksek ve seçkin bir şekilde bulunur. Etienne Gilson, Thomas Aquinas’m “zorunlu varlığı”nın mutlak ve soyut karakterli bir varlık olduğunu ifade eder. Bu varlık “ilk” ve “en mükemmel”dir. Bütün varlık aktivitesinin ilk kaynağıdır. Mümkün varlıklara hiç bir şekilde benzemeyen Tanrı bütün noksanlıklardan da uzaktır.

ORTAÇAĞ DOĞU DÜŞÜNÜRLERİ

FARABÎ

870 - 950

İslam felsefesini oluşturan düşünürler arasında önemli bir yeri olan Farabi, düşünce sistemiyle Batı'yı da derinden etkilemiş olan bir filozof-bilgindir.

Asıl adı Abū Nasr Muhammad el-Fārāb (d. 870 Farab - ö. 950 Şam) olan İslam felsefecisidir. İbni Ebi Üseybia veya Şemseddin eş-Şehrezûrî'ye dayananlara göre Fars asıllıdır, ama Farabî'nin *El-Türkî* lakabından hareketle Türk asıllı olduğunu söyleyenler de vardır. Batı kaynaklarında "Alpharabius" adıyla anılan Farabi, Farab (Otrar)'da doğduğu için Farabî (Farablî) diye anılır. İlk öğrenimini Farab'da, medrese öğrenimini Rey ve Bağdat'ta gördükten sonra, Harran'da felsefe araştırmaları yaptığı yıllarda tanıştığı *Yuhanna bin Haylan*'la birlikte Aristoteles'in yapıtlarını okuyarak gezginler okulunun ilkelerini öğrendi. Farabî'yi anlatan kitaplar İslam âleminde Ebul Hasan el-Beyhaki, İbn-el-Kıfti, İbn bu Useybiye, İbn el-Hallikan adlı yazarlar tarafından Farabî'nin ölümünden birkaç yüzyıl sonra yazıldı. Ama bu yapıtlar birer araştırma olmaktan çok, Farabî'yle ilgili söylenceleri derlemekte ve bir felsefeciyi değil, bir ermişi açıklamaktadır.

Aristoteles'in ortaya attığı madde ve suret kavramını hiçbir değişiklik yapmadan benimseyen, eşyanın oluşumunda, yani yaradılışta madde ve sureti iki temel ilke olarak gören Farabî'nin fiziği de metafiziğe bağlıdır. Buna göre, evrenin ve eşyanın özünü oluşturan dört öge (toprak, hava, ateş, su) ilk madde olan "el-aklül-faal"den çıkmıştır. Söz konusu dört öge, birbirleriyle belli ölçülerde kaynaşır, ayrışır ve içinde bulunduğumuz evreni (el-âlem) oluştururlar.

Farabî ilimleri sınıflandırmıştır. Ona gelinceye kadar ilimler *trivium* (üçerli) ve *quadrivium* (dörderli) diye iki kısımda toplanıyordu.

Nahiv, mantık, beyan üçerli ilimlere; *matematik, geometri, musiki* ve *astronomi* ise dörderli ilimler kısmına dahildi. Farabî ilimleri *fizik, matematik, metafizik ilimler* diye üçe ayırdı. Onun bu yöntemi sonradan Avrupalı bilginler tarafından da kabul edildi.

Farabî insanı tanımlarken “âlem büyük insandır; insan küçük âlemdir” diyerek bu iki kavramı birleştirmiştir. İnsan ahlakının temeli, ona göre bilgidir; akıl iyiyi kötüden ancak bilgiyle ayırır. Felsefenin Müslümanlar arasında tanınmasında ve benimsenmesinde büyük görevler yapmış olan düşünür ve siyasetbilimcilerden Farabî’nin, fizik konusunda dikkatleri çeken en önemli çalışması *Boşluk Üzerine* adını verdiği makalesidir. Farabî’nin bu yapıtı incelendiğinde, diğer Aristotelesçiler gibi, boşluğu kabul etmediği anlaşılmaktadır.

Farabî’ye göre, eğer bir tas içi su dolu olan bir kaba, ağzı aşağıya gelecek biçimde batırılacak olursa, tasın içine hiç su girmediği görülür; çünkü hava bir cisimdir ve kabın tamamını doldurduğundan suyun içeri girmesini engellemektedir. Buna karşılık eğer, bir şişe ağzından bir miktar hava emildikten sonra suya batırılacak olursa, suyun şişenin içinde yükseldiği görülür. Öyleyse doğada boşluk yoktur. Ancak, Farabî’ye göre ikinci deneyde, suyun şişe içerisinde yukarıya doğru yükselmesini Aristoteles fiziği ile açıklamak olanaklı değildir. Çünkü Aristoteles suyun hareketinin doğal yerine doğru, yani aşağıya doğru olması gerektiğini söylemiştir. Boşluk da olanaksız olduğuna göre, bu olgu nasıl açıklanacaktır? Bu durumda Aristoteles fiziğinin yetersizliğine dikkat çeken Farabî, hem boşluğun varlığını kabul etmeyen ve hem de bu olguyu açıklayabilen yeni bir varsayım oluşturmaya çalışmıştır. Farabî bu aşamada ortaya koyduğu ilkelerin ışığında suyun şişenin içinde yükselmesinin, boşluğu doldurmak istemesi nedeniyle değil, kap içindeki havanın doğal hacmine dönmesi sırasında, hava ile su arasındaki komşuluk ilişkisi yüzünden, suyu da beraberinde götürmesi nedeniyle oluştuğunu bildirmektedir. Yapmış olduğu bu açıklama ile Farabî, Aristoteles fiziğini eleştirerek düzeltmeye çalışmıştır. Ancak açıklama yetersizdir; çünkü havanın neden doğal hacmine döndüğü konusunda suskun kalmıştır. Bununla birlikte, Farabî’nin bu açıklaması, sonradan Batı’da Roger Bacon tarafından “doğadaki bütün nesneler birbirinin devamıdır ve doğa boşluktan sakınır” biçimine dönüştürülerek genelleştirilecektir.

HALLAC-I MANSUR

858? - 922?

Sığ düşünce sahiplerinin yanlış yorumladığı “Enel-Hakk (Ben Tanrıyım)” sözü nedeniyle işkence-ler altında ölüme mahkum edilen Hallac-ı Mansur Batınî düşüncenin en önemli temsilcilerinden biri olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Hallac-ıMansur veya Mansur el-Hallac (doğumu: 858, Tur - ölümü: 26 Mart 922, Bağdat) MS 858 yılı Ağustos ayında bugünkü İran’ın Tur yöresinde doğmuştur. Esas adıAb’iMugis al- Husayn Bin-Mansur ol Bayvaz’dır. Hallaç ismi mesleği olan hallaçlıktan gelmedir. Eski zamanlarda yıkanmış, temizlenmiş yünü ayıklayan, tarayan ve eğrilmeye hazır hale getiren ustaya “hallaç” denirdi.

Hallac’ın babası ailesiyle Dicle yakınlarına, Araplar tarafından kurulmuş bir yerleşim bölgesi olan Vasil’a yerleşir. Hallac burada Farsçayı unuttur. On iki yaşında hafız olur. Önce sufi Zahl et-Tustari’nin daha sonra da Amr el-Makki ve Cüneyd Bağdadi’nin talebesi olur. Hocalarıyla fikir ayrılığına düştüğü için onlardan ayrılır.

Hallac-ı Mansur’un büyük babası Mahamma adında bir zerdüştidir. Buna ana tarafından Ebû Eyyûb’un neslinden geldiğini söylene-rek Ensârî de denilmiştir. Hallac Tüster’de büyük velîlerden Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî’nin sohbetinde iki sene bulundu. Onun yönlendirmesi ve desteğiyle tasavvufa yöneldi. On sekiz yaşında Basra’ya gelerek Emr bin Osman-ı Mekki’ye bağlandı. On sekiz ay da onun sohbetinde ve derslerinde bulundu. Her iki velînin yanında da nefsi ile büyük mücadele yaptı ve her isteğine sırt çevirdi. Nefsin istemediği, rağbet etmediği işlere sarıldı. Kendisini çok seven Ebû Yâkûb-ı Aktâ kızını ona verdi. Bundan sonra bir müddet daha Basra’da kaldı.

Rivayete göre, Hallac-ı Mansur daha sonra Basra’dan ayrılarak Bağdat’a Cüneyd-i Bağdâdî’nin yanına geldi, Cüneyd-i Bağdâdî ona susmayı ve insanlarla görüşmemeyi emretti. Hallac bu dönemde zikir

ve ibadetle meşgul oldu.

Geleneksel İslamî anlayış dışında bir felsefe geliştirenlerin en önemlilerinden biri olan Hallac-ı Mansur'un anlayışı daha çok Batınlığa yakındır. Batınlık'te evren önsüz-sonsuzdur ve herhangi bir varlık tarafından yaratılmamıştır. Evren kendi bütünlüğü içinde dokuz evreni kuşatır. En yüksek aşamada bulunana “**sabık**“ denir, bundan basamak basamak inilerek, usun bulunduğu alana gelinir. Us bu dokuz evren dizisi dışındadır, sürekli olarak değişir. Dinin ileri sürdüğü gibi evrenin dışında, bir öte evren (ahiret) yoktur, yargı günü yeniden dirilme, gibi kavramlar gerçek değildir, hayal ürünüdür. Evrende mutlu yaşayan cennette, mutsuz olan ise cehennemde demektir. Tanrı yaratıcı nitelik taşıyan bir doğal güçtür, tektanrıci dinlerin ileri sürdüğü gibi gerçeküstü yoktan var edici, bir varlık değildir. Onun yargılayıcı bir özelliği de yoktur.

Hallac-ı Mansur'a atfedilen en önemli önerme olan “Enel Hakk” sözü de bu bağlamda ele alınmalıdır. Genel İslamî yaklaşımda bu söz Hallac'ın cezbe içinde söylediği ve “Tanrı bendedir, ben de tanrıdayım” anlamına gelen bir söz olarak kabul edilir. Oysa bu söz İslamî değil de Batınî anlamda ele alındığında Tanrı'yı herkeste ve her şeyde var kabul eden Panteist bakışın bir temsilcisidir. O zamanın koşullarında bu sözü eden Hallac-ı Mansur'un da işkenceyle öldürülüp derisinin yüzülmüş olması gelenekler dışına çıkan inançlara verilmiş en büyük gözdağıdır.

Hallac-ı Mansur'un en önemli iki eseri:

Tavasın-ül Kur'an ve *Ta Sin Al Azal* adlarıyla günümüze kalmıştır.

Hallac'ın Batı dünyasında tanınması ise Fransız İslam araştırmacısı Louis Massignon'un (1883 - 1962) ilk kez 1922 yılında yazdığı, 1975 yılında tekrar yayımlanan “Hallac'ın Çilesi” adlı kitabıyla olmuştur.

BİRÜNÎ

973 - 1048

Sadece felsefe alanında değil, pozitif bilimlerde yaptığı çalışmalarla da tüm çağlara ışık tutan bilgelere biri olan Birünî, doymak bilmez öğrenme hırsıyla örnek bir bilim insanıydı.

Asıl adı Ebu Reyhan bin Muhammed olan Birünî 973 yılında Harezm'in merkezi Kâs'ta doğdu. Küçük yaşta babasını kaybetti. Annesi onu zor şartlarda, odunsatarak büyüttü. Daha çocuk yaşta araştırmacı bir ruha sahipti. Birçok konuyu öğrenmek için çılgınca hırs gösteriyordu. Tahsil çağına girdiğinde Hârzemşahların himayesine alındı ve saray terbiyesiyle yetişmesine özen gösterildi. Bu aileden bilhassa Mansur, Bîrûnî'nin iyi bir eğitim alması için her imkânı sağladı.

Bu arada İbni Irak ve Abdüssamed bin Hakîm'den de dersler alan bilginin öğrenimi uzun sürmedi, daha çok özel çabalarıyla kendi kendini yetiştirdi. Araştırmacı ruhu, öğrenme hırsı ve sönmeyen azmiyle birleşince on yedi yaşında eser vermeye başladı. Fakat Me'mûnîlerin Kâs'ı alıp Hârzemşahları tarihten silmeleriyle Bîrûnî'nin huzuru kaçtı, sıkıntılar başladı ve Kâs'ı terk etmek zorunda kaldı. Ancak iki yıl sonra tekrar döndüğünde ünlü bilgin Ebu'l Vefâ ile buluşup rasat çalışmaları yaptı. Daha sonra hükümdar Ebu'l Abbas, sarayında Bîrûnî'ye bir daire tahsis edip, müşavir ve vezir olarak görevlendirdi. Bu durum hükümdarların ilme duydukları derin saygının göstergesi, bilginin de devlet başkanları yanındaki yüksek itibarının belgesiydi.

Gazneli Mahmud, Hindistan'ı alınca hocalarıyla Bîrûnî'yi de oraya götürdü. Zira onun yanında da itibarı çok yüksekti. "Bîrûnî sarayımızın en değerli hazinesidir" derdi. Bu yüzden tedbirli hünkâr liyakatını bildiği Bîrûnî'yi Hazine Genel Müdürlüğü'ne tayin etti. O da orada Hint dil ve kültürünü bütünüyle inceledi. Üstün dehasıyla kısa sürede

Hintli bilginler üzerinde şaşkınlık ve hayranlık uyandırdı. Kendisine sağlanan siyasî ve ilmî araştırmalarına devam etti. Sultan Mesut kendisine ithaf ettiği *Kanunu Mes'ûdî* adlı eseri için Bîrûnî'ye bir fil yükü gümüş para vermişse de onun bu hediyeyi almadığı rivayet edilir.

Son eseri olan *Kitabü's Saydele fi't Tıb*'bı yazdığında seksen yaşını geçmişti. Üstad diye saygıyla anılan, yalnız İslâm âleminin değil tüm dünyada çağının en büyük bilgini olan Bîrûnî, 1051 yılında Gazne'de hayata gözlerini yumdu.

Bîrûnî Arapça, Farsça, İbrânîce, Rumca, Süryânice, Yunanca ve Çince gibi daha birçok lisan biliyordu. Matematik, astronomi, geometri, fizik, kimya, tıp, eczacılık, tarih, coğrafya, filoloji, etnoloji, jeoloji, dinler ve mezhepler tarihi gibi otuz kadar ilim dalında çalışmalar yaptı, eserler verdi.

İbni Sinâ'yla yaptığı karşılıklı yazışmalarındaki ilmî metod ve yorumları, günümüzde yazılmış gibi tazeliğini halen korumaktadır. *Tahkîk* ve *Kanûn-ı Mes'ûdî* adlı eserleriyle trigonometri konusunda bugünkü bilimsel seviyeye ta o günden ulaştığı açıkça görülür. Bu eser astronomi alanında zengin ve ciddî bir araştırma olarak tarihe mal olmuştur.

Biruni hastalıkları tedavi konusunda değerli bir uzmandı. Yunan ve Hint tıbbını incelemiş, Sultan Mesut'un hasta gözünü tedavi etmişti. Otların hangisinin hangi derde deva ve şifa olduğunu çok iyi bilirdi. Eczacılıkla doktorluğun sınırlarını çizmiş, ilaçların yan etkilerinden bahsetmiştir. Daha o çağda Ümit Burnu'nun varlığından söz etmiş, Kuzey Asya ve Kuzey Avrupa'dan geniş bilgiler vermişti. Christof Colomb'dan beş asır önce Amerika kıtasından, Japonya'nın varlığından ilk defa söz eden odur. Dünyanın yuvarlak ve dönmekte olduğunu, yerçekimin varlığını Newton'dan asırlarca önce ortaya koydu. Henüz çağımızda sözü edilebilen karaların kuzeye doğru kayma fikrini 9,5 asır önce dile getirdi.

Bîrûnî botanikle ilgilendi, geometriyi botaniğe uyguladı. Bitki ve hayvanlarda üreme konularına eğildi. Kuşlarla ilgili çok orijinal tespitler yaptı. Tarihle ilgilendi. Gazneli Mahmut, Sebüktekin ve Harzem'in tarihlerini yazdı. Bîrûnî ayrıca dinler tarihi konusuna eğildi, ona birçok yenilik getirdi. Çağından dokuz yüz yıl sonra ancak ayrı bir bilim haline gelebilen Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, kurucusu sayılan Bîrûnî'ye çok şey borçludur.

İslam dünyasının büyük etki uyandıran düşünürlerinden biri olan İbni Sina, çeşitli alanlarda yaptığı çalışmalarla felsefe dışındaki bilimlere de büyük hizmetlerde bulunmuş bir bilim insanıdır.

Asıl adı “Ebu Ali el-Hüseyin ibni Abdullah ibn-i Sina el-Bel” olan ve Batı kaynaklarında *Avicenna* adıyla bilinen İbni Sina; felsefe, matematik, astronomi, fizik, kimya, tıp ve müzik gibi bilgi ve becerinin muhtelif alanlarında seçkinleşmiş ve matematik alanında matematiksel terimlerin tanımları ve astronomi alanında ise duyarlı gözlemlerin yapılması konularıyla ilgilenmiştir. 980’de Buhara’da doğan ve 1037 yılında Hamedan’da ölen İbni Sina astroloji ve simyaya itibar etmemiştir. Ona göre, her element sadece kendisine özgü niteliklere sahiptir ve dolayısıyla daha değersiz metallerden altın ve gümüş gibi daha değerli metallerin elde edilmesi mümkün değildir.

İbni Sina ilk tıp eğitimini Kuşyar isimli bir hekimin yanında aldı. Değişik konular üzerine 240’ı günümüze gelen 450 kadar makale yazdı. Elimizdeki yazıların 150 tanesi felsefe, 40 tanesi de tıp üzerinedir. Eserlerinin en ünlüleri felsefe ve fen konularını içeren çok geniş bir çalışma olan *Kitabü’ş-Şifa* (İyileşme Kitabı) ile *El-Kanun fi’l-Tıb*’dır (Tıbbın Kanunu). Bu ikincisi Ortaçağ’da Batı üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Samanoğulları sarayı kâtiplerinden Abdullah Bin Sina’nın oğlu olan İbni Sina babasından, ünlü bilgin Natili’den ve İsmail Zahit’ten ders aldı. Geometri (*özellikle Öklid geometrisi*), mantık, fıkıh, sarf, nahiv, tıp ve doğabilim üstüne çalışmalar yaptı. Farabî’nin *el-İbane*’si aracılığıyla Aristoteles felsefesini ve metafiziğini öğrenip, hastalanan Buhara prensini iyileştirdi (997) saray kütüphanesinden yararlanma olanağına kavuştu. Çağında tanınan bütün Yunan filozoflarının ve Ana-

dolu doğacı düşünürlerin yapıtlarını incelemiş olduğu anlaşılmaktadır.

İbni Sina mekanikle de ilgilenmiş ve bazı yönlerden Aristoteles'in hareket anlayışını eleştirmiştir. Aristoteles cismi hareket ettiren kuvvet ile cisim arasındaki temas ortadan kalktığında, cismin hareketini sürdürmesini sağlayan etmenin ortam, yani hava olduğunu söylüyor ve havaya biri "cisme direnme" ve diğeri "cismi taşıma" olmak üzere birbiriyle bağdaşmayacak iki görev yüklüyordu. İbni Sina bu çelişik durumu görmüş, yapmış olduğu gözlemler sırasında hava ile rüzgârın güçlerini karşılaştırmış ve Aristoteles'in haklı olabilmesi için havanın şiddetinin rüzgârın şiddetinden daha fazla olması gerektiği sonucuna varmıştır.

İbni Sina Aristoteles'in yanıldığını gösterdikten sonra, kuvvetle cisim arasında herhangi bir temas bulunmadığında hareketin kesintiye uğramamasının nedenini araştırmış ve bir nesneye kuvvet uygulandıktan sonra, kuvvetin etkisi ortadan kalksa bile nesnenin hareketini sürdürmesinin nedeninin *kasri meyil* (güdümlemiş eğim), yani nesneye kazandırılan hareket etme isteği olduğu sonucuna varmıştır. Üstelik İbni Sina bu isteğin sürekli olduğuna inanmaktadır; yani ona göre, ister öze ait olsun ister olmasın, bir defa kazanıldı mı artık kaybolmaz. Bu yaklaşımıyla sonradan Newton'da son biçimine kavuşan "eylemsizlik ilkesi"ne yaklaştığı anlaşılan İbni Sina aynı zamanda nesnenin özelliğine göre kazandığı güdümlemiş eğimin de değişik olacağını belirtmiştir. İbni Sina'nın bu çalışması önemlidir; çünkü 11. yüzyılda yaşayan bir kimse olmasına karşın, Yeniçağ mekaniğine yaklaştığı görülmektedir. Onun bu düşünceleri Batı'ya da geçmiş ve "güdümlemiş eğim" terimi Batı'da *impetus* terimiyle karşılanmıştır.

İbni Sina her şeyden önce bir hekimdir ve bu alandaki çalışmalarıyla tanınmıştır. Tıpla ilgili birçok eser kaleme almıştır; bunlar arasında özellikle kalp-damar sistemi ile ilgili olanlar dikkat çekmekteydi. Ancak, İbni Sina dendiğinde onun adıyla özdeşleşmiş ve Batı ülkelerinde 16. yüzyılın ve Doğu ülkelerinde ise 19. yüzyılın başlarına kadar okunmuş ve kullanılmış olan *el-Kânûn fî'l-Tıb* (Tıp Kanunu) adlı eseri akla gelir. Beş kitaptan oluşan bu ansiklopedik eserin Birinci Kitap'ı anatomi ve koruyucu hekimlik, İkinci Kitap'ı basit ilaçlar, Üçüncü Kitap'ı patoloji, Dördüncü Kitap'ı ilaçlarla ve cerrâhî yöntemlerle tedavi ve Beşinci Kitap'ı ise çeşitli ilaç terkipleriyle ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir.

ÖMER HAYYAM

18.5.1048 - 1131

Yazdığı “dörtlük”lerle çağlar boyunca adını yaşatmayı başaran şair-düşünür Ömer Hayyam’ın az bilinen bir yanı da aynı zamanda büyük bir astronom ve matematikçi olmasıdır.

Ömer Hayyam (Ebul Feth Ömer bin İbrahim) İranlı şair ve bilginidir. Düşünürün yaşarken yaptığı tahminlere göre, MS 18 Mayıs 1048 yılında Nişabur’da doğmuş 1131 yılında aynı yerde ölmüştür. Hayatı ve gençlik yılları bilinmemektedir. Elde bulunan eserlerinden, hayatıyla ilgili olayları anlatan bazı kitaplardan, mantık, felsefe, matematik ve astronomi konularında çalıştığı, bu alanlarda düzenli bir öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Hayyam (*çadircı*) takma adını atalarının çadır-cılık yapmaları yüzünden aldığı söylenir.

Ömer Hayyam, zamanında daha çok bilgin olarak ün kazandı. İran’ın Selçuklular yönetiminde olduğu bir çağda yetişen Hayyam Horasan ülkesindeki büyük şehirleri, Belh, Buhara ve Merv gibi bilim merkezlerini gezdi, bir ara Bağdat’a da gitti. Zamanının hükümdarlarından, özellikle Selçuklu sultanı Melikşah ve Karahanlılardan Şemsül Mülk’ten büyük yakınlık gördü. Saraylarında, meclislerinde bulundu. Reşidüddin’in “*Cami-üt-Tevarih*” adlı eserinde anlattığına göre, Nizamülmülk ve Hasan Sabbah, Ömer Hayyam ile okul arkadaşlarıydılar.

Gerek Hayyam’ın zamanında, gerek sonraki çağlarda yazılan kaynaklarda çağının bütün bilgilerini edindiği, o alanlarda derin tartışmalara girdiği, fıkıh, ilahiyat, kıraat, edebiyat, tarih, fizik ve astronomi okuttuğu yazılıdır. Hayyam’ın fizik, metafizik, matematik, astronomi ve şiir konularında değişik eserleri vardır. Bunlar arasında

İbni Sina’nın Temcid (*Yücelme*) adlı eserinin yorum ve çevirisi de yer alır. Zamanında, bir bilgin olarak ün kazanan Ömer Hayyam’ın edebiyat tarihindeki yerini sağlayan, sonraki yüzyıllarda da Doğu –

İslam dünyasının en büyük şairlerinden biri olarak anılmasına yol açan *Rubaiyat*'ıdır (Dörtlükler).

Ömer Hayyam birçok bilim adamınca Batınî anlayışa dahil görülür. Evreni anlamak için, içinde yetiştiği İslam kültüründeki hakim anlayıştan ayrılmış, kendi içinde yaptığı akıl yürütmeleri eşine az rastlanır bir edebi başarı ile, dörtlükler halinde dışa aktarmıştır. Şiirlerinde gerçekçidir. Ona göre, gerçek olan yaşanandır, dünyanın ötesinde ikinci bir dünya yoktur. İnsan yaşadıkça gerçektir, gerçek ise yaşanandır. En şaşmaz ölçü akıl ve sağduyudur. İnsan bir akıl varlığıdır. Gerçeğe ancak akıl yolu ile ulaşılabilir.

Onun şiirinde zamanın haksızlıkları, softalıkları, akıl almaz saçmalıkları ince, alaylı, iğneleyici bir dille yerilir. Dörtlüklerinin konusu aşk, şarap, dünya, insan hayatı, yaşama sevinci, içinde bulunduğumuz geçici dünyanın tadını çıkarma gibi insanla sıkı bir bağlantı içinde bulunan gerçek eylem ve davranışlardır. Şiirlerinde işlediği konulara, çokluk felsefe açısından bakar. Bazı dörtlüklerinde filozofça derin bir sezgi, açık ve seçik bir insan severlik duygusu, gösterişten, aşırılıktan uzak bir yaşama anlayışı görülür. Akıl yürütürken ne içinde yaşadığı toplumun ne de daha öncesi zamanlarda yaşamış toplumların kabul ettiği hiçbir kurala bağlı kalmamış, kendinden önce yaşayanların insan aklına koymuş olduğu sınırları kabullenmemiş, bir anlamda dünyayı, insanı, var oluşu kendi aklıyla baştan tanımlamış; bu nedenle de çağını aşarak “evrenselliğe” ulaşmıştır.

Ancak unutmamak gerekir ki Hayyam'ın yaşadığı dönem, kendisi gibi çağları aşan ve tarihin gördüğü en büyük düşünürlerden birini yaratacak sosyo-kültürel altyapıya sahipti. Fakat yaşadığı dönemi takip eden yıllar boyunca, İslam dünyasında düşünce ve akli reddeden bir yapının oluşması, İslam coğrafyasında siyasi iktidar mücadelesi, toplumsal sınıflar arasındaki mücadelelerde iktidarların geniş halk kitleleri üzerinde otoritelerini koruyabilmek adına dini kullanması neticesinde adeta “yobazlığın” iktidara oturtulması; Ömer Hayyam gibi insan aklına ışık tutmaya çalışmış birçok düşünürün “sapkın” ilan edilmesine yol açmıştır. Ayrıca genel anlamda toplumsal eğitim seviyesinin düşmesi nedeniyle de Ömer Hayyam'ın şarap ve zevk düşkünü biri sanılmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Ömer Hayyam tüm zamanlarda iktidara muhalif olanlar için bir ilham kaynağı olagelmiştir.

GAZALİ

1058 - 1111

Anlattıklarına karşı olmasına rağmen, yöntembilim açısından Aristo mantığını benimseyen Gazali İslam felsefesine eleştirel gözle ilk bakanlardan biridir.

Asıl adı “Ebu Hâmid Muhammed ibn Muhammed el-Gazâlî” olan Müslüman ilahiyatçı, felsefeci, düşünür ve tasavvuf âlimidir. Batı dillerinde ismi “Algazel”dir. Gazali Hicri 450 (Miladi 1058) yılında Tus şehrinde doğmuştur ve aslen Fars kökenlidir. İlk öğrenimini Tus şehrinde Ahmed b. Muhammed er-Razikâni’den, daha sonra Cürcan şehrine giderek Ebû Nasr el-İsmailî’den eğitim görmüş daha sonra 28 yaşına kadar Nişabur Nizamiye Medresesi’nde ilim öğrenimi görmüş-tür. Hocası İmam-i Harameyn Abdülmelik el-Cüveyni 1085 yılında ölünce Nişabur’dan Büyük Selçuklu Devleti’nin ilk veziri Nizamül Mülk’ün yanına gider. Nizamül Mülk Gazali’yi 1091 yılında Bağdat’taki Nizamiye Medresesi’nin başhocalığına getirir. Bu arada Nizamül Mülk 1092 yılında Horasan’da öldürülür. 1095 yılının Kasım ayında Gazali Nizamiye Medresesi’ni bırakır ve buradan 1096 yılında hac ibadeti için önce Şam, Kudüs, sonra Medine ve Mekke’yi ziyaret eder. 1105 yılında tekrar Tus şehrine geri döner. Nizamül Mülk’ün oğlu Fahrül Mülk’ün ricası üzerine, 1106 yılında Nişabur Nizamiye Medresesi’nde eğitim verir daha sonra 1111 yılında doğum yeri olan Tus şehrine geri döner ve aynı yılın Cemaziyelevvel ayının 14. Pazartesi günü orada vefat eder.

Gazali’nin bir felsefe eleştirmeni olarak İslâm dünyasında derin etkisine ek olarak, onun “şüphe, hakkı götürür” prensibiyle Fransız düşünürü Descartes’a “Sebep ile sonuç arasında zorunlu bir bağlılık

yoktur” düsturu ile David Hume’a ve “Aklın bütün meseleleri kavrayamadığını” ileri süren ilkesiyle de Alman düşünür Kant’a öncülük ettiği söylenebilir.

Gazali’nin Bağdat’ta çağının bütün dinsel ve düşünce akımlarıyla tanışması, onu giderek bilginin niteliği üzerinde düşünmeye ve bunu sorgulamaya yöneltti. Bu dönem aynı zamanda onun yazarlık hayatının da en verimli dönemini oluşturur. Müderrislik yıllarında fıkıh, kelam ve felsefe dallarında yirmiyeye yakın eser kaleme aldı. Temmuz 1094-Şubat 1095 arasında yazıldığı sanılan “Makasidü’l Felasife” (*Felsefenin Amacı*) ile Şubat 1095’de tamamlandığı tahmin edilen “Tehafütü’l-Felasife” (*Filozofların Tutarsızlığı*) bunlar arasındaydı. “Makasid” ikinci esere hazırlık amacıyla, Eski Yunan’ın felsefe mirasını nesnel biçimde analiz ediyordu. “Tehafüt” ise Farabî ve İbni Sina gibi İslam felsefecilerine yönelik eleştirilerini bir araya getiriyordu.

Gazali’nin felsefe eleştirisi, duyuların kişiyi aldatabileceği yönündeki gayet doğru bir saptamayla başlıyor, insanı genelde çelişik yargılara yönelttiğini belirttiği aklın sorgulanmasıyla geliyordu. Akıl, felsefi ve metafizik sorulara yanıt bulmaya çalışırken çelişkiye düştüğüne göre, gerçeğe ulaşması imkansızdı. Salt akla dayalı bilgiler, mutlak gerçeğe varmak için gerekli içerikten yoksundu; matematik çok basit ve açık yöntemlerle kanıtlamaya yöneldiği için, doğanın karmaşıklığını ve akıl ile açıklanması imkansız yönlerini reddetmek zorundaydı. Mantık da tümel bir kanıtlama aracı olduğu için, bir düşünceyle hem aynı doğrultuda hem de ona karşı kullanılabilirdi.

Yapıtlarıyla yalnız İslam dünyasında değil batıda da büyük yankı uyandıran İmam Gazali, 1145’de Toledo’da “Logica et Philosophia” adıyla Latinceye çevrilen “Makasidü’l Felasife” adlı eseri vesilesiyle, Avrupa’da uzun süre boyunca bir numaralı “Aristo yorumcusu” olarak kabul edildi.

Gazali hayatının olgunluk döneminde ardarda birçok eser kaleme alıp yüzlerce öğrenci yetiştirdikten sonra, 18 Aralık 1111’de doğduğu şehirde öldü.

İBNİ RÜŞD

1126 - 1198

İslam dünyası kadar, Batı dünyasında da saygı kazanmış olan İbn Rüşd akla verdiği önem ile rasyonalist düşünce sistemini baş tacı eden İslam düşünürlerinin ilklerinden biri olmuştur.

Tam adı “Ebu'l-Velid Muhammed ibn Ahmed ibn Muhammed ibn Rüşd” olan İbn Rüşd Cordoba’da doğdu ve Merakeş’te (Fas) öldü. Batı dillerinde adı *Averroes* olarak geçer. Orta Çağ’ın Avrupalı Skolastiklerinin kendisine gösterdikleri saygıdan ötürü, Dante İbni Rüşd’ü *İlahi Komedyâ*’da diğer büyük pagan filozoflarla beraber, “iltifatın üne borçlu olunduğu” Limbo’da tasvir etmiştir.

İbni Rüşd Maliki mezhebinden fakihler yetiştirmiş bir aileden gelir; dedesi Ebu El-Velid Muhammed (ö. 1126) Murabıtlar hanedanının Cordoba’daki en yüksek dereceli hakimiydi. Babası Ebu El-Kasım Ahmed aynı makamı Muvahhidler’in 1146’daki hakimiyetine kadar işgal etti. İbni Rüşd küçük yaşından itibaren ilim tahsil etmeye başladı. Önce kelâm ve fıkıh ilimlerini, daha sonra zamanının ilim merkezi olan Cordoba’daki büyük âlimlerden fizik, tıp ve astronomi ilimlerini tahsil etti. Bu ilimlerle ilgili birçok eser yazdı. Edebiyat ve felsefeye karşı ilgi duymaya başladı. Filozof İbn-i Tufeyl ile dostluk kurdu. Onun vasıtasıyla Fas’a giderek, felsefecilere karşı aşırı sevgi duyan Fas Hükümdârı Ebû Yâkûb Yûsuf’un iltifatlarına kavuştu. Ebu Yakub Yusuf Aristo’nun eserlerini şerh etmesini istedi ve onu Sevilla kadılığına getirdi. İbni Rüşd, Farabî ve İbni Sina ile Gazali’nin ve Batı filozoflarının eserlerini inceledi. Aristo’nun görüşlerini ayrıntıyla inceleyip edip, şerhler yazdı. Aristo ile Platon’un felsefî görüşlerini uzlaştırmaya çalıştı. Yunan filozoflarının yanlışlıklarını söyleyen Gazali’ye karşı bu filozofları savundu.

Gazali’nin, felsefecilerin tutarsızlığını, sapıklığa ve küfre neden olan fikirlerini çürüten *Tehâfüt-ül-Felâsife* adlı eserine *Tehâfüt-üt-Tehâfüt* adlı bir reddiye yazdı. Hükümdâr Ebû Yakub Yusuf onu kendine kişisel hekim tayin etti. Az zaman sonra da Cordoba kadılığına getirildi. Felse-

fecilerin eserlerini inceleyip, Aristo'nun tesirinde kalan İbni Rüşt her şeyin akıl ile anlaşılabilceğini ileri sürdü. Din bilgilerini kendi akıl ve görüşüne göre îzâh etmeye kalkıştı. Fikirleri kısa zamanda yayılıp tehlikeli olmaya başladı. Hükümdâr Ebu Yakub Yusuf'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu El-Mansur'un da iltifâtlarına kavuşup, "kadılar kadısı" oldu. İleri sürdüğü fikirlerin İslâm dîninin esaslarına ters düşmesi, Müslümanlar arasında hoşnutsuzluklar çıkardı. Âd kavminin helâk olmasına dair bilgilerin hayal ürünü olduğunu söyledi. Ehl-i sünnet olan bazı Müslümanlar Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilen bir konunun efsane olduğunu iddia eden bu sözleri üzerine, ona karşı iyice cephe aldılar. Halkın şikâyetleri üzerine hükümdar Cordoba âlimlerinden bir meclis topladı. Toplanan âlimler onun İslâmiyetin î mân esaslarına uymayıp görüşlerinin çoğunun sapıklık, bir kısmının ise dinden çıkmaya neden olduğuna karar verdiler. Bunun üzerine vazifesinden alınan İbn-i Rüşt hapsedildi. Bilâhare Sultan Mansûr, Cordoba'ya gelince onu affetti ve iltifatlarda bulundu. Fakat son seneleri keder ve sıkıntılarla geçti. Serveti elinden alındı. Lucene şehrine sürüldü. 1198'de (Hicri: 595) Merakeş'te öldü.

Her türlü gerçeğin yalnız akıl ile bulunabileceğine inanan ve bunu müdâfaa eden İbn-i Rüşt rasyonalist bir filozoftur. Fikirleri de buna göre şekillenmiş, dînî konularda vahy ve nakil esâsını bırakarak akla sarılmıştır. Pervâsız sözlerinden ve görüşlerinden dolayı Hristiyanlar tarafından zamanının Voltaire'i kabul edilmiştir. İbni Rüşt Allah'ın varlığı, iradesi, ilmi, kudreti ve yaratıcılığı hakkında ileri sürdüğü akılcı sözleriyle İslâm dîninin î mân ve îtikâd esaslarından ayrılmış, uzaklaşmış ve bazı konularda Aristo ile aynı görüşlere sahip olduğunu açıklamaktan çekinmemiştir.

Felsefede dünya çapında evrensel bir beyin olarak kabul edilen İbni Rüşt zamanının en büyük hekimlerinden birisi olup, tıp alanında on altı eser yazmıştır. Bunlar arasında *Külliyât fit-Tıb* en meşhur olanıdır. Bu kitabında hastalıkları tek tek ele alarak incelemiş, hiçbir insanın hayatında ikinci defa çiçek hastalığına yakalanmayacağını belirterek sebeplerini îzâh etmiştir. Ayrıca gözdeki retina tabakası ve çalışma tarzı hakkında da dikkate değer açıklamalar yapan İbni Rüşt, tıp târihinde gözdeki retina tabakasının bilimsel olarak açıklayan ilk tıp bilgini olmuştur. İbni Sina'nın *Kânûn* adlı eserine ve Galen'in tıpla ilgili eserlerine şerhler yazmıştır. Diğer eserlerinde de tedâvi, zehirler ve ateşli hastalıklarla ilgili bilgileri yazmıştır. İbni Rüşt'ün tıbla ilgili eseri Avrupa üniversitelerinde ders kitabı kabul edilmiştir.

“Fûsus-ül Hikem” adlı eseriyle günümüzde de okunan İslam düşünürlerinden biri olan İbni Arabî “Şeyh-ül Ekber” (Büyük Şeyh) namıyla da bilinen bir mutasavvıftı.

Asıl adı “Ebu `Abdullah Muhammad bin Ali bin Muhammed bin el-`Arabi el-Hâtimî el-Tâ`î” olan bu İslam düşünürüne kısaca Muhyiddin İbni Arabî de denir. Muvahhidun döneminde 27 Ramazan 560’da İspanya’da, Murcia’da doğdu. Muhtemelen babasının memuriyeti nedeniyle, sekiz yaşında ailesiyle birlikte Sevilla’ya geldi. Ailesi Arap “Tayy” kabilesine mensuptu. Yakın ataları hakkında fazla bir şey bilinmiyorsa da, anne ve baba tarafından nüfuz ve itibar sahibi kimseler olduğu anlaşıyor. Akrabaları arasında tasavvufî bilgilere sahip kimseler vardı. Dayısı Ebû Müslim el-Havlânî de “kutub”ların büyüklerinden sayılır. İlk tahsilini bu şehirde yaptı, uzun bir süre burada kaldı.

Endülüs’de bir süre daha kaldıktan sonra, seyahate çıktı. Şam, Bağdat ve Mekke’ye giderek orada bulunan tanınmış âlim ve şeyhlerle tanıştı. 1182’de İbni Rüşd ile görüştü. Bu görüşmeyi eserinde anlatır. Bu İbni Rüşd’ün “bilginin akıl yoluyla elde edileceğini” söylemesiyle meşhur olduğu yıllardır. 17 yaşındaki genç Muhyiddin gerçek bilginin sadece aklımızdan gelmediğine, böyle bir bilginin daha çok ilham ve keşif yoluyla elde edilebileceğine inanmıştı.

1184-1185’de Ureynî isimli bir şeyhle tanıştı. Eserlerinde ondan “ilk hocam” diye bahseder, çok faydalandığını söyler. Ureynî ‘kulluk’ meselesinde derin bir bilgiye sahipti. Bu yıllarda “Martili” adlı bir şeyhten de istifade etti. Ureynî ona: “Sadece Allah’a bak” derken Martili “Sadece nefesine bak, nefsin hususunda dikkatli ol, ona uyma”

diye öğüt vermişti. Martilî'ye bu zıt önerilerin içyüzünü sordu. Bu zat kendi nasihatının doğruluğunda ısrar edecek yerde, “Oğlum, Urey-nî'nin gösterdiği yol, doğru yolun ta kendisidir. Ona uyman lazım. Bizim ikimiz de, kendi halimizin gerekli kıldığı yolu sana göstermiştir” dedi.

Arabî Sevilla'dayken (1190) hastalanıp okuma kabiliyetini kaybetti. İki yıl bu halde kaldıktan sonra 589'da (Hicri) Sebte Şehri'ne giderek orada ahlak makamına erdiğini söylediği İbnu Cübeyr ile tanıştı. Bir süre sonra Sevilla'ya döndü. Aynı yıl Telemsan'a geldi. Burada Ebu Medyen (ö.594) hakkında gördüğü bir rüyayı anlatacaktır.

1196'da Fas'a gitti. Orada yaptığı seyahatler sırasında büyük şöhet kazandı. 1198'de tekrar Endülüs'e geçti. Granada şehri dolaylarındaki Bağa kasabasında Şekkaz isimli bir şeyhi ziyaret etti. 1199-1200'de İlk defa hac için Mekke'ye gitti. Hac'dan sonra Mağrib'de, oradan da Ebu Medyen'in şehri olan Becaye'de bulundu. Bir süre sonra tekrar Mekke'ye geldi ve “*Ruhu'l-Quds*”, “*Tacu'r-Rasul*” adlı eserlerini yazdı.

1204'de Medine, Musul, Bağdat'da bulundu. Musul'da “et-Te-nezzülatu'l-Musuliyye”yi yazdı. Musul'dan ayrıldıktan sonra Konya'ya geldi. Orada tanıştığı Sadreddin Konevi'nin dul annesi ile evlendi. Konya'da iken “*Risaletü'l-Envar*”ı yazdı. Sonra Mısır'a geçti. Orada *Futuhât-ı Mekkiye*'deki sözlerinden ötürü Mısır uleması tarafından hakkında verilen idam fetvasıyla yüzyüze gelince gizlice oradan kaçtı. Tekrar Mekke'ye geldi ve burada bir süre kaldı. Bağdat ve Halep'te bir süre dolaştıktan sonra 612/1215 de tekrar Konya'ya geldi. 617 de Şam'a yerleşti. Zaman zaman civar şehirlere seyahatler yaptı. Şam'da kendisinin *Fütuhât*'tan sonra en büyük eseri olarak kabul edilen *Fûsus-ül Hikem*'i kaleme aldı (hicri: 627/miladi: 1230). 638 de 22 R.Evvel'de (1239) Şam'da öldü. Kabri Şam şehri dışında Kasiyun Dağı eteğindedir.

Vahdet-i Vücut öğretisinin baş sözcüsü olmakla birlikte kendisinden sonra Vahdet-i Vücut görüşünü benimseyen sufiler için Muhyiddin İbni Arabî'nin lakaplarından olan Şeyh-i Ekber'e atıfla *Ekberî* sıfatı kullanılmıştır.

MEVLANA CELALETTİN RUMÎ

1207 - 1273

Çağımızda da en çok tanınan düşünür-şairlerden biri olan Mevlana Celaleddin Rûmî, dünyevi aşkla uhrevi aşkı birleştirmeye çalışan şiirler yazdı ve yaşadığı dönemi çok etkiledi. En önemli eseri Mesnevi günümüzde de hem Doğu’da hem Batı’da büyük ilgi görmektedir.

Mevlâna 30 Eylül 1207 yılında bugün Afganistan sınırları içerisinde yer alan Horasan ülkesinin Belh şehrinde doğmuştur. Babası Belh Şehrinin ileri gelenlerinden olup, sağlığında “Bilginlerin Sultanı” unvanını almış olan Hüseyin Hatibî oğlu Bahâeddin Veled’tir. Annesi ise Belh Emiri Rükneddin’in kızı Mümine Hatun’dur. Çocukluğunun ilk yıllarını doğduğu şehirde geçiren Mevlana Hanefî bir âlim ve sufi olan babasının sultanla arasında yaşanan inanç ve fikir ayrılıkları yüzünden, maiyetinde akraba ve müridlerinden oluşan büyük bir kalabalık olduğu halde Belh’ten göç etmesi nedeniyle (1212?) ilmi ve fikri hayatında önemli izler bırakan ve Konya’da sona eren uzun bir seyahat gerçekleştirir.

Bu seyahat esnasında, Nişabur’da ünlü sufi Feridüddin Attar’ın (Ö. 1230) iltifatına mazhar olan ve ondan *Esrarname* adlı eserini hediye alan Mevlana, yorucu ve uzun göç boyunca uğradıkları her yerde babasına gösterilen ilgi, saygı ve yakınlık dolayısıyla, aralarında Avarifü’l-Maarif sahibi Ebu Hafs Ömer Sühreverdi’nin (ö. 1234)’de bulunduğu, yönetici ve âlim sınıfından pek çok kişiyle tanışma fırsatı bulmuştur. Kervan her şehirde bir müddet konaklamak kaydıyla, Nişabur’dan sonra Bağdat, Küfe, Mekke, Medine, Kudüs, Şam, Halep, Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde güzergahını takip ederek Larende’ye (Karaman’a) ulaştı (1221).

Aile yedi yıl kaldıkları Larende’den, Selçuklu hükümdarı Alaedd-

din Keykubad'ın (ö. 1236) ısrarlı daveti üzerine Konya'ya göçtü. Konya'ya geleli iki yıl olmuştu ki babası Sultanü'l-Ulema hayata gözlerini yumdu (1231). Medresenin ve dergahın bütün yükü omuzlarına binen ve babasının ölümüyle içinde büyük bir boşluk hisseden Mevlana'nın yardımına, babasının önde gelen müridlerinden ve şeyhini ziyaret makadıyla Konya'ya gelen Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî yetişti. Kübrevî tarikatına mensup olan Seyyid Burhaneddin, babasından sonra Mevlana'ya müşidlik yapan ve onun ilmi ve tasavvufî yönden yetişmesinde önemli rol oynayan ilk kişidir.

Mevlana müşidinin isteği üzerine, ilim tahsil etmek üzere önce Halep Haleviyye Medresesi'ne, sonra da Şam Makdemiyye Medresesi'ne gitti. Oralarda altı yıl kadar (iki yıl Halep'te, dört yıl Şam'da), devrin ileri gelen hocalarından ilim, bilhassa tefsir, hadis ve fıkıh tahsil etti. Bu sıralarda Şam'da ikamet etmekte olan Muhyiddin İbni Arabî (ö. 1240) ve Sadreddin Konevî (ö. 1274) ile de görüştü. Mevlana'nın Halep ve Şam'dan Konya'ya dini ilimler ile mücehhez bir şekilde dönüşünden kısa bir süre sonra Seyyid Burhaneddin vefat etti (1241).

Onun ölümünden sonra Mevlana bir taraftan medresede öğretim ile meşgul oluyor, diğer taraftan da müridleri irşad etmeye çalışıyordu. İşte tam bu sıralarda Mevlana'nın hayatında büyük değişiklik yapan bir hadise oldu. Konya'ya Şems-i Tebrizî (Şemseddin Muhammed b. Ali et-Tebrizî) isimli bir şahıs geldi (1244). Şems âlim olmakla beraber şiddetli ruhani bir cezbenin tesiri altında bulunmaktaydı. Mevlana'yı dolu ve yanmaya hazırlanmış bir lamba gibi telakki eden kimseler, Şems'in mevkiini de bir kibritin yaptığı işe benzetirler. Şems ile karşılaştıktan sonra Mevlana'nın hayatına tamamıyla o yön vermeye başladı. Artık medreseye, dergaha çıkmaz oldu. Ne var ki bu durum Mevlana'nın etrafındakilerin hiç de hoşuna gitmedi. İnsanlar arasında Şems'e karşı haset, kin ve nefret başladı. Belli bir zaman sonra dedikodular ve eleştiriler açıktan açığa yapılmaya başlandı. Şems işin çığırından çıktığını, herkesin kendisine düşman olduğunu görünce, bir gün ansızın ortadan kayboluverdi (1246).

Şems'in ayrılışına Mevlana çok üzüldü. Divaneler gibi gazeller söylüyor, yüreğindeki ayrılık acısını dile getiriyordu. Etrafındakilerle

ilgilenmesi bir yana, Şems zamanındaki hali de kayboldu. Hatta Şems'in gidişine sebep olanlara kızgın ve kırgındı. Onların yüzüne bile bakmıyordu. Şems'in Şam'da olduğunu öğrenen Mevlana oğlu Sultan Veled'i, hediyelerle birlikte ona elçi olarak gönderdi. Şems tekrar Konya'ya geldi (Mayıs 1247). Mevlana adeta bayram etti. Kırgın olduğu kimseleri bağışladı. Eski günlerdeki coşkun haline döndü. Fakat çok geçmeden aralarında oğlu Alaeddin Çelebi'nin de olduğu bir grup Şems'e karşı eski davranışlarını tekrar sergilemeye, onu ve Mevlana'yı üzmeye başladılar. Sonunda Şems ortadan büsbütün kayboldu veya öldürüldü (Aralık 1247). Mevlana onu her yerde aradı, hatta Şam'a bile gitti, ama nafile. Bu olaydan sonra Mevlana oğlu Alaeddin Çelebi'ye karşı şiddetli nefret duydu. Alaeddin çok geçmeden şiddetli bir humma neticesinde vefat etti.

Artık Mevlana gece gündüz sema ediyor, gazeller, şiirler söylüyordu. Ağlayışı ve feryadı herkesi yürekten yaralıyordu. Şems'i gönül dünyasında arıyordu. Nitekim onu orada buldu da... Bundan sonra kendini ilim tedrisine ve irşada verdi. Bir yandan da gönlü bir dost arayışı içerisindeydi.

Mevlana'nın can aynası olarak bulduğu diğer bir kişi Konyalı Selahaddin-i Zerkubî oldu. Aslında Kuyumcu Selahaddin, Seyyid Burhaneddin'in dervişiydi ve okuma yazması yoktu. Fakat Mevlana'nın coşkunluğu onunla tatlı bir sükunete erdi, gönül dünyası onunla huzuru yakaladı. Artık sema meclisleri zevk ve neşe ile kuruluyor, günler birer düğün havasında geçiyordu. Mevlana bütün gönlüyle ona yöneldi. Onunla iki bedende yaşayan bir can gibi yakınlaştılar. Onu yerine halife ve şeyh ilan etti. Müridlerin irşadını ona havale etti. On yıl kadar süren mutlu bir dostluğun ardından, Selahaddin-i Zerkubî de Hakk'ın rahmetine kavuştu (1258).

Mevlana, daha sonra "kendisine içindeki nur hazinelerini keşfettiren" Çelebi Hüsameddin bin Muhammed bin Hasan'ı (ö. 1284) dost, hemdem, yar ve halife seçti. Hüsameddin Çelebi mensupları Ahi şeyhliği yapmış bir sülaleden geliyordu. Bu ahbablık ve sohbet on yıl kadar sürdü. Bu on yılın en güzel meyvesi ise *Mesnevi* oldu. Gönüldaşı ve halefinin ricası üzerine Mevlana *Mesnevi* beyitlerini söylemeye başladı ve böylece muhteşem bir edebiyat ve tasavvuf klasiği olan *Mesnevi* telif edildi. Uzun ve yorucu bir hayatın ardın-

dan ansızın ateşli bir hastalığın pençesine düşen Mevlana, dostlarının bütün tedavi çabalarına rağmen hastalıktan kurtulamadı ve 5 Cemaziyelahir 672 (17 Aralık 1273)'de vefat etti. Mevlana'nın sevenleri (onun bir gazelinde de belirttiği üzere) vefat gecesinin bir ayrılık gecesi değil, bir kavuşma gecesi olduğunu söylediler. Bunun için de o geceye Şeb-i Arus (Düğün Gecesi) adını verdiler ve ayinlerle ihya ettiler.

Mevlana'nın yazılı eserleri:

1. *Mesnevi*
2. *Divan-ı Kebir*
3. *Fihi Ma Fih*
4. *Mecalis-i Seb'a*
5. *Mektuplar*

HACI BEKTAŞ VELİ

1209 - 1271

Anadolu İslam felsefesinin en önemli bilgilerinden olan Hacı Bektaş Veli, Bektaşî tarikatının piri olduğu gibi Alevi-Bektaşî felsefesinin de kurucularındandır.

Hacı Bektaş Veli Osmanlı İmparatorluğunda XIV. yüzyıldan itibaren, sosyal ve siyasi bakımdan büyük etkinliği olan Bektaşî tarikatının piridir. Hacı Bektaş Veli'nin harcını kاردığı Alevi-Bektaşî anlayışı, Anadolu'nun yanı sıra Balkanlar, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Bosna, Kosova, Makedonya ve Gül Baba türbesinin bulunduğu Macaristan'ın Budapeşte şehrinden Azerbaycan'a kadar birçok yerde kabul görmüş ve benimsenmiştir.

Hoca Ahmet Yesevi tarafından yetiştirilip Anadolu'ya gönderildiği iddialarına karşılık, yaşadıkları dönem göz önünde bulundurulduğunda, 1166'da ölen Ahmet Yesevi ile 1209-1271'de yaşayan Hacı Bektaş Veli'nin aynı zaman diliminde yaşamadıkları açıktır. Yaygın olan kanaate göre, Lokman Perende'nin himayesinde ve Yesevilik öğretisinin etkin olduğu bir ortamda yetişmiştir. Baba İlyas'ın torununun oğlu Elvan Çelebi (Ölümü:1359) tarafından yazılan ve Baba İlyas'ın söylencelere dayalı yaşam öyküsünün anlatıldığı *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbu'l-Ünsiyye*'de Hacı Bektaş Veli, Baba İlyas'ın hali-feleri arasında sayılmaktadır.

Eflâkî'nin 1318 (Hicri: 718) –1353 (Hicri: 754) yılları arasında yazdığı *Menâkıbu'l-Ârifin* adlı kitabında Hacı Bektaş Veli'nin, Anadolu'da ayaklanmaya sebep olan Baba Resûl'ün gözde müridi olduğunu ifade ederek, bu bilgiyi doğrulamaktadır. Eflâkî, Hacı Bektaş Veli'nin "ârif ve yakîn'e" ermiş olduğunu, fakat İslam'ın kurallarına uymadığını belirtmektedir. Eflâkî, Hacı Bektaş adını üç yerde kul-

lanmakta ve büyük atası Baba İlyas'ın altmış halifesi arasında saymaktadır. Baba İlyas'ın altmış halifesi arasında, Osman Gazi'nin kâympederi Ede Bâlî'nin de olduğunu, Eflâkî'den öğrenmekteyiz.

Hacı Bektaş, Suluca Karahöyük'ü bir halk üniversitesi haline getirdi. Geleceğin birçok mutasavvıf ve bilginlerini burada yetiştirdi. Bu öğrencileri gittikleri yerlerde açtıkları dergâhlarda, onu öğretilerini yaydı. Yunus Emre'nin Hocası olan ve Hacı Bektaş'a "Taptuk (bulduk) Padişahım" dediği için bu isimle anılan Taptuk Emre, Sarı Saltuk, Geyikli Ahmet Baba, Abdal Musa, Ahi Evren, Balkan ülkelerinde büyük hizmetler gören Kızıl Deli Sultan (nam-ı diğer Seyyid Ali), Kaygusuz Abdal ve Pir Sultan Abdal bu öğrenciler arasındadırlar.

Hacı Bektaş Velî, Osmanlı İmparatorluğu'nda XIV. yüzyıldan itibaren, sosyal ve siyasi bakımdan büyük etkinliği olan, II. Mahmut tarafından Yeniçeri Ocağı ile birlikte kapatılan, Abdülaziz zamanında tekrar canlanan ve 25 Kasım 1925 tarihinde Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına kadar devam eden Bektaşî tarikatının piridir.

"İnsanoğlu bütün mahlukat ve mevcudattan kutsaldır. Tanrı, insan-ı kâmilin özünde ve yüreğindedir," görüşü Bektaşiliğin ana fikrini temsil etmektedir.

Bektaşîler şu yedi prensibe bağlıdır: *İnsanlık, iyilik, adalet, hürriyet, eşitlik, çalışkanlık, insan aşkı.*

Hacı Bektaş Velî'nin "Hatun Ana" denen manevi bir kızı olduğunu, tasavvuf öğretisini ve kerametlerini ona emanet ettiğini, Hatun Ana'nın da bunları Abdal Musa'ya aktardığını Âşıkpaşazade'den öğreniyoruz. Bu bilgiyi *Abdal Musa Vilayetnamesi* de doğrulamaktadır. Bu bilgiler, o çağdaki kadının "erkek mürit sahibi olacak kadar" yüksek bir statüye sahip olduğunu göstermektedir. *Vilayetname*'deki anlatımlar da, İslami dönemdeki kısıtlamalardan önce, kadının sosyal yaşamda etkin bir yerde olduğunu ortaya koymaktadır.

Vilayetname'de Hacı Bektaş Velî'nin Osman Gazi'ye kılıç kuşatıp Elif Tac giydirdiği yazılı ise de, Âşıkpaşazade bu konuda açık ve kesin bir bilgi vererek, Hacı Bektaş Velî'nin Osmanlı hanedanından kimse ile görüşmediğini açıkça ifade etmektedir. Âşıkpaşazade, Ef-

lâkî ve Elvan Çelebi'nin anlatımları ile Hacı Bektaş Veli türbesinden gelen ve Ciritli Derviş Ali (Resmî Ali Baba) tarafından 1176'da (1765) kopya edilmiş Vilayetname'de, Hacı Bektaş Veli'nin 1209'da (Hicri: 606) doğduğu, 63 yıl yaşayarak 1270'te (Hicri: 669) öldüğüne dair verilen bilgi örtüşmektedir.

Hacı Bektaş Veli'nin çocuklarının olup olmadığı, Alevi ve Bektaşiler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Ortaya atılan farklı iki iddia vardır. Çelebiler, Hacı Bektaş Veli'nin Fatma Nuriye veya Kadıncık Ana'dan (Kutlu Melek) Seyyid Ali Sultan (Timurtaş) adlı bir çocuğun dünyaya geldiğini, kendilerinin de bu soydan olduklarını iddia etmektedirler. Babağan (Babalar) kolu ise, Hacı Bektaş Veli'nin çocuksuz olduğunu, dünyadan da çocuksuz olarak göçtüğünü iddia etmektedirler. Bu grup mensuplarına göre, bugün Hacı Bektaş Veli'nin evladı olarak bilinenler, Pir'in Kadıncık Ana'dan gelen nefes (yol) evladlarıdır.

Hayatının büyük bir kısmını Sulucakarahöyük'te (Hacıbektaş) geçiren Hacı Bektaş Veli ömrünü de burada tamamlamıştır. Mezarı Nevşehir'e bağlı Hacıbektaş ilçesinde bulunmaktadır. Her yıl 16-18 Ağustos tarihleri arasında Hacıbektaş ilçesinde Hacı Bektaş Veli Şenlikleri yapılmaktadır.

Hacı Bektaş Veli'nin öğretisini en iyi anlatan cümle ve dörtlüklerden bazıları şunlardır:

“Kadınlarınızı okutunuz, kadınları okumayan millet yükselemez.”

“Eline, diline, beline sahip ol.”

*Hararet nârda'dır, sac'da değildir,
Kerâmet başda'dır, tâc'da değildir.
Her ne arar isen, kendinde ara,
Kudüs'te, Mekke'de, Hâc'da değildir.*

*Sakın ol, kimsenin gönlünü yıkma,
Gerçek erenlerin sözünden çıkma.
Eğer adam isen ölmezsın, korkma,
Âşığı kurt yemez, uc'da değildir.*

*

*Erkek dişi sorulmaz, muhabbetin dilinde,
Hak'kın yarattığı her şey yerli yerinde.
Bizim nazarımızda, kadın erkek farkı yok,
Noksanlıkla eksiklik, senin görüşlerinde.*

İBNİ TEYMIYYE

1263 - 1328

Kendi zamanında bir fıkıh ve hadis âlimi olarak ünlenen İbn Teymiyye, sufi düşünceye sıcak bakmayan ve eleştiren İslam düşünürlerinden biri olmuştur.

Tam adı “Ebu’l-Abbas Takıyyuddîn Ahmed bin Abdülhalîm bin Mecdiddîn bin Abdüsselâm bin Teymiye” olan İslam âlimi ve düşünür İbni Teymiyye 1263-1328 (Hicri: 661-728) arasında yaşamış ve Har-ran’da doğmuştur. Selefîyye / ehli hadis anlayışının en önemli âlimle-rinden sayılır ve görüşleri çeşitli İslam âlimlerini ve akımlarını etkilemiştir. Moğol istilası yüzünden, çocukken ailesiyle birlikte Şam’a gitmişlerdir. O dönemlerde Şam bilim ve kültür açısından da çok önemli bir şehirdi. Moğol istilaları döneminde doğması ve yetişmesi onun ka-rakterini etkilemiş, siyasi düşüncesinde de yansımaları olmuştur.

İbni Teymiye fakih (fıkıh alimi) ve muhaddis (hadis alimi) kişiliği-nin yanı sıra inanç konularında da çeşitli söylemlerde bulunuyordu. Özellikle yaşadığı dönemlerde yaygınlaşmaya başlayan sufizme karşı, çoğunlukla isim vermeden genel eleştirilerde bulunmuştur. Bu konuda çeşitli risaleler de kaleme almıştır ki, genel söylemi ve sufizmi eleştirme açısından, bunlar onu önemli bir konuma koymaktadır. Özellikle Muh-yiddin İbni Arabî’nin görüşlerine karşı getirdiği eleştiriler bu alanda önemli bir yere sahiptir. İnanç konularında Eş’ariyye mezhebine ters düşen düşünceleri vardı, aklî veya felsefe ile mantığa dayanan yorum-lardan kaçınırmaktaydı. Bu dönemin Eş’ariyye mezhebine bağlı olan ida-recilerini ve halkın büyük bir kısmını ona karşı olmaya itmiştir.

Bu sırada gelişen bir Moğol istilasına karşısında da aktif biçimde rol almış ve savaşmıştır. Özellikle savaştaki konumu, halkı ısrarla savaşa davet etmesi onu diğer birçok âlimden ayırmıştır. Bu tip muhalif yönleri nedeniyle birçok düşman edinmiştir. Davet üzerine Mısır’a gitmeye

karar vermiştir. Burada çeşitli şeyler bahane edilerek, genel olarak hak-sız diye yorumlanan bir şekilde zindana atılmıştır. Zindanda yaklaşık bir buçuk sene yattıktan sonra serbest kalmıştır. Zindanda kaldığı bu dö-nemde çeşitli işkencelere de maruz kalmıştır.

Ellili yaşlarındayken Moğollara karşı bir savaş çağırısı üzerine, tek-rar Şam'a hareket etmiştir. Fakat savaş gerçekleşmemiştir. Yine de Şam'da ikamet etmeye devam eden İbni Teymiyye fıkıh konusuna ağır-lık vermiştir. Her ne kadar Hanbelî mezhebini takip etse de, mezhebe tamamen bağlandığı söylenemez. Zaman zaman dört fıkıh (hukuk) mez-hebinin görüşlerine de ters olan görüşleri oluyordu ve bunları açıkla-makta tereddüt duymuyordu. İktidarın bu davranışını yasaklamasına rağmen, İbni Teymiye dört mezhebin görüşleriyle ters düştüğü durum-larda kendi görüşünü sunmaktan ve fetva vermekten geri durmamıştır.

İktidarın yasağı tekrarlamasına rağmen İbni Teymiye'nin davranı-şını sürdürmesi sonucu, filozof Şam kalesinde hapsedildi. Yaklaşık altı ay hapiste kaldıktan sonra serbest bırakıldı. İbni Teymiye bu dönemde fıkıh çalışmalarına ağırlık vererek devam etse de, diğer konularda da ça-lışmalarına devam etti. Bu sıralarda karşıtı gruplar onun eski fetvaların-dan birini ortaya atarak onun iktidar ile arasının açılmasına neden oldu, sonuçta İbni Teymiye tekrar hapsedildi. Hapis süreci içinde baskı art-mış ve sonunda onun hapiste okuyup yazması da yasaklanmıştır. İbni Teymiye iki yıl sonra, 1328'te, yakalandığı bir hastalık sonucu vefat et-miştir.

İbni Teymiye insanın fıtratı gereği medeni olduğunu, başka birey-lerle birleşmeye hem çıkar değişimi hem de tehlikeleri bertaraf etmek için ihtiyaç duyduğunu düşünmüştür. Buna göre, topluluk içinde faydalı sonuçlar verecek eylemleri desteklemek ve emretmek, zararlı sonuçlar verecek eylemleri yasaklamak için topluluğun bir idareciye ihtiyacı var-dır. Bu idareciye itaatin gerekliliği olduğunu, fakat itaat gibi nasihatın de-gerekli olduğuna vurgular; ona göre “*din nasihattir.*”

Tarihçiler İbni Teymiye'nin eserlerinin yaklaşık 300 cildi bulunduğunu belirtmişse de bu eserlerin tamamı bugüne ulaşamamıştır. İnanç konu-sunda bugüne ulaşmış yaklaşık yirmi risalesi mevcuttur. Bu risalelerinin bir kısmı ile bazı küçük kitaplar *Mecm'uatü'r-resâil* ismi altında basıl-mıştır. Hristiyanlara İslam dinini anlatmaya çalıştığı ve çeşitli Hristi-yan doktrinlerini eleştirdiği *el-Cevabu's-sahih limen beddele dine'l-Mesih* isimli ünlü bir eseri vardır.

İBNİ HALDUN

1332 - 1406

**14. yüzyılın büyük Arap tarihçisi
İbni Haldun Doğu'da ve Batı'da ilk
tarih filozofu, hatta bazen
sosyolojinin habercisi olarak
tanınmıştır.**

Arapça'dan Latince'ye eserlerin çevrilmesi hareketi zayıfladığı için, İbni Haldun'un düşünceleri Avrupa'ya oldukça geç, 19. yüzyıl ortasında girdi. Fırtınalı hayatını umumi tarihine ek olarak yazdığı kısımdan öğreniyoruz. Tunus'ta 1332'de (Hicri: 732) doğan İbni Haldun, Hadramut'tan İspanya'ya göçmüş çok eski bir aileden geliyordu. 12. yüzyılda İspanya'nın Üçüncü Ferdinand tarafından zaptından sonra İbni Haldun'un ailesi Tunus'a sığındı ve düşünür Kuzey Afrika'nın bu önemli şehrinde doğdu.

İbni Haldun, Ebu Abdullah M. el-Ansari'den ders aldı. Erkenden bilginlerin meclisine girdi. Bir seyahatte Fas Emiri Ebu İnân'ın veziri oldu. Kendisini kıskanan memurların iftiraları yüzünden hapsedildi. Bu emirin ölümünden sonra yerine geçen, onu serbest bıraktı ve genel yazmanlık verdi. Fakat bu da uzun sürmedi ve kabilelerin isyanı üzerine emir, iktidarı kaybetti. Memleketin siyasal hayatından rahatsız olan İbn Haldun Endülüs'e gitmek için izin aldı. Granada İspanya'da İslam devletinin son sığınağıydı. Tarihçi İbn el-Hatib orada vezirdi. İbni Haldun orada tarihi çalışmaları için en elverişli ortamı buldu. Abdulah onu Kastilya kralına elçi olarak gönderdi. İbni Haldun ile İbni Hatib arasında içten rekabet İbni Haldun'u Granada'dan ayrılmaya ve Becaye emiri Ebu Abdullah'ın devletini kabule mecbur etti. Bu memlekette vezir oldu. Becaye ile Konstantiniyye arasındaki gerginliklerin halli ile uğraştı ve siyasi hayatın devamlı huzursuzluğu onu yeniden memleketi bırakmaya ve Telemsan'da bi-

limsel çalışmaları için yerleşmeye zorladı.

Tunus'ta Beni Hafs, Cezayir'de Beni Abd-el-Vaad, Fas'ta Beni Merini hanedanları vardı. Fakat gerçekte her şehirde ayrı bir hükümet olup sahra da hiçbir güce bağlı değildi. Hanedanlar arasında savaş, şehirlerin güvensizliği, kervanlar ve köylerin kabileler tarafından yağma edilmesi onları istikrarlı bir hayatta bırakmıyordu. İbni Haldun, Kuzey Afrika'dan umutsuzluğa kapıldı ve Endülüs'e dönmek istedi. Fakat Granada emirinin iyi karşılamasına rağmen onun hakkında "Ebu Hamu'nun casusudur" şeklinde yapılan dedikodular onu yeniden Ebu Hamu'yu aramaya mecbur etti. Kırk yedi yaşındaydı ve devamlı okumaları ve siyasi tecrübeleri ile büyük bir bilgi biriktirmişti. Bundan sonra siyasi hayatı bırakmaya ve kendi deyimiyle "yeni bir bilim"i yazmaya karar verdi. Bu suretle Umumi Tarihi'nin başı olan *Mukaddime*'yi yazdı ve onu kütüphanesinde tamamlamak için Tunus'a yerleşti. Tunus sultanı bu önemli eseri yazılmasıyla çok ilgilendi. Eserini sultana ithaf etti ve yazma nüshayı kütüphaneye verdi. *Mukaddime* önce Paris'te Étienne Marc Quatremère tarafından, Kahire'de (Bulak) Mustafa Fethi tarafından bastırıldı. İlk çeviriler Türkiye'de Pirizade Cevdet Paşa tarafından yapıldı. 18. yüzyıla kadar Batı bu filozofu tanımıyordu. 19. yüzyıl başında Sylvestre de Sacy onun önemini gördü. Garcin de Tassy, İbni Haldun'un eserinden birkaç bölümü çevirdi. Étienne Marc Quatremère eseri "Prolegomenes" adıyla yayınlamıştı. Özet halinde Fransızca'ya çevirdi, fakat bitiremedi. İlk defa tam çevirisini Baron de Slane yaptı (1862-1886). O zamandan beri Batı memleketlerinde İbni Haldun'dan çok bahsedilmektedir. Eserin tamamlanmasından sonra İbni Haldun hacca gitti. Dönüşünde hayranlıkla karşılandığı Mısır'a yerleşti. El-Ezher'de ders verdi ve Kadı-ül-Kudat (kadıların kadısı) tayin edildi. Bazı hoşnutsuzluklara rağmen hukuki reformlar yaptı ve küçük bir aralıktan sonra yeniden aynı işe tayin edilerek ölümüne kadar kaldı. Timurlenk Bayezit'i yendikten sonra Mısır'ı zapta kalkmıştı. Melik Nasır tehlikeyi atlatmak için İbni Haldun'u Şam'a elçi olarak gönderdi. Gerçekten bu görev Mısır'ı istiladan kurtardı. İbni Haldun 19 Mart 1406 tarihinde, bölgenin Maliki kadısı seçildikten yaklaşık bir ay sonra Kahire'de öldü.

RÖNESANS
DÜŞÜNÜRLERİ
13. Y.Y. - 16. Y.Y.

ERASMUS

1465 - 1536

Hümanist akımın temellerini oluşturan düşünürlerden biri olan Erasmus 'Deliliğe Övgü' yapıtında da insan aklına şaka yollu, ama en ciddi eleştirileri getirmiştir.

Rönesans'la birlikte ortaya çıkan hümanizm akımının yaratıcılarından ve en büyük temsilcilerinden biri olarak tanınan yazar-düşünür Rotterdamlı Desiderius Erasmus (*okunuşu: Dezideryus Erasmus*) 1465 yılında Hollanda'nın Rotterdam kentinde doğdu. Bugünkü ortaöğrenimi karşılayan bir öğrenim döneminin ardından Augustin tarikatına girerek rahip oldu. Ancak hiçbir zaman geleneksel anlamda bir rahip olarak etkinlik gösteremedi; kendini daha çok bilime adanmak istediği gerekçesiyle, dini makamlardan "cüppe giymeme" iznini aldı. Paris Üniversitesi'ne devam etti. 1499'da İngiltere'ye gittiğinde, John Colet, Thomas More gibi aydınlarla tanıştı ve bu dostluklarla ufku daha da genişledi.

Papalığın düşünceler üzerinde kurduğu hegemonyaya karşı çıkarak, gerçek Hristiyanlık ruhunu Antik Çağ'ın yalınlığında aradı. Güzel sanatların ve bilimlerin yayılmasını, Avrupa'nın ortak bir sanat ve bilim anlayışının çatısı altında birleşmesini, hümanizmanın birinci koşulu saydı. Özgün yapıtlarıyla ve çevirileriyle, Antik Çağ düşüncesinin Avrupa'da yayılmasına çok büyük katkılarda bulundu. Martin Luther'in reformları başladığında, kilisenin yenilenmesi görüşüne katılmakla birlikte, Hristiyan dünyasının kargaşaya ve parçalanmaya sürüklenmesine şiddetle karşı çıktı. 1536'da Basel'de öldüğünde Avrupa'nın düşünce yaşamında papaların bile ziyaretine geldikleri bir kişi olacak kadar saygın bir yer edinmişti.

Deliliğe Övgü Erasmus'un canlılığını, geçerliliğini ve çekiciliğini

günümüze kadar değişmeden koruyabilmiş tek yapıtıdır. Bu küçük kitabın taslağını 1509 yazında, İtalya'dan İngiltere'ye yaptığı yolculuk sırasında çıkaran Erasmus, yazma işini İngiltere'de, dostu Thomas More'un evine vardikten kısa bir süre sonra gerçekleştirdi ve kitabı da Thomas More'a adadı. Yapıtını birkaç gün gibi kısacık bir sürede tamamlayan Erasmus, bu arada hiçbir kitaptan yararlanmadı.

Gülmece türündeki yapıta egemen olan iki temel görüş vardır. Bunlardan birine göre gerçek bilgelik, deliliktir. Öteki görüşe göre ise kendini bilge sanmak, gerçek deliliktir. İnsana yeryüzünde yaşama gücü kazandıran şey, gerçek bilgelik olma niteliğiyle doğrudan doğruya deliliğin kendisidir. Kitapta delilik kendi kendisine övgüler düzer; bu arada çocuklukta ve yaşlılıkta, aşkta, evlilikte ve dostlukta, politikada ve savaşta, yazında ve bilimde deliliğin nasıl her zaman egemen olduğu gösterilir. Tüm uğraş alanları, bu arada özellikle din kurumu ve din adamları bu panorama çerçevesinde sergilenir. Deliliği konuşturma kisvesi altında Erasmus, çağının kilisesine ve o kilisenin mensuplarına en acımasız eleştirileri yöneltir. Bu niteliğiyle *Deliliğe Övgü* çağlar boyunca bağnazlığa karşı kaleme alınmış en yetkin düzeydeki başyapıtlardan biri olmuştur. Yapıtın yazılışını izleyen sonraki yüzyıllarda -haklı olarak- düşünce düzeyindeki bağnazlığın her türlüsüne yönelen bir eleştiri diye yorumlanması, belki de bugüne değin koruduğu kalıcılığın baş nedenidir.

Yazınsal açıdan *Deliliğe Övgü* Latin ozanı Horatius'un "hakikati gülerek söylemek" ilkesinin belki de en yetkin örneğidir. Biçim açısından Erasmus, yapıtını kaleme alırken daha önce yapıtlarını çevirdiği Lukianos ve Libanios'tan da esinlenmiştir.

Rönesans ressamlarından Hans Holbein Erasmus'un pek çok portresini yaptığı gibi, *Deliliğe Övgü*'yü de resimlemiştir. Ressamın kitap için hazırladığı özgün çizimlerin bir bölümü Basel'de, bir bölümü de Louvre Müzesi'ndedir.

MACHIAVELLI

1469 - 1527

“Prens” adlı kitabıyla siyaset felsefesinin temellerini oluşturan Niccolo Machiavelli bugün bile eserlerine en fazla gönderme yapılan yazar-düşünürlerden biridir.

Bir hukukçunun oğlu olan Niccolo Machiavelli (*okunuşu: Nikolo Makyavelli*) 3 Mayıs 1469’da Floransa’da dünyaya geldi. Gençliği pek bilinmemektedir. 29 yaşında Floransa cumhuriyeti şansöyelik ikinci sekreteri olmuş ve bu unvanla, on dört yıl boyunca Fransa ve Almanya’da İtalyan devletleri adına diplomatik görevler yürütmüştür.

Machiavelli 1512’de yönetimi ele geçiren Mediciler’e komplo kurmakla suçlanarak hapse mahkum edildi ve işkence gördü. X. Leon’un başa geçmesiyle özgürlüğünü kazanmışsa da artık gözden düşmüştü. Floransa’nın yakınlarında San Casciano’daki mütevazı evinde, güç şartlarda sekiz sene geçirdi. Beş çocuğunu yoksulluk içinde burada büyüttü ve eserlerinin çoğunu da yine burada yazdı. Nihayet tekrar itibar görerek diplomatik memuriyetlere verildi ve Floransa’nın tarih yazarı olarak atandı. Fakat Medicilerin devrilmesiyle birlikte talihi de döndü. Galip gelen taraf olan cumhuriyetçilerin kendisini şüphayle karşılamaları üzerine görevinden alındı ve böylece kendisi için unutuluşun ve neredeyse sefaletin içine düştüğü kısa bir dönem başladı. Niccolo Machiavelli 21 Haziran 1527’de Floransa’da öldü ve Santa Croce Kilisesi mezarlığına gömüldü.

Machiavelli en ünlü eseri *Prens*’te politik edebiyat tarihinde ilk kez iktidarın alınışı ve korunması gibi bir sorunu dinsel ya da ahlaki kaygıları dikkate almaksızın, özünde bir “amaç” olarak inceledi. Tüm yaşamı boyunca İtalya’nın birliği ideali için mücadele verdi. Fikirleri politik edebiyatta olduğu gibi yaygın düşünüşte de giderek büsbütün

olumsuz ve ilkesiz bir politik hırsın anlatımı olarak görüldü, “Makyavelizm” terimi bir düşünce sisteminden çok “amaç için her yolu mübah gören” politikacının tutumunu anlatan suçlayıcı bir sıfat haline geldi. Yine de Diderot, Rousseau, Fichte ve Hegel gibi büyük düşünürler Machiavelli düşüncesinin olumlu yönünü açığa çıkarmaya çalıştılar. Hegel onun yöntemini şöyle özetler: “*Kangren olmuş uzuvlar lavanta suyuyla iyileştirilemez.*”

Machiavelli kiliseye karşı olan ve dini inançlı olmayan bir tutum içindeydi. Siyasal düşünüşün laikleştirilmesi ve bilimselleştirilmesi gerektiğini savunur. Kendini dünya olaylarını “*kader*” ile açıklayan dini görüşten tümüyle soyutlamıştır. Machiavelli insan doğasını kötü ve bencil olarak tanımlar. Başarıya ulaşmak için her yola, her araca başvurulması gerektiğini savunur. Bir devlet adamının, siyasi tutumlarında bu gerçeği kabul ederek davranması gerektiğini belirtir. Hatta devlet adamı bu realiteyle birlikte, kendi de pragmatist davranmalı ve bencil olmak zorundadır. Machiavelli’ye göre bencillerden oluşan bir toplumda bencil olmayan bir lider davasını başarıyla yürütemez. Machiavelli’ye göre, insanlar en çok mala mülke, yani maddi şeylere önem verir. Düşünür İtalyan birliğinin kurulmasında çaba göstermiştir. Ona göre, İtalyan birliğinin sağlanamamasının önündeki en büyük engellerden biri de o zamanlar çok güçlü olan Papalık Devleti’ydi.

Prens’ten bazı sözler:

Adalet daima güçlüden yanadır.

İnsanlara ya iyi davranınız ya da onları ayaklarınızın altında eziniz. Çünkü az incindiklerinde intikam peşine düşebilirler, daha fazlasındaysa bunu akıllarına bile getiremezler.

Hükümdar halkı öyle korkutmalıdır ki, sevilme bile nefret ve uyandırmasın. Halkın malına ve ırzına dokunulmazsa bu da sağlanabilir. Gerektiğinde sebepleri açıkça belirtilerek birinin kanına girilebilir. Ancak özellikle kimsenin malına dokunmamak gerekir. Çünkü insanlar babalarının kaybını unuturlar da mallarının kaybını unutmazlar.

Asıl dikkate alınması gereken şu: İnsanlar kazanılmalı, ya da kökleri kazınmalıdır; hafif baskılara karşı öc almaya kalkışır, ağır baskılara karşı koyamazlar. Bir insana baskı uygulandığında, öyle bir yol izlenmeli ki, öc almayı düşünmeye fırsat bulmasın.

THOMAS MORE

1478 - 1535

“Ütopya” kavramını ilk kez ortaya atan düşünür olan Thomas More daha o zamanlar kadınların da eğitilmesi ve toplumda ezilmemeleri yönünde görüşler ortaya koyabilen ileri görüşlü bir flozoftu.

Ütopya ideolojisinin mimarı Thomas More (*okunuşu: Tomas Mor*) 1478’de Londra’da doğdu. Sekiz yaşında girdiği St. Anthony okulundan sonra, o yıllarda çocukların bilgi ve görgülerini daha iyi attıracaklarına inanılan başka ailelerin yanına verilmeleri geleneğine uygun olarak babası onu bir kardinalin evine verdi. Burada çağın önde gelenlerini yakından tanımanın yanında birçok alanda bilgisini geliştirme olanağı bulan More, 14 yaşında kardinal tarafından Oxford’a gönderildi. Grocyn, Colet, Linacre gibi devrin tanınmış hümanistlerinin öğrencisi olduğu bu okulda Latince ve Yunancasını ilerleten More, Yunanca eğitime düşman olan din adamları karşısında akademisyenlerle öğrencileri korumak amacıyla, iki okulun adli işlerine bakan kuruma girdi. Oxford’da Yunanca ve felsefeyle ilgili çalışmalarını sürdürmek istemesine rağmen babasının onu kendi mesleğine yönlendirmek istemesi sonucu, New Inn ve Lincoln’s Inn’de hukuk öğrenimi yapıp 23 yaşında baroya girdi. Bu tarihten itibaren, dört yıl boyunca dönemin aynı zamanda bilgi merkezleri olan manastırlardan birinde kendini yoğun çalışmalarına verdi. Bir süre sonra rahiplikten vazgeçerek kendini ailesine adadı. Çağının aile anlayışının çok ötesinde bir kavrayışa sahip olan More, kadınların da tıpkı erkekler gibi eğitilmesi ve toplumda onlarla eşdeğerde sorumluluklar alabilmesi taraftarıydı.

Hayatı boyunca yakın dostu olacak Rotterdamlı Erasmus’la 1499’da tanıştı. Böylelikle savaşımlara, çalışmadan yaşayan asalak aristokratlara ve idam cazasına karşı oluşu gibi hümanist kişiliğinin önemli

unsurları konusunda ortak paydaya sahip bir yoldaş edinmiş oldu.

Thomas More ünlü yapıtı *Ütopya*'da, Amerigo Vespucci'nin seyahatindeki gözlemlerinden faydalanır. Onun ulaştığı kara parçasındaki; özel mülkün bulunmadığı, altına önem verilmeyen, her şeyin ortak paylaşıldığı ve hükümdar kavramının bilinmediği bir dünyayı tasvir ederek yüceltir. Tek farkla ki Vespucci'nin uygarlıktan yoksun yerlileri More'da uygarlık sahibi görünmektedir.

More'un *Ütopya*'sında hiç kimse özel mülk kavramını bilmez. Herkesin evi aynı stildedir. Evlerde bir sokak bir de bahçe kapısı var ve kilit yoktur. Herkes istediği eve girebilir. Sahiplik duygusu olmasın diye on yılda bir ev değiştirilir. Evlerin böylesine düzenli olduğu bir adada kıyafetler de oldukça düzenlidir. Hemen hemen herkes aynı şekilde giyinir.

Köylerde kırk kişinin çalıştığı çiftlikler bulunur. Bunlar yaşlı ve bilge olan biri kadın ve biri erkek iki kişi tarafından yönetilir. Çalışma süreleri de sadece altı saattir. Bu durumu More günümüzde çalışan kesimin sadece kendisine değil zengin kesime de bakması gerektiğini, dolayısıyla bu durumun emekçilerin işlerini oldukça zorlaştırdığını söyleyerek açıklıyor ve *Ütopya* gibi eşitlikçi bir ülkede insanların altı saat çalışmasının onlara yettiğini söylüyor. *Ütopya*'daki başka bir durum ise hayvanların *Ütopya* halkı tarafından öldürülmemesidir. Orada bu işi *Ütopya* halkı yerine köleler yapar. Bu durum Ütopyalıların böyle vahşi davranışlardan uzak kalmasını sağlamaktadır. *Ütopya*'da savaş zaferleriyle de övünülmez. Sadece zorunlu hallerde savaşa girerler. Altın ve gümüş ise sadece savaş için tutulur. Mutluluğu zevkte bulan bir ahlak ve çilecilikten uzak bir dinsel tutum söz konusudur.

Yaşlılığında Kral VIII. Henri'nin danışmanlığına getirilen More'a bir gün damadı, kralın saygısını kazandığı için çok mutlu olması gerektiğini söylemesi üzerine, More olacakları sezmişçesine: "Kral benim kellemin sayesinde Fransa'da tek bir kaleyi ele geçireceğini bilse, kellemin uçacağından hiç kuşkun olmasın" der. Gerçekten de, Avrupa'daki bitmek bilmek bilmeyen savaşları durdurabilecek güç olarak gördüğü Katolik kilisesinin İngiltere üzerindeki yaptırım gücünü kaldıran krala karşı çıkmasını canıyla ödedi, ama ölümünden 400 yıl sonra, 1935'de Papa Pius XI tarafından aziz ilan edildi.

Aquino'lu Thomas nasıl Katolik dininin temellerini ortaya koymuşsa, Martin Luther de geleneksel Hristiyanlığı eleştiren Protestanlık felsefesinin kurucusudur.

10 Kasım 1483'de Almanya'nın Eisleben şehrinde doğan Martin Luther (*okunuşu: Martin Luter*) Erfurt Üniversitesi'nde okudu. Ailesine yaptığı bir ziyaret dönüşü, Erfurt yolunda yıldırım çarpma tehlikesiyle karşılaşınca keşiş olmaya karar verdi. 21 yaşındayken Aziz Augustin tarikatına bağlı bir manastıra girip ilahiyat eğitimine başladı ve aynı yıl rahip oldu. Ertesi yıl Wittenberg Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayarak ders vermeye başladı. O günlerde, Roma'nın görevlendirdiği bir Dominiken keşişi olan Johann Tetzel adlı biri Wittenberg civarında endüljans (*günahlardan bağışlanma ve cennete gitme belgesi*) satıyordu. Luther manastırdaki günlerinden beri sorguladığı bu uygulamaya karşı bir eleştiri yazdı. "Endüljansın Kuvvetine Dair Tezler" başlıklı, 95 maddeden oluşan bu metni 31 Ekim 1517 günü piskoposlara gönderdi ve aynı zamanda birer mektupla endüljans konusundaki vaazlerin teolojik açıdan sağlam bir zemine oturtulmasını istedi. Martin Luther'in bu tezleri üniversitenin bülten panosu sayılabilecek bir yer olan Wittenberg Saray Kilisesi'nin kapısına da astığı yolunda bir rivayet varsa da, bu kanıtlanmış değildir. Sonuçta bu tezler Almanya'da ve komşu ülkelerde Luther'in kendisinin de öngörmüş olmadığı bir hızla yayılınca sadece endüljans satışlarında bir düşüş yaşanmakla kalmadı, bu olay bütün Reformasyon hareketinin başlangıcı oldu.

**ÖNEMLİ NOT: Bu papaz-düşünür, Amerikalı papaz ve insan hakları savaşçısı Martin Luther King, Jr ile karıştırılmamalıdır.*

1518 yılında Roma’da Luther’in fikirlerine karşı bir papalık davası açıldı. Bu engizisyon davasında Luther gıyabında yargılandı. Papa her ne kadar aforoz ettiyse de Luther aforoznameyi halkın gözü önünde yaktı. İmparator Maximillian onu heretik (*dinden çıkmış, sapkın*) ilan etti ve Luther suçlamalara cevap vermek üzere Roma’ya çağrıldı. Ama o Roma’ya gitmek yerine, Augsburg’ta Kardinal Cajetan’a ifade vermeyi tercih etti. Cajetan ondan fikirlerinden ve Kilise’ye yaptığı saldırılarından vazgeçmesini isteyince, Luther Wittenberg’e döndü. Burada Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’nun imparator seçme yetkisi olan Saksonya Dükü III. Frederick onu himayesi altına aldı. Papa X. Leo, III. Frederick’ten Luther’in sürgüne gönderilmesini talep ettiyse de Dük bu emre itaat etmedi.

15 Haziran 1520 günü Papa X. Leo Luther’i bir bildiriyle aforoz etti. Ekim ayında papalık bildirisi Luther’in eline geçti ama Erfurt Üniversitesi’ndeki öğrencileri bu bildiriye parçalayıp suya attı. Üniversite yetkilileri ise bu olaya müdahale etmedi. Derken Luther, belki de en meşhur kitabı olan *Hristiyan Kişinin Özgürlüğü Üzerine* isimli kitabını Papa X. Leo’ya yönelttiği bir açık mektupla birlikte yayımladı. Onun düşüncesinin teolojik ve ideolojik temellerini yansıtan bu küçük eserin özünde “Freiheit” (özgürlük) kavramı vardır.

1521 yılında Luther bu sefer de İmparator V. Charles tarafından Worms Kurulu’na ifade vermek üzere çağrıldı. Yolda Erfurt, Eisenach, Gotha ve Frankfurt’ta vaazlar verdi ve Worms’a büyük bir kalabalık eşliğinde zafer kazanmış komutan edasıyla girdi. Burada kendisinden yazmış olduğu kitaplardaki heretik fikirlerinden vazgeçmesi istendi. Worms Kurulu sonuç alınamadan dağıldı. Luther de yerleştiği Wartburg’da İncil’in Almancaya çevirisine başladı. Luther Wartburg’tayken Wittenberg’te de önemli değişiklikler oluyordu. Özel ayin isteklerini reddeden keşişler Augustin tarikatını terk etti. Kale Kilisesi’nin rahibi evlendi; öğrenciler Fransisken manastırındaki sunağı tahrip etti; ayinler Almanca yapılmaya başlandı ve şarap kadehi ilk defa kiliseye gelen cemaate de sunuldu. Luther hakkındaki yasaklamalar kaldırıldı ve o da Wittenberg’e dönerek kilisede vaaz vermeye başladı. Nürnberg Kurulu Luther’den artık kitap yayımlamamasını isteyerek Katolik doktrini dışındaki vaazları yasakladıysa da Luther yazmaya devam etti; hatta şair ve müzisyenlerden ayin-

lerde kullanılacak yerel dile katkıda bulunmalarını istedi.

Eski bir rahibe ile evlenmiş olan Luther, 1526'da *Almanca Ayin ve Kutsal Tören Düzeni* adıyla yayımlamış olduğu ayinlere başladı. 1529 senesinde yayımlanan, Batı medeniyetini İslam tehlikesinden korumak için Türklere karşı savaşmanın her Hristiyanın üzerine vazife olduğunu bildiren küçük bir eserden sonra, Hristiyanlığın temel inanç ve doktrinlerinin soru-cevap şeklinde öğretildiği “Küçük ve Büyük Kateşizm”i yayımladı. Üç yıl sonra Nürnberg Dini Barış Komitesi, Alman Protestanlara özgürlük tanıdı. Luther Wittenberg İlahiyat Fakültesi'nin dekanlığına getirildi. Sağlık sorunları olmasına rağmen yazmayı sürdürdü. Önce Anabaptistler (*vaftiz uygulamasının sadece ergenlikte olabileceğini iddia eden bir protestan mezhebi*) daha sonra Yahudiler aleyhine yazdı ve Kutsal Metinler'den hareketle papalığa karşı oldukça ağır bir dille eleştiri olarak *Roma'da Şeytan Tarafından Kurulmuş Papalığa Karşı* eseriyle papalığa son darbesini indirdi. 17 Şubat 1546 günü doğduğu yer olan Eisleben'de kalp ve böbrek yetmezliğinden öldü. Luther'in endüljans uygulamasına karşı tezlerinin yayılmasıyla başlayan ve 1521'de savaşlara ve şiddete varacak ölçüde tırmanan Reform (veya: Reformasyon) hareketi Avrupa'da o zamana kadar tek mezhep olan Katolikliğin bölünmesine ve genel olarak Reform(asyon) kiliseleri adı verilen yeni oluşumların doğmasına yol açmıştır: Daha çok Almanya, Avusturya, İskandinavya'da (ve dolayısıyla ABD'de) yaygın olan Lutheryan Kilise, özellikle İsveçre, Fransa, Hollanda ve İskoçya'da (dolayısıyla ABD'de) bulunan Presbiteryan Kilise, daha çok İngiltere'de ve dünyada Büyük Britanya'nın etkili olduğu ülkelerde hakim olan Anglikan Kilisesi o dönemde ortaya çıkan akımların günümüzde kurumuş halleridir.

MONTAIGNE

1533 - 1592

“Denemeler” adlı kitabıyla yeni bir edebi tür ortaya koyan Montaigne ölümünün üzerinden dört yüz yıldan fazla zaman geçmesine rağmen, hâlâ en çok okunan filozof-yazarlardan biridir ve kitabı her yeni gelen kuşağın başucu kitabı olmaktadır.

Yazdığı *Denemeler* adlı kitabıyla felsefe ve edebiyat tarihine damgasını vuran Michel Eyquiem de Montaigne (*okunuşu: Mişel Eykuyem dö Monteyn*) 28 Şubat 1533 tarihinde Bordo yakınlarında, Périgord’da doğdu ve bebekken Papessus köyünde bir sütnineye gönderildi. Michel iki yaşındayken Fransızca bilmeyen Horstanus adlı bir Alman eğitime verildi. Bu eğitmen Michel’in babasının İtalya’da gördüğü yeni bir yöntemle, çocuğu hep Latince konuşarak yetiştiriyordu. Michel 1539’da Fransa’nın en iyi kolejlerinden birine, Guyenne Koleji’ne girdi ve burada okuduğu yedi yıl boyunca Latin şiirinin tadına vardı ve biraz da Yunanca öğrendi. Genç Michel 1546’da Bordeaux’da Edebiyat Fakültesi’nde felsefe okumaya başladı, ama 1548’de Bordeaux’da çıkan bir ayaklanma üzerine Montaigne Toulouse’ta hukuk okuluna gitti. 1554 yılı gelince Montaigne’in babası Bordeaux Belediye Başkanı oldu ve ertesi yıl Montaigne babasıyla Paris’e bir yolculuk yaptı. Düşünür 1557 yılında Bordeaux Belediye Meclisi’ne girdi.

1558 yılında Montaigne’le yargıç-filozof Étienne de La Boétie arasındaki büyük dostluk başladı. 1561’de Bordeaux Belediye Meclisi Montaigne’i önemli bir görevle saraya gönderdi ve 1562’de Protestanlara karşı şiddet hareketlerinin başlaması üzerine Montaigne, Rouen şehrini Protestanlardan almaya giden kral ordusuna katıldı. Ertesi yıl Montaigne Bordeaux’ya döndü ama yakın arkadaşı La Boétie’nin ölümünü haber aldı. 1565’te Montaigne, Françoise de la Chassagne’la evlendi ve 1568 yılında babası ölünce aile mirası beş erkek, üç kız kardeş

arasında bölündü. Michel böylece Montaigne çiftliğinin sahibi oldu.

1570 yılında Montaigne Bordeaux Belediye Meclisi'ndeki görevinden istifa ederek Paris'e gitti ve arkadaşı La Boétie'nin Latince şiirleriyle çevirilerini bastırıldı. 1572'de yaşanan Saint-Barthelemy kırımı günlerinde Montaigne adını tarihe yazdıran en ünlü yapıtı *Denemeler*'i yazmaya başladı. 1573'te iç savaşın çıkması üzerine, Montaigne kralın ordusuna katıldı ve görevle Bordeaux'ya gönderildi. 1575'te Montaigne Paris'e bir yolculuk daha yaptı ve o dönemde Pyrrhon felsefesiyle yakından ilgilendi.

1580'de *Denemeler* ilk kez, iki cilt halinde basıldı ve Montaigne İsviçre'ye, İtalya'ya gitti. Bu arada düşünür Paris'e dönüp kitabını krala sundu ve kral kitabı çok beğendi. 1582'de Montaigne Bordeaux Belediye Başkanı oldu ve *Denemeler*'i birçok eklemelerle yeniden bastırıldı. 1584 yılında Navarre Kralı (sonraki V. Henri) Montaigne'in çiftliğine gelip iki gün kaldı. 1584'de Montaigne *Denemeler*'in dördüncü baskısı için Paris'e gitti ancak bu dönemde iç savaşın şiddetlenmesi, hatta filozofun birkaç günlüğüne Bastille Cezaevi'ne atılması üzerine Montaigne evine çekildi ve *Denemeler*'in yeni bir baskısını hazırladı. 1590'da Montaigne'in ölen birkaç çocuğunun ardından doğup da hayatta kalan tek kızı evlendi ve ertesi yıl Montaigne'in kızının bir kızı doğdu. 13 Eylül 1592 tarihinde *Denemeler*'in yazarı düşünür Montaigne geçirdiği ağır bir bademcik hastalığının ardından, şatosunda öldü.

Düşünür-yazar Montaigne "deneme" türünün yaratıcısı olarak kabul edilir. En önemli eseri olan *Denemeler*'de, insanı, özellikle de kendini büyük bir açsözlülükle inceler. Bu denemelerin bir bölümü Sabahattin Eyüboğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

DENEMELER'deki özlü sözlerden bazı örnekler:

Acıyı acıyla gidermeyi sevmem. Karnınız ağrıyor diye kendinizi istirdiye yemek keyfinden yoksun ettiniz mi, derdiniz birken iki olmuş demektir.

Alçakgönüllü yüreklerde yaşayan düşünceler, yüksek düşüncelerdir.

Bazen iyi bir öğüt pahalı bir armağandan daha değerlidir.

Gideceği limanı bilmeyen gemiye hiç bir rüzgardan hayır gelmez

Öfke saklamaya gelmez, büsbütün içimize işler.

Yazmak mutsuzluğun nedeni değil, sonucudur.

BACON

1561 - 1626

Bilime verdiği önemle aydınlanma çağı Rönesans'ın en önemli düşünürlerinden biri olan Francis Bacon Batı felsefesinin yapı taşlarını oluşturan bilgilerden biridir.

Düşünür ve devlet adamı Francis Bacon (*okunuşu: Frensis Bey-kin*) 22 Ocak 1561 yılında Londra'da dünyaya geldi. Babası Kraliçe I. Elizabeth'in başmühürdarlığını yapıyordu. 1573'te Cambridge'de felsefe ve hukuk öğrenimine başladı; 1576'da Paris'te diplomat olarak görev yaptı. 1578'de ise babası ölünce mecburen avukatlık mesleğine başladı. Büyük Yenilenme'nin ilk düşünceleri burada gelişti. 1593'te Avam Kamarası'na seçildi. 1597'de *Denemeler*'i yayınladı.

Bu dönemde Bacon'un başından trajik bir olay geçti. Avam Kamarası'na girdiği dönemde tanıştığı ve kendisini himayesine alan Kraliçe Elizabeth'in gözdesi olan Essex'in karıştığı büyük bir olay, onu da zor durumda bırakmıştı. Bacon da velinimetine komuoyu önünde suçlamak zorunda kaldı. Bu hamleyle kendisinin saraydaki konumunu güçlendirmeye çalıştı. Bu hamle birkaç yıl sonra ürününü verdi. Kraliçe Elizabeth'in 1603'te ölümü ve I. James'in hükümdarlığı Bacon'a başarının yollarını açtı.

1613'te başsavcı, 1616'da kralın özel danışmanı, 1617'de başmühürdar, 1618'de başyargıç oldu. Aynı yıl Verulam Baronu, 1621'de de Saint Albans Vikontu unvanlarını aldı. Bütün bunlar olurken felsefi çalışmalarını da sürdürüyordu. 1609'da *Eskilerin Bilgeliği*, *Yeni Organon*'u yazdı. Buckingham Sarayı'nın ve kralın gözdesi olan Bacon görevine bağlı dürüstlük ilkelerini aklına estdiği gibi uyguladı. Çeşitli davalarda pazarlıklara girdiği ve servetini yolsuzlukla elde ettiği yolunda kuşkularda doğdu. Bütün bunlar Bacon'un

tekrar başladığı yere dönmesini sağlayacaktı. 1621’de bütün resmi görevlerinden uzaklaştırma ve sarayı terk etme cezasına çarptırıldı ve hapse girmekten sadece kralın iyilikseverliği sayesinde kurtuldu.

Bacon bütün bunlardan sonra köşesine çekilme kararı aldı. Artık fazla zorlamayacaktı. Bu dönemde Bacon’un felsefi üretkenliği doruk noktasına ulaştı. 1621’de *Büyük Yenilenme* önsözünü kaleme aldı ve ertesi yıl VII. Henry’nin tarihini anlatan bir kitabı tamamladı. Fakat Bacon’un ömrü Büyük Yenilenme’yi tamamlamaya yetmedi ve Francis Bacon 9 Nisan 1626’da öldü. Aynı zamanda bir bilim insanı olan Bacon’ın dondurma işleminin etkin uzun süre korunması üzerindeki etkilerini araştırırken soğuk aldığı ve ondan öldüğü söylenmektedir.

Bacon’ın felsefesinin merkezinden bilim vardır. Bilimin insanları aydınlatma ve geliştirme işlevini öne çıkarmıştır. Ona göre bilim, doğanın özüne yönelmelidir. Doğayı deneyle kavramaya çalışmıştır. Pragmatizm ile sonuçlanacak olan deney temeline dayanan İngiliz felsefesinin ilk tohumlarını atmıştır. Bacon’a göre bilimin başlıca yöntemi tümevarım yöntemidir. Bacon yapıtlarıyla bilimin ve felsefenin, gelişimini göstermiş, doğa ve akıl arasında bir bağ kurulabileceği fikrini yerleştirmiştir.

Bunun dışında, hayatı boyunca üzerinde duracağı felsefi fikirlerinin temelini attığı *Bilimin İlerlemesi* Bacon’ın ilk felsefi çalışmasıdır. Bir diğer yapıtı olan *Yeni Organon*’da “*İnsan doğanın yöneticisi ve yorumcusu olarak, doğa düzeni üzerindeki gözlemlerinin izin verdiği kadar eylemde bulunabilir ve nedenleri anlayabilir. Daha ötesini ne bilir, ne de bilebilir.*” diyen Bacon’ın diğer önemli yapıtları arasında “*Yeni Atlantis*” adlı felsefi, ütopyacı roman ve sadece birkaç bölümünü bitirebildiği *Magna Instauratio* (Büyük Yeni Düzen) adlı eseri vardır.

CAMPANELLA

1568 - 1639

Felsefe tarihinde Campanella'nın adı Aristoteles felsefesinin düşmanı ve deneysel yöntemin öncüsü olarak anılmaktadır. Bacon'dan önce "fizik alanında gözlem olmadan varsayımlar deneylemeyle kontrol edilmeden sağlam hiç bir bilgiye varılamaz" diyen o olmuştur.

Asıl adı "Giovanni Domenico Campanella" olan Tommaso Campanella (*okunuşu: Tommaso Kampanella*) 5 Eylül 1568 tarihinde, zamanın Napoli Krallığı topraklarında olan Stilo kentinde doğmuş ve 21 Mayıs 1639 tarihinde de Paris'te ölmüştür. İtalyan şair, yazar ve Platoncu bir düşündürüdür. Bir ütopya örneği olan *Güneş Ülkesi* adlı eseriyle ünlüdür.

Campanella 1583'te Dominiken tarikatına girerek Tommaso adını aldı. 1589'da Napoli'ye giderek, orada *Duyularla Açıklanan Felsefe'yi* (1591) yayımladı. Padova'da Galileo Galilei ile tanıştı; yıllar sonra yazdığı *Galilei'nin Savunması* (1616) adlı eserinde Galileo'yu savunacaktı. Campanella 1593'te eşcinsellikle suçlandı ve tutuklandı, ama beraat etti. 1596'da bu sefer dinsel sapıklık (heretiklik) suçlamalarına karşı kendini savundu. Tommaso Campanella Kalabriya'yı İspanyol egemenliğinden kurtarmak ve hayalindeki komünist düzeni kurabilmek için 1599 yılında bir ayaklanma planı hazırlamıştı. Bu plana Kalabriya'nın ileri gelenleri de dahil olmuştu, ancak isyan hazırlığının ihbar edilmesi üzerine geniş bir tutuklama başlatıldı ve bu kapsamda Campanella da tutuklanarak Napoli'ye götürüldü. Gördüğü işkence sonucunda ayaklanmada yer aldığını itiraf etti, ancak deli rolü yaparak ölüm cezasından kurtuldu ve ömür boyu hapse mahkûm edildi. 1626'da serbest bırakıldı. Tommaso Campanella 1634'te Napoli'de İspanyollara karşı bir komplonun içinde yer aldığı belirlenince, Fransa'ya kaçtı ve 1639'da Paris'te öldü.

Campanella hapisteyken en ünlü yapıtı *Güneş Ülkesi*'ni yazdı. Yüz yıl önce yaşamış Thomas More gibi, Campanella da yapıtında Platon'un *Politea*'sını (Devlet) örnek alır. Güneş Ülkesi'nin yöneticileri aydın kişilerdir. Ülkenin en yüksek yöneticisi bir filozof-rahiptir. Her birey topluma yararlı olacak şekilde bir görev üstlenir. Özel mülkiyet yasak olup, her şey ortaktır.

Campanella hemen hepsi Latince olan sayısız eserler yazmıştır. Felsefe tarihinde Campanella'nın adı Aristoteles felsefesinin düşmanı ve deneysel yöntemin öncüsü olarak anılmaktadır. Bacon'dan önce, fizik alanında, gözlem olmadan, "varsayımlar deneyeyle kontrol edilmeden sağlam hiç bir bilgiye varılamaz" diyen o olmuştur. Kalabria'lı düşünür her şeyden önce, felsefeyle tanrıbilimi birbirinden ayırmak gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre, felsefe duygu ve akıl yoluyla varılan tabiat bilgisidir, İncil ise imanla tabiat-üstü dünyasını tanımayı amaç edinmiştir. Tabiatı öğrenmek, günlük yaşayışımızda ondan faydalanmak anlamına geldiği halde, tanrıbilim sadece ruhun kurtuluşuyla ilgilenmektedir. Onun için, felsefe tabiatın sırlarına yönelmiş bir araştırma olarak, kutsal kitapların baskısından kendini kurtarmalıdır. Çünkü bu kitapların böylesi bilgiyle hiç bir ilişkisi yoktur. Ayrıca felsefe kendini insandan (örneğin, Aristoteles gibi eski bilgelere) gelen her türlü otoriteden de kurtarmalıdır.

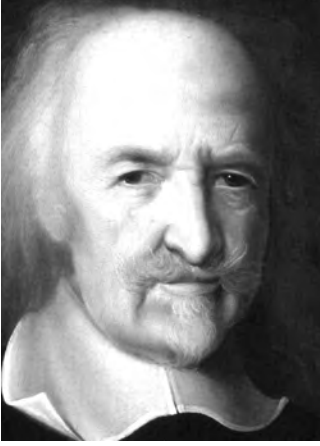
Felsefe eserlerinin değeri ne denli büyük olursa olsun, Campanella'dan bugüne kalan, adını ölümsüzleştiren şey, hiç şüphe yok ki *Güneş Ülkesi*'nde dile getirdiği toplumsal bir düzen düşüncesidir. İlk defa Utrecht'de 1643'de basılmış olan *Güneş Ülkesi* Platon'un *Devlet*'i ve Thomas More'un *Ütopya*'sıyla aynı düşünce çizgisi üzerinde, insanoğlunu mutlu bir yaşayışa kavuşturma yolundaki isteklerin en temizleriyle yazılmış eserlerin başında gelir.

Güneş Ülkesi Campanella'nın günün birinde gerçekleşeceğini düşündüğü filozofça bir devlet tasarısıdır. Campanella bütün kötülüklerin ve haksızlıkların kaynağı, insanın kendinden başkasını düşünmemesinde, dünya malının benim senin diye bölüşülmesinde bulunmaktadır. Ona göre, insanlar genel yarar kaygısından uzak oldukları sürece kendi dar çevrelerinde, kendilerinden başkasını düşünmezler. Oysa toplum halinde birleşen insanların amacı genel yarar olmalıdır. Özel çıkarları kaldırılmalı, toplum yararından başka bir şey kalmaz

ortada. Bencil davranışlar, eninde sonunda, toplum güçlerinin çatışmasına yol açar. Oysa bu güçlerin genel yarara yönelmesi, güçler arasında tutarlı bir denge yaratır. Onun için, *Güneş Ülkesi*'nde her şey devletin, genel yararın buyruğu altındadır.

YENİÇAĞ
DÜŞÜNÜRLERİ

17. Y.Y. - 18. Y.Y.

HOBBS

1588 - 1679

Belli bir sınıfa alınması zor bir filozof olan Thomas Hobbes hem Locke, Berkeley ve Hume gibi bir deneycidir, hem de (onlardan farklı olarak) matematik yöntemin hayranıdır. Yalnız matematikte değil, onun uygulamalarıyla da ilgilenmiş ve Bacon'dan çok, Galilei'den esinlenmiştir.

Thomas Hobbes (*okunuşu: Tomas Hobs*) 5 Nisan 1588 tarihinde Britanya'da, Wiltshire'de doğdu. 1651 tarihli *Leviathan* adlı yapıtıyla Batı siyaset felsefesinin izleyeceği yolu çizmiş bir İngiliz düşünürdür. Aynı zamanda tarih, geometri, etik, genel felsefe gibi pek çok alanla ilgilenmiştir.

Thomas Hobbes, var olan her şeyin fizik madde olduğunu ve her şeyin maddenin hareketiyle açıklanabileceğini öne sürmüştür. Belli bir sınıfa alınması zor bir filozof olan Thomas Hobbes hem Locke, Berkeley ve Hume gibi bir deneycidir, hem de onlardan farklı olarak, matematik yöntemin hayranıdır. Yalnız matematikte değil, onun uygulamalarıyla da ilgilenmiş ve Bacon'dan çok, Galilei'den esinlenmiştir.

Filozof Hobbes on beş yaşındayken Oxford'a gitmiş ve orada skolastik mantık ve Aristoteles felsefesi öğrenmiştir. Yirmi iki yaşındayken Lord Hardwick'in eğiticisi olmuş ve 1610 yılında onunla büyük bir gezi yapmıştır. Çok etkilendiği Galilei ve Kepler üzerinde çalışmaya başlaması da bu tarihlere rastlamaktadır.

İtalya'da, Galilei'yi şahsen ziyaret etmiş, sonra Britanya'ya dönmüştür. Parlamento 1640'da toplanıp da bazı önemli politikacılar Londra Kulesi'ne hapsedildiğinde Hobbes dehşete kapılıp Fransa'ya kaçmış ve on bir yıl boyunca dönmemiştir.

Hobbes 1646-1648 arası geleceğin Kral II. Charles'ına matematik öğretmiştir. Bununla birlikte *Leviathan*'ı yayımlanınca (1651) kitabın etkisi ani ve büyük olmuştur.

II. Charles'ın 1660'ta tahta geçerek monarşiyi yeniden kurması Hobbes'a bir kez daha öne çıkma olanağı sağlamıştır. Piskoposlar ve adalet

bakanı saraya alınmasına tepki gösterdilerse de Hobbes'un kıvrak zekâsından ve nüktelerinden hoşlanan kral ona yılda 100 sterlin maaş bağlamış ve portresini saraydaki galeriye astırmıştır. Avam Kamarası'nın 1666'da dine saygısızlığa ve ateizme karşı hazırladığı yasa tasarısı ise Hobbes'u güç duruma düşürmüştür. Yasa tasarısının gönderildiği komiteye *Leviathan*'ı da incelemeye alma talimatının verilmesi üzerine yaşı seksene yaklaşan Hobbes tehlikeli gördüğü yazılarını yakmıştır. *Leviathan* adlı yapıtın akılcı ve dindışı ruhu çoğu insanın canını sıkmış ve hem Anglikanları hem de Fransız Katoliklerini sinirlendirmiştir. Bu yüzden başka tercihi olmayan Hobbes gizlice Londra'ya kaçmış ve korunma için İngiliz Hükümeti'ne başvurmuştur. Orada Cromwell'e boyun eğmiş ve her türlü siyasal çalışmadan kaçınmıştır.

Francis Bacon'ın ampirizminden etkilenen Hobbes'a göre dünya mekanik hareket yasaları tarafından yönetilen cisimlerin bütünüdür. İnsan ve hayvan bu bütünün bir parçasıdır. Onların fiziksel ve ruhsal yaşamları da tümüyle mekanik hareket yasalarına bağlıdır. Bu bakımdan dünyada ruh, melek, tanrı diye bir şey yoktur. Bunlar imgelemen ürünüdür.

Hobbes'a göre evrende töz (cevher) olarak yalnızca madde vardır. Felsefenin konusunu bu madde ve maddenin biçim almış bir durumu olan cisimler oluşturur. Cisimler de ancak gözlem ve deney yoluyla incelenir. Maddenin dışında kalanlar -tanrı, ruh gibi- ise, ilahiyata ait inanç konularıdır.

Hobbes yaşadığı süre içinde biri entelektüel, diğeri siyasi olan iki devrime tanıklık etmiştir. Bu devrimlerden siyasî olanı, yani mutlak monarşinin parlamenter demokrasinin temsili kurumlarıyla sınırlanması söz konusu olduğunda, Hobbes tam bir karşı devrimcidir. Entelektüel devrim, yani Ortaçağ'ın tanrı merkezli ve Aristotelesçi dünya görüşünün bırakılarak, yeni doğa bilimleriyle, mekanik açıklamanın ve deneysel yöntemin benimsenmesi söz konusu olduğunda, o tam bir devrimcidir.

Hobbes kendi durumunu tarif etmekten keyif almaktadır aslında: "Bu dünyada en büyük mutluluk, diğer bütün şartların eşit olması koşuluyla, karamsarların mutluluğudur." Bu durumdaki insanlar, ölümden korktukları ve güvenlik istedikleri için bir hükümdara mutlak iktidar vermeye razı olurlar. Belki de kendi tarzı ile Hobbes, bu kadar bencil ve mekanik olduğu için insan doğasını eleştirmektedir.

Thomas Hobbes 4 Aralık 1679 tarihinde, Derbyshire'da felçten öldüğü zaman 91 yaşındaydı.

DESCARTES

1596 - 1650

“Düşünüyorum, öyleyse varım” önermesiyle günümüzde de adı bilinen Descartes, felsefe tarihinde en büyük iz bırakan filozoflardandır.

31 Mart 1596 – 11 Şubat 1650 tarihleri arasında yaşamış Fransız matematikçi, bilim insanı ve düşünür René Descartes (*okunuşu: Röne Dekart*) Batı felsefesinin son yüzyıllardaki en önemli düşünürlerinden biridir. On yaşında Cizvitlerin *Collège Royale de la Flèche* okuluna giren Descartes on sekiz yaşında bu okuldan ayrıldı, iki yıl sonra yani 1616'da Poitiers'de hukuk öğrenimini tamamladı. Askerlik mesleğini seçerek 1618'de Moritz von Nassau'nun, 1619'da Bavyera valisinin, 1621'de Bocquoy kontunun ordularına girdi; böylece Almanya'yı, İsveçre'yi, İtalya'yı, Hollanda'yı, Macaristan'ı, Polonya'yı dolaştı. 1627'de ünlü La Rochelle kuşatmasına katıldı. 1628'de Hollanda'ya çekildi ve kendini felsefeye adadı. Descartes 1628'den itibaren, on beş yıl süren geziler, savaşlar ve serüvenlerden sonra yerleştiği Hollanda'da, Batı düşüncesini altüst eden özgün felsefe sistemini kurdu.

Öğrendiğinin, gördüğünün, duyduğunun, inandığının hepsini birden büsbütün silerek, her şeyden kuşkulandırmaya başladı. Yalnız tek bir şeyden emindi: düşüncenin varlığı. Buradan hareketle, evrenin açıklamasını yaptı. Yöntem üzerine konuşmada hep karmaşıktan basite inerek, gerçeği kuşatmaya yarayacak kuralları bir bir saydı. Felsefeyi bütün inceleme kitaplarının Latince yazıldığı bir çağda Fransızca yazarak ve “sağduyu dünyada en iyi bölüştürülmüş şeydir” diyerek, herkesin, özellikle de uzman olmayanların anlayabileceği bir duruma indirdi. Descartes her tür araştırmanın pratik niteliği üzerinde ısrarla durur. Ona göre en önemli bilimlerden olan mekanik, insanlara yardım edecek makineleri yapma sanatı; tıp, vücudu ve ruhu tedavi etme sanatı; ahlâk, mutlu yaşama sanatıdır.

Descartes zamanının bilginleriyle, hükümdarlarıyla ve soylularıyla ilişkiler kurmuştur. Ona hayran olan İsveç Kraliçesi Kristina 1649'da onu yanına çağırdı. Sarayda büyük ilgi gören, bu arada bir de bale yazar filozofun güçsüz bedeni İsveç'in soğuklarına dayanamadı. Descartes 1650'de elli dört yaşında Stockholm'de zatürreden öldü.

Descartes şüpheciliğe farklı bir yaklaşım getirir:

Septik şüphe.

Metodik şüphe.

Ona göre septik şüphe anlamsızdır. Olması gereken metodik şüphe-
dir. Metodik şüpheyi şu şekilde uygular: Önce tanrıdan, çevreden, ken-
dinden ve başka insanlardan şüphe eder. Bunu şüphe edemeyeceği son
sınıra kadar götürür. Şüphe etmek düşündürmektir. Düşünmek varolmaktır.
“Düşünüyorum o hâlde varım” noktasına ulaşır. Latince “De omnibus
dubitantum” (*Her şeyden şüphelen*) onun en önemli sözlerindendir.

Descartes ulusal dillerin Avrupa'da yeni yeni kendini bulduğu bir
yüzyılda bazı yapıtlarını Latince, bazı yapıtlarını Fransızca yazmıştır.
İlk incelemeleri *Compendium musicae* (1618) ve *Regulae ad directionem
ingenii* (Usun yönetimi için kurallar) (1631) adlarından da anlaşıl-
acağı gibi Latince yazılmıştır. *Discours de la méthode* (Yöntem üzerine
konuşma) Fransızca yazılmıştır ve 8 Şubat 1637'de Leyden'de Jean
Maire yayını olarak çıkmıştır, filozofun basılan ilk yapıtıdır. Kitabın La-
tince çevirisi 1644'te yayımlandı, çeviriyi Descartes basılmadan önce
gözden geçirdi. Yöntem üzerine konuşma bütünsel bir yapı ortaya koy-
maz, her bölüm ayrı bir konuyu işler. Bölümler arasında bağlantı bu-
lunmadığı gibi, bazı düşünce tutarsızlıkları da görülür. Örneğin birinci
bölümde neredeyse tümüyle mahkûm edilen Stoa felsefesi üçüncü bö-
lümde benimsenir. Kitap ayrı ayrı makalelerden oluşmuş gibidir, belki
de bu makaleler çok değişik zamanlarda yazılmıştır. Bu parçalı kitabın
en önemli yanı Descartes'in düşüncesindeki gelişimle ilgili tarihsel çiz-
giyi ortaya koyuyor olmasıdır.

Bu saydıklarımız dışında, Descartes'in *Meditationes* (1641), *Medi-
tationes de prima philosophia* (1642), *Les Principes de la philosophie*
(1644), *Méditations métaphysique de René Descartes* (1647), *Regulae
ad directionem ingenii* (1648), *Les Passions de l'âme* (1649), *Lettres de
M. Descartes* (1657), *Jacques Le Gras Le Monde de M. Descartes ou le
traité de la lumière* (1664) ve *L'Homme de René Descartes* (1664) adlı
kitapları da düşünür yaşarken ve ölümünden sonra yayımlanmıştır.

SPINOZA

1632 - 1677

Dinsel düşüncede boğulup gitmeyen, sorgulayıcı düşüncenin en önemli adlarından biri olan Spinoza yaşadığı dönemin din adamlarıyla sert tartışmalara girse de haklılığı yüzyıllar içinde ortaya çıkmış bir filozoftur.

Baruch Spinoza (*okunuşu: Baruh Spinoza*) Hollanda'da ticaretle uğraşan bir ailenin çocuğu olarak 24 Kasım 1632'de Amsterdam'da doğdu. Ailesi Yahudi'ydi ve Portekiz'den engizisyonun baskıları dolayısıyla kaçıp önce Nantes'a sonra da Amsterdam'a (1622 civarı) gelmişlerdi. Bilimsel buluşların, dinsel bölünme ve çatışmaların, siyasal değişikliklerin ve felsefi gelişmelerin yoğun olduğu bir sırada Hollanda'da yaşadı. Spinoza'nın babası ticaretin yanı sıra sosyal alanda da gelişme kaydetmiş ve Amsterdam'daki Sinagog'un ve Yahudi okulunun müdürü olmuştu. Ailesi Spinoza'nın Yahudi hahamı olarak yetişmesini istemiş ve bu yönde gelişmesi için her türlü eğitim olanaklarını sağlamıştı. Spinoza bu sebeple erken yaşta gittiği Yahudi okullarında ve sinagoglarda İbrance öğrenmiş, Yahudi ve Arap teologların çalışmalarını öğrenme olanağı bulmuştur.

Spinoza'nın laik ve sorgulayıcı düşünceyle güçlü bağlantısının köklerinde "liberal haham" olarak bilinen öğretmeni Manasseh ben İsrail'in etkisi olduğu söylenebilir. Spinoza 1650'de Franciscus van den Enden'in okulunda Latince, doğa bilimleri (*fizik, kimya, mekanik, astronomi ve fizyoloji*) ve felsefe okumaya başladı ertesi yıl da Descartes'in eserlerini okumaya başladığı tahmin edilmektedir. 1653'te Jan de Witt Hollanda bölgesi konsey yönetimine atandı, ama bir yıl sonra Spinoza'nın babası Michael öldü.

1655'de Spinoza, Cemaat Mahkemesi tarafından dindışılıkla (*materyalistlik ve Tevrat'ı küçük görmekle*) suçlandı. Bu sorgulamada Tanrı'nın bir bedene sahip olduğunu savunan Spinoza, sonunda hahamlar tarafından din düşmanı olmakla suçlandı ve pişman olmaya zorlandı.

Bu yıl içinde Spinoza *Tanrı, İnsan ve İnsanın Refahı Üzerine Kısa Bir İnceleme* isimli çalışmasını da bitirdi. Bu kitap çok güçlü olmamakla birlikte, Spinoza'nın felsefesini tüm temel tezlerini barındıran bir yapıt olarak değerlendirilir.

1656'da 24 yaşındaki genç Spinoza Amsterdam Sinagog'u tarafından, her ikisi de Descartes'çılığın bir formuna dayanan, "Tanrı'nın evren ve doğanın işleyişi olduğu, bir kişiliği olmadığı ve İncil'in Tanrı'nın doğasını öğretmek için mecazi ve simgesel bir kitap olduğu" iddialarını savunduğu için Yahudi cemaatinden kovuldu. Kovulmasını takiben, ismini Benedictus'a (ilk ismi olan Baruch'un Latince karşılığı) çevirdi.

1660'da Amsterdam sinagogu yerel yetkililere Spinoza için "her türlü din ve ahlak için bir tehdit" diyerek şikayette bulunması üzerine, ertesi yıl Spinoza Amsterdam'ı terk etti ve yakınlardaki Rijnsburg'a yerleşti, *Etika*'sını yazmaya başladı ve hayatının sonuna kadar mektuplaşacağı Henry Oldenburg ile tanıştı.

Düşününürün 1662'de *Tractatus de intellectus emendatione* isimli eserini bitirdiği tahmin edilmektedir. 1663'te ise Lahey yakınlarındaki ressam Daniel Tydemann ile birlikte Voorburg'a yerleşti. 1664 yılında Lahey'de *Descartes Felsefesi'nin İlkeleri* isimli kitabını yayımladı. Bu kitabın ekinde *Metafizik Düşünceler* adlı çalışması yer almaktaydı. Aralık 1664'den Haziran 1665'e kadar amatör bir Kalvinist teolog olan ve Spinoza'ya şeytan konusunda sorular soran Blyenbergh ile mektuplaştı. 1665'in son aylarında Oldenburg'a, 1670'te basılacak olan yeni kitabı *Teolojik Politik İnceleme*'yi yazmaya başladığını söylemişti. Aynı yıl *Teolojik-Politik İncelemeler* yayımlandı ve kilise konseyi tarafından eleştirildi. Spinoza Lahey'de, Stille Veerkade'de yaşamaya başladı.

1673'te kendisine teklif edilen Heidelberg Üniversitesi'ndeki felsefe kürsüsünü de reddetti, çünkü bu önerinin "din adamlarını rahatsız etmeme koşulu" vardı. *Etika* adlı eserini 1675'te tamamladı. Bu eser belirli bir çevrede dolaştı, tartışılıp değerlendirildi, ancak Spinoza yaşadığı sırada izin vermediğinden basılamadı.

Spinoza ölümünden bir yıl önce, 1676'da Leibniz ile görüştü. Aynı yıl "Lahey Sinod"u *Teolojik-Politik İncelemeler*'in yazarı hakkında takip kararı aldı. 21 Şubat 1677'de, Lahey'de ölen Spinoza'nın eserleri, Amsterdam'da, arkadaşları tarafından "Opera Posthuma" (*Ethica, Tractatus politicus, Tractatus de intellectus emendatione, Epistolae, Compendium Grammatices Linguae Hebrae*) adıyla toplu olarak yayımlandı. Ancak ertesi yıl, 1678'de Spinoza'nın eserleri Hollandaca (kendi dilinde) yayımlanabildi.

LOCKE

1632 - 1704

John Locke İngiliz materyalist filozoftur ve 17. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biridir. Düşünce özgürlüğünü, eylemlerimizi akla göre düzenlemek anlayışını en geniş ölçüde yayan ilk düşünürlerden biri olduğu için Avrupa'daki aydınlanma ve Akıl Çağı'nın kurucularından biri olarak kabul edilir.

John Locke (*okunuşu: Can Lok*) 29 Ağustos 1632 tarihinde, Bristol yakınlarında, Wrington'da doğdu. Kumaş ticareti ile uğraşan bir aileden gelmekteydi. Babası ticaretle uğraşmak yerine noterliği tercih etmiş olan ve ibadette sadelik isteyen Püriten mezhebinin koyu bir taraftarıydı. Locke'un daha sonra öne sürdüğü öğrenim kuramlarında babasının büyük etkisi sezilir. Locke yüksek öğrenimini Oxford Üniversitesi'nde yaptı, en çok tabiat bilimleri ve tıp okudu. Hayata atıldıktan sonra hem yazar, hem de siyaset adamı olarak çalıştı. Önce Brandenburg Dükalığı'nda İngiliz elçiliği yazmanı olarak bulundu. İngiltere'ye döndükten sonra da sekiz yıl Shaftsbury adında bir İngiliz aristokratının yanında özel hekimlik yaptı. 1683'te Shaftsbury'nin Hollanda'ya kaçmak zorunda kalması üzerine Locke da İngiltere'den ayrıldı. Ancak 1689'da İkinci İngiliz Devrimi başarı kazanınca İngiltere'ye dönebildi.

Locke siyaset felsefesi alanındaki görüşleri bakımından da önemli bir filozoftur. O aristokrasiye şiddetle karşı çıktığı ve güçler ayrılığını hararetle savunduğu için, liberalizmin kurucusu olarak görülmektedir. Meşruti bir monarşiden yana olan ve toplumun bir sözleşme temeline dayanması gerektiğini savunan Locke, insanların hukuğun veya iktidarın sağladığı avantajlardan yoksun olarak birlikte yaşadıkları hipotetik bir doğa hali düşüncesinden yola çıkmıştır. Böyle bir doğa halinin dezavantajları, insanların hukuğun ve devletin yönetimi altına girmeleri için bileyerek ve isteyerek bir sözleşme yapmalarını fazlasıyla haklı kılar. Toplumsal sözleşmenin amacı, düzeni ve yasayı ihdas etmek, doğa halinin belirsizliklerini ortadan kaldırmak ve bireyin haklarını koruyacak kurumları yaratmaktır.

Locke bütün eserlerinde gelenek ve otoritenin her çeşidinden kurtulmak gerektiğini, insan hayatına ancak aklın kılavuzluk edebileceğini ileri sürer. Bu düşünceleriyle liberalizmin, doğal bir din anlayışının ve ‘Rasyonel Pedagoji’nin öncüsü olmuştur. En önemli eserleri şunlardır: “*İnsanın Anlayış Gücü Üzerine Bir Deneme*”, “*Eğitimle İlgili Bazı Düşünceler*” ve “*Hükümet Üzerine İki Deneme*”. John Locke aristokrasi yönetimlerini ilk sarsan kişi olarak tarihe geçmiştir. Aristokratik yönetimlere açtığı sarsıntılar sonucunda üç büyük devrimin temelleri ortaya çıkmıştır: İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri...

John Locke; 1) Dolayısız olarak bilincinde olduğumuz şeylerin, nesnelerin bizatihi kendileri değil de, zihinlerimizdeki ideleri olduğunu, 2) İdelerimizin tecrübeden türetilmek durumunda olduğunu, aksi takdirde anlamlı bir içerikten yoksun olacağını ve 3) Genel bir önermenin sezgisel bakımdan ya da kanıtlama yoluyla kesin olmadıkça, gerçek anlamda bir bilgi olamayacağını kabul ettiği için, bilginin kapsamını oldukça daraltır. O bir ampiristtir ve dolayısıyla bilgide deneye önem verip, ampirik olmayan ilkelerden türetilmiş mantıksal bir sistemin bize gerçekliğin resmini hiçbir şekilde veremeyeceğini kabul eder.

Empirist bir bilgi teorisinin temel öğretilerini, yani zihinde doğuştan düşünceler bulunduğunu ve bilginin deneyimden üretildiği ilkelere mekanik bir gerçeklik görüşüyle birleştiren John Locke modern felsefenin tavrına uygun olarak, felsefesinde öncelikle bilgi konusunu ele almıştır. O insan bilgisinin sınırlarına ve kapsamına ilişkin araştırmasında, insan zihninde idelerin nasıl ortaya çıktığını araştırır. Locke idelerle algı içeriklerini, izlenimleri, tasarımları, düşünceleri, kısacası bilincin tüm içeriklerini, insanın kendisiyle ilgili olarak bilinçli olduğu her şeyi anlar. Ona göre, insan bilgi sahibi olan bir varlıktır. Başka bir deyişle, Locke insan bilgisini açıklanmak durumunda olmayan, apaçık bir olgu olarak alır.

Hayatı boyunca hiç evlenmeyen ve çocuk sahibi olmayan John Locke, 28 Ekim 1704’de Essex’te öldü ve orada toprağa verildi.

LEIBNİZ

1646 - 1716

Ünlü Alman düşünür Leibniz, bilim dünyasının en önemli sistemci filozoflarından biridir. Matematik, metafizik ve mantık alanlarında ileri sürdüğü yeni düşünce ve görüşleri tanınır.

Wilhelm Gottfried Leibniz (*okunuşu: Vilhelm Gotfrid Laybnitz*) 1 Temmuz 1646'da, Leipzig'de doğdu. Babası buradaki üniversitede ahlak felsefesi dersleri veriyordu. Leibniz babasının ölümünden sonra okuldan çıkarak kendi kendini yetiştirmeye başladı. Tarihe karşı büyük bir ilgi duyuyordu. Sekiz yaşına geldiği zaman Latinceyi öğrenmişti, on iki yaşında ise Yunanca öğrenmeye başladı. Bir yandan da mantık bilimiyle ilgili kitaplar okuyordu. On beş yaşında Leipzig Üniversitesi'ne girdi. Almanya'da felsefe tarihinin kurucusu sayılan Jakob Thomasius'tan felsefe okudu. 1663'te Jena'ya giderek buradaki ünlü matematik bilginlerinden ders aldı.

Leibniz daha yirmi beş yaşına geldiği sırada yayımlanmış birçok önemli eseri vardı. Bir ara politika ile ilgilendi, bu konuda da bazı eserler verdi, ama politika çalışmaları hiçbir zaman Leibniz'in felsefe ve matematik alanlarındaki çalışmalarına engel olmadı. Leibniz 1672 yılında, 26 yaşında ileri modern matematik çalışmalarına başladı. Bundan üç yıl sonra Isaac Newton'dan bağımsız olarak *Calculus*'un temel teoremini keşfetti. Pek çok yıldır Leibniz ve Isaac Newton taraftarları arasında kimin *Calculus*'u keşfettiğine dair bir tartışma olsa da, şu an Leibniz ve Isaac Newton *Calculus*'un babaları olarak kabul edilmektedir.

Düşünür 1700'de görevini bırakarak Viyana'ya gitti, 1714'de kadar bu şehirde yaşadı. 1700'de bir davet üzerine, Berlin'e gitti. Berlin Üniversitesi'nin kurulmasını sağlayarak üniversitenin ilk müdürü oldu. 1712'de Leibniz'e baron payesi verildiyse de dört yıl sonra Hannover'de öldüğü zaman fakir bir adam gibi gömüldü.

Leibniz, Kartezyen felsefenin ilginç, bir anlamda Spinoza'nın felsefesinin karşısı sayılabilecek bir felsefe geliştirmiş olan filozofu olarak kabul edilmektedir. Çok yönlü ve çoklu bir felsefe öğretisi geliştirdiği bilinmektedir. Matematiksel ve organik doğa görüşlerini bir arada kullanmıştır ve bu yaklaşımıyla Descartes ve Spinoza'dan ayrılmıştır.

Diğer rasyonalistler gibi Leibniz'de de matematik merkezi bir öneme sahiptir; matematiksel yöntemle gerçeğe ulaşmada başarılı olabilir ve bilgi ortaya koyabiliriz. Buna göre duyuusal bilgiler tam olmayan bilgilerdir, rasyonel olan yoldan geçmedikçe bu bilgi tamamlanamayacaktır. Eğer bütün bilgilerimiz matematiksel bir açık ve seçiklikle çözümlenebilseydi, bilgimiz o zaman gerçeklikle tam bir uygunluk içinde olurdu. Evrensel matematik Leibniz için bütün bilgilerimizin matematik önermeleri gibi kavranılabilmesi olanağıdır; bu olanak Leibniz'in bilgi konusundaki idealini göstermektedir. Hem eldeki bilgilerin kanıtlanması hem de yeni bilgilerin bulunması bu idealin hedefidir.

Leibniz bu noktada ve özellikle doğruluk sorunu bağlamında Locke'çu anlayış ile karşıtlık halindedir. Kısmen ampirizmin öğelerini sürdüren Leibniz klasik ampirist görüşten ayrılarak rasyonalizme yönelim gösterir. Leibniz duyu verilerinin önemini yadsımaz, ancak duyuusal verilerin zihin ya da akıl sayesinde bilgiye dönüştüklerini belirtir. Bunu şu şekilde belirtmek mümkündür: Duyulardan geçmemiş hiçbir şey zihinde bulunmaz, zihnin kendisinden başka. Deneye diğer rasyonalistlerde görülmeyen şekilde değer veren Leibniz *a priori* bilgilerin varlığını kesin bir şekilde öne sürer. Bir anlamda onun deney ile akıllı birleştirmeye yönelik bir teori kurmaya çalıştığını söylemek gerekir.

17.yüzyıl filozoflarının çoğu gibi, Leibniz de felsefesinde Descartes'ın "töz" kavramından hareket eder. Leibniz tözü diğerlerinden farklı ele alır; ona göre töz, etkin kuvvetten ibarettir. Monizme karşılık Leibniz'in tözcülüğü çoklu bir nitelik arz eder, ona göre tözler sonsuz sayıdadır, Leibniz'in töz olarak adlandırdığı şeylerin her biri artık bölünemez olan birimlerdir. Leibniz bunlara "monad"lar demektedir. Her monad evrenin bir parçasıdır ve evreni kendinde taşır, bireysel ile evrensel arasında bir tür bağlantı vardır. Buna göre her monad "çokluk içinde birlik" olarak görülür. Monad öğretisi Leibniz felsefesinin bilgi, insan, doğa ve ahlak vb. konularındaki yaklaşımının temelidir. Leibniz'in iyimser felsefesinin dayanağında şu önerme bulunmaktadır: "Yaşadığımız dünya mümkün olan dünyaların en iyisidir. Mükemmel olmayışı bir metafizik kötülüktür, ancak bununla birlikte, başka türlü mümkün olmadığından en iyi dünyada yaşamaktayız."

MONTESQUIEU

1689 - 1755

“Kuvvetler ayrılığı” prensibini ortaya koyan “Kanunların Ruhu” adlı kitabıyla siyaset felsefesinde bir devrim yaratan Montesquieu monarşiye olan yakınlığıyla da sık sık eleştirilmiştir.

Kısaca “Montesquieu” (*okunuşu: Monteskiyö*) adıyla bilinen Charles-Louis de Secondat Montesquieu, bir asker olan Jacques de Secondat ve Marie Françoise de Pesnel’in oğlu olarak 16 Şubat 1689 tarihinde Bordeaux’da (Bordo’da) doğdu. 1696 yılında annesi öldükten sonra iki kuzeniyle birlikte Oratorian Okulu’na giderek klasik eğitim aldı. 1705 yılında Bordeaux’ya döndü ve amcasının hukuk bürosunda avukat olarak çalışmaya başladı. Amcası ileride onu soyluluk unvanını ve mirasını bırakacaktır. 1709 yılında Paris’e taşındı, ancak 1713 yılında babasının ölmesi üzerine Bordeaux’ya geri dönüp ailenin başına geçti. 1715’te Jeanne Lartigue ile evlendi ve ertesi yıl amcasının ölümü üzerine düşünür, Montesquieu Baronu oldu. 1721’de *Acem Mektupları*’nı yayımladı. 1728’de Fransız Akademisi’ne seçildi ve o dönemde Türkiye, Macaristan, İtalya, Almanya ve İngiltere’ye geziler yaptı. 1730’da Londra’da Kraliyet Derneği’nin üyesi oldu ve ertesi yıl da Mason Locası’na girdi. 1748’de en ünlü yapıtı *Kanunların Ruhu* yayımlandı ve kitap yazarın ölümüne dek yirmi iki baskı yaptı. Montesquieu 10 Şubat 1755’te Bordeaux’da öldü.

Montesquieu asıl olarak “kuvvetler ayrımı” esasını ortaya atmıştır. Yirmi yıl üzerinde çalıştığı *Kanunların Ruhu* adlı kitabında yasama, yürütme ve yargıyı birbirlerinden ayırmanın önemini vurgulamıştır. Bir siyaset sosyolojisi geliştiren Montesquieu esas ününü toplum, hukuk ve yönetim tarzı konusunda gerçekleştirdiği karşılaştırmalı araştırmadan almıştır. Siyaset ve hukuk konusunda tümevarımsal ve ampirist bir yaklaşım benimseyen filozof, olguları kaydetmek yerine anlamayı, görüngüleri konu alan karşılaştırmalı bir soruşturmayı, tarihsel gelişmenin ilkelerine ilişkin sistematik bir araştırmanın temeli yapmayı itmiştir. Siyaset konusuna, bir tarih filozofu olarak yaklaşan Montesquieu, farklı politik toplumlardaki farklı pozitif

hukuk sistemlerinin çok çeşitli faktörlere; örneğin halkın karakterine, ekonomik koşullara, iklime vs. göreceli olduğunu söylemiştir. O işte bütün bu temel koşullara “kanunların ruhu” adını vermiştir. Montesquieu bu bağlamda üç tür yönetim tarzını birbirinden ayırmış ve bu devletlere uygun düşen yönetici ilke, iklim ve topraktan söz etmiştir. Buna göre, despotizm büyük devletlere, sıcak iklimlere uygun düşer ve korkuya dayanır. Britanya örneğinde olduğu gibi, ne soğuk ve ne de sıcak olan bir iklimin hüküm sürdüğü, orta büyüklükteki devletlere uygun düşen yönetim biçimi, monarşidir; söz konusu yönetim biçimi, şan ve şerefe dayanır. Buna karşın, soğuk iklimlere ve küçük devletlere uygun düşen rejim, demokrasidir; demokrasinin yönetici ilkesinin erdem olduğunu öne süren Montesquieu, tüm insanlar için geçerli olan tek bir doğa yasası ve evrensel bir insan doğası olduğunu kabul eden akılcılığa şiddetle karşı çıkmış ve kuvvetler ayrılığı prensibini ortaya atmıştır. Montesquieu yasaların ve geleneklerin “sonsuz çeşitliliği”ni dikkate alırken, genellikleri içinde değerlendirmek amacıyla tiplere ayırırken, bunları birbirlerine bağlayan gerekli ilişkileri araştırırken büyük olasılıkla felsefi idealiteyi ve soyutlamayı bırakarak ayağını olgular gerçekliğinin sağlam zeminine basmıştır.

Montesquieu aynı zamanda bir sosyolog olarak da kabul edilir. Tartışma büyük olasılıkla Montesquieu’nün hangi tip sosyolojiye angaje olduğu konusunda yoğunlaşmaktadır. Bir yanda E. Cassirer ya da R. Aron gibi Montesquieu’yü kapsamlı bir sosyolojinin öncüsü gibi görenler vardır ki bu kategori içinde yer alanlar yönetim tipolojisini (*üç yönetim biçiminin-cumhuriyet, monarşi, despotizm- her birini anlamlı bir birlik haline getiren doğal/ilke ikiliği*) Webervari bir ideal tip anlayışına indirgerler.

Öte yanda Auguste Comte ve Durkheim’la birlikte Montesquieu’yü nedensel ilişkiler arayışı içinde olan açıklamalı bir sosyolojinin öncüsü gibi görenler vardır: ama bu onu iklim teorisiyle birlikte indirgeyici ve doğalcı bir determinizme teslim olmakla suçlamaktır. Althusser gibi filozoflar Hegel’den sonra, Montesquieu’nün de sosyal bütünlüğü (*iklimden dine kadar; bir toplumda etkin olan tüm faktörleri küreselleştirici genel anlayışı sayesinde*) keşfetmesinin ve bunun sağladığı tarih felsefesinin üstünde durarak yeni bir tartışma başlatmıştır. Bu dinamik vizyonu ideal tip yorumunun ön plana çıkardığı sosyal statikle karşılaştırıyordu. Bu durumda büyük olasılıkla bir karara varmak gerekiyordu: bu tarihsel dinamiği bütün faktörleri birbirine bağlayan anlamsal bir bütünlüğün dinamiği olarak mı anlamak gerekirdi, yoksa bunlardan biri son tahlilde bile belirleyici olabilir miydi? Althusser böylelikle yönetimin doğası ilkesini, ekonominin siyaseti belirlemesinin bir öncelemesini görüyordu.

VOLTAIRE

1694 - 1778

Döneminin dinsel ve siyasal kurumlarıyla sürekli bir çatışma halinde olan Voltaire yazdıklarıyla da yeni bir çağın gelişini müjdeliyordu.

Voltaire (*okunuşu: Volter*) 21 Kasım 1694'te Paris'te doğdu. Asıl adı François-Marie Arouet'dir. Bir Cizvit okulunda okuyup hazzı yaşam felsefesini benimsedi. Daha sonraları ise zekâsı ve hoş sohbetliliğiyle Paris sosyetesinin gözdesi oldu.

1717'de ülkeyi yöneten Orléans dükünü hicveden bir yazı yazdığı için tutuklandı ve on bir ay Bastille'de yattı. Hapisten çıktıktan sonra “*Oedipe*” ve “*Henriade*” adlı trajedilerini yazarak büyük başarı kazandı. Adı dönemin en büyük trajedi yazarı olarak geçmeye başladığı sıralarda *Voltaire* ismini kullanmaya başladı. 1726'da Rohan düküyle kavga etmesinin ardından beş ay Bastille'de kaldı, daha sonra İngiltere'ye sürüldü.

Burada dönemin ünlü isimleriyle tanıştı. Edebiyat akımlarıyla, bilimsel gelişmelerle ilgilendi. 1729'da Fransa'ya döndü. Döner dönmez yeni yatırımlar yaptı ve kendine bir servet edindi. Tarihe yöneldi, yeni bir türü deniyordu. Yayınladığı *Felsefe Sözlüğü* Fransız siyasal rejimini eleştiriyordu. Yerleşik dinsel ve siyasal kurumları açıkça karşısına alıyordu. Bu yüzden yeniden tutuklama kararı çıktı. Bunun üzerine Voltaire, Chatelet Markizi'nin yanına sığındı. Onun şatosunda edebiyat çalışmalarına ve tarih araştırmalarına devam etti.

Hayranı olduğu ve yazıştığı Prusya Veliâhtı II. Friedrich tahta çıkınca Fransız Hükümeti onu yarı resmi bir görevle Berlin'e gönderdi. Voltaire yeniden yükselmışti, dostlarının yardımıyla Versailles'da tarih yazmanlığına getirildi. Yazdığı *Fanatizm veya Muhammet Peygamber* trajedisi bir oyundan sonra yasaklandı. Bu arada Fransa kralıyla arası açıldığı için Cenevre'ye yerleşti.

Yazılarıyla Protestanları kızdırdı ve Rousseau ile arası açıldı. Diderot'nun "*Encyclopedie*"sinin bir cildi için yazdığı Cenevre maddesi buradaki düşünürleri kızdırınca, Cenevre'de de kalamadı. Bundan sonra İsviçre-Fransa sınırında, biri İsviçre'de diğeri Fransa'da iki malikane alarak polis takibinden kurtulmaya çalıştı.

1778'de Paris'ten gelen daveti kabul etti ve *Irene* adlı oyunun provaları için Paris'e gitti. 30 Mart 1778 günü Fransız Akademisi'ne ve Comédie Française'e kabul edildi. 30 Mayıs 1778'de öldü.

Her ne kadar ömrü boyunca yurttaşlık hakları ve din özgürlüğü gibi kavramları savunmuş olsa ve var olan Fransız rejimini eleştirse de Voltaire demokrasiden yana değildi. Onun gözünde en iyi yönetim biçimi 'aydın' bir monarşi veya 'aydın mutlakiyet'ti. Nitekim hayatının sonuna kadar "aydınlanmış bir monark'ın yönetimini ideal bir yönetim tarzı olarak savundu."

Bunun dışında sınıfların varlığını da bir zorunluluk olarak görmüş ve ne teorik ne de pratik açıdan bunu eleştirmiştir. Din açısından ise Voltaire'nin tutumu biraz karışıktır. Voltaire genelde bir deist olarak tanınlanmıştır. Fakat çeşitli söylemleri nedeniyle ateist olduğu da düşünülmüştür. Ünlü felsefi eseri *Felsefe Sözlüğü*'nde Voltaire ateizmi ve ateistleri eleştirir. Ortaya koyduğu dini fikir ve söylemler deist çerçevededir. Bazı araştırmacılara göre Voltaire'in deist çizgide kalmasının, kişisel nedenler bir yana, düşünsel nedeni onun yönetim biçimi konusundaki fikirleridir. Voltaire'e göre din halkın uygun biçimde yönetimi için neredeyse şarttır. Nitekim Voltaire'in tanınmış aforizmalarından biri olan "Eğer tanrı var olmasaydı, onu icat etmek gerekirdi" onun dini fikirlerini anlamak açısından önemlidir. Bunların dışında Voltaire var olan dini inanç ve yapıyı eleştirmiştir. Her açıdan Voltaire'in dini dogmatizme karşı olduğu açıktır. Özellikle dini bağnazlığa sert biçimde karşı çıkmış, Hristiyanlığı ve Musevileri yermiştir. Bu tutumları da yine "*Felsefe Sözlüğü*"nde görülebilir.

Sadece bir yazar değil, önemli de bir filozof olan Voltaire tarihsel planda çok büyük önem taşıyan Fransız Devrimi'nin de hazırlayıcılarından biri sayılmıştır.

Hemen her türde edebi eserler veren Voltaire özellikle *Candide* (1759), *Felsefe Sözlüğü* (1795) ve yaşamı boyunca yazdığı, sayıları 20.000'i aşan mektupları ve aforizmalarıyla tanınmaktadır. Yazdığı iki uzun şiir olan *Henriade* ve *Pucelle* dışında, tamamlanmamışlar dahil, elliden fazla oyunu ve bir o kadar da tamamlanmış felsefe eseri yazmış üretken bir filozof-yazardır.

BERKELEY

1685 - 1753

Ünlü Berkeley Üniversitesi'ne adını veren George Berkeley metafizik konulara çok fazla eğilen, o nedenle felsefesi çok sık eleştirilen bir düşünür olarak bilinmektedir.

George Berkeley (*okunuşu: Corç Börkli*) dünyada yalnızca ruhların ve bu ruhların idelerinin var olduğunu, buna karşılık maddenin “algılanmadıkça” varolmadığını öne süren İrlandalı düşünürdür. 16 Mart 1685'te İrlanda'da, Kilkeny'de doğdu. Önce Kilkeny Koleji'nde, ardından Dublin'deki Trinity College'de eğitim görmüş bir Protestandı. Trinity'yi bitirince Yunanca öğretmeni olarak okulda kaldı. Bugün yakından bilinen bütün felsefi çalışmalarını (*Yeni Bir Görme Kuramı Yönünde Deneme* [1709], *Beşeri Bilginin Prensipleri Hakkında Bir Eser* [1710] ve *Hylas ile Philonous Arasında Üç Konuşma* [1713]) henüz yirmili yaşlardayken yayımladı.

Berkeley ABD'de yüksek eğitimi geliştirmek için çok uğraştı; bu amaçla üç yılını Amerikan kolonilerinde geçirdi. Rhode Island'daki çiftliğini ve kütüphanesini 1701'de kurulan Yale Üniversitesi'ne bıraktı. Bu nedenle Yale'in fakültelerinden birine onun adı verildi. California'daki Berkeley kenti de onun adını taşımaktadır. Berkeley 14 Ocak 1753'te, Oxford'da öldü.

Bir rahip olan George Berkeley sıradan hiçbir insanın sorgulamaya-cağı kadar açık olanı yadsıyor ve açık olmayı öne sürüyordu. Kendisi metafizikçiydi. Descartes'ı beğenmeyip eleştiriyordu. Etkisi altında kaldığı felsefeci ise Locke idi. Felsefesi birçok çağdaşı tarafından hayali bir saçmalık olarak görüldü. Berkeley bizim doğrudan algıladığımız her şeyin kendi zihnimizdeki düşünceler (ideler) olduğunu, doğuştan düşünceler bulunmadığını, tüm idelerimizin algısal deneyin sonucu olduğunu savunmuştur. Özet felsefesi ‘esse est percipi’dir (*var olmak algılanmaktır*).

Berkeley duyulur şeylerin algılanma ediminden bağımsız olarak var olmadığını ve var olmayacağını savunur. Berkeley “masa onu algılayan hiç kimse yokken de odadadır” bildirimine “odaya giren herhangi biri ‘masayı görme’ dediğimiz deneyimi edinecek ya da edinebilecektir” bildirimine eşdeğer olduğunu söylemekten oluşan anlamdan daha da öte bir anlam vermeyi istiyordu. Bu daha öte anlamı “Tanrı masayı her zaman algılar, üstelik bunu yapan hiçbir insan yokken bile’ olarak açıklar. Buradan; her şeyi bilen, her yerde bulunan, her şeyi kavrayan bir zihin olduğu düşüncesi ortaya çıkar. Bu Berkeley’e göre Tanrı’dır. Var olmak algılanmak ya da algılamak olduğuna göre; algılanmak bir özne tarafından algılanmaktır ve dolayısı ile de algılanmak Tanrı tarafından algılanmaktır. Eğer Tanrı’nın zihninde var olan nesneleri algıyorsak, şeyleri Tanrı’da görmeye ulaşmış oluruz.

Düşünce hakkında ise Berkeley şöyle der: “Tüm bilgi düşüncelerimize ilişkindir. Tüm düşünceler dışardan (algılama, duyum yoluyla) ya da içerden (hayal etme, imgeleme yoluyla) gelirler. Doğadaki gördüğümüz renkler algılamalarımıza bir örnektir. Bunlar dışarıdan gelen duyumlardır. Algılanmayan bir şeyde düşünce gibi bir şey olmaz.” Algılanmak algılayan bir şey üzerine bağımlılığa gönderme yapar. Bu nedenle “var olmak ya algılamak ya da algılanmaktır.” Berkeley insanlar arasında yaygın bir düşünce olan “her şeyin var olması”na şüpheyle yaklaşır. Evlerin, dağların, ırmakların, tüm duyulur nesnelerin zihin tarafından algılanmalarından ayrı olarak, doğal ya da olgusal birer var oluşları olduğu konusunda insanlar arasında tuhaf bir genel görüş vardır. Bu nesnelerin hissedilir şeylerden (*kendi düşüncelerimiz ve algılamalarımızdan*) başka bir şey olmadığını ve bunların algılanmaksızın var olması düşüncesini tutarsız bulur. Berkeley daha da ileri giderek kendi bedeninin varlığından da şüphe eder: “Evler, ırmaklar, dağlar, taşlar konusunda, üstelik kendi bedenimiz konusunda ne düşüneceğiz? Tüm bunlar düşlem gücünün kuruntu ve yanılsamaları değil midir?” der ve yanıtı yine kendisi verir “Gördüğümüz, duyduğumuz, işittiğimiz ya da herhangi bir yolda tasarlayıp anlayabildiğimiz her şey her zaman olduğu gibi güvenlik içinde kalır ve her zaman olduğu gibi olgusaldır. Bir ‘rerum natura/şeylerin doğası vardır...” Berkeley sonlu zihinler ve tinlerin çokluğuna inanıyordu. Berkeley kuramında algılayan özneler kadar kişisel dünya vardır. Bunlar arasında neredeyse hiçbir ortak yön bulunmaz.

HUME

1711 - 1776

İngiliz felsefesinin doruk noktalarından biri kabul edilen David Hume Fransız, hatta Alman düşünürlerin de yoğun olarak etkilendiği bir filozof olmuştur.

David Hume (*okunuşu: Deyvid Hûm*) 26 Nisan 1711’de İskoçya’nın başkenti Edinburgh’da dünyaya geldi. Asıl soyadı olan “Home” İskoç telaffuzunda “Hume” gibi çıktığı için, sonunda o da Hume adını kullanmaya başladı. On dört-on beş yaşındaki gençlerin devam ettiği Edinburgh Üniversitesi’ne gittiği zaman henüz 12 (bazı tarihçilere göre, 10) yaşındaydı. Önceleri avukat olmak istediye de dürtülerinin onu felsefeye yöneltmesine engel olamadı.

İnsan zihninde olup bitenleri Newton’ın deneysel yöntemini uygulayarak, yeni bir insan bilimi kurmayı ve geliştirmeyi öneren Hume, tüm iyi niyetine ve yüksek amaçlarına rağmen, İngiliz ampirizminin temel tezlerini koruduğu için, son çözümlemede kuşkuculuğa düşmekten kurtulamamıştır. Hume bizim yalnızca kendi zihnimizde doğrudan ve aracısız olarak tecrübe ettiğimiz ideleri, duyum ve izlenimleri bilebileceğimizi, bilgide kendi zihnimizin ötesine geçemediğimizi ve bundan dolayı herhangi bir şeyin insan zihninden bağımsız olarak varolduğunu söyleyemeyeceğimizi belirtir. İnsan zihnini bilgi bakımından analiz ettiği zaman, insan zihninin tüm içeriklerinin bize duyular ve deney tarafından sağlanan malzemeye indirgenebileceğini görmüştür, bu malzeme ise algılardan başka hiçbir şey değildir.

Ona göre bilinçteki tasarımlar “izlenimler” ve “ideler” olarak ikiye ayrılır. İzlenimler kısaca tüm duyumlardır. Dış dünyadan alınan tüm etkiler izlenimleri oluşturur. İdeler ise hatırlama ve hayalgücü gibi tasarımlardır. İdeler kendiliklerinden ortaya çıkmazlar, ancak bir izlenim yolu ile oluşurlar. Yani tüm ideler izlenimlere bağlıdır. İzlenimlerinden

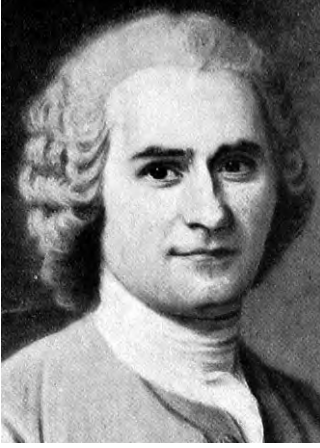
çok farklı gibi görünen idelerin bile, yeterince araştırılırsa bir izlenimin sonucu olduğu bulunur. Düşünmek yolu ile de bu ideler birleştirilir, değiştirilir, genişletilir veya daraltılır. Örneğin Tanrı idesine, iyilik ve bilgelik gibi ideleri sınırlarının dışına genişletmekle ulaşılmıştır.

Bu noktada tüm ideler izlenimlere sık sıkıya bağlanmıştır. Ancak insanlarda izlenimlere aykırı ideler de olabilmektedir. Bunun yanıtı ise idelerin zamanla canlılıklarını yitirmeleridir. “Hatırlama” dediğimiz şey idelerin tekrar oluşturulmalarıdır ki bu idenin ilk halinden daha soluk daha cansız olmasına neden olur. Dahası, idelerin hatırlama sırasında yanlış izlenimlere bağlanması veya tersi bir durum yanlışlığa ve aykırılığa neden olur. Bunda ise en büyük rolü hayalgücü oynar. Ancak hayalgücü de kontrolsüz bir yeti değildir ve bazı kurallara bağlı bir mekanizmadır. İşte Hume bu mekanizmanın kurallarını bulmaya çalışmıştır. Bu yolla, Hume “Çağrışım Psikoloji”sinin gelişmesinde çok önemlidir.

Hume, ruh kavramını da reddeder. Ona göre ruh bir tasarımlar bağılamıdır, pek çok tasarımın bir araya gelmiş halidir. Ve ruhun bir töz olduğu, cisimlerin bir tözü olduğu düşüncesi de yanlıştır; çünkü biz tözü algılayamayız. Töz kavramı aynı şeye ait duyumların hep aynı algılanması sonucu ortaya çıkar. İnsanlar algılarına algılanan şeyin nitelikleri ile birlikte bir de töz ekler ve bu töz aslında gerçekten algılanmaz.

Hume nedensellik ilkesini de eleştirir. Ona göre töz kavramında olduğu gibi nedensellik ilkesi de asla algılanamaz. Bir olayın bir diğerinin nedeni saymak için aradaki neden-etki bağının algılanabilir olması gerekir. Bu iki olayın kendilerinde de bu neden-etki bağının algılarını bulamayız. Böylece nedensellik ilkesi kanıtlanamaz olur. İnsanlardaki bu nedensellik idesinin kaynağı ise töz kavramında olduğu gibidir; insanlar iki olayın hep birbiri ardından gerçekleştiğini algılayınca bu olaya bir nedensellik eklemişlerdir. Hume bu eleştirisi ile deneysel bilimi tehlikeye atmış oluyorsa da bu nedensellik kavramına inanmak gerektiğini düşünmüştür. Çünkü bu pratik yaşam için zorunludur.

David Hume 25 Ağustos 1776’da Edinburgh’da öldü. Arkadaşlarına her zaman “ölümden sonra hayatın mantıkdışı bir fantezi” olduğunu söyleyen Hume, mezarının başına üzerinde sadece adı, soyadı yazan ve doğum, ölüm tarihlerini gösteren bir taş dikilmesini vasiyet etmiştir. Ünlü düşünürün mezarı şu anda aynen vasiyetindeki gibidir.

ROUSSEAU

1712 - 1778

Voltaire ve Montesquieu ile birlikte, Fransız aydınlanmasının temel taşlarından biri olan Rousseau bugün artık tartışılması bile gereksiz görülen birçok kavramı düşünce hayatımıza sokan düşünürlerden biridir.

Jean-Jacques Rousseau (*okunuşu: Jan-Jak Russo*) 28 Haziran 1712'de Cenevre'de dünyaya geldi. Boş vakitlerinde dans dersleri vererek cılız gelirine birkaç kuruş daha katan bir saatçinin ikinci oğluydu. Annesi doğumdan on beş gün sonra ölen Rousseau, on yaşına kadar babasının yanında, dadısı ve halasının bakımı altında kaldı. Jean'a okumayı ve zamanının edebiyat eserlerinden yararlanmayı babası öğretti. Ancak 1722 yılında kendisini sürgüne gitmek ya da hapse girmek arasında seçim yapmaya zorlayan bir davaya karıştı. Birincisini seçen baba, oğlunu erkek kardeşinin yanına bırakarak Lyons'a kaçtı.

Bernard amcanın Jean-Jacques yaşında bir oğlu vardı ve iki çocuğu da eğitimleri için Boissy'ye bir kasaba papazının yanına gönderdi. Lambercier adındaki papaz otuz yaşlarındaki kızkardeşiyle birlikte yaşıyordu. Bu kadına görür görmez âşık olan genç Rousseau'nun bu bilinçsiz ve çocukça tutkusunun bütün hayatı üzerinde güçlü bir etkisi oldu.

1741 yılında öğretmenlik yapmak için Paris'e gelen Rousseau hayatının dönüm noktasındaydı. Yararsız geçen yıllarından sonra dehası kendini göstermeye başlamıştı. Paris'te *Encyclopediae*'nin editör yardımcısı Diderot ve Dupin ailesiyle tanıştı. Dupin'ler aracılığıyla Venedik'teki Fransız elçiliğinde sekreterlik görevine atandı ancak 1745 yılında yeniden Paris'e döndü.

1742 yılında Therese de Vasseur adında bir terzi kadınla evlendi. *İtiraf*lar adlı eserinde bu kadından 'çirkin, cahil, budala ve hor gö-

rülecek bir kadın' diye bahseder. Bu dönemde sürekli yazan Rousseau'nun Dijon Akademisi için yazdığı "*Sanatın ve Bilimin İlerleyişi Ahlakın Yozlaşmasına mı Yoksa Arınmasına mı Yardım Etmiştir?*" adlı denemesi büyük başarı elde etti. İkinci başarısı bundan da büyük oldu; bir operet olan "*Le Devin du Village*" adlı oyunun oynanması üzerine kendisine sürekli bir gelir ve saraya girmesi teklif edildi. Ancak saray çevresinde dönen entrikalar ve insanların açgözlülükleri yüzünden, bütün para sıkıntılarının sonu olacak bu geliri ve saray çevresine katılmayı reddetti. Böylece ilk olarak savunduğu ilkelere uygun davranmış oluyordu.

1761 yılında yayınlanan "*La Nouvelle Heloise*" yoksulların haklarından ve varlıkların görevlerinden söz eder. Özgür düşüncüyü savunduğu için ahlak bozuculukla suçlanan eser yine de halkın gözünde parlak bir başarı kazandı.

Bütün hükümetlerin, yönetilenlerin onayına göre kurulması düzenini savunan *Toplum Sözleşmesi* adlı eseri 1762'de Amsterdam'da yayımlandı. Bu esere göre; toplumun temeli, kişilerin korunması karşılığında, kendi iradelerinin bütünün iradesine teslim edilmesiyle yapılmış bir sözleşmedir. Rousseau bu yapıtında Fransız Devrimi'nin çağrısına uygun olarak genel seçim hakkı olan bir cumhuriyet dilemiş ve vatandaşların özgürlük, eşitlik ve kardeşlik haklarını savunmuştur.

Aynı yıl çocuk eğitiminde kilise doktrini yerine mutlak din öğretisini savunan devrimci eseri *Emile ya da Eğitim Üzerine*'yi yazdı. Bu kitap öğrenimin daha az bilgiç yöntemlerle yapılması ve çocukların akıl, beden ve ahlak yönünden gelişmesi üzerine güçlü bir eleştiridir ve eserin sonraki yıllarda Froebel ve Pestalozzi gibi eğitimcilere etkisi büyük olmuştur.

"*Emile*"ın yayınlanmasını önlemek için tutuklanmakla korkutulan Rousseau, Leurdon'a ve oradan da tanınmış sanatsever Büyük Frederik'in yönetimindeki Motiers'ye kaçtı. Kendisine saldıranlara *Dağ Mektupları* (1763) adlı eserinde karşılık veren Rousseau için İsviçre bile korkulacak bir yer olmuştı. O da Voltaire'in yaptığı gibi İngiltere'nin güvenliğine ve David Hume'un hoşgörüsüne sığındı. David Hume onu Derbyshire'deki Wotton'a götürdü. Rousseau burada garip kişiliğinin ilginç bir belgesi olan *İtiraflar*'ı yazdı. Ancak

geçimsiz biri olması yüzünden Hume’la da şiddetli bir tartışmaya girince İngiltere’den ayrılarak 1762 yılında Fransa’ya döndü. Birçok kişinin hizmetine girdi; fakat hepsiyle arasında anlaşmazlık çıktığı için, girdiği bütün işlerden kısa sürede ayrılmak zorunda kaldı.

1770 yılında Paris’e döndü ve yeni kitabı *Yalnız Gezenin Gündüz Düşleri*’ne başladı. 1778 yılında varlıklı bir maliyeci Rousseau’ya Ermenonille’de bir ev vermeyi teklif etti. Burada kendisine yıllarca sadık kalmış olan karısı Therese onu bir seyisle aldatmamış olsaydı, fiolozof belki uzun süre huzur içinde yaşayabilirdi. Karısının ihane-tiyle tüm insanlığa yüz çeviren Rousseau’nun 2 Temmuz 1778 tarihinde cesedi bulundu. Ölümünün intihar mı yoksa ani bir felç sonucu mu olduğu tam anlaşılamamıştır.

SMİTH

1723 - 1790

Ekonomi başta olmak üzere değişik alanlarda yapıtlar üreten Adam Smith ekonomik liberalizmin öncülüğünü yaparken, siyasi liberalizmin de önünü açmayı hedefliyordu.

İskoçyalı ekonomist ve filozof olan Adam Smith (*okunuşu: Edım Smit*) 16 Haziran 1723'te İskoçya'da dünyaya geldi. Babası Adam Smith avukattı ve annesi Margaret Douglas, Adam'ın doğmundan iki ay sonra ölmüştü. 1729-37 yılları arası Kirkcaldy Burgh Okulu'na devam eden Smith orada Latince, matematik, tarih ve yazı öğrendi. Smith sonraları Glasgow ve Oxford Üniversiteleri'nde öğrenim görmüş ve daha sonra Glasgow Üniversitesi'nde ahlak felsefesi hocası olmuştur. Çok geniş sahaya yayılan çeşitli yazıları vardır. Ekonomi bunlar arasında en önemlisidir.

Smith on dört yaşında Glasgow Üniversitesi'nde ahlak felsefesi konusunda, Francis Hutcheson'ın yanında eğitim görmeye başlamıştır. Özgürlük, hukuk ve ifade özgürlüğü konularındaki tutkusu burada alevlenmiştir. 1740 yılında Oxford'daki Balliol Koleji'nde okumaya başlamış fakat 1746 yılında okulu terk edip Oxford'da imtiyaz denetimi konusunda eleştirmenlik yapmaya başlamıştır. 1748 yılında Edinburgh'da Lord Kames'in koruması altında kamu konferansları vermiş, konuşma sanatı ve güzel sanatlar konularına değinmiştir. Sonraları "servet yönetimi" konusunu ele almış ve bu dönemde, yani yirmili yaşlarının sonlarına doğru, daha sonra *Ulusların Zenginliğin Nedenleri* adlı kitabında dünyaya açıklayacağı "doğal özgürlüğün açık ve basit sistemi" konusuna el atmıştır. 1750 yılı civarlarında ileride çok yakın arkadaş olacağı David Hume ile tanışmıştır.

Smith'in Hıristiyan olan babası dinine çok bağlıydı ve İskoç Kilise-

si'nin ılımlı kanadına üyeydi. Smith'in İngiltere'ye gidişinin arkasındaki sebebin İngiltere Kilisesi'nde kariyer yapmak istemesi olduğu söylene de bu konu hakkında kesin bir kanıt yoktur ve aksine Smith'in İskoçya'ya deizm yanlısı olarak döndüğü bilinmektedir. Ayrıca çocukken babası tarafından gönderildiği kiliseden kaçarak geri dönmüştür. Smith, felsefi olarak dinin ekonominin önünde bir engel olarak görmüş ve ateizm üzerinden düşünmüştür. Birçok yönden Darwin ile aynı görüştedir.

1751 yılında Smith Glasgow Üniversitesi'nin mantık profesörü, ertesi sene de ahlak felsefesi profesörü olarak atanmıştır. Derslerinde etik, konuşma sanatı, hukuk, politik ekonomi ve “polis ve gelir” konularını işlemiştir. 1759'da Glasgow'daki bazı konferanslarını bir araya getirdiği *Ahlak Anlayışının Teorisi* adlı kitabını yayınlamıştır. Bu kitap çıktığı dönemde Smith'in itibarının yayılmasını sağlamıştır. Kitabın ana teması insan ilişkilerinin verici ve alıcılar (yani birey ve toplumun diğer üyeleri) arasındaki sempatiye ve anlayışa ne kadar bağlı olduğu üzerineydi. Lord Monboddo'nun 14 yıl sonra yayımlanan “*Dilin Kökeni ve Gelişimi Üzerine*” kitabındaki detaylı incelemesinde gösterildiği üzere, Smith'in bu ilk kitabındaki dil evrimi analizi yüzeyseldi. Yine de Smith'in akıcı ve ikna edici savunmaları belagatlı olsa da tartışılmazdır. Smith açıklamalarını Lord Shaftesbury ve Hutcheson gibi “ahlak duygusu” ya da Hume gibi “fayda”ya değil, “anlayış”a dayandırmaktadır.

Smith ile David Hume sayesinde tanışan Charles Townshend, 1763 yılı sonunda Smith'ten üvey oğlu genç Buccleuch Dükü'ne özel ders vermesini rica etti. Smith gelecek iki sene boyunca talebesi il, çoğunlukla Fransa'da yaptığı yolculuklar sırasında Turgot, Jean D'Alembert, André Morellet, Helvétius ve özellikle çalışmalarına itibar ettiği fizyokratik düşüncenin başkanı François Quesnay gibi öncü aydınlarla tanıştı. Kirkcaldy'ye döndükten sonraki on seneyi “*Ulusların Zenginliği*” adlı, 1776'da yayımlanan başyapıtı üzerinde çalışarak geçirdi. Kitap büyük çoğunluk tarafından beğenildi ve revaçta kalarak Smith'in meşhur olmasını sağladı. 1778'de Smith İskoçya'da vergiden sorumlu bir devlet bakanı olarak atanan Smith Edinburgh'a annesinin yanına yerleşti. 17 Haziran 1790 yılında ağır bir hastalık sonrası yaşamını yitirdi. Bilindiği kadarıyla, gelirinin büyük bir kısmını gizli yardım fonlarına bırakmıştır.

PAINE

1737 - 1830

İngiliz kökenli olmasına karşın Avrupa kültürünün olduğu kadar Amerikan kültürünün de en önemli düşünürlerinden biri sayılan Thomas Paine Fransız devrimi sırasında monarşinin kaldırılması için oy kullanan, ama yazdığı ‘Sağduyu’ adlı kitapla da Amerikan devrimini ateşleyen bir eylemciydi.

Thomas Paine (*okunuşu: Tomas Peyn*) İngiltere’nin Norfolk bölgesindeki Thetford’da doğdu. 13 yaşında okuldan ayrılarak bir korse üreticisi olan babasının yanında çalışmaya başladı. Birçok iş değiştirdikten sonra vergi memuru oldu. Londra’da tanıştığı Benjamin Franklin’in önerisi üzerine 37 yaşında Amerika’ya göç etti. Bu dönemde Amerikan kolonileri ile İngiltere arasındaki ilişki bozulmaya, kolonilerde bağımsızlık düşüncesi yeşermeye başlamıştı. Amerika’da siyasetle yakından ilgilenen Paine, köleliğin kaldırılmasını ve Amerikan kolonilerinin İngiltere’den ayrılmalarını savunan yazılar yazdı. 1776’da yayımlanan *Sağduyu* adlı yapıtı Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nin hazırlanmasında etkili oldu.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında çeşitli kamu görevlerinde bulunan Paine, 1787’de Avrupa’ya geri döndü. İngiltere ve Fransa’da krallıkların devrilerek yerine cumhuriyetlerin kurulması için mücadele etti. 1789 Fransız Devrimi’yle beklentilerinin bir bölümü gerçekleşmiş oldu.

1791-92’de *İnsan Hakları* adlı kitabını iki bölüm olarak yayımladı. Bu kitapta cumhuriyet yönetimini savunarak İngilizler’i monarşiyi yıkmaya çağırdı. Halkın eğitilmesini, yoksullara yardım edilmesini, işsizlere devletin iş alanları açmasını, emekli aylığı verilmesini ve gelire göre artan oranda vergi alınmasını istedi. Bu kitabı yüzünden İngiltere’de vatana ihanetle suçlanan Paine, bu arada Fransa’da Ulusal Meclis’e seçilmişti. Fransa’ya giderek meclis çalışma-

larına katıldı ve monarşinin kaldırılması yönünde oy kullandı. Ne var ki, Kral XVI. Louis'nin idamına karşı çıktığı için Robespierre yönetimi sırasında gözden düştü ve bir yıla yakın süre hapsedildi. Paine'in hapisteyken yazdığı *Mantık Çağı* (1794) adlı kitabının ikinci bölümü 1796'da yayımlandı. Bu kitapta Tanrı'ya inandığını, ama yürürlükteki dinsel uygulamalara karşı olduğunu belirttiği için dinsizlikle suçlandı. 1796'da yazdığı son büyük kitabı olan *Tarımsal Adalet*'te toprak mülkiyetindeki eşitsizlikleri eleştirdi. 1802'de ABD'ye dönen Paine yaşamının son yedi yılını bu ülkede geçirdi ve New York kentinde öldü.

Thomas Paine, 1784 yılında yayımladığı *Mantık Çağı* adlı kitabında, Tevrat ile İncil'in eleştirisine girişirken, "Tek bir Tanrı'ya inanıyorum... Yeryüzü yaşamı ötesindeki mutluluğa inanıyorum; insanlar arası eşitliğe ve sevgiye inanıyorum ve şuna da inanıyorum ki, dinsel görevler adil olmayı, hemcinslerimizi mutlu kılma çabalarını kapsar..." diyerek sözlerine başlar. Hemen arkasından "kutsal" diye biline gelen kitapların Tanrı yapısı değil, insan yapısı şeyler olduğunu söyledikten sonra yayılım ateşine geçer. Örneğin, bu kitaplar hakkındaki görüşlerini sergilerken, her şeyden önce belirttiği şudur: "Eski Ahit'in müstehcen hikayelerle, şeheviliklerle, gaddarlıklarla, intikamcılıklarla dolu sayfalarını okuduğumuzda, bu kitabın Tanrı sözleri olmaktan çok, şeytan sözleri olduğunu söylemenin daha uygun olduğunu anlarız." Fakat, bunu da yeterli bulmaz ve ekler: "...Bu kitapları Tanrı kitapları olarak benimsemeyi Yaradan'a karşı saygısızlık sayarım."

Bugün uyar ülkelerin kitaplıklarında hâlâ başköşeyi işgal eden bu kitabın yazarı için Napolyon Bonapart vaktiyle şöyle demiştir: "Yeryüzünün her bir kentine Thomas Paine'in saf altından yapılmış heykelinin dikilmesi gerekir."

WOLLSTONECRAFT

1759 - 1797

Kilisenin “kadınların da ruhu var mıdır?” tarzı tartışmalar yaptığı günlerde yaşamış olan Wollstonecraft, hem yazdıklarıyla hem yaşam tarzıyla kendinden sonra gelecek tüm kadınlara yol gösterici olmayı başarmış bir kadındı.

Mary Wollstonecraft (*okunuşu: Meri Volstonkraft*) 27 Nisan 1759 tarihinde, altı çocuklu bir ailenin ikinci kızı olarak Londra’da doğdu. Dokumacıyken çiftçiliğe yönelen ama başarılı olamayan babası, şiddet düşkünü bir adamdı ve sonunda da alkole sığınmıştı. Kız çocukları okula gönderilmediği için okuma yazmayı yaşlı bir kâhyadan öğrenen Mary, o dönemde kız çocuklarının geçimlerini sağlamaları için tek geçerli yol olan evlenmeye sıcak bakmadığı için evden erken ayrıldı.

O zamanlar kadınlara açık olan meslek ya da uğraşların hemen hepsine el attı: zengin kişilere çeşitli gezi ve etkinliklerinde ücret karşılığı refakat etme, mürebbiyelik, öğretmenlik, okul müdireliği, toplumsal eleştiri ve roman yazarlığı... Çocuk bakıcılığı yaptığı dönemde yazdığı *Mary* adlı uzun hikâye ve *Kız Çocukların Eğitimi* adlı kitabı ünlü yayınevi Fleet-Street tarafından basıldı. Yayıncı Joseph Johnson fikirlerinden ve özgürlük anlayışından etkilendiği Wollstonecraft’ı yayınevinde editör olarak işe aldı. Kendi kendine Fransızca, Almanca ve İtalyanca öğrenen Wollstonecraft genelde çeviri yapmaktaydı.

Wollstonecraft 1790’da, otuz bir yaşında iken birdenbire üne kavuştu. Fransız Devrimi’ne karşı olan felsefeci ve politikacı Edmund Burke’e karşı “İnsan Haklarının Korunması” başlıklı bir yazı yayımladı ve bu olay sonrasında kendisine *Jüponlu Sırtlan* lakabı takıldı. İki yıl sonra, 1792’de Fransız devlet adamı Talleyrand’a ithaf ettiği *Kadın Haklarının Savunması* adlı kitabını yayımladı. Altı haftada yazdığı bu kitabında İnsan Hakları Bildirgesi’ni temel almakta, görüş ve düşünceleriyle Fransız devriminin görev ve amacına hizmet etmektedir. Fransız Devrimi sı-

rasında Mary Wollstonecraft İngiltere’de daha fazla kalamadı ve 1793’te Paris’e gitti. Orada yazmak ve evli İsviçreli ressam Johann Heinrich Füssli’ye duyduğu umutsuz aşkı unutmak isterken, Amerikalı kaptan Gilbert Imlay ile tanıştı.

Birkaç yıl sonra Mary Wollstonecraft, evlilik dışı çocuk sahibi olmuş bir anne olarak Londra’ya geri döndü. Bir ara tüm cesaretini kaybetti. Artık yaşamak istemedi. Hayatta başladığı her şeyin başarısızlıkla sonuçlandığını sanıyordu. İntihar girişimi olduğu tahmin edilen bir durumda, Thames Irmağı’nda boğulmaktan son dakikada kurtarıldı. Her şeye baştan başlamak zorundaydı artık...

Bu sırada yayıncısı vasıtasıyla tanıdığı bir adam onunla ilgilendi. William Godwin adlı kendine özgü bu kişi bir keşiş gibi yaşamaktaydı. Yazan, düşünen ve zamanın yaşam sorunlarıyla boğuşan biriydi. Daha önce de böyle düşünen pek çok kadın olsa da bu ve daha pek çok görüşü kadın haklarının savunulmasında bu kadar açık ve dolaysız bir şekilde ve daha da önemlisi yüksek sesle söyleme cesaretini ilk defa Wollstonecraft göstermişti ve düşünür-yazarın bu yönü Godwin’i çok çekti.

Mary Wollstonecraft 1795’de “Siyasi Adalet”in yazarı William Godwin’le evlendi ve 1797 yılında, ikinci kızının (*Frankenstein* romanının yazarı Mary Wollstonecraft Shelley) doğumundan on gün sonra öldü.

Wollstonecraft’ın ölümünden sonra, 1798 yılında kocası eşinin günlüklerini *Anılar* adı altında yayımladı ve bu kitap içerdiği çok marjinal yönler nedeniyle yazarın yüz yıl kadar unutulmasına yol açtı. Ancak 20. yüzyılın başından itibaren özgürlükçü ve feminist hareketlerin giderek artmasıyla, Mary Wollstonecraft’ın da öncü bir kadın olarak değeri anlaşıldı ve yazar bugün artık feminiyat felsefenin kurucuları arasında çok önemli bir yere sahiptir.

“Eğer bir toplum bireylerinin yarısını köle konumunda tutuyorsa, bir toplumda yaşayanların yarısı öteki yarısının kölesiye, o toplum özgür toplum olamaz, o toplum uygarlaşamaz” diyen Wollstonecraft tüm yazdıklarında “İnsanlığın ilerlemesi ancak kadınların bu bağımlılık durumundan kurtulmasıyla mümkündür” fikrini savunmuştur.

Wollstonecraft’ın kitaplarından bazıları şunlardır: Kız Çocuklarının Eğitimi Hakkında Düşünceler (1787), Mary (Roman - 1788), Kadın Haklarının Savunulması (1792).

**ÇAĞDAŞ
DÜŞÜNÜRLER
19. Y.Y. VE SONRASI**

KANT

1724 - 1804

Önceleri fizik ve astronomi alanında kitaplar yazsa da felsefe yazmaya başlamasıyla, tarihin en önemli düşünürlerinden biri olan Kant eleştirel felsefeyi geliştirenlerden biridir.

Immanuel Kant (*okunuşu: Emmanuel Kant*) 22 Nisan 1724 – 12 Şubat 1804 tarihleri arasında yaşamıştır ve Alman felsefesinin kurucu isimlerinden biri kabul edilir. Felsefe tarihinin kendisinden sonraki dönemini belirleyici olarak etkilemiştir. Doğu Prusya'nın Königsberg (Kaliningrad) kasabasında doğdu. Ömrü boyunca burada yaşadı. Üniversite eğitimi sırasında birkaç yıl öğrencilere özel dersler verdi. Eğitimi sırasında Leibniz ve Christian Wolff'dan etkilendi. 1755 tarihinde öğretmenliğe hak kazandıktan sonra üniversitede çeşitli sosyal bilim alanlarında dersler vermeye başladı. Kant başlangıçta fizik ve astronomi alanında yazılar yazdı. 1755 yılında *Evrensel Doğal Tarih ve Cennetlerin Teorisi* adlı eserini yazdı. 1770 yılında Königsberg'de mantık ve metafizik kürsüsüne atandı. 1770'den sonra Hume ve Rousseau'nun etkisiyle eleştirel felsefesini geliştirdi. 12 Şubat 1804'de Königsberg'te öldü.

Gelişmesi bakımından Kant'ın felsefesi iki döneme ayrılır: 1. Eleştiri öncesi dönemi, 2. Eleştiri dönemi. 1781 yılında yayımlanan *Salt Aklın Kritiği [Eleştirisi]* ile Kant'ın kendisinin olan ve "kritiksizm" ya da "kritik felsefe" denen felsefe görüşü başlamıştır. "Salt Aklın Kritiği" bu görüşün teorik temelini kurmuştur. Kant'ın bu temel üzerinde düşünüp çalıştığı döneme bundan dolayı "eleştirel dönem" denmiştir. Bundan önce Kant aşağı yukarı Leibniz-Wolff felsefesinin çerçevesi içinde düşünmektedir. Bu dönemde ilkin doğa bilimi ile ilgili konular üzerinde durmuştur. Ancak, Kant bu konu-

ları bir fizikçi gibi değil, bir filozof gibi, yani belli bir felsefe görüşü çerçevesinde ele alıp işlemiştir. Eleştiri öncesi döneminin ikinci kısmında, Kant' ın daha çok metafizik sorunlar üzerinde, bu arada özellikle de rasyonel teoloji sorunları üzerinde durduğunu görürüz. Bu yıllarında yayımladığı yapıtlarında ikisi şunlardır: *Tanrı'nın Varlığını Tanıtlama İçin Mümkün Olan Tek Kanıt: Yeni Bir Tanrı Tanıtlaması* ve *Bir Spritistin Metafiziğin Rüyaları İle Açıklanmış Olan Rüyaları*. Bütün bu çalışmalarında Kant, henüz Leibniz-Wolff metafiziğine dayanmaktadır.

Asıl kendisinin olan görüşlerin ortaya konacağı eleştiri döneminde Kant öteki irili ufaklı yapıtlarından başka üç de “kritik” [eleştiri] yayımlamıştır. Bunlardan ilki olan “Salt Aklın Kritiği” yalnız Kant için değil, tüm felsefe için de yeni bir çığır açmıştır. Bu yapıt “kritik felsefe”nin eksenini, ana dayanağıdır. Eser kendisine “bilginin ne olduğunu ve sınırlarını gösterip kritiğini yapmayı” ödev edinmekte, “şu ya da bu bilginin doğru olmak iddiaları haklı mı?” noktasını ayırt etmeyi göz önünde bulundurmaktadır. “Kritik” deyiminden anlaşılan da bu “ayırt etme” işidir, bu “eleştirmedir”. Eserin kuruluşu, önce öteden beri bilinen bir mantık şemasına uygundur: İlk bilginin öğeleri, yani kavramlar, yargılar, usavurmalar incelenir, sonra yöntem öğretisi ele alınır. Yalnız bu mantık yapısına “duyarlılık” ile girilir; “salt görü formları” da bilginin öğeleri arasında yer alır. Eserde başka sınıflama açıları da buluruz. Bunlardan biri bilimler bakımındandır; önce matematik ile fizik gözden geçirilir, sonra da “bilimsel” bir metafiziğin olup olmayacağı araştırılır. Burada asıl göz önünde bulundurulana, metafiziğin eleştirilmesidir. Bir başka sınıflandırma şeması da bilgi yetilerine göredir. Bu bakımdan bilginin oluşmasında payları olan yetiler: Duyarlılık (Sinnlichkeit), zihin (Verstand) ve akıl (Vernunft) sırasıyla ele alınarak eleştirmeden geçirilir.

Bu durumda, “sentetik a priori yargı” ne demektir? Eldeki kavramın dışına çıkan (sentetik), ama buna rağmen deneye dayanmayıp “a priori” olan yargı demektir. “A priori” bilgi de zorunlu ve tümel-geçer bir bilgi olduğuna göre, “sentetik a priori yargı” da, hem bilgimizi genişleten (sentetik yönü) hem de zorunlu ve tümel-geçer olan (a priori yönü) bir bilgi olacaktır. Böyle yargılar var mı? Kant bu gibi

yargıların var olup olmadıklarını, “Salt Aklın Kritiği”nde ele alınıp incelenen üç bilim (matematik, fizik ve metafizik) üzerinde göstermeye çalışır. Matematik yargıların hepsi sentetiktir, çünkü bunlar salt tanımlardan çıkarılamazlar. Örneğin “Doğru, iki nokta arasındaki en kısa yoldur” yargısı sırf “doğru” kavramından türetilemez, burada yeni bir şey söylenmektedir. Buna rağmen, bu önerme için mutlak olan bir tümel-gerçeklik ileri sürülebilir; yani bu, deney ile bozulabilecek bir yargı değildir. O halde yalnız sentetik değil, bir de “a priori”dir. Bu gibi yargılara matematik fizik de sahip olmak iddiasındadır. Örneğin “Her değişmenin bir nedeni vardır” derken, bu önermedeki “değişme” kavramının içinde “neden” kavramı bulunmamaktadır. Burada “değişme” kavramımızın dışına çıkıp onunla bir başka kavram, “neden” kavramı arasında bir bağlantı kuruyoruz. Öyle ise bu yargı analitik değil, sentetiktir ve böyle olduğu halde mutlak geçerlik iddiasındadır. Demek ki, hem sentetiktir, hem de deney ile temellendirilmediğinden “a priori”dir. Konusu gereği deneye dayanmayan metafiziğin yargılarının hepsi ‘a priori’dir. Ama metafizikte de, matematik ve fizikte olduğu gibi gerçek bilgilere varmak istersek, yalnız kavram çözümlemelerinde kalmamalı, sentetik yargılarımız da olabilmelidir. Peki, metafizikte bu gibi ‘sentetik a priori’ yargılar mümkün mü? İşte Kant için bütün dava buradadır. Çünkü *Salt Aklın Kritiği*’nin ana problemi, “Metafizik mümkün müdür?” sorusudur. Kant’a göre, gerçi “doğal bir metafizik” vardır; istesin istemesin insanın aklına metafizik nitelikte birtakım sorular dadanır; ama bilimsel bir metafiziğe henüz varılamamıştır.

BENTHAM

1748 - 1832

Bentham İngiliz düşünür, hukukçu ve toplum reformcusudur.

Faydacılığın kurucusu olarak da tanınmaktadır. Hayvan haklarının ve cinsiyet eşitliğinin ilk savunucularındandır ve liberalizmin gelişiminde büyük katkıda bulunmuştur.

15 Şubat 1748’de Londra’da doğan Jeremy Bentham (*okunuşu: Ceremi Bentim*) daima yararcılık öğretisi ve “en çok sayıda insana en yüksek düzeyde mutluluk” ilkesiyle birlikte anılsa da onun var olan kurumların, pratiklerin ve inançların yararlılığının nesnel bir değerlendirme ölçütü ile sınanmasını amaçlayan toplum eleştirisinin yalnızca başlangıç noktasını oluşturur. Bentham açık sözlü bir hukuk reformcusu, doğal hukuk, doğal haklar ve sözleşmecilik gibi yerleşik siyasal öğretilerin acımasız bir eleştiricisidir. 1820’lerden itibaren yapıtlarıyla saygı uyandırmaya başlayan Bentham’ın düşünceleri 19. yüzyıl boyunca yapılan kamu yönetimi reformlarını da derinden etkilemiştir.

Beccaria, Helvetius, Diderot, d’Alembert ve Voltaire gibi aydınlanma dönemi filozoflarının yanı sıra Locke ve Hume’dan da etkilenen Bentham, yapıtlarında deneyci yaklaşımı kavramsal açıklığa ve tümdengelimli uslamlamaya dayalı bir usçuluk anlayışıyla birleştirmiştir. Bu bağlamda Bentham, usun gelenek karşısındaki önemi üzerinde duran ve terimlerin kullanımında kesinliği savunan Locke’u kendisine örnek almıştır. Nitekim Bentham’ın tüm felsefe tasarımı aslında bir açıklama tasarımıdır. Bentham neleri amaçlamamız gerektiğini göstermek için değerleri, insanların gerçekte neleri amaçladığını göstermek içinse ruhbilimi açıklamaya girişmiş; bunlara uygun yönetim, hukuk ve ceza dizgeleri tasarlamak için de hem bir bütün olarak hem de temel terimleriyle gerçek “hukuk” düşüncesini açık-

lığa kavuşturmak istemiştir.

Bentham’a göre ahlak ve hukuk bilimsel olarak tanımlanabilirse de böyle bir tanımlamanın insan doğasına ilişkin bir açıklamaya gerekisini vardır. Ona göre doğanın fizik yasaları aracılığıyla açıklanması gibi, insan doğası da iki temel itki, “haz” ve “acı” aracılığıyla açıklanabilir. Bu görüş Bentham’ın “ruhbilimsel hazcılık” kuramının temelini oluşturmaktadır. İnsan doğasına ilişkin böyle bir çözümlemenin doğrudan kanıtlanmasının söz konusu olmadığını bilse de Bentham “doğanın insanı iki egemen efendinin, haz ve acının yönetimi altına yerleştirdiğini” savunur. Ona göre bir yandan doğrunun ve yanlışın ölçütü, öte yandan nedenler ve sonuçlar zinciri acı ve hazın krallığına tabidir. Acı ve haz bütün yaptıklarımızda, bütün söylediklerimizde ve bütün düşündüklerimizde bizi yönetmektedir; tabiliğinizden kurtuluşa yönündeki bütün çabalarımız da bu krallığın iyice açığa çıkıp onaylanmasına hizmet etmektedir. Sadece ne yapmamız gerektiğini göstermekle kalmayıp ne yapacağımızı da doğrudan belirleyen haz ve acı eyleme ilişkin açıklamaların yanı sıra kişi için “iyi”nin tanımlanmasında da temel oluşturmaktadır. Buna dayanarak Bentham, her bireyde var olan acı ve haz temelinde bir değer hesabı oluşturabileceğimizi öne sürer. “Haz hesabı” ya da “mutluluk hesabı” olarak bilinen bu görüşe göre, haz ve acı nesnel duyular olup yoğunlukları, süreleri, verimlilikleri (gelecekteki daha başka haz olasılıkları açısından), saflıkları ve büyüklükleri aracılığıyla ölçülebilirler. Bu bir eylemin ya da durumun hem nesnel olarak belirlenmesine hem de başka eylem ya da durumlarla karşılaşılmasına olanak tanımaktadır.

Bentham’ın çok sayıdaki yapıtları arasında Blackstone’un reform karşıtı gelenekçi görüşlerin eleştirdiği yayımlanmış ilk yapıtı *Yönetim Üzerine* (1776); hukuksal, ahlaki ve toplumsal reformlara temel oluşturabilecek akılcı ilkeler oluşturmaya çalıştığı ve başyapıtı sayılabilecek *Ahlakın ve Yasamanın İlkelerine Giriş* (1789), parlamento reformuna ilişkin demokratik önerilerini içeren *Parlamento Reformu İçin Bir Kılavuz* (1817) ve ancak ilk cildini yayımlayabildiği *Anayasa Hukuku* (1830) başta gelir.

Jeremy Bentham 6 Haziran 1832 tarihinde Londra’da öldü.

FICHTE

1762 - 1814

Fichte'nin felsefedeki en önemli kavrayışı, temel çıkış noktası kendi özgürlük anlayışıdır. Ona göre, irade ya da "ben" temel gerçeklik olup özgürdür, kendi kendisini belirleyen faaliyetidir.

Johann Gottlieb Fichte (*okunuşu: Yohan Gotliĝb Fihte*) 19 Mayıs 1762 tarihinde Rammenau'da (Saksonya) dünyaya gelen ünlü Alman düşünürüdür. 27 Ocak 1814'de Berlin'de ölmüştür. Bir dokumacının oğlu olan Fichte yeteneĝi olduĝunu farkedenden bir zenginin yardımıyla yüksek öğrenimini gerçekleştirebilmiştir. Fichte Kant'a büyük hayranlık duymuş ve onu görmeye gitmiştir. Kant'a *Her Tanrısal İlhamın Eleştirisi* adlı eserini ithaf etmiştir. Felsefedeki en önemli kavrayışı, temel çıkış noktası kendi özgürlük anlayışıdır. Fichte'ye göre, irade ya da "ben" temel gerçeklik olup özgürdür, kendi kendisini belirleyen faaliyetidir. Ben ya da irade dışında her şey ölü ve pasif bir varoluşu gösterir; yalnızca böyle bir faaliyet, kendi kendisini belirleyen tinsel bir faaliyet gerçektir. İradenin kendisi, yaşam ve akıl, bilgi ve eylem ilkesidir, her türlü ilerleme ve uygarlığın harekete geçirici gücüdür; bilginin dayandığı temel, kuramsal düşüncenin birleştirici ilkesidir. Şu halde, felsefede yapılacak ilk iş, böyle bir faaliyetin niteliğine, hem kuramsal ve hem de pratik aklın koşullarına, ilke ve ön kabullerine ilişkin olarak ayrıntılı bir açıklama sunmaktır.

Fichte, Kant sonrası Alman felsefesinin önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Fichte Kant'ın bir başlangıç yaptığına ve bu başlangıcın bir sisteme kavuşturularak tamamlanması gerektiğine inanmıştır. Bu sisteme ulaşmak için de bir çıkış noktası arar. Ona göre bu çıkış noktası süjedir, bilinçtir.

Burada iki yol vardır: **1. Objeyi çıkış noktası almak ki o zaman**

“objenin yanında nasıl oluyor da bir suje, bir bilinç var olabiliyor?” sorusu ile karşılaşırız. Ona göre bu soru çözümsüzdür ve insanı determinizm ve mekanizme sürükler ve bu durumda özgürlük diye bir şey olamaz. 2. Sujeyi çıkış noktası almak, bu durumda ise “bilincin objeyi nasıl tasarımladığı?” sorusu ile karşılaşırız ve bu sorunun çözümü vardır.

Fichte’ye göre bilincin özü eylemdir. Böylece yola çıkan Fichte Kant’ın “yanlış düşünme” diye adlandırdığı diyalektiği kullanarak ilerler. Ona göre bütün bilgimiz üç adımlı diyalektik bir hareketle oluşur: 1. Objeyi “a, a’dır” gibi ortaya koyup kavramak; 2. Objeyi “a, a-değil *değildir*” gibi öteki objeler ile karşılaştırarak ayırt etmek; 3. a ve “a-değil”i içine alan bir kavram ile sınırlamak.

Onun verdiği bir örnek şöyledir; 1. Altını görüp tanırım; 2. Onu bakırdan (“altın-değil”den) ayırt ederim; 3. Onu bakır (“altın-değil”) karşısında şu ya da bu nitelikle sınırlanmış bir “maden” olarak kavrarım. Şimdi “ben” kendi özünü bilmek isterse önce kendisini bilmesi, düşünmesi gerekir. Bu ise Fichte’ye göre bir eylemdir. Yine sonraki eylem ile “ben”, “ben olmayanı” karşısına koymalıdır ki kendisini ayırt edebilsin. Bu “ben olmayan” da doğa ve doğanın nedenselliğidir. Bu noktada doğa kendimizi bilmemizin bir aracıdır. Ancak Fichte’ye göre bilmek değil, eylemde bulunmak esastır. Bu nedenle bu noktada kalınamaz, “ben”in amacı eylemdir, yani özgür olan özünü gerçekleştirmektir...

Fichte’de kişinin kendisini gerçekleştirmesi de üç aşamalıdır. 1. *İsteme*. Bu aşamada kişi hazza ve mutluluğa varmaya çalışır, hayvanlar gibi çevresinin uyarımlarına bağlıdır, sadece gereksinimleri karşılayacak araçlara yönelir, iştahını doyurmaya çalışır. Özgür değildir. 2. *Egemen olma*. Kişinin tek amacı egemen olmaktır, sadece iştah yerini egemen olmaya bırakmıştır. 3. *Son basamakta kişi özgür olmak ister*. Bu durumda kişi diğerlerinin hak ve özgürlükleri karşısında kendi haz ve egemen olma arzusunu kendiliğinden, özgür olarak sınırlamayı bilir.

29 Ocak 1814’te Berlin’de ölen düşünür Fichte, önceleri Kant’ın felsefesinden yola çıkarsa da, felsefesi zamanla romantiklerden etkilenmiş ve kendisinden sonraki Alman filozofları için bir kaynak oluşturarak yeni bir akımın doğmasını sağlamıştır.

HEGEL

1770 - 1831

Ortaya attığı kuramlarla felsefi düşünceye yepyeni boyutlar kazandıran Hegel hem en takdir edilen, hem de en çok eleştirilen düşünürlerden biri olmuştur.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (*okunuşu: Georg Vilhelm Fridrih Hegel*) 27 Ağustos 1770’de Stuttgart’ta doğmuş ve 14 Kasım 1831’de Berlin’de ölmüş, çok önemli bir Alman düşünürdür. Etkisi hem onu takdir edenler (*Bradley, Sartre, Bauer, Stirner, Marx*) hem de acımasızca eleştirenler (*Kierkegaard, Schopenhauer, Nietzsche, Heidegger, Schelling*) gibi çok farklı konumlardaki insanlar üzerinde çok geniş bir yelpazede olmuştur. Felsefenin sürekli tartışılan sorunlarının kısır döngüsünün dışına çıkmak için, muhtemelen felsefede ilk kez, tarih ve yapının önemli olduğunu ileri sürdü. Efendi-köle diyalektiğinin kavramsallaştırması ve “özfarkındalık” oluşması için “öteki”nin öneminin altını çizdi.

Hegel bir memurun oğluydu. Tübingen’de ilahiyat okuduktan sonra Bern ve Frankfurt’ta felsefe öğretmenliğine başladı. 1805’te Jena Üniversitesi’ne öğretmen oldu. Başlangıçta Schelling’in öznel idealizm felsefesine inanmış görünüyordu, sonradan kendine ayrı bir sistem kurup onun savunmasını yapmaya başladı. Kurduğu bu felsefe sistemini *Tinin Fenomenolojisi* adındaki eserinde anlatmıştır. Bir süre Nürnberg’de kaldıktan sonra Berlin ve Heidelberg Üniversitesi’nde profesörlük yaptı. Bu devrede yazdığı eserler arasında *Mantık Bilimi* ve *Felsefe Ansiklopedisi* dikkati çekti.

Hegel’in kurduğu sisteme “diyalektik mantık” denilir. Buna göre bir fikir (yani tez), karşısındaki başka bir tezle (anti-tezle) karışır, bundan yeni bir anlayış doğar ki buna “sentez” denilir. Hegel, Kant’ın felsefesine inanmakla beraber onun fikirlerini yetersiz buluyordu. Kant’ın aksine, insanların her şeyi öğrenebileceklerine inanmıştı. Hegel’e göre dünya demek mantık demekti. İnsanlar mantığın sınırlarını çözdükleri

anda insanlığın sınırlarını da çözmüş olacaklardı. Hegel'e göre, biricik felsefe çelişmelerin -daha doğrusu karşıtların- felsefesidir; çiçek, meyvanın ortaya çıkmasına yol açar, ama meyvenin ortaya çıkması için de, çiçeğin ortadan kalkması gereklidir. Ölüm hem ortadan kalkmadır, hem yeniden doğuşu sağlayan koşuldur.

Hegel ömrünün son yıllarını Berlin'de geçirdi. 1831 yazı ve sonbaharı boyunca süren kolera salgınının son kurbanlarından biri oldu. 14 Kasım'da kısa süren bir hastalıktan sonra aniden ölmüştür.

Hegel felsefesi her şeyden önce bireylerin kendi kendilerine ilişkin olarak özgür bir bilince ulaştıkları bir insanlık tarihi felsefesidir. Ama bilinç kendi başına özgür değildir; bilincin özgürleşmesi *Tinin Fenomenolojisi* 'nde betimlenen karmaşık bir süreçle gerçekleşir.

Tin (Geist), kendisini kültür dünyasında diyalektiğin üçlü hareketi gereğince Öznel Tin, Nesnel Tin ve Mutlak Tin olarak açar. Buna göre, Öznel Tin en alt düzeyinden en üst düzeyine kadar insan ruhunu meydana getirir. "Geist" kendisine yönelmiş özgür bir varlık, kendini bilip tanıyan bağımsız bir gerçeklik haline gelmek için, doğadan yavaş yavaş sıyrılır. O henüz gelişmemiş bir ruh halindedir ve bu haliyle antropoloji biliminin araştırma ve inceleme konusu olur. Ruhun henüz doğadan tümüyle sıyrılmadığı bu aşamada, ona karşılık gelen kavrayış biçimi "duyum"dur. Ruh daha sonraki aşamada "duygu", ya da hissetmeye geçer. Hissetmenin en gelişmiş ve tamamlanmış şekli "kendini hissetme"dir ve bu bilince giden bir ara basamaktır. Bilinç böylelikle duyum, algı ve anlayış aşamalarından geçerek kendini özgür bir Ben (Ruh, Zihin) olarak tanır.

Hegel bundan sonra başka benleri de tanır ve kabul eder. Böylelikle, Geist kendisini "Nesnel Ruh" olarak gerçekleştirir ve ortaya "ahlaklılık" ve "devlet" çıkar. Bu durum "ben"nin kendi içinde kalmaktan kurtularak, genel kurallara ve öznelikten nesnellığe yükselmesi demektir. Böylece, herkes için geçerli olan, herkesi kavrayan nesnel Ruh ortaya çıkmış olur. Hegel'e göre, tarih dediğimiz şey halklarda beliren "Ruh"un gelişmesinden başka bir şey değildir. Özel isteklerin, tutkuların ve eğilimlerin alanında, herkes için geçerli nesnel ilkeleri ortaya koyarak, onları hukuk, ahlak, devlet şeklinde kabul eden Ruh, bütün koşullardan sıyrılarak kendini tanımaya, kendi özünü farketmeye başlar. Böylelikle, "Mutlak Ruh" haline gelir. Mutlak Ruh da üç adımlı bir hareketle gerçekleşir. Birinci aşaması sanat (tez), ikinci aşaması ise din (antitez), üçüncü aşaması da felsefedir (sentez).

1775 - 1854

Kant ve Fichte ile başlayan Alman idealizmi içinde Schelling, romantizmi temsil etmiştir. Felsefesi zamanla mistik ve dinsel bir yön kazanmış ve felsefe çevrelerinde pek etki yapmamıştır.

Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (*okunuşu: Fridrih Vilhelm Cosef Şelling*) 27 Ocak 1775 - 20 Ağustos 1854 tarihleri arasında yaşamış Alman idealist düşündürdür. Fichte'nin temel kavrayışını ve idealist bakış açısını paylaşmakla birlikte, onun "mutlak ego"nun bir ürünü olarak, yalnızca bireysel bilinçle iradeye karşı koyan bir engel işlevi gören doğa anlayışına karşı çıkmıştır.

Schelling'e göre, gerçeklik temelde insan ruhuna ya da 'tin'ine çok benzer olan ve kendi kendini belirleyen canlı bir süreç ise, doğa yalnızca iradeye karşı koyan, ölü ve mekanik bir düzen olamaz. Biz insanlar doğayı anlayabiliriz, çünkü doğanın bizimle bir yakınlığı vardır, çünkü o dinamik bir zihnin ifadesi olup, onda yaşam, akıl ve amaç vardır. Schelling romantiklerle birlikte tin, zihin ya da akıl kavramını bilinçsiz, içgüdüsel ve amaçlı bir gücü de içerecek şekilde genişletir. Var olan her şeyin mutlak temeli ya da kaynağı yaratıcı enerji, mutlak irade ya da ego'dur, her şeyde hüküm süren dünya-ruhudur. Aktüel olan her şey Schelling'e göre ondan çıkar. Şu halde, ideal olan ile gerçek, düşünce ile varlık bir ve aynıdır.

Schelling "değişmez töz" düşüncesini reddeder ve onun yerine evrensel yaşamı, bilinçsizlikten bilince doğru gelişen ve nihai amacı, insandaki kendi kendisinin bilincine varan, akıllı olan, canlı, yaratıcı ve amaçlı bir evrim ilkesini geçirir. Ona göre, bütün doğa bilinçsiz bir zekanın yaratmasıdır. Doğa düzensiz ve dağınık bir yapı değildir, tam tersine sıkı bir düzene ve amaca bağlıdır. Bu nedenle doğada bir yaratıcı ilke olmalıdır. Böyle bir ilkenin, yaratıcı zekanın manevi nitelikte olması gerekir. Bu evrende sadece insanda manevi bilinç vardır. Bu ne-

denle yaratıcı zeka bilinçsiz bir zekadır. Böylece Schelling yaratıcı ilkeyi Fichte'den farklı olarak “ben”in dışında buluyor, oysa Fichte her şeyi “ben” sayesinde anlıyordu. Bu zeka da gelişir ve gelişirken çeşitli basamaklardan geçer. Bu basamaklardan en sonu ‘bilinç’dir. Yani bilinçli bir zeka taşıdığı için ‘insan’dır.

Ayrıca ona göre doğa ve tin özdeşdir. Sonuçta organik ve inorganik varlıklar aynı ilkelere bağlıdır. İnorganik varlıkları mekanist bir teori ile açıklayamayız; yaşam gücü tüm doğada, en basit fiziksel varlıkta bile bulunur, tüm doğa canlı bir organizmadır. Burada Schelling’in “dualizm”i önemlidir. Ona göre, evrenin neresine bakarsak bakalım bir ikilik, bir karşıtlık buluruz; mıknatısın kutupları, pozitif ve negatif elektrik, dişilik ve erkeklik vd. Doğa başlangıçta birlikti, bölünmemişti. Bu noktada Schelling, Hegel’in üç aşamalı tez, antitez ve sentez öğretisini doğanın gelişmesine uygulamıştır. Birliğin karşıtı olan bölünme sayesinde doğa gelişmektedir. Doğadaki karşıt güçler daha üst bir basamakta sürekli birleşerek ve bölünerek daha yüksek varlıkları oluştururlar. Bu nedenle her üst varlık daha aşağı varlıkların bir sentezidir. Bütün bu sürecin başlangıcındaki kuvvet olan “birlik” canlı olmalıdır. Dolayısıyla, tüm doğa canlıdır.

Ancak bu canlı doğa, bu tin bilinçsizdir. Ancak gelişim evresinde sürekli bilince doğru yol alır. Oluşturulan her yeni varlık bilince biraz daha yaklaşmıştır. Sonunda doğa insanda “bilinç”ine ulaşır. Her ne kadar insan doğa içinde fark edilmeyecek kadar küçük olsa da doğanın amacıdır, zincirin son halkası, tüm varlıkların nedeni ve tüm doğayı anlamlı hale getiren varlıktır.

Sanat felsefesinin de Schelling öğretisinde önemli bir yeri vardır. Doğa canlı bir organizma olmasının yanında bilinçsiz yaratıcı kuvvetin bir sanat eseridir. Burada yaratma etkinliği ne bilgi ne de eylem ile ilişkilidir. Yaratmanın temelindeki güç sanattır. Sanatçı ve filozoflar da yaratıcı gücü anlayan ve gerçeği bilen kişilerdir. Bu kişilerin kaderi budur ve diğer insanlardan bu nedenle farklıdırlar. Sanat eserinde, sonlu olan doğanın bir anlık durumu sonsuz ve salt varlık olarak kendini gösterir. Bu nedenle sanat eseri doğadan üstündür, o bilinçli bir yaratmadır. Böylece Schelling doğa ve bilinç arasındaki ayrımı sanat felsefesi ile aşmış olmaktadır.

SCHOPENHAUER

1788 - 1860

Schopenhauer dilde Almanca kullanmaya özen göstermesi yönüyle de, Alman felsefe dünyasındaki ilklerdendir ve dünyanın anlaşılmaz, akılsız prensipler üzerine kurulu nedenselliklerinin olduğunu söyleyerek dikkatleri çekmiştir.

Arthur Schopenhauer (*okunuşu: Artur Şopenhauer*) 22 Şubat 1788'de Danzig'te dünyaya geldi. Babası Heinrich Floris Schopenhauer Danzigli tüccar bir ailenin soyundan gelmekteydi, annesi ise bir yazar olan Johanna Schopenhauer'dir. Schopenhauer ailesi Polonya'nın bölünmesiyle otonomisini kaybeden Danzig'i 1793 yılında terk etti ve Hamburg'a yerleşerek, burada yeni bir işyeri açtı. Arthur babasının desteğiyle Hamburg'taki özel bir okula yazıldı, ama burada öğrendikleriyle yetinmedi ve babasından kendisini alt yapısı daha iyi olan liseye kayıt ettirmesini rica etti. Babası bunu gereksiz bulduğunu, kendisine Avrupa ülkelerinde genel bir eğitim seyahati yapmasını ve bu seyahat sonrasında gelecek hakkında karar vermesi gerektiğini söyleyerek daha iyi bir öneride bulundu. Arthur bu öneriyi kabul etti ve 1803'ten 1804'e kadar Hollanda, Britanya, Fransa, İsveç, İsviçre, Silezya ve Prusya arasında geziler yaptı.

Schopenhauer'ın babası açıklığa kavuşmayan bir nedenle 20 Nisan 1805'de geçirdiği kazada hayatını kaybetti ve Arthur reşit olduğunda babasından payına düşen mirası aldı. Babasından kalan miras ile artık maddi anlamda bir sorunu kalmamıştı. 1809'da Göttingen Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı, fakat hemen sonra felsefeye geçti. 18 Ekim 1813'te Jena Üniversitesi'nden felsefe doktorasını *Yeterli Nedensellik Cümlesinin Dört Kat Kökü Üzerine* adlı çalışmasıyla aldı ve ilk okuyucularından biri de Johann Wolfgang von Goethe oldu.

Schopenhauer, Friedrich Majer sayesinde eski Hint felsefesini tanıdı. 1814'te annesiyle birlikte Dresden'e gitti ve orada edebiyatçılarla görüşüp paylaşımlarda bulundu, şehrin zengin kütüphanesinden faydalandı. 1815 yılında kendi renk bilgisi üzerine yoğunlaşarak yazdığı *Bakmak ve Renkler Üzerine* yayımlandı.

Schopenhauer'in en önemli eseri olan *İrade ve Tasarım Olarak Dünya* kitabı 1819 yılı başlangıcında yayımlandı. Düşünür 1819'da İtalya'ya yaptığı bir gezide Venedik, Roma, Napoli, Paestum, Milano şehirlerinde bir süre kaldı ve bu esnada aldığı, babasından kalan servetin bir kısmını yatırdığı banka olan Danziger Bankhauses L. A. Muhl'ün iflası haberi üzerine memleketine döndü. Annesiyle arasında yeni tetiklemeler yaratacak olan bu mesele yüzünden kaldığı zor durumu düzeltmek amacıyla Berlin Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmak üzere başvuru yaptı.

Başvurusu kabul gören Schopenhauer 1820'de Berlin Üniversitesi'nde öğretmenlik yapmaya başladı. Bu zamanda Hegel ile olan meşhur kalem kavgası baş gösterdi. Kısa zamanda üniversitedeki felsefe derslerini boşlamaya başladı. İflas eden bankadan talep ettiği ödeme 1821'de gerçekleşince üniversiteyi terk etti ve İtalya seyahatine kaldığı yerden devam etti. Uzun süren sağlık sorunları ve Berlin'deki, Bad Gastein ve Dresten'deki hastane tedavilerinden sonra 1825'de tekrar Berlin'e dönerek, hiçbir büyük beklentisi olmaksızın yine öğretmen olarak çalışmak üzere üniversiteye başvuruda bulundu.

Schopenhauer 1831 kış mevsimini kolera hastalığı salgını yüzünden kaçtığı Frankfurt'da geçirdi. 1832'ye kadar devam edecek olan Mannheim ziyaretinden sonra nihayet 1833'te hayatının geri kalan kısmını geçireceği Frankfurt'a yerleşti. Schopenhauer, 1837'de Immanuel Kant'ın toplu yazılarına el attı ve Kant'ın *Salt Aklın Eleştirisi* kitabının birinci oluşumunu destekledi. 1838'de Schopenhauer'in annesi öldü. Schopenhauer 1844'te *İrade ve Tasarım Olarak Dünya* adlı ana eserinin eklemelerini ikinci kısım olarak yayımladı. 1851'de *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar* adlı kitabı yayımlandı. 9 Eylül 1860'tan itibaren, Schopenhauer ağır bir akciğer iltihabı geçirdi ve 21 Eylül 1860 tarihinde Frankfurt'ta öldü, 26 Eylül günü de Frankfurt şehir mezarlığında toprağa verildi.

Pozitivist felsefenin ve sosyolojinin kurucusu sayılan Auguste Comte hem kiliseye, hem de kralcı rejime karşı çıkarak, çağımız insanına düşünsel önderlik edenlerden biriydi.

Auguste Comte (*okunuşu: Oɡ st Komt*) 19 Ocak 1798’de Fransa’nın Montpellier kentinde doğdu. Montpellier, 1289 da kurulan  niversitesi, Petrarca, Rabelais, John Locke gibi tanınmış ziyaretçilerle ev sahipliği yapmasıyla tanınan önemli bir kültür kentiydi.

Yaşam öyküsünün bazı ayrıntıları onun düşüncelerini anlamak açısından bizlere yardımcı olabilir: Vergi memuru olan babası ve annesi, Kralcı ve koyu Katolikti. O dönemde Fransa’da yayılan Cumhuriyetçiliğe ve kuşku cu görüşlere karşıttılar. K     Comte bu çatışmalı ortamda tarafını belirledi: Katolik Kilisesi’ne ve Kralcılığa karşı  ıktı.

Fiziki açıdan sağlıksızdı.  elimsiz bedeni, miyopluğu, mide hastalığı yaşamı boyunca sorun oldu. Anne babasının tuttuğu yaşı bir öğretmenden Latince dersi aldıktan sonra, dokuz yaşı nda ortaokula başıladı. Yatılı hayatı ona zor geldi. Ancak zihinsel gelişimi yaşının ilerisinde olduğundan, derslerinde çok başarılı oldu.

14 yaşı nda Katolik Kilise’sinden ayrıldı. 15 yaşı nda Paris Politeknik Okulu sınavına girdi. Çok başarılı olmasına karşın yaşının k    kl ğ u nedeniyle okula kabul edilmedi. Lise son sınıfta hastalanan matematik öğretmeninin yerine ders verecek kadar konuya egemendi. Ekim 1814 de Paris Politeknik Okulu’na girdi. Okulun zamana bağlı sıkı disiplini, baş eğmez tavırlı Comte’a göre değildi; burada iki yıl kalabildi.

Napolyon Elbe adasına kaçtığında, ondan nefret ettiği halde, Paris’in yabancı işgalinden kurtarılması amacıyla savaşa giden öğrencilere katıldı. Geceleri okuldan kaçıp, Paris sokaklarında dolaşması

ve okul yönetimine yönelik bazı davranışları nedeniyle, polis gözetiminde Montpellier'e gönderildi. Okulu da Cumhuriyetçi eğilimleri nedeniyle, yönetim tarafından kapatıldı.

Comte adeta toplumun aynası olan Paris'ten uzak kalamadı. 18 yaşında Paris'e döndü. Bu yeni döneminde, özellikle felsefe ve tarih kitapları okudu. 18. yüzyıl Fransız düşünürlerinden, Montesquieu, Condorcet, Turgot'nun görüşlerinden etkilendi. Etkilendiği düşünürler arasında, Hume ve Kant da bulunuyordu. İçinde yaşadığı toplumsal koşullar ve anılan düşünürlerin görüşlerinden de yararlanarak kendi özgün sentezini oluşturdu. Tanıştığı kişiler arasında, daha sonra bozuşacağı, sosyalizmin kurucularından Claude Henri de Saint-Simon da vardı. Toplumsal konuların yanı sıra, matematik, astro-nomi, fizik, kimya, biyoloji çalışmalarını da sürdürdü.

Auguste Comte 1821 yılında şöhreti pek iyi olmayan bir hanımla evlenince doğduğu yerdeki eski dostları tarafından iyi karşılanmadı. Paris'e dönerek özel bir gruba ders verme girişimi, ruh sağlığı sorunları yüzünden yarıda kaldı. 1827 yılı başlarında Seine Nehri'ne atlayarak intihar girişiminde bulundu. Sağlığına tam olarak 1827 yazında kavuşabildi. 1829 yılında yarım kalan konferans dizisine tekrar başladı. Bu defa başarılı oldu. Bu konferanslarını altı cilt olarak *Olgusal Felsefe Dersleri* başlığı ile yayımladı.

1830-48 yılları arasında her yıl programlı olarak işçilere astro-nomi dersleri verdi ve Politeknik Okulu'nda matematik öğretmeye başladı. Ancak *Felsefe Dersleri* 6. ciltte bir görevliye sataştığı için okuldan uzaklaştırıldı. 1838'de kitabı The Edinburg Review'da incelendi. John Stuart Mill'in çabasıyla üç İngiliz'den para yardımı aldı.

1844 yılında öğrencilerinden birinin kız kardeşi ile başlayan ve platonik düzeyde kalan ilişki, Comte için mutluluk ve acı dolu günler getirdi. Sevdiği kadının 1846'da veremden ölmesinden sonraki acılı dönemini geride bırakıp yeni bir güçle çalışmaya başladı. Sekiz yılını alan *Pozitivist Siyasal Sistem* (1851-54) adlı yapıt sosyolojinin tanımını da içeriyordu. Yazıları geniş bir kitleyi etkilemeye başlamıştı. Dünyanın her yanındaki pozitivist gruplarla yazışlıyordu.

5 Eylül 1857'de Paris'te mide kanserinden ölen Auguste Comte Père Lachaise Mezarlığı'nda toprağa verildi ve kendi isteği olarak mezar taşına şunlar yazıldı: "İlke olarak aşk, temel olarak düzen, amaç olarak ilerleme."

TOCQUEVILLE

1805 - 1859

Daha otuz yaşındayken “19. yüzyılın Montesquieu’sü” olarak tanınan Tocqueville başyapıtı olan “Amerikan Demokrasisi” kitabında Amerikan demokrasisinin içinde yaşanmış gerçekleri tam bir sadakatle yansıtmaktadır.

Büyük bir siyaset ve devlet kuramcısı olan Fransız düşünür Alexis de Tocqueville (*okunuşu: Aleksis dö Tokvil*) 29 Temmuz 1805 de Verneuill’de doğdu. İlk resmî görevine hakimlikle başladı. 1832 yılında arkadaşı Gustave de Bedumont ile birlikte, açıklanan hedefi “Amerika’da hapisaneler durumunun araştırılması olan” bir yolculuğa çıktılar. Bu seyahatin ilk ortak ürünü olan *Birleşik Amerika’da Ceza ve İnfaz Sistemi ve Bunun Fransa’da Uygulanması* adlı kitap 1833 sonlarında yayımlandı.

Bir yıl kadar Amerika’da kaldıktan sonra, memleketine dönen de Tocqueville’in *Hapisaneler Araştırması*’nı, sadece asıl maksadını gerçekleştirmek için ve vasıtası olarak kullandığı çok geçmeden anlaşıldı. Onun bu fırsattan faydalanarak asıl incelemek istediği, genç Amerikan demokrasisi idi. Nitekim Amerika’dan dönüşünden üç yıl sonra, 1835’te ünlü *Amerikan Demokrasisi* adlı eserinin ilk iki cildi yayımlandı. Bunu 1840’da son iki cilt takip etti. Zaman geçtikçe yüksek değeri hayranlıkla takdir olunan eser derin bir gözlem ve analiz yeteneğini aydınlatmıştır ve Amerikan demokrasisinin içinde yaşanmış gerçeklerini tam bir sadakatle yansıtmaktadır. Nasıl Montesquieu “Kanunların Ruhu”nu Britanya’daki gerçek devlet hayatı hakkında edindiği bilgi ve tecrübelerle dayanarak yazmış ise, Tocqueville de kitabında Amerikan demokrasisinin içinde yaşadığı gerçekleri ışığa çıkarmıştır. Bu sebeple Chateaubriand, John Stuart Mill ve Sainte Beuve’ün, henüz otuz yaşındaki düşünürü “19. yüzyılın Montesquieu”ü olarak kutlamaları, yerinde ve

isabetli bir teşhisin ifadesidir.

Amerikan Demokrasi'nin yazarının ilk hedefi hiç şüphesiz gerçekçi bir görüşle, Amerikan devletini ve onun dayandığı toplum düzenini bütün özelliklerle tanıtmak, anlatmak ve yorumlamaktır. Fakat hemen bunun arkasından Tocqueville'in Amerika'daki siyasî akım ve eğilimleri, Fransız devlet ve toplumuna uyarlama emelini güttüğü, dikkatli gözlerden kaçmamaktadır. Eserin birinci cildi, Amerikan devletinin sosyolojik tahlili ile başlamaktadır. Burada yalnız federal devletin değil, tek eyaletlerin de bünyeleri, kendilerini doğuran teknik, coğrafi, tarihî şartları belirtilmek suretile esaslı bir incelemeye tabi tutulmaktadır. Bu konuda önemli bir soru olarak, 1. cildin 2. kısmının 7. bahsinde "Amerika'da çoğunluk kudretinin sınırsızlığı ve etkileri" ele alınmaktadır. Çoğunluk (kitle) demokrasisinin, Avrupa'nın geleceğine de hakim olacağı kaygısı, onu bu kudreti engelleyip sınırlayacak çareler ve tedbirler aramaya sevk etmektedir. Bu bakımdan 1833 ve 1835 yıllarında yerinde inceleme fırsatını bulduğu geleneğe dayanan İngiliz kurumları üzerinde durmakta, mahallî idarelerin, hakim bağımsızlığının, jürinin, alenilik ve açıklık prensibinin çoğunluk zorlamacılığına karşı denge kurmak bakımından önemini belirtmektedir.

Eserinin "Endüstri Aristokrasisi" bölümünde iktisadî gelişim konusunda da devrinin bu alandaki şöhetlerinden, örneğin Karl Marx'tan daha üstün ve uzak görüşlü olduğu iddia edilmektedir. Marx sınıfsız toplumun gerçekleşmesi sonucunda devletin ortadan kalkacağını ileri sürerken, A. de Tocqueville devlet kudretinin nasıl devleşmekte olduğunu belirtiyor, buna karşı korunma çaresini siyaset sanatında arıyordu: "Önümüzde açılacak olan demokrasi yüzyıllarında bireysel bağımsızlık ve yerel özgürlüklerin, politika sanatının ürünü olacağını düşünüyorum. Merkezileşme doğal hükümet şekli olacaktır."

Hakimlik mesleği ile resmi hayata giren Tocqueville, siyasî kariyerini 1848 devriminden sonraki "Birinci Cumhuriyet" in dışişleri bakanı olarak bitirdi. Eserlerinin eşsiz değeri karşısında, faal siyasî hayatının etkisi çok sönük kalmıştır. Devlet hizmetinden çekildikten sonra yazmaya başladığı "Devrim ve Eski Rejim" adlı eseri tamamlanmadan, Amerika gezisinde aldığı bir hastalığın nüksetmesiyle, 16 Nisan 1859'da Cannes'da ölmüştür.

1804 - 1872

Diyalektik materyalizme büyük önem vermesine rağmen aşkın ve cinselliğin de insan için vazgeçilmez olduğunu vurgulayan Feuerbach'a göre "temel doğadır ve her şey gibi tanrı da doğanın bir ürünüdür."

Ludwig Andreas Feuerbach (*okunuşu: Ludvig Andreyas Foyerbah*) 28 Temmuz 1804'te Landshut'ta (Bavyera) doğdu. Hukukçu Paul von Feuerbach'ın dördüncü oğlu olan Ludwig Feuerbach'ın felsefesinde materyalizm ve diyalektik materyalizmin çok önemli bir yeri vardır. Sol-Hegelci akımlara yakın olan düşünür siyasal anlamda kendini sosyalist olarak tanımlamış, materyalist dünya görüşüne rağmen sevginin ve aşkın insan hayatındaki yeri üzerine önemli düşünceler ileri sürmüştür.

Heidelberg Üniversitesi'nde teoloji okurken hocası Karl Daub sayesinde Hegel'in kuramlarıyla tanışan Feuerbach, Berlin'de iki yıl süreyle Hegel'in yanında felsefe öğrenimi yapabilmek için ilahiyat çalışmalarını bıraktı. 1828'de doğabilimi öğrenimi yapabilmek için Erlangen'e gitti. İki yıl sonra da *Ölüm ve Ölümsüzlük Üzerine Düşünceler* adlı ilk kitabını imzasız olarak yayımladı. *Yeni Felsefenin Tarihi* adlı çalışmasını da 1833 ve 1837'de iki cilt halinde yayımlayan düşünür *Abelard ve He-loise* adlı kitabını da ilk kez 1834'te yayımladı.

1839'da *Felsefe ve Hristiyanlık* adlı kitabı yayımlandı. 1841'de yayımlanan *Hristiyanlığın Özü* adlı kitabında Feuerbach artık "tarih" olarak gördüğü Hristiyanlık düşüncesine saldırının dozunu daha da artırdı. Kitap "dinin gerçek veya antropolojik kökenleri" ve "tanrıya farklı bakış açıları" gibi konularda ileri sürdüğü tezlerle Hegel'in de ilgisini çekti, ama Hegel yazılanlarla aynı fikirde olmadığını da açıkladı.

Feuerbach'a göre dinin gerçeği aşktır. Önceleri insanlar, kendi niteliklerinin fantastik yansımaları olan tanrılar yaratmışlardı; ama tanrı-

lar insanlık düzenini kurmaya yetmediler. Oysa Feuerbach’a göre, bu düzeni kuracak olan, insanın başka insanlara karşı duyduğu bağlılıktır. Bu bağlılık, en yetkin biçimine aşta ulaşır. Hele cinsel aşk bu duygusal insan bağlılığının en yoğunlaşmış biçimidir. Dostluk, acıma, vazgeçme, coşkunluk gibi çeşitli eğilimler, yetkinliğini cinsel aşta beliren aşkın çeşitli görünüşleridir. İnsanlar arasındaki bütün sorunlar aşkın gücüyle çözülecektir. Aşkı kutsallaştırmak gerekir. İnsanlar böylelikle bütün acılarından kurtulacaklardır. Din (*religion*) Latince ‘bağlamak’ anlamındaki “religare” sözcüğünden gelir. Şu halde, din sözcüğünün ilk anlamı “bağ”dır. Bundan ötürü insanlar arasındaki her bağ bir dindir. Din sözcüğünün etimolojik anlamı gerçeği ortaya koymaktadır. Ama bu din ruhçu bir temele değil, maddeci bir temele oturmaktadır. Temel doğadır. Her şey gibi, din de doğanın ürünüdür. Varlık yapısının temeli maddedir ama kendisi düşüncedir. Varlık maddeden çıkmaktadır, ama ruhla gelişir, varlıklarır. Maddelerin oyunu bitmiştir artık.

Feuerbach’a göre, tanrı insan zihninin bir yansımasıdır. Ona göre, duyu verilerine konu olan ve böylece dışımızda (*bizden bağımsız bir şekilde*) var olan nesnelerden farklı olarak, dini inancın nesnesi olan Tanrı insanın içindedir. Ona göre mutluluk eğilimi insan yapısının doğal bir güdüsüdür. Mutluluk eğiliminin ahlakılığı bu yüzdendir. Yine bu yüzdendir ki her ahlakın temeli mutluluk eğilimi olmalıdır. Ama mutluluk eğilimi başıboş bırakılamaz elbet. Onu düzenleyen iki doğal kısıtlayıcı vardır: **1) Eylemlerimizin kendimizdeki sonuçları:** Mutluluk eğilimimizi başıboş bırakıp, örneğin içkiyi fazla kaçırırsak hastalanırız. Böylelikle de kendi eğilimimizi, kendimizden dolayı, kendimiz kısıtlarız; **2) Eylemlerimizin toplumdaki sonuçları:** Mutluluk eğilimimizi başıboş bırakırsak başkalarını mutluluk eğilimlerinin sınırına gireriz. Bu halde başkaları, kendi mutluluk eğilimlerini savunarak bizim mutluluk eğilimimizi bozarlar. Böylelikle de kendi eğilimimizi, yine kendimizden dolayı, kendimiz kısıtlarız.

Ludwig Feuerbach 13 Eylül 1872’de, Rechenberg’de (Nürnberg) ölmüş ve orada toprağa verilmiştir.

PROUDHON

1809 - 1865

Kendini “anarşist” olarak tanımlayan ilk düşünür olan Proudhon başkaldırı kavramını kuramsallaştıranlardan biri olmasına rağmen, hiçbir zaman nihilizme düşmemiştir.

15 Ocak 1809’da Besançon’da doğan Pierre-Joseph Proudhon (okunuşu: *Piyer Josef Prudon*) Fransız ekonomist ve düşünürdür. Kendini “anarşist” olarak adlandıran ilk kişidir ve ilk “anarşist düşünür” olarak nitelenir. Proudhon yoksul bir ailenin oğluydu ve yaşamı boyunca geçim sıkıntısı çekmiş, doymak bilmez bir öğrenme isteği içinde yaşamıştı. Anarşizm kuramcılarının arasında ayrı bir yeri vardır. Hayatın kendisinden, pratikten çok şey öğrenmiş ve anarşizmi bir eylem öğretisi olarak kabul etmiştir. Bu öğretinin pratik yanına önem veren en önemli anarşist kuramcı Proudhon’dur.

Hegel gibi Proudhon da iki akımın doğmasına yol açmıştır: sağcı Proudhon’culuk ve solcu Proudhon’culuk. Kendisine inananlar arasında tanrıtanımazlar olduğu gibi, Hristiyanlar da vardır; faşistler olduğu gibi sendikacılar da vardır. Proudhon 1840’ta kendisine büyük bir okur kitlesi kazandıran “Mülkiyet Nedir?” adlı broşürünü yazmış ve bu sorusunun yanıtını şöyle vermiştir: “Mülkiyet Hırsızlıktır!” Mesele özel mülkiyeti ortadan kaldırmak değil, onu zararsız hale getirmek, onu herkese açık tutmaktır. O özel mülkiyetin çalışmadan kazanç sağlamasını eleştirmektedir. O kira, rant, faiz, kâr, iskonto, komisyon gibi emeksiz gelirlere, imtiyaz ve tekellerin sağladığı haksız kazançlara karşıdır. Proudhon kapitalizme olduğu kadar, komünizme ve sosyalizme de eleştirel yaklaşır. Proudhon okuyucularının kendisini yanlış anlamalarına meydan vermemek, kendi çözümünü daha iyi değerlendirmelerini sağlamak amacı ile ko-

münistlere de hücum eder. Ona göre sosyalistler mevcut sistemden kurtulma için, daha iyisini bulmadan, bu sistemi tahrip etmek istemektedirler. Mesele işbölümü, kollektif güç, rekabet, kredi, mülkiyet ve hürriyet gibi ekonomik kurumları ezmek değil, onların zarar vermelerini önlemektir. Kendinden önceki sosyalistler rekabeti kooperasyon ve emeğin organizasyonu ile, özel mülkiyeti ortak mülkiyet ve kollektivizmle, kişisel çıkar motifini, sevgi ve kardeşlik motifleri ile ikame etmek istemişlerdir.

Ona göre, hükümet gerekli bir kurum değildir. “ne hükmetmek, ne hükmedilmek istiyorum” demektedir. Proudhon’un sosyalizm üzerindeki etkisinin fazla olduğu söylenemez. 1844’te Paris’te Alman göçmenleriyle ilişki kuran Proudhon, Karl Marx’la da tanışmış, 1846’da “Sefaletin Felsefesi”ni yayımlamıştır. (*Bilindiği gibi Karl Marx da bu kitaba karşı alaylı bir tonda “Felsefenin Sefaleti” adlı eleştirisini yazacaktır.*)

1846’da Proudhon yeniden Paris’e yerleşti. Fransa’da 1848 Devrimi sosyalist düşüncelerin gerçekleşmesi için büyük bir fırsat meydana getirmiştir. Fakat çok geçmeden bu düşüncelerin hayal ürünü olduğu anlaşılmış, bir kısmının kötü düşünceli olması, bir kısmının sabrının tükenmesi, sosyalist düşünceleri ileri süren ve uygulamaya koyanların beceriksizlikleri, acele etmeleri, deneylerin bir bölümünü ne yazık ki gülünç duruma düşürmüş ve halkın nefretini üzerine çekmiştir. Proudhon da 1848 Devrimi’nde Paris’te kaldı ve devrimin temel düşüncelerinin kendi düşünceleriyle uyuşmadığını kavradı. 4 Temmuz 1848’de milletvekili seçildi. Millet Meclisi’nde verdiği bir söylevde halktan “burjuvazinin kurbanı” diye söz edince şimşekleri üstüne çekti. Prens’e yönelttiği saldırıdan ötürü de 1849’da üç yıl hapis ve 3,000 Frank para cezasına çarptırıldı. Cezaevinde yattığı sırada *Bir Devrimcinin İtirafı* adlı yapıtını yazdı.

1858’de *Devrimde ve Kilisede Adalet* adlı yapıtında kiliseye çattığı için yine üç yıllık hapis cezasına çarptırıldı; bu yapıtı “dine ve ahlaka hakaret” sayıldı. Proudhon Belçika’ya sığındıysa da genel aftan sonra Paris’e döndü, 19 Ocak 1865’te Paris’te öldü ve Montparnasse Mezarlığı’nda toprağa verildi.

KIERKEGAARD

1813 - 1855

Egzistansiyalizmin (varoluşçuluğun) öncülerinden sayılan Danimarkalı Kierkegaard'a göre, varoluş somut ve öznel insanın yaşamıdır. Bu nedenle felsefe somut düşünmeye, yani varoluşa yönelmelidir.

Danimarkalı düşünür ve teolog Søren Kierkegaard (*okunuşu: Sören Kirkegor*) 5 Mayıs 1813'te Kopenhag'da doğdu. Dindar babasının etkisiyle din eğitimi alarak ve katı bir dinsel atmosfer içinde yetişti. Tüm yaşamında bu çocukluğun etkisi görülür. Kendisi de dinsel düşünceleri olan birisi olmakla birlikte sürekli din adamlarıyla, kurumlarıyla ve düşünceleriyle çatışma halinde oldu. Mevcut Hıristiyanlığın yozlaşmış olduğunu ileri sürdü ve Hıristiyan inancının tamamen yenilenmesine yönelik eleştiriler geliştirdi. Kierkegaard, din ve tanrıyı tamamen bireysel bir konu olarak değerlendirdi. Bu yönde giderek sistematik felsefenin bireyi gözardı eden bütüncüllüğünü de reddetti. Felsefesinde bireyi merkeze aldı.

Kierkegaard varoluşçuluğun öncülerinden sayılır. Varoluşçu felsefe bir bakıma her varoluşçu filozofta kendine özgü bir nitelik kazanarak ayrıca tanımlanır, ancak bilinen genel nitelikleri ve felsefi özgüllüğü açısından varoluşçuluğun kurucu isimlerinin başında Kierkegaard sayılmaktadır. Kierkegaard'ın belli bir felsefi sistematik geliştirmede doğru olmakla birlikte (*Kierkegaard bu anlamda Nietzsche gibi bağımsız ve sistemsiz filozoflardandır*), kullandığı kavramlar ve felsefe yapma tarzı sonradan varoluşçu felsefelerde görülen nitelikleri barındırır. Kierkegaard'ın itiraz ettiği ve sürekli eleştirdiği filozof Hegel'dir. Hegel'in rasyonalist ve sistematik felsefesi Kierkegaard için kabul edilemezdir. Kierkegaard'ın Hegel'den daha çok asıl olarak Hegelcilik'i hedeflediği söylenebilir. Varoluşçu felsefe-

lerde görülen kavramların çoğunluğu öncül olarak Kierkegaard'da görülür: saçma, bunaltı, korku ve kaygı.

Kierkegaard'ın felsefi sorunsalı bir bakıma mevcut Hristiyanlık içinde ve hatta karşısında nasıl iyi bir Hristiyan olunacağı noktasına da bağlıdır. Kierkegaard felsefe tarihinin soyut mantıksal kurgularla geliştiğini ve bu nedenle bireyi, bireyin gerçek yaşamını gözden çıkardığını düşünür. Ona göre varoluş somut ve öznel insanın yaşamıdır. Bu nedenle felsefe somut düşünmeye, yani varoluşa yönelmelidir.

Varoluş “somut, öznel ve uyanık insanın yaşamıdır”. Varoluş terimini modern anlamda kullanan ilk filozoftur Kierkegaard. Varoluş nedir? Kierkegaard önce soyut düşünmeye karşı somut düşünüşe yönelir. Soyut düşünmede varoluşla ilgili kaygılarıyla birlikte bireyin unutulduğunu öne sürer. İkincil olarak, nesnel düşünceye karşı çıkar. Nesnel düşüncede kişisel tutkunun, sevgi ve nefretin, ilginin kısaca her içten olan şeyin öldüğüne inanır. Nesnel düşünmenin karşısına, öznel düşünmeyi koyar. Öznel düşünen, kendi geçek varoluşunun iç yönünü ortaya koyarak felsefe yapar en çok karşı çıktığı filozofta yukarıda belirttiğimiz gibi “soyut düşünür” Hegel'dir.

Kierkegaard'ın siyasal ve toplumsal bir düşünür olarak değerinin farkına ancak ölümünden sonra varılabilmektedir. Kierkegaard'ın toplumsal gerçekçiliği, yaşanan sorunlara ilişkin derin ruhbilimsel ve felsefi çözümlemeleri, bu sorunların nedenlerine ve çözümlerine yönelik saptamaları ilerleyen yıllarla birlikte kendisini çeşitli düşünürlerin yapıtlarında açıklıkla duyuracaktır. Sözelimi Kierkegaard'ın yazılarının Almanca'ya çevrilmesiyle birlikte, Heidegger'in başyapıtı *Varlık ile Zaman*'ı yazarken Kierkegaard'dan büyük ölçüde esinlendiği ortaya çıkmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında Nietzsche ile Kierkegaard, kokuşan kültürel kurumlara, yozlaşan toplumsal değerlere, Hristiyanlığın yaşamı olumsuzlayan öğretilerine açtıkları amansız savaşla felsefe gündeminde başköşeyi tutmaktadırlar.

Hemen her yapıtını farklı takma adlarla yayımlayan Kierkegaard'ın başlıca önemli eserleri şunlardır. *Yineleme* (1844), *Kaygı Kavramı* (1844), *Yaşam Yolunun Uğrakları* (1845) ve *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk* (1849).

BAKUNİN

1814 - 1876

Aristokrat bir aileden gelmesine karşın anarşizmin fikir babalarından biri olan Bakunin'in hırçın kişiliği yaşamı kadar yapıtlarına da yansımış bir filozoftur.

Mihail Aleksandroviç Bakunin (30 Mayıs 1814 – 13 Haziran 1876) tanınmış bir Rus anarşisttir. Anarşist düşünürlerin ilk kuşağının temsilcilerindendir ve “anarşizmin babaları” olarak anılan düşünürlerden biridir. Bakunin Moskova'nın kuzeybatısında, Torzok ve Kuvşinov arasında Piramukhino köyündeki aristokrat bir ailenin çocuğudur. 14 yaşındayken Topçuluk üniversitesinde askeri eğitim aldığı St. Petersburg'a gitti. Eğitimi 1832 yılında tamamlandı ve Rusya İmparatorluk Muhafız Alayı'na düşük rütbeli bir subay olarak atandı ve Minsk'e, Gardinas'a, Litvanya'ya gönderildi. Babası Bakunin'in askeri ya da sivil göreve devam etmesini istiyorduysa da, o 1835 yılında ikisini de terk ederek, felsefe okumayı umut ettiği Moskova'ya geçti.

Bakunin Moskova'da eski üniversitelilerden oluşan bir grupla arkadaşlık kurdu ve ardından sistematik bir idealist felsefe çalışmasına başladı. Özellikle de Schelling, Fichte ve Hegel'e yoğunlaştı. Başından beri o ve arkadaşları çalışmalarını, o dönem modern bilimin başkenti sayılan Berlin'e bir seyahat yaparak tamamlamak istiyorlardı. Bakunin'in ailesi bu yolculuğun masraflarını karşılamayı reddetti; ama sonunda yumuşadılar ve düşünür 1840 yılında yolculuğa çıktı.

O sıralar Bakunin'in planı üniversitede profesör olmaktı, fakat daha sonra “Sol Hegelciler” adı verilen radikal öğrencilerle karşılaştı ve onlara katıldı. Berlin'deki sosyalist harekete dahil oldu. Buradan Proudhon ve George Sand'le karşılaşacağı, Polonyalı sürgünlerin li-

deriyle tanıştırlılacağı Paris'e geçti. Paris'ten İsviçre'ye seyahat etti. Burada bir süre kalarak sosyalist hareketlerde etkin olarak bulundu.

Bakunin İsviçre'deyken Rusya hükümeti tarafından Rusya'ya çağrıldı ve çağrıyı reddetmesi üzerine mallarına el konuldu. 1848 yılında Paris'e döndüğünde, Rusya'ya karşı ateşli bir saldırı başlattı ve bu, Bakunin'in Fransa'dan sürülmesine neden oldu. 1848'in devrimci hareketleri kendisine demokratik ajitasyon yapan köktenci bir kampanyaya katılma fırsatını verdi ve 1849 Mayısındaki Dresden ayaklanmasına katılması nedeniyle tutuklandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Sonradan, idam hükmü ömür boyu hapse çevrildi ve Rus yetkililere teslim edildi. Hapsedildi ve 1855 yılında doğu Sibirya'ya gönderildi.

Bakunin Amur bölgesine gitmek için izin talep etti ve buradan kaçmayı başararak Japonya'ya, ardından da 1861 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nden Britanya'ya geçti. Geri kalan yaşamını Batı Avrupa'da, özellikle de İsviçre'de sürgünde geçirdi. 1869 yılında Sosyal Demokratik Birliği kurdu. Bununla birlikte Birinci Enternasyonal'in uluslararası bir organizasyon olduğu ve yalnızca ulusal organizasyonların üyeliğe kabul edildiği bahanesiyle Bakunin'in kurduğu birlik Birinci Enternasyonal'e alınmadı. Oluşturulduğu yıl dağılan bu birliği oluşturan çeşitli gruplar daha sonra Enternasyonal'e ayrı ayrı katıldılar.

1872'deki Lahey Kongresi'nde Marx'ın üstün gelmesi ve Bakunin'in Enternasyonal'den tasfiye edilmesi, Marksist düşüncenin devletin nihai çözülmesinden önce kurulmasını öngördüğü işçi devleti görüşü ile Bakunin'in böyle bir ara basamağa gerek olmadığına dair görüşü arasındaki uyuşmazlığın açık bir temsili oldu. Marx'ın (dehasını kabul ederek) yaptığı sınıf çözümlemesini ve kapitalizme ilişkin öne sürdüğü ekonomik teorilerini kabul etmekle birlikte, Devlet ve Otorite hakkındaki görüşlerini de son derece aciz, yetersiz buluyordu. Marx'ın küstah ve kibirli olduğunu ve yöntemlerinin komünist devrimi tehlikeye atacağını düşünüyordu. Bakunin'in Yahudi kökenli olduğu için Marx'a saldırarak anti-semitist olduğunu da açığa vurduğunu iddia edenler de vardır.

Bakunin 1873 yılında Lugano'da bir köşeye çekildi ve 13 Haziran 1876'da Bern'de öldü.

THOREAU

1817 - 1862

Amerikan felsefesinin kendine özgü düşünürlerinden olan Thoreau sivil itaatsizlik konusunda yazdıklarıyla ve yaptıklarıyla kendinden sonraki pek çok eylemciye esin vermiş bir filozoftur.

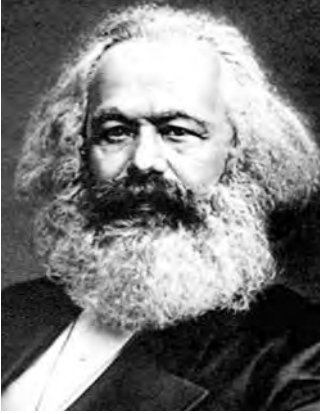
Henry David Thoreau (*okunuşu: Henri Deyvid Toro*) 12 Temmuz 1817'de Massachusetts eyaletine bağlı Concord'da doğdu. Harvard Üniversitesi'nden 1837 yılında mezun oldu. Hiçbir zaman geleneksel bir öğrenci olmamıştı, okul yıllarında transandantalizme ve Ralph Waldo Emerson'a olan ilgisi başladı. Harvard'dan mezun olunca bir süre babasının dükkânında çalıştı, daha sonra bir okulda öğretmenlik yaptı. Düşünsel anlamda fazlasıyla etkisinde kaldığı ve ömür boyu dostu olacak Emerson 1841'de onu evine davet etti ve Thoreau 1843'e kadar sık aralıklarla Emerson'da kaldı. Emerson'ın asistanı gibiydi, *The Dial* isimli transandantalist dergiye şiir ve yazılarıyla katkıda bulundu. 1845 yılında Concord şehrinin dışında bulunan Walden Gölü kıyısında, Emerson'a ait olan bir arazinin üstüne bir kulübe inşa etti. Burada geçirdiği iki yılın meyvesi olarak *Walden* kitabını yazdı. Walden gölünün kıyısında geçirdi doğayla bütünleşik, ama yalnız iki yılın bir diğer meyvesi de 1849'da yayınlanan *Concord ve Merrimack Irmakları Üzerinde Bir Hafta* adlı kitabı oldu. Thoreau'nun sağlığında yayımlayabildiği sadece bu iki kitabı vardır. Diğer eserleri ve günlükleri ölümünden sonra yayınlanmıştır.

1854'de yayınladığı başyapıtı *Walden* Amerikanın en önemli en-telektüel akımlarından biri olan New England Transandantalizmi için bir örnek eserdir. Eserde yer alan çevre konusundaki düşünceler ise modern çevreciliğin ve çevre korumanın en önemli satırlarıdır diyebiliriz. Amerikan düşünce tarihi, transandantalizm ve naturalizmde

bıraktığı izler ne kadar önemliyse, *Sivil İtaatsizlik* (1849) isimli makalesinin siyasi tarihte bıraktığı iz de o kadar önemlidir. Meksika savaşı yüzünden (*ona göre, bu savaş sadece köleliği geliştirmek içindi*) ödemeyi reddettiği vergi sonucu hapiste geçirdiği bir gece, onun *Sivil İtaatsizlik* adlı makalesini yazmasına neden olmuştur. O gece kendisini ziyarete gelen ve onu demir parmaklıklar ardında görünce “Neden sen oradasın Henry?” diye soran Ralph Waldo Emerson’a “*Sen neden burada değilsin Waldo?*” demesi tarihe geçen cümlelerden biri olmuştur. Meksika Savaşı’nın devlete maliyeti artınca hükümet bir kereliğine bir vergi koymaya karar vermişti. Thoreau bu “kelle vergisi”ni ödemesini isteyen yerel polis Sam Staples’in isteğini yerine getirmede. Üstelik Staples’in “paraya sıkışıksan vergini ben ödeyebilirim” önerisini de geri çevirdi. Thoreau vergisini ödememesini “bir ilke sorunu” olarak açıklayarak, vergi ödeyerek “insan öldürmek için silah satın almak isteyen” köleciler bir devletin işini kolaylaştırmak istemediğini belirtti. Gelişmeler karşısında cezaevine konulan Thoreau’nun amacı, tutuklanarak içeri girmek ve böylece dikkatleri kölelik karşıtı harekete çekebilmektir. Ancak, bir gece cezaevinde kalan Thoreau’nun borcu bir yakını tarafından ödendi ve Thoreau serbest bırakıldı. Thoreau’nun gelişmeler karşısındaki tavrı da netti. Vergi borcunu kendisi ödemediği için cezaevinde kalmasının hakkı olduğunu söyledi. Ancak, çıkmazsa zorla çıkartılacağı yanıtını alınca mecburen dışarıya çıktı. Thoreau cezaevinden çıktıktan sonra eylemlerini ve cezaevine giriş öyküsünü merak eden kasaba halkına konferanslar verdi. Thoreau’nun bu konferanslarda anlattıkları daha sonra *Sivil Hükümete Direniş* başlıklı bir manifestoya dönüştü. Bu manifesto Türkçeye de *Sivil İtaatsizlik* başlığıyla çevrildi.

Daha sonraları Gandhi’nin en büyük ilham kaynağı olacak *Sivil İtaatsizlik* makalesi Thoreau’nun en ünlü eseridir. Gandhi’nin dışında Tolstoy ve Martin Luther King Jr. gibi önemli isimler de Thoreau’nun düşüncelerinden ve eserlerinden ilham almışlardır.

Henry David Thoreau 6 Mayıs 1862’de, birkaç küçük gezi ve Harvard’daki öğrencilik dönemi dışında hiç ayrılmadığı Concord şehrinde, geçirdiği tüberküloz yüzünden vefat etmiştir. Bütün yapıtları 1906’da yirmi cilt halinde basılmıştır.

MARX

1818 - 1883

Sosyalist düşüncenin en önemli filozoflarından biri olan Karl Marx yazdığı “Kapital” ve Engels’le birlikte yazdığı “Komünist Manifesto” gibi eserlerle kendinden sonraki tüm felsefe tarihini etkilemiş düşünürlerden biridir.

Karl Marx 5 Mayıs 1818’de Almanya’nın Rhine Eyaleti’nin Trier kasabasında doğdu. Orta öğretimini Trier’de tamamladı. Bonn ve Berlin üniversitelerinde hukuk öğrenimi görürken tarih ve felsefeyle ilgilendi, Hegelci E. Gans’ın derslerini izledi. 1841’de *Demokritos’un ve Epikuros’un Doğa Felsefelerinin Farklılıkları* adlı doktora tezinde dinin maddecilik açısından eleştirisini yaptı.

Sol Hegelcilere katılarak Bauer kardeşlerle dostluk kurarken, bir yandan da Feuerbach’ın etkisinde kalıp 1842’de, muhalefetteki radikal burjuvalar tarafından kurulan *Rheinische Zeitung* gazetesinin yazı işleri yöneticiliğini yaptı. Saint-Simon, Fourier, Proudhon gibi yazarları okuyarak Fransız sosyalizmini tanımaya çalıştı. 1843’te çocukluk arkadaşı Jenny von Westphalen ile evlendi. *Rheinische Zeitung* gazetesi 1843’te kapatıldıktan sonra Paris’e yerleşti. *Fransız-Alman Yıllıkları*’nı yayımladı (1844). Derginin bu ilk ve tek sayısında *Yahudi Sorunu* adlı yazısıyla siyasal savaşım konusundaki görüşlerini ilk kez açıkladı. Aynı yıl Engels’le dostluk kuran Marx okurken tuttuğu notlardan oluşan *1844 El Yazmaları*’nda, ana temasını yabancılaşmanın oluşturduğu hümanist bir felsefe geliştirdi.

Engels’le ortak ilk metninde (*Kutsal Aile*, 1845) tarih felsefesini materyalist görüş açısından eleştirdi. 1845’te *Vorwärts* gazetesi yazı kurulu üyeleriyle birlikte sürülünce Brüksel’e yerleşti. Birkaç ay sonra Engels’in de Brüksel’e gitmesiyle ortak eserlerinin ikincisini (*Feuerbach Üzerine Savlar*, 1845) ve üçüncüsünü (*Alman İdeolojisi*, 1845-1846) yayımladı. Kuramsal çalışmalarının yanı sıra, sosyalist

işçilerle ve Alman göçmenlerle ilişkilerini sıklaştırdı. Brüksel Alman İşçileri Derneği'ni kurdu ve Engels'le birlikte bir komünist yazışma ağı oluşturdu. Komünistler Birliği'nin isteği üzerine *Komünist Manifesto*'yu yazdıkları bu yıllar, ikisi için de geçmişteki felsefi bilinçleriyle hesaplaşma ve tarihsel materyalizmi geliştirme yılları oldu: Bu yüzden, geçmişten kopuşları hem siyasal hem de kuramsal nitelikteydi.

1848 İhtilali patlak verince, Belçika'dan sınır dışı edilen Marx, Köln'e yerleşerek, *Neue Rheinische Zeitung* gazetesini çıkarmaya başladı. Bu gazetede işçilere yönelik makaleler yayımladı (*Ücretli Emek ve Sermaye*, 1849). Marx Almanya'dan, hemen sonra da yeniden Fransa'dan sınırdışı edilince, 1849'da, ömrünün sonuna kadar kalacağı Londra'ya yerleşti. Yoksulluk içinde yaşadığı bu dönemde iktisat incelemelerine ağırlık verdi. Temel eseri olan *Kapital*'i hazırlamaya başladı. 1851-1861 yıllarında New York Daily Tribune gazetesinin Avrupa muhabirliğini yaptı.

Marx, Hegel felsefesini hareket noktası olarak almaktadır. Hegel'e göre tarih, tinsel bir süreç, yani dünya tininin gelişim sürecidir. Marx bu görüşü tersine çevirir. Marx'a göre tarih, tinsel bir süreç değil, tam tersine maddi üretim ilişkilerinin ve sonuçlarının tarihidir. Marx'a göre, tarih başlangıcından beri aynı zamanda sınıflar savaşının tarihidir. Marx bugüne kadar filozofların dünyayı yalnızca farklı biçimlerde yorumladıklarını, artık dünyanın değiştirilmesi gerektiğini belirtir.

"Marksist felsefi materyalizm" idealizmin tersine, dünyanın nitelik itibarıyla maddi olduğunu düşünmektedir. Madde bilincin dışında bilinçten bağımsız bir nesnel gerçekliktir. Madde birincil, bilinç ise ikincildir. Tarihsel materyalizm toplumun maddi yaşam koşulları sistemi içinde, toplumun görünümünü, toplumsal düzenin karakterini, toplumun bir sistemden diğerine gelişmesini tayin eden baş faktör olarak "üretim tarzını" görmektedir. Öyleyse, tarih biliminin en birinci görevi, üretim yasalarını, üretici güçler ile üretim ilişkilerinin gelişim yasalarını ve toplumun iktisadi gelişim yasalarını incelemek ve meydana çıkarmaktır. Tarih beş temel üretim ilişkisi tipi tanımaktadır. Bunlar: "ilkel komünal", "kölelik", "feodalizm", "kapitalizm" ve "sosyalizm" üretim ilişkileridir. Diyalektik materyalizm

ifadesini, ilk kez Marx kullanmamıştır. Bu terim ilk olarak 1887 yılında, Marx'ın yazıştığı Alman işçisi Joseph Dietzgen tarafından ileri sürülmüştür.

Marx'ın tarihsel materyalizm kuramı toplumun her zaman temel olarak (üretim ilişkileri ve buna bağlı olarak ekonominin sistemin dinamizi olduğu) maddi koşullara göre belirlendiğini öne sürer. İnsanlar öncelikle “yaşamalarını sürdürmek gayesiyle içmek, yemek, barınmak ve giyinmek” gibi gereksinimleri karşılamak için ilişkiye girer. Marx ve Engels Batı toplumlarının gelişmesini ve geleceğini, birbirini takip eden ilk dört döneme ayırır ve beşinci olarak gelecekte yaşanacağını varsaydıkları komünizm dönemini öngörür:

İlkel komünal: Avcı ve toplayıcı dönemde, paylaşılan mülkiyete ve ilkel demokrasiye dayanan kooperatif aşiretler, kabileler.

Kölelik: Toplumun kabileden şehir devlete geçtiği, köleliğin, özel mülkiyetin ve aristokrasinin doğduğu, tarımın yaygın olduğu dönem.

Feodalizm: Kralın da dahil olduğu aristokrasinin yönetici sınıf haline geldiği, dinin önemli bir yer tuttuğu üçüncü dönem.

Kapitalizm: Burjuva sınıfının yönetici, proletaryanın da ezilen sınıf olduğu, parlamenter demokrasinin yaygın politik sistem, piyasa ekonomisinin işlediği ve üretim araçlarına ağırlıklı özel mülkiyetin sahip olduğu dönem.

Komünizm: İşçilerin devrim yaparak kapitalistleri kovduğu ve devletsiz, sınıfsız, mülkiyetsiz bir toplumun yarattıkları beşinci dönem.

Marx, 1864'te Uluslararası İşçiler Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1. Enternasyonal'in açılış konuşmasını ve tüzüğünü yazdıktan sonra, *Kapital*'in birinci cildini Almanya'da yayımlattı (1867). Kızını görmek için gittiği Paris'te Paris Komünü'ne tanık oldu. Britanya'ya dönünce *Fransa'da İç Savaş* (1871) adlı eserinde bu devrim denemesini değerlendirdi. *Kapital*'in yazımını sürdürürken, bir yandan da işçi partilerinin programlarının oluşturulmasına etkili biçimde katıldı. Dühring'e karşı kalem tartışmasında Engels'i destekledi. *Anti-Dühring*'in (1878) bir bölümünün yazımında Engels'le çalıştıktan sonra hastalanarak çalışmalarını büyük ölçüde yavaşlatmak zorunda kaldı ve 14 Mart 1883'te Londra'da öldü.

Karl Marx'ın başyapıtı *Das Kapital*'in 2008 yılında düzenlenen

Frankfurt Kitap Fuarı'nda en çok satılan kitaplar sıralamasında en önde yer almasının yanı sıra, Karl Marx da 2009 yılında BBC tarafından yapılan “bin yılın en büyük düşünürü” internet anketinde ilk sırada yer almıştır.

Karl Marx'ın Bazı Yapıtları: 1844 *El Yazmaları* (1844), *Kutsal Aile* (1845), *Feuerbach Üzerine Tezler* (1845), *Felsefenin Sefaleti* (1847), *Komünist Manifesto* (1847-1848), *Ücretli Emek ve Sermaye* (1848-1849), *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı* (1859), *Das Kapital* 1. cilt (1867) (ikinci cilt 1885'te ve üçüncü cilt 1894'de Marx'ın taslaklarına uygun olarak, onun ölümünden sonra Engels tarafından düzenlenerek yayımlanmıştır), *Gotha Programı'nın Eleştirisi* (1875).

ENGELS

1820 - 1895

Karl Marx'la da ortak çalışmalar yapan Engels komünist hayat görüşü hakkında en fazla düşünüp yazan filozoftu ve felsefesi uğruna evlenmeye ve aile kurmaya bile zaman bulamadı.

Friedrich Engels (*okunuşu: Fridrih Engels*) 28 Kasım 1820 tarihinde Barmen-Elberfeld'de (şimdiki Wuppertal) dünyaya geldi. Bir Alman tekstilcinin en büyük oğluydu. 17 yaşında iken, babası onu Manchester'daki pamuk fabrikasının yönetimine yardımcı olması için İngiltere'ye gönderdi. 1833 yılında tanık olduğu yaygın yoksullukla sarsıldı. Fabrikada üç buçuk yıl çalışıp ayrıldı ve maden ocaklarında işçi olarak çalışmaya başladı. Ve aynı zamanda bazı gazetelere haftalık makale gönderiyordu. Babasının ölümünden iki buçuk ay sonra annesini de kaybetti. Kendisi gibi maden ocaklarında çalışan kardeşleri 1842'de tünel çökmesi sonucu hayatlarını kaybedince Engels yapayalnız kaldı. Ailesi yoktu. Zaten anne ve babasıyla iyi geçinemediği için evden ayrılmıştı.

1845 yılında İngiltere'de *Emekçi Sınıfların Durumu* konulu bir makale yayınladı. Aynı yıl, editörlüğünü Paris'teki Karl Marx'ın yaptığı *Fransız-Alman Yıllıkları* adlı dergiye yardım etmeye başladı. Marx Engels ile kişisel olarak tanışmasının ardından onunla kapitalizm üzerine aynı bakış açısına sahip olduklarını fark etti. Marx, Engels'e ve fikirlerine büyük hayranlık duyarak Engels ile birlikte çalışmaya karar verdi. Marx'ın 1845 Ocak ayında Fransa'dan sürülmesinden sonra, diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha fazla ifade özgürlüğü vaat eden Belçika'ya gitmeye karar verdiler.

1846 Ocak ayında Engels, Marx'ı da yanına alarak Brüksel'e döndü. Burada Komünist Yazışma Komitesi'ni kurdu. Tasarısı Avrupa'nın çeşitli bölgelerindeki sosyalist liderleri birleştirmektir. İngiltere'deki sos-

yalistler Engels'in fikirlerinden etkilenererek Londra'da bir toplantı düzenlediler ve *Komünist Birlik* adı verilen yeni bir organizasyon oluşturdular. Engels buraya bir delege olarak katıldı ve eylem stratejisinin geliştirilmesine öncülük etti.

1847 yılında Engels ve Marx birlikte bir broşür yazmaya başladılar. Temelini Engels'in *Komünizmin İlkeleri* adlı kitabının oluşturduğu bu 12.000 kelimelik broşür altı haftada bitirildi; Engels'in amacı komünizmi kitleler için anlaşılabilir kılmaktı. *Komünist Manifesto* adı verilen bu broşür 1848 Şubatında yayımlandı. Ama yayımlandıktan henüz bir ay sonra, Mart'ta Engels ve Marx Belçika'dan kovuldular. Köln'e taşındılar ve Marx radikal bir gazete olan Yeni Ren gazetesini Engels'in desteğini alarak çıkarmaya başladı.

Engels 1848 Devrimi'nin önderiydi. Bu ayaklanma ilk ciddi sosyalist ayaklanma idi ve bu ayaklanma sonraki komünist ayaklanmaların en büyük ilham kaynağı oldu. Engels Elberfeld'deki ayaklanmada aktif olarak bulundu, Prusyalılara karşı düzenlenen Baden Seferi'nde Baden-Palatinate ayaklanmasındaki serbest güçlerin komutanı olan August Willich'in yaveri olarak savaştı.

1849 yılında İngiliz Hükümeti'ne başta Engels olmak üzere birçok sosyalist liderin sürülmeleri için baskı yapıldıysa da Başbakan Lord John Russell bunu reddetti. Bütün bu olumsuz şartlar altında, üstelik ekonomik sıkıntılara rağmen Engels, hem fikri mücadele veriyor, hem de özgürlük mücadelesine düşünsel ve askeri sahada stratejik önderlik yapıyordu.

1870'te Londra'ya taşınmadan önce, Engels Marx'a yeterli geliri sağlayabilmek için Manchester'daki fabrikasında çalışmaya gitti. Marx'ın 1883'teki ölümünden sonra Komünist kitle Engels'i artık o ölene dek düşünsel ve askeri alanda önder kabul ettiler. Engels evliliğin erkeklerin kadınlar üzerinde baskı kurmak için ortaya attığı bir yalan olduğunu söyleyerek feminist kuramın da önemli adlarından sayılmaktadır. Bu bağlamda, erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetinin tıpkı kapitalist toplumlarda burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki hakimiyetine benzediğini iddia etti.

Engels 5 Ağustos 1895 tarihinde Londra'da bir otel odasında tek başınayken çalışma masasında makalesini yarım bırakmış bir halde ölü bulundu. Ölüm sebebi boğaz kanseridir.

KROPOTKİN

1842 - 1921

Önceleri sosyalist düşünceye yakinken, Bakunin'i okuduktan sonra anarşizmdeki "otoriteye başkaldırı" düşüncesinden etkilenecek anarşist olan Kropotkin sonraları bu akımın en önemli düşünürlerinden biri oldu.

Pyotr Alexeyevich Kropotkin, 1842 yılında Moskova'da doğdu. Çocukluk ve gençlik yılları bir anarşist devrimcinin fırtınalı yaşamının habercisi olmaktan çok uzaktı. 1857 yılında Rusya İmparatorluğu'nun ayrıcalıklı bir askeri okulu olan Pajeskiy Korpus'a girdi Kropotkin ve üstün yetenekleriyle kısa sürede okulun en parlak öğrencileri arasında öne çıktı. Önce, "büyük reformlar"ın yarattığı hava, ardından hükümet uygulamalarının yarattığı hayal kırıklığı Kropotkin'in kişiliğinin oluşumunda çok etkili oldu. Şayet toplumsal dönüşümler Rus gerçekliğine yedirile yedirile gerçekleştirilebilseydi, geleceğin anarşisti belki de bambaşka bir yaşam sürdürecekti ve Kropotkin önemli bir devlet adamı, yasa yapıcı, reformcu olacaktı. 1862 yılında Korpus'u bitirince, önemli kişilerle yakın akrabalığı ve bizzat çarın iltifatlarına mazhar olmuş bir kişi olarak, Petersburg'daki muhafız alaylarından birine girerek kendine parlak bir kariyer yapabilecekken, Kropotkin bambaşka bir yol seçti kendine. Sosyete toplantılarını, göz kamaştırıcı baloları bir yana bırakıp Sibirya yollarına düştü ve Amur boylarındaki Kazak birliklerinden birine girdi. Yine bu yıllarda Kropotkin Amur bölgesinde ve Mançurya'da gezilere çıktı ve bu bölgelere ilişkin coğrafi kayıtlar tutan ilk Rus araştırmacı oldu.

Sibirya'dayken sosyalist düşüncelerle ilgilenmeye başlayan Kropotkin, 1872 yılında yaptığı Avrupa gezisi sırasında M. A. Bakunin'in düşüncelerinden ve 1. Enternasyonal'in etkinliklerinden haberdar oldu. Anarşizmdeki otoriteye karşı oluş ve devrimcilik Kropotkin'i çok etkiledi. Rusya'ya dönünce devrimci yeraltı hareketlerine katıldı, işçiler arasında propaganda çalışmaları yürüttü. 1874 Mart'ında tutuklandı ve

Petropavlovsk zindanına kapatıldı. İki yıllık tutsaklıktan sonra sevk edildiği Nikolayev Askeri Hastanesi'nden yurtdışına kaçmayı başardı. Böylece uzun yıllar (kırk yıldan fazla) sürecek Rusya dışı yaşamı başlamış oldu.

Kropotkin bu dönemde Rus ve Avrupa devrimci hareketi içinde aktif olarak yer aldı. Bir dizi anarşist yayın organının çalışmalarına, işçi mitinglerine, sosyalist toplantılara katıldı, Rus yeraltı devrimci hareketiyle muazzam bir yazışma yürüttü. Devrimci etkinliklerinden dolayı Kropotkin ikinci kez -bu sefer Fransız makamlarınca- tutuklandı, Clervo cezaevine kapatıldı. Kropotkin'in serbest bırakılması için başlatılan kampanyaya V. Hugo, E. Renan, E. Reclus, H. Spenser, K. Flammarion vd. gibi Avrupa bilim ve kültür yaşamının önde gelenleri katıldı.

Göçmenlik yılları bilimsel ve toplumsal yayınlara kendini en yoğun biçimde verdiği dönem oldu. "Nineteenth Century", "Geographical Journal", "Encyclopedia Britannica" gibi Avrupa'nın en ciddi bilimsel yayınlarında yazıları yayımlandı. Londra Coğrafya Derneği'nin çalışmalarına katıldı, 1893 yılında Britanya Bilim Kurulu'na üye seçildi. Kropotkin *İsyancının Söylevleri* (1885), *Ekmek ve Özgürlük* (1892), *Tarlalar, Fabrikalar, İşlikler* (1898), *Karşılıklı Yardımlaşmanın Evrime Etkisi* (1902) ve *Büyük Fransız Devrimi* (1909) gibi büyük yapıtlarını da bu dönemde yazdı.

Kropotkin'e yurda dönüş yolu ancak 74 yaşına ulaştığında, Şubat Devrimi'yle açıldı: 12 Haziran 1917 günü yurduna dönen yaşlı devrimci yaşamının son yıllarında, zorunluluğuna ve kaçınılmazlığına bütün varlığıyla inandığı "Büyük Rus Devrimi"ne tanık oldu. Yine bu dönemde Kropotkin birkaç kez Lenin'le karşılaştı ve bu gidişin sonucunun toplumsal yaşamın her alanını kapsayacak bütünsel bir bürokratikleşme olacağına, devletin yalnızca makineler üretimine yönelmesinin yeterli olmayacağına, kooperatifçiliğin geliştirilmesinin zorunluluğuna ve toplumun ekonomik yaşamının düzenlenmesinde esnek yöntemlere sahip olmanın önemine değinen bir dizi mektup yazdı.

Pyotr Alexeyeviç Kropotkin 1921 yılında öldü ve Moskova'da Novodeviçye Mezarlığı'na gömüldü.

NIETZSCHE

1844 - 1900

Özellikle aforizmalarıyla tanınan ve en çok okunan düşünürlerden biri olan Nietzsche delilik ve dehanın iç içe geçtiği acılı yaşamına rağmen yazmayı ve üretmeyi hiç bırakmadı.

Friedrich Wilhelm Nietzsche (*okunuşu: Fridrih Vilhelm Niçe*) 15 Ekim 1844'te Leipzig yakınlarındaki Röcken'de dünyaya geldi. Babası Karl Ludwig, Protestan Kilisesi'nde papazdı. Karl Ludwig, Friedrich Nietzsche'nin annesi Franziska Oehler ile 1843'de evlenmişti. Kısa süre sonra beyninde tümör çıkan babası kör oldu ve öldü (1849). Onu erkek kardeşi Ludwig'in ölümü izledi (1850). Bu kayıp yüzünden annesi ve kız kardeşi ile birlikte Naumburg'a taşındılar (1850).

İlk öğrenimini Bürgerschule'de tamamladı. Orada Gustav Krug ve Wilhelm Pinder ile arkadaş oldu ve müzik de dahil pek çok konuda zekasını gösterdi. Müzik konusundaki üstün yeteneğine rağmen "*Müzikte sıradan biri olmaktansa hiç olmam*" diyerek müzik kariyerini başlamadan bitirdi. On üç yaşında ilk eserini yazdı (1857). İlk şiirini de 1861 yılında kafasını kurcalayan varoluş soruları üzerine yazdı.

1858 yılında ünlü protestan okul Schulpforta'yı kazandı. Orada Paul Deussen ve Carl von Gersdorff ile dost oldu. Şiir konusunda çalışmalarında bulundu. Müzikte kendini ilerletti. Üstün başarılar gösterdi ve öğrenimi esnasında da Antik Yunan ve Roma klasikleri ile tanıştı. Daha sonra teoloji ve klasik filoloji okumak için Bonn Üniversitesi'ne gitti. *Burschenschaft Frankonia* grubuna üye oldu ve ilk yarıyıldan sonra okulu bıraktı. İncancını kaybetmesi üzerine annesi bu duruma çok öfkelenmişti. Bunda David Strauss'un *İsa'nın Yaşamı* kitabı da etkili olmuştu. Bununla birlikte, hayat felsefesi yavaş yavaş oluşmaya başladı. Alkol alıyor ve sık sık kavgı ediyordu.

1866 yılında Schopenhauer ve Friedrich Albert Lange'nin *Gesc-*

hichte des Materialismus'u ile tanıştı. Ritschl'in desteğiyle, Nietzsche Basel Üniversitesi'nden filoloji hocalığı gibi cömert bir teklif aldı. 1869 yılında Wagner Nietzsche'yi Tübingen'e davet etti. Noel için gittiği Wagner'lerde ilk kitabı *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu*'nu yazmaya başladı.

Daha sonra Alpler'e giden Nietzsche Prusya vatandaşlığından çıkıp İsviçre vatandaşı oldu ve Prusya-Fransa savaşına gönüllü sıhhiye eri olarak katıldı (1870). Savaşı Fransa kaybetti ve Nietzsche savaşta difteri ve dizanteri hastalıklarına yakalandı. Daha sonra Nietzsche Basel'e geri döndü ve üniversitede Homeros ve Klasik Filoloji konularında dersler vermeye devam etti. Nietzsche burada Franz Overbeck ile de tanıştı. Overbeck ölümüne kadar Nietzsche'nin arkadaşı olacaktı. Nietzsche ilk kitabı *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu*'nu bitirdi ve 1872'de yayımladı. Kitabı akademik çevrelerce beğenilmedi ve ağır eleştirilere maruz kaldı.

1872 ve 1876 yılları arasındaysa Nietzsche *Çağa Aykırı Düşünceler* dörtlemesini yayımladı. Dörtlemeyi yayınladıktan sonra Nietzsche, Paul Ree ve Hans von Bülow, Malthilda von Maysenburg gibi isimlerle tanıştı. Bu dönemde Lou-Andreas Salome'a âşık olan Nietzsche kadının evlenme teklifini reddetmesi üzerine oradan ayrılıp Rapallo'ya gitti ve başyapıtı *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ün ilk bölümünü burada, sadece on günde yazdı.

1886'da editörü Ernst Schmeitzner'den ayrıldı. Onun anti-semitik görüşlerinden rahatsız olmaktaydı. Daha sonra, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, *Tragedya'nın Doğuşu*, *İnsanca Pek İnsanca*, *Tan Kızılığı*, *Şen Bilim* eserleri üzerinde çalışmalar yaptı. Artık hastalığının daha da kötüleştiğinden şikayet ediyordu. Neredeyse yazamaz olmuştu. 1887'de *Ahlak'ın Soykütüğü Üzerine* adlı eserini bitirdi. Dostoyevski'nin eserleriyle tanıştı ve çok etkilendi. 1886 yılında, *İyinin ve Kötünün Ötesinde* adlı eserini bitirdiğini, *Güç İstenci* eserini de yazmaya başladığını ilan etti. Ayrıca *Deccal* ve *Putların Alacakaranlığı* eserlerine de başladı. 1888'den itibaren çalışmaları "kendi durumu" ve "kaderi" üzerine yoğunlaşmıştı. 44. doğum gününde *Putların Alacakaranlığı* ve *Deccal* eserlerini de bitirdi. Aynı zamanda *Ecce Homo* ve *Wagner Olayı* eserlerini yazmaya karar verdi.

Nietzsche 1889'un başlarında sokakta yürürken birden yere düştü. Düşünür bir süre sonra zihinsel yetilerini tümüyle kaybetti. On bir yıl boyunca bitkisel denebilecek bir hayat sürdü. 25 Ağustos 1900 tarihinde vefat etti.

FREUD

1856 - 1939

Bir nörolog olmasına rağmen çalışmalarıyla 20. yüzyılın çehresini değiştirenlerden biri olması nedeniyle kitabımıza dahil ettiğimiz Sigmund Freud “psikanaliz” kavramının da fikir babasıdır.

Sigmund Freud (*okunuşu: Zigmund Froyd*) 6 Mayıs 1856’da bugünkü Çek Cumhuriyeti topraklarında olan Příbor kentinde, orta seviye bir Yahudi yün tüccarının kırk yaşındayken yaptığı ikinci evliliğinden dünyaya geldi. Ekonomik bunalımdan dolayı ailesi Viyana’ya yerleşmek zorunda kaldıklarında, Freud henüz dört yaşındaydı. 1938 yılına kadar burada yaşadı.

Lisede Latince, Fransızca ve İngilizce öğrenirken kendi çabalarıyla da İbranice, İspanyolca ve İtalyanca öğrendi. Başarılı bir öğrenciydi. Başlangıçta istemediği halde Goethe’nin yapıtlarından etkilenecek tıp okumaya karar verdi, ama üniversite yıllarında Yahudi düşmanlığıyla karşılaştı ve okuldaki arkadaş çevresinden dışlandı. 1876 yılında fizyolojist Brücke’nin laboratuvarına girdi, burada anatomopatoloji ve insan sinir sistemi üzerine araştırmalar yaptı. 1881’de tıp öğrenimini bitirdi. 1883’te dönemin ünlü beyin anatomisi ve nöropatoloji uzmanı Dr. Theodor Meynert’in yönetiminde psikiyatri kliniğinde asistan olarak çalışmaya başladı. 1884’de kokain üzerine bir inceleme yapmakla görevlendirildi. Aynı yıl kokainin ağrı kesici özelliklerini keşfetti, uyuşturucu niteliklerini ise sezinledi. *Yaşamım ve Psikanaliz* adlı yapıtında kokainin uyuşturucu niteliklerini aslında bildiğini, yalnız tıp çalışmalarını bıraktığından dolayı bunların başkaları tarafından ortaya çıkarıldığını ileri sürer.

Aldığı bir bursla 1885’te Paris’e, 1886’da Paris’ten ayrılarak Berlin’e gitti. Burada çocuk nöropatolojisiyle ilgilendi. Viyana’ya dönerek özel hekimliğe başladı. 1886 Ekim ayında dört yıldır nişanlı olduğu Martha Bernays ile evlendi. Sinir hastalıkları ve histeri şikayetiyle ken-

disine başvuranlar üzerinde dönemin ünlü tedavi yöntemleri olan elektroterapi ve hipnotizmayı uyguladı. 1887’de Dr. Bernheim’in *Telkin ve Telkinin Tedavideki Uygulamaları Üstüne* adlı kitabını çevirdi.

1895’te yayımlanan *Histeri Üzerine İncelemeler* hoş karşılanmadı. Bu yapıtta “başlıca anılardan acı çeken insanlar” başlığıyla, psikanalizin temel ilkelerine rastlanır.

1896 yılında babasının ölümü üzerine derin bir bunalıma girdi ve sistematik olarak kendini çözümlemeye başladı. Histerinin cinsel etiyo-lojisi üzerine verdiği bir konferans skandala yol açtı. Hayatının on yıl süren bu döneminde, Freud hem yandaş, hem öğrenci bakımından yalnız kaldı. Kendini hastaların tedavisine ve psikanalizin yaratılmasına yoğunlaştırdı. Bu sürecin sonucu olarak 1897’de *Oedipus Kompleksi*, 1900’de *Düşlerin Yorumu* adlı eserler ortaya çıktı.

1908’te Viyana Psikanaliz Derneği kuruldu. Bu olay Freud için bir dönüm noktasıydı, *Yaşamım ve Psikanaliz* kitabında buna büyük yer verdi. 1902’den sonra “Çarşamba Günleri Psikoloji Derneği” adı altında başta P. Federn, O. Rank, W. Stekel ve Alfred Adler olmak üzere, Freud’un ilk yandaşları bir araya toplandılar. 1907’de Carl Gustav Jung tarafından ziyaret edildi. Jung aynı yıl Zürih’te *Freud Derneği*’ni kurdu. Bu Freud için büyük bir başarıydı, zira psikanaliz artık ülke sınırlarının dışına çıkmıştı. Takip eden yıllarda Jung, 1. Psikanaliz Kongresi’ne katıldı ve psikanaliz üzerine konferanslar vermek üzere Freud ile birlikte ABD’ye yolculuk etti. Freud 1910 - 1920 yıllarında *Psikanaliz Üzerine, Bir Paranoya Vakası Özyaşam Öyküsü Üzerine Psikoanalitik Gözlemler: Başkan Screber, Totem ve Tabu, Narsisizmin İncelenmesine Giriş, Yas ve Melankoli* adlı eserlerini yayımladı.

1923’de kendisine üstçene ve damak kanseri tanısı kondu. İzleyen yıllarda otuz üç kez ameliyat oldu. Sürekli protez takması gerektiğinden dolayı uzun yıllar konuşma ve yemek yeme sıkıntısı çekti. 1938’de Naziler’in Viyana’ya girmesiyle birlikte Avusturya’yı terk etmek zorunda kalarak Londra’ya yerleşti. 23 Eylül 1939 tarihindeki ölümüne dek tedavi ve çalışmalarına burada devam etti.

Freud prensipleri gereği kişisel hiçbir özel belge, anı defteri, mektup bırakmamış, hepsini yakmıştır. Bu nedenle, Freud’a dair ilk ve en kapsamlı bilgiler ilk olarak yakın dostu İngiliz psikiyatr Ernest Jones’un 1953’te yayımlanan üç ciltlik *Sigmund Freud’un Yaşamı ve Yapıtları* adlı kitabıyla ortaya çıkarıldı.

HUSSERL

1859 - 1938

Çağımızda “fenomenoloji” olarak bilinen çağdaş felsefe okulunun kurucusu olan Husserl, önce matematik okumuş ve daha sonra psikoloji alanına da yönelmiş, bu alandaki çalışmalarının da etkisiyle, yeni ve orijinal bir öğretiyi meydana getirmiştir.

Edmund Husserl (*okunuşu: Edmund Hüserl*) 8 Nisan 1859’da Moravya’da, Possnitz’de doğdu, 27 Nisan 1938’de Freiburg’da öldü. Berlin ve Viyana’da matematik, fizik, astronomi ve felsefe eğitimi aldı. 1882’de Viyana Üniversitesi’nde matematik doktorası yaptı. 1883’ten itibaren matematiksel çözümlemeler içeren çalışmalarıyla dikkat çekti. 1901-1916 yıllarında Göttingen Üniversitesi’nde matematik ve felsefe dersleri verdi.

Çağımızda “fenomenoloji” olarak bilinen çağdaş felsefe okulunun kurucusu olan Husserl, önce matematik okumuş ve daha yirmi üç yaşındayken, ünlü bir matematikçinin asistanı olmuştur. Daha sonra psikoloji alanına yönelmiş, bu alandaki çalışmalarının da etkisiyle, yeni ve orijinal bir öğretiyi meydana getirmiştir.

Husserl’in doğalcılığa bu kadar şiddetle karşı çıkmasına neden olan şey, doğalcılığın içerdiği kuşkuculuk ve göreceliktir. Bu bağlamda Hegel ve Dilthey’nin başarısız olduğunu öne süren düşünür görecelikle baş etmenin tek yolunun kuşkuculuğu veya Aydınlanma akılcılığının eleştiril tavrını benimsemek olduğunu söylemiştir. Başka bir deyişle, kesin ve dakik bir felsefenin her türlü ön kabulden bağımsız olması ve tıpkı Descartes’la Kant’ın yaptığı gibi, özne ya da bilinçten hareket etmesi gerektiğini belirten Husserl’e göre, mutlak, bilinçte olmak durumundadır. Felsefede Kant ve Fichte’nin mirasçısı, Descartes’in izleyicisi olan Husserl, mutlakların felsefe sahnesinden uzaklaşmasının yalnız felsefe için değil, uygarlık için de gerçek bir kriz doğurduğu inancındadır. Husserl’e

göre, kuşkuculuk işte bu durumun bir sonucudur. Felsefenin bilim adamları ve ampiristler tarafından reddedilmesi de, açık bir başarısızlık itirafından başka bir şey değildir. Bundan dolayı Husserl, fenomenolojisiyle felsefeye bilimsellik statüsü kazandırmayı ve Avrupa düşüncesini akıl yoluna sokmayı amaçlar.

Fenomenoloji: Transendental bir filozof olarak Husserl her tür bilginin nesne kuran özneliliğin başarılarında temellendiğini öne sürmüş ve yaşamı boyunca, bilmenin özneliliği ile bilinen içeriğin nesneliliği arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bununla birlikte, bilinçten ya da öznenin yola çıkarken düşünür psikolojizm batağına düşmekten de ısrarla sakınmıştır. O aritmetiğin doğrularının psikolojik sayma süreçleri ya da işlemleriyle ilgili ampirik genellemeler olmadığına, olduğu takdirde bu süreçlerin doğallıkla kişiden kişiye, toplumdan topluma ve çağdan çağa farklılık göstereceğine inanır.

Husserl buna göre, tıpkı Descartes ve Kant'ın yaptığı gibi, inançlarımızdan bazılarının “bilgi” adını almaya hak kazanabilmesi için, yalnızca doğru olmakla kalmayıp, diğerlerine temel olacak şekilde zorunlu olması gerektiğine inanmıştır. Bundan dolayı, bilincin dışına çıkmamak gerekir. Bilincin dışına çıkmak, kendinde şeylerle deneyimin nesneleri arasında bir ayırım yapmak, kuşkuculuğu davet etmektir. Öte yandan, bilince (*psikolojinin yaptığı gibi*) çağrışımçı bir bakış açısından yönelmek de psikolojizme yol açmaktır. Öyleyse, yapılması gereken şey, deneyime ilişkin yeni ve nesnenin bilincin dışında gerçekten varolup varolmadığına bakmaksızın geçerli olacak bir tasvir sunmaktır.

Onun kurduğu fenomenoloji nesnel doğruya ulaşmak amacıyla, özneliliğe dönüşten meydana gelir. Gerçek, bilinçte yani “ben”de bulunmak durumundadır, başka hiçbir yerde değil. Buna göre, fenomenoloji, deneyimin, tecrübenin zorunlu ve tümel doğrularını çıkarsamak ve tasvir etmek amacıyla, bilincin özsel yapılarının incelenmesinden oluşur. Fenomenolojik tasvirin amacı, deneyimde verilen özlere ya da idea'lara ulaşmak, deneyimin çeşitli olgularının ve teorilerinin göreliliğinin ötesine geçerek, doğrudan ve aracısız sezgide verilen yönlerini yakalamaktır. Husserl Kant ve Hegel'den farklı olarak, tümdengelim ya da diyalektiğe değil de, apaçıklığa; duyuların açıklığına değil de, bilincin doğrudan ve aracısız olarak sezilen apaçıklığına yönelir.

SANTAYANA

1863 - 1952

Santayana'ya göre "öz alanı" zihnin kesin ve kuşkuylanılmaz bilgilerinin dünyasıydı. Özler, bir varlığı ya da gerçekliği olan, ama kendi başına var olmayan tümellerdi. Renkler, tatlar ve kokuların yanı sıra düşünce ve imgelemin düşünsel nesneleri de bunlar arasındaydı.

16 Aralık 1863 tarihinde Madrid'de doğan İspanyol düşünür Jorge Augustin Nicolas Ruiz De Santayana, ömrü boyunca İspanyol vatandaşı olmasına rağmen ABD'de büyüyüp orada okumuş ve kendini Amerikalı olarak kabul etmiştir. Dokuz yaşındayken annesinin yanına Boston'a gönderilen Santayana kırk yıl boyunca New England'da yaşadı. Boston Latin Okulu ile Harvard College'ı bitirdi. Berlin Üniversitesi'nde iki yıl felsefe eğitimi gördükten sonra Harvard'a dönerek William James'in yanında doktora tezini tamamladı. 1889'da felsefe bölümünde öğretim üyesi oldu; James ve Josiah Royce ile birlikte parlak bir üçlü oluşturdular.

Harvard'da yazmaya başladığı *Güzellik Duyusu* (1896) adlı eseri, estetik için çok önemli bir kaynak oldu. İnsanın estetik duygularının doğasını ve öğelerini ele alan denemede, herhangi bir şeyi güzel bulmanın "gerçekte bir ideal saptamak" olduğunu ve bir şeyin neden güzel sayıldığını anlamamanın, geçici idealleri, daha temel duygulardan kaynaklanan "görece sürekli ve evrensel" ideallerden ayırmaya olanak verdiğini savundu. Bu tür estetik yetiler ile insanın ahlaki yetileri arasındaki ilişkiyi *Şiir ve Din Yorumları* (1900) adlı eserinde örnekledi.

Usun Yaşamı ya da İnsanın İlerlemesinin Evreleri (1905- 06) adlı beş ciltlik yapıtı öğrencilik yıllarında okuduğu Hegel'in *Tinin Görün-gübilimi* (1807) eserinden esinlenmişti. "İnsan zihninin bir tür biyografisi" olarak nitelediği bu yapıtta Hegel'in anlayışını sürdürerek, usun yaşamının yalnızca entelektüel etkinliklerle sınırlı olmadığını, usun bütün dışavurumlarıyla "itki" ile "kavrama"nın birliği olduğunu sa-

vundu. Buna göre us, kendi üzerine dönmüş ve aydınlanmış içgüdüydü. İki ciltte topladığı denemelerinde kuramının pratik örneklerini verdi: *Üç Filozof Şair: Lucretius, Dante ve Goethe* (1910) ve *Öğreti Rüzgarları'nda* (1913) Percy Bysshe Shelley'in şiiri ile Henri Bergson ve Bertrand Russell'in felsefelerini kapsamlı biçimde tartıştı.

Santayana 1907'de Harvard'da hocalığa atandı. 1912'de Avrupa'da bulunduğu sırada annesi öldü ve düşünür bir daha Amerika'ya dönmedi. Akademik yaşamın “deli gömleğinden” hoşlanmıyordu ve ABD'de çok huzursuzdu.

1916'da *Alman Felsefesinde Benlikçilik* adlı eseri yayımladı. İngiliz karakterini ve kırsal yaşam biçimini konu alan bir dizi deneme yazdı. Savaşın ertesinde Oxford Üniversitesi'nden aldığı ömür boyu öğretim üyeliği önerisini kabul etmedi.

1924'te temelli Roma'ya yerleşti. Üç yeni kitabıyla, hümanist bir eleştirmen ve edebiyat adamı olarak ününü pekiştirdi; edebiyatçı yönünü *Son Püriten* (1935) adlı romanıyla kusursuz biçimde ortaya koydu. Santayana II. Dünya Savaşı'na değin büyük ölçüde kurgusal felsefeyle ilgilendi. *Şüphencilik ve İçgüdüsel Sadakat*'ta (1923) daha önceki felsefi görüşlerinden uzaklaştı; dolaysız kavranan özler kuramını açıkladı ve içgüdüsel inancın değişik bilgi biçimlerindeki işlevini betimledi. Yeni felsefe sistemini ise dört ciltlik antoloji yapıtı *Varlık Alanları* (1928, 1930, 1937, 1940) ortaya koydu. Bundan sonraki yapıtlarıyla felsefesine daha büyük bir kuramsal kesinlik, derinlik ve tutarlılık kazandırdı.

Santayana'ya göre “öz alanı” zihnin kesin ve kuşkuylanılamaz bilgilerinin dünyasıydı. Özler, bir varlığı ya da gerçekliği olan, ama kendi başına var olmayan tümellerdi. “Madde alanı” ise doğal nesneler dünyasıydı; bu dünyanın var olduğu savı, varoluşla ilgili bütün savlar gibi içgüdüsel inanca dayanıyordu. Santayana'nın tüm felsefesinin ağırlığını oluşturan Doğalcılık, maddenin öteki alanlardan önce geldiğini vurgulamasında kendini gösteriyordu.

Santayana II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, Katolik bir bakımevine yerleşti ve üç ciltlik otobiyografisi olan *Kişiler ve Yerler* (1944, 1945, 1953) adlı eserini yazmaya başladı. Savaştan sonra, insanın toplum içindeki konumunu incelediği *Egemenlikler ve İktidarlar* (1951) adlı eseri yazdı. Santayana 26 Eylül 1952'deki ölümünden sonra kendi isteği uyarınca Roma Katolik mezarlığının İspanyollar için ayrılan bölümüne gömüldü.

WEBER

1864 - 1920

Émile Durkheim ve Karl Marx’la birlikte “sosyal bilimlerin babası” olarak kabul edilen yazar-düşünür Max Weber’in “Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Ahlak” makalesi daha sonraki ekonomik sistemleri kültür ve dinle temellendirmek düşüncesine temel oluşturmuştur.

Max Weber 21 Nisan 1864’te Almanya’nın Erfurt kentinde doğdu. Sir Max Weber’in yedi çocuğunun en büyüğüdür. Babası seçkin bir liberal politikacı, annesi Helene Fallenstein ise ılımlı bir Protestandı. Baba Weber politikanın içinde bir figürdü ve aile hayatına da bunu yansıtmıştı, Weber’lerin evinde birçok entelektüel ve politikacı ağırlanırdı.

Genç Weber ve daha sonra kendisi gibi bir sosyolog ve ekonomist olan kardeşi Alfred, işte böyle bir entelektüel ortamda büyümüşlerdir. Max on dördüne geldiğinde Homeros, Virgilius, Cicero ve Livy atıflı mektuplar yazıyor ve henüz üniversiteye girmeden evvel Goethe, Spinoza, Kant ve Schopenhauer’ı iyi biliyordu. Weber’in üniversite çağında sosyal bilimler alanında uzmanlaşmak isteyeceği açıkça belliydi.

1882’de Heidelberg Üniversitesi’ne hukuk öğrencisi olarak girdi. Hukuk dersleriyle birlikte, ekonomi, Ortaçağ tarihi ve teoloji derslerine de katıldı. Aralıklarla, Strasbourg’da Alman ordusuna hizmet verdi. 1884 sonbaharında çalışmak için Berlin Üniversitesi’ne girdi. Sonraki sekiz yıl boyunca, sadece bir dönem Göttingen Üniversitesi ve kısa dönem askerlik için evinden ayrıldı. Baba evindeyken, stajyer avukat oldu ve nihayetinde Berlin Üniversitesi’ne hoca olarak girdi. Meslek birliğinin sınavını kazandı. 1880’ler boyunca tarih dersleri almaya devam etti. 1889 yılında “*Ortaçağ İşletme Organizasyonları Tarihi*” isimli doktora tezini verdi. İki yıl sonra *Roma Tarım Tarihi ve Roma Tarım Tarihinin Özel ve Halk Hukukundaki Önemi* adlı makalesini tamamladı. Weber’in önünde profesör olması için artık bir engel kalmamıştı.

Doktora tezi sonrasında, Weber’in ilgisi çağının sosyal politikalarına

kaydı. 1888’de “Verein für Sozialpolitik”e katıldı. Bu birlik tarihçi ekole bağlı Alman ekonomistlerin kurduğu yeni bir meslek örgütüydü. Orada, sosyal problemlerin birçoğunun ekonomi ile çözümlenebildiğini gösterdi ve ekonomik problemleri çözümlemede istatistik yöntemleri kullanmaya öncelik etti. Siyasete ilgisi devam ediyordu ve sol görüşlü Protestan Sosyal Kongresi’ne katıldı. 1893’de, kuzeni ve geleceğin feminist yazarı olan Marianne Schnitger ile evlendi. Schnitger, Weber’in ölümünden sonra onun gazete makalelerini toplayıp kitaplaştıran insandır. Çift Weber’in 1894’de Freiburg Üniversitesi’ne ekonomi profesörü olarak atanması üzerine, Freiburg’a gittiler.

Weber 1890’lardaki engin üretkenliğinden sonra, 1898’den 1902 sonlarına kadar tek bir sayfa bile yazmamış ve nihayetinde 1903’de profesörlükten istifa etmiştir. Bu sorumluluktan kurtulunca “Sosyal Bilimler ve Sosyal Refah Arşivi”den gelen ortak editörlük teklifini, meslektaşları Edgar Jaffe ve Werner Sombart’la birlikte kabul etti. 1904’te, bazı makalelerini bu dergide basmaya başladı; “*Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhu*” bunlardan en dikkate değer ve ünlü olanıdır. Bu çalışması daha sonraki ekonomik sistemleri kültür ve dinle temellendirmek felsefesine temel oluşturmuştur.

Max Weber 1. Dünya Savaşı sırasında Heidelberg’deki bir askeri hastanede müdürlük yaptı. 1915 ve 1916’da, savaş sonrasında Belçika ve Polonya’daki Alman üstünlüğünün sürdürülmesi için görevlendirilen komisyonda görev aldı. Savaş sırasında Weber’in Alman İmparatorluğu’nun genişlemesine dair görüşleri gibi, savaş hakkındaki görüşleri de değişti. 1918’de Heidelberg’deki “İşçi ve Asker Konseyi”ne katıldı. Yine aynı yıl, Versay Anlaşması’na katılan Alman Ateşkes Komisyonu’na danışmanlık yaptı ve “Weimar Anayasası” komisyonuna üye olarak atandı.

Weber önce Viyana Üniversitesi’nde, 1919’da ise Münih Üniversitesi’nde ders vermeye yeniden başladı. Münih’te Almanya’nın ilk sosyoloji enstitüsünü kurdu ve başına geçti, ancak sosyoloji bölümü için yeterli personel bulunamadı. 1919 ve 1920’de Weber sağcılarının kışkırtmaları ile siyasetten ayrıldı.

Émile Durkheim ve Karl Marx’la “birlikte sosyal bilimlerin babası” olarak kabul edilen yazar-düşünür Max Weber 14 Haziran 1920’de zatürreden öldü.

BERTRAND RUSSELL

1872 - 1970

Aristokrat kökenleriyle başkaldıran yaşam tarzını birleştiren Russell felsefe dışında nükleer silahlanmadan Vietnam Savaşı'na, pasif direnişten savaş suçları karşıtlığına kadar her alanda aktif çalışmış ve 1950 Nobel Edebiyat Ödülü'nün de sahibi olmuştur.

Bertrand Russell (*okunuşu: Börtrand Rasıl*) 18 Mayıs 1872 tarihinde Trelleck'de (Galler) doğdu. Hem anne, hem baba tarafı aristokrat ailelerdir. Bertrand üç yaşındayken yetim kaldı. Özel okula gönderildi ve mükemmel Fransızca ve Almanca öğrendi. 1890 yılında Cambridge'de, Trinity College'a başladı.

Russell 20. yüzyılın "idealizme karşı başkaldırı" felsefesinin öncülerinden biri olmuş ve Gottlob Frege ve Ludwig Wittgenstein'la birlikte "analitik felsefe"nin kurucularından biri olarak kabul edilmiştir. Savaş karşıtı ve anti-emperyalist kimliğini her zaman öne çıkaran Russell bir aydın sorumluluğuyla hem Nazizme, hem Stalinizm'e, hem nükleer silahlanmaya, hem de Vietnam'daki Amerikan işgaline karşı sesini yükseltmeyi bilmiştir.

Mantık ve matematik alanında çığır açan çalışmalar gerçekleştiren Bertrand Russell Alfred North Whitehead'le birlikte *Principia Mathematica* adlı ünlü matematik kitabını yazmıştır. O matematiksel mantık alanındaki çalışmalarını daha sonra felsefe alanına yansıtmış ve bu çerçeve içinde mantıksal atomculuk öğretisini geliştirmiştir. Buna göre, Russell sisteminin en basit tümcelerine "atomik önermeler" adını vermiş ve bu önermeleri, daha karmaşık tümcelere karşılık olan "moleküler önermelerden" ayırmıştır. O moleküler önermelerin birbirlerine "ve", "veya", "ise" ve "ancak" gibi mantıksal eklemelerle bağlanan atomik önermelerden meydana geldiğini söylemiştir.

Russell'ın *Bilimden Beklediklerimiz* adlı yapıtı 1948'de yayımlandığında saygıyla karşılanmış ama pek sıcak bir kabul görmemişti. Bunun bir nedeni bilgi kuramı konusunun artık fazla ilgi çekmemesi,

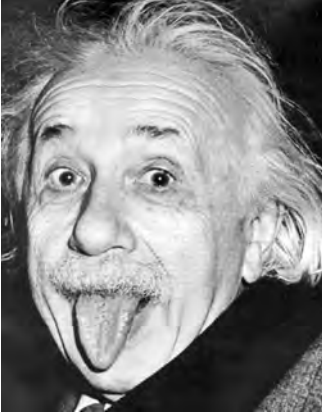
bir başka nedeni de II. Dünya Savaşı'nın yarattığı ortamdı. Büyük düş kırıklığına uğrayan Russell o sıralar felsefeyi etkileyen linguistik akıma da yakınlık duymuyordu. *Felsefi Gelişimim* (1959) adlı kitabıyla birkaç makale yazdıysa da bu dönemde artık felsefeden çok uluslararası siyasete yöneldi.

1954'te BBC'de yayınlanan ünlü *İnsanın Sorumluluğu* adlı konuşmasında Bikini Adası'ndaki hidrojen bombası denemelerini lanetledi. Bunu Nobel Ödüllü bilim adamlarının tepkisini dile getiren Russell-Einstein bildirisi ve her ikisine de başkanlık ettiği Doğu ve Batı dünyasından bilim adamlarının katıldığı *1. Pugwash Konferansı* (1957) ile 1958'de başlatılan *Nükleer Silahsızlanma Kampanyası* izledi. 1960'ta grubun başkanlığından ayrılarak kitlesel pasif direniş eylemleri düzenlemeyi amaçlayan, daha militan yaklaşımlı *100'ler Komitesi*'ni oluşturdu.

Russell 1961'de karısıyla birlikte önderlik ettiği kitlesel oturma eylemleri yüzünden iki ay hapis cezasına çarptırıldı, ama sağlık nedenleriyle cezası yedi güne indirildi. Russell, Küba Bunalımı ve Çin-Hindistan sınır çatışmaları nedeniyle devlet başkanları ve dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U-Thant nezdinde girişimde bulunabilecek enerji ve kararlılığı gösterdiği 1962 yılında 90 yaşındaydı. Warren Raporu'nun yayımlanmasından sonra Kennedy suikastını araştıran komiteye başkanlık etti. Bu arada barışa yönelik çabalarını daha sistemli bir hale getirmek için 1963'te Bertrand Russell Barış Vakfı'nı ve Atlantik Vakfı'nı kurdu.

Russell'ın felsefesinin tipik özelliği, kendisinin de kurucuları arasında sayıldığı modern biçimsel mantığı hemen her felsefe sorununda kılavuz bir yöntem olarak kullanmasıdır. 1910'ların başlarında felsefi mantık alanında çalışmalar yapan Russell, gündelik dilin birçok kusuru olduğuna, bu kusurların da modern niceleme mantığının ışığı altında gündelik dil önermelerinin mantıksal biçimlerini inceleyerek giderilebileceğine inanıyordu.

Bertrand Russell, 2 Şubat 1970 tarihinde Marionetshire'deki (Galler) evinde soğuk algınlığı sonucu vefat etti ve yakılan cesedinin kül-leri (vasiyeti üzerine) hiçbir dinsel tören yapılmadan Galler dağlarında çeşitli yerlere serpildi.

EINSTEIN

1879 - 1955

Adı “dâhi” sözcüğüyle eşanlamlı olarak kullanılan Einstein’ın hayatındaki tek pişmanlık, Hitler’in yapmasından önce atom bombası yapılmasını ABD başkanı Roosevelt’in aklına getirmek olmuştur.

Albert Einstein (*okunuşu: Albert Aynştayn*) 14 Mart 1879’da, Almanya’nın Ulm şehrinde dünyaya geldi. Albert’in doğumundan altı hafta sonra ailesi Münih’e yerleşti. Burada babası ve amcası elektrik teçhizatları üreten bir şirket kurdu. Einstein ailesi dindar olmayan Yahudi bir aileydi. Albert beş yaşından itibaren üç yıl boyunca bir Katolik ilkokulunda eğitim gördü. Einstein ilk yaşlarında konuşma zorlukları yaşamıştı. 1894 yılında babasının şirketi iflas etti ve Einstein ailesi İtalya’ya yerleşti. Aile Pavia’ya yerleştiğinde, Einstein eğitimini devam ettirmek için Münih’te kaldı. Einstein okulda sürekli otorite ile çatışıyordu ve okulun eğitim sistemi ve yöntemine sert bir şekilde karşıydı. 1895 yılının baharında ailesinin yanına gitmek için okuldan ayrıldı.

Einstein Zürih’te Federal Politeknik Okulu’na başvurdu. Okula kabul sınavına girmiş fakat fizik ve matematikte sıradışı puanına rağmen diğer alanlarda başarısız olmuş ve okula kabul edilmemiştir. Ailesi sonrasında Albert’ı ortaokulu bitirmesi için Kuzey İsviçre’ye, Aarau’ya gönderdi. 17 yaşına geldiğinde okuldan mezun oldu ve zorunlu askerlik yapmamak için babasından izin alarak Alman vatandaşlığından ayrıldı. 1896 yılında, Zürih’te Politeknik’te dört yıllık bir matematik ve fizik öğretmenliği programına katıldı. Mezun olduktan sonra Einstein iki yılını bir öğretmenlik işi bulmak için harcadı. Eski bir sınıf arkadaşının babası kendisine Bern’de bir patent ofisinde, asistan müfettiş olarak iş buldu. Elektromanyetik cihazlar için patent başvurularını inceledi. Patent ofisinde işinin büyük kısmı elektrik sinyallerinin aktarımı ve elektriksel-mekanik zaman eşgüdümü ile ilgili sorular hakkındaydı. İki teknik soru hakkında yaptığı düşünce deneyleri, Einstein’ın ışığın doğası ile zaman

uzay ve zamanın ilişkisi hakkında radikal sonuçlara varmasını sağlamıştır. 1909'da patent ofisindeki işinden ayrılmış ve Zürih  niversitesi'nde kuramsal fizik profesörü olmuştur.

1905'te, bir yıl içerisinde *Annalen der Physik* dergisinde yayınladığı dört makale, modern fizik anlayışında devrim yaratmıştır. Bu makaleler fotoelektrik etki, Brown hareketi, özel görecelik ve kütle-enerji eşitliği üzerineydi.

1908'de artık oldukça tanınmış, büyük bir bilim insanı olarak tanınıyordu ve Bern  niversitesi'ne  ğretmen olarak atanmıştı. Sonraki sene patent ofisindeki işinden ve öğretmenlikten ayrıldı ve Zürih  niversitesinde fizik do entliğine başladı. 1911 yılında Prag'da Karl-Ferdinand  niversitesi'nde profesörlük  nvanı aldı. 1914 yılında Almanya'ya döndü, Kaiser Willhelm Fizik Enstitüsü'nde yönetici, Berlin Humboldt  niversitesi'nde profesör oldu. Bu işlerindeki sözleşmelerinde öğretmenlik görevlerini oldukça azaltan maddeler vardı. 1916 yılında Einstein Prusya Bilim Akademisi'nin de  yesi ve Alman Fizik Derneği'nin başkanı olmuştur.

1911 yılında, yeni genel görecelik kuramına göre, başka bir yıldıztan ışığın güneş tarafından kırılacağını hesaplamıştır. Bu tahmini sonradan Arthur Eddington'un 1919'daki güneş tutulması gözleminde doğrulanmıştır. Bu olayın uluslararası basında haber olması Einstein'ı dünyaca ünlü yapmıştır. 1921 yılında Einstein Nobel Fizik  d l 'ne layık görülmüştür. O dönemde görecelik hâlâ tartışmalı görüldüğü için, ödül fotoelektrik etkisini açıklaması nedeniyle verilmiştir. Nisan 1933'te Amerikan  niversitelerini ziyaret ederken, Alman H k meti'nin Yahudileri  niversitelerde öğretmenlik dahil bütün resmi konumlardan men ettiğini öğrendi. Einstein bu gezisinde Almanya'ya bir daha geri dönmeyeceğini söyledi.

Mart 1933'te Avrupa'ya döndüğünde, birkaç ay Belçika'da kaldı, sonrasında ge i i olarak Britanya'ya geçti. Aynı yıl ABD'ye göç etmeye karar verdi. Princeton, New Jersey'de, *Institute for Advanced Study*'de görev aldı ve 1955'teki ölümüne kadar burada kaldı.

Albert Einstein 17 Nisan 1955'te i  kanama geçirdi. İsrail'in kuruluşunun yedinci yıl dönümü nedeniyle bir televizyon konuşmasının taslağını hazırlıyordu ama bitiremeden, 18 Nisan 1955 günü hayatını kaybetti.

JASPERS

1883 - 1969

Karl Jaspers, felsefede varoluşçu akımın kuramcılarından olan Alman düşünür ve psikiyatristtir. Modern psikiyatri, din felsefesi, tarih felsefesi ve siyaset felsefesinde önemli etkileri olmuştur.

Karl Theodor Jaspers (*okunuşu: Karl Teodor Cespirz*) (d. 23 Şubat 1883 - ö. 26 Şubat 1969) her ne kadar felsefeye erken yaşlardan ilgi göstermeye başladıysa da hukukçu babasının etkisiyle üniversitede hukuk okumaya karar vermiştir. Fakat kısa sürede hukuktan sıkılarak, 1902’te tıp okumaya başlamıştır. 1909’da tıp okulundan mezun olmuş Heidelberg’deki bir psikiyatri hastanesinde çalışmaya başlamıştır. Döneminin tıbbi çevrelerinin zihinsel hastalıklara yaklaşımından tatmin olmayan Jaspers psikiyatrik yaklaşımı geliştirmeyi kendine görev edinmiş, 1913’te Heidelberg Üniversitesi’nde geçici olarak psikoloji öğretmeye başlamıştır. Daha sonra pozisyonu kalıcıya dönüşmüş, Jaspers hiçbir zaman klinik uygulamaya geri dönmemiştir.

Genel Psikopatoloji (1913) adlı yapıtında psikopatoloji yöntemleri ile görüngübilimsel ve yorumbilimsel yaklaşımlar arasındaki bağları incelemiş, bu yaklaşımları bazı psikopatoloji sorunlarına başarılı bir şekilde uygulamıştır.

Kırk yaşında psikiyatri çalışmalarından felsefe çalışmalarına dönen Jaspers’in “*Dünyaya Bakışların Psikolojisi*” (1919) adlı yapıtı hem ruhbilimi algıladığımız dünyaya dair bir görüş oluşturma gereksinimi içinde değerlendirmesi; hem de Kant, Kierkegaard, Nietzsche ve Weber’den ne ölçüde etkilendiğini göstermesi bakımından çok önemlidir. Jaspers’i etkileyen diğer önemli filozoflardan bazıları Platon, Plotinos, Hegel, Schelling, Dilthey ve Husserl’dür.

Karl Jaspers başyapıtı olarak nitelenen *Felsefe* (1932) adlı kapsamlı kitabında kendi varoluşçuluk anlayışını dile getirmiş, kitap Nazi Almanyası’nda yasaklanmıştır. Bu nedenle İsviçre’ye giden ve Basel Üni-

versitesi'nde dersler vermeye başlayan Jaspers, bu dönemde felsefeyle bağlarını bir hayli koparmış, daha çok siyaset felsefesiyle ilgilenmiştir. Bunun en önemli göstergesi *Atom Bombası ve İnsanlığın Geleceği* (1958) adlı yapıtıdır. Ölümüne kadar ise çalışmalarının çoğunu “din felsefesi” oluşturmuştur.

Karl Jaspers felsefenin pek çok alanında ilginç anlayışlar geliştirmiştir. Bunların en önemlileri din felsefesinde “aşkın”, “şifre”, “felsefece inanç” tasarımları; tarih felsefesinde “Eksenler Dönemi” tezi ve siyaset felsefesinde ise “yeni siyaset düşüncesi”dir.

Karl Jaspers insanın dünya karşısındaki mümkün tutumlarını, bireyin ölüm, savaş, değişme ve suç gibi durumlar karşısında vermek durumunda olduğu kararları analiz eden, varoluş problemini akıl aracılığıyla çözümleyecek bir varoluş felsefesi geliştirmiştir.

Varoluşla insanın yaşadığı ve dolayısıyla nesnelleştirilemeyen acı çekme, suçluluk ve ölüm gibi durumlarla sınırlanan ve açığa vurulan insanlık halini anlayan Jaspers'e göre, bu nihai durumlar bilimsel düşüncede gözden kaçırılır ya da bir takım açmaz ve çatışkılarla ifade edilir. Oysa bu tecrübeler deneysel bene ilişkin bilgimizin eğretiliğini ve dünyasal varoluşumuzun güvenilmezliğini gösterir. Gerek kilisenin, gerekse siyasetin insanları özgür değil eşit yapmaya çalıştığını söyleyen Jaspers, gerçek varoluşunu yaşayamayan insanın başkaları tarafından kurulmuş olan bu çadırdan çıkabilmesi, kabuğunu yırtabilmesi için üç zorunlu koşul bulunduğunu söyler: Yalnızlık, cesaret ve savaş. Kitlesel duygudaşlık içinde sevgiyi kaybeden insan yalnız olabilmelidir. Bununla birlikte, önce yalnızlık ve başkalarını özleme açmazını cesaretle yaşama zorunluluğu bulunmaktadır. Bu iki koşulu gerçekleştiren insanın savaşacağı üç şey vardır: Ölüm, acı çekme ve suç. Gerçek bir varoluş düzeyine yükselmek, varolabilmek sorumlu olmaktan geçer. Bir inanç ahlakı geliştiren Jaspers insanın varoluşunu gerçekleştirebilmesi için, bilimi aşarak “mutlağa” ya da “Tanrı”ya gitmesi gerektiğini söylemiştir. Varoluşunu bu yolla kuran insan, ona göre, ahlaksal bakımdan doğru olanı da bulmuş olur.

Jaspers'ın Bazı Eserleri: *Genel Psikopatoloji* (1913), *Felsefe* (1932), *Alman Suçu Sorunu* (1946), *Doğruluk Üstüne* (1947), *Tarihin Kökeni ve Amacı* (1949), *Büyük Filozoflar* (1957), *Atom Bombası ve İnsanlığın Geleceği* (1958).

WITTGENSTEIN

1889 - 1951

**“Felsefenin tamamı dil eleştirisidir”
diyen Wittgenstein’in başyapıtı
Tractatus Logico-Philosophicus’un
temel görüşleri Bertrand Russell’in
aşladığı fikirlerden oluşmuş ve
mantıksal atomculuğun felsefesi
olarak sayılmıştır.**

Avusturyalı düşünür Ludwig Wittgenstein (*okunuşu: Ludvig Vit-genştayn*) 26 Nisan 1889’da Viyana’da dünyaya gelmiştir. Avusturyalı Yahudi fabrikatör Karl Wittgenstein ve onun eşi Leopoldine’nin sekiz çocuğundan en küçüğüdür. 14 yaşına kadar eğitimine özel derslerle devam eden Wittgenstein ortaokulu Linz’de okuduktan sonra, 1906 yılında Berlin-Charlottenburg’da bulunan teknik lisenin makine mühendisliği bölümüne girmiştir. 1908 yılında mühendis diplomasını aldıktan sonra, uçak motoru yapımı denemelerinin yapıldığı, Manchester mühendislik bilimi bölümüne gitmiştir. Kısa bir süre sonra bu kararından vazgeçen Wittgenstein, 17 Ağustos 1911 yılında patentini aldığı “uçak pervanesini geliştirme önerileri” projesi üzerinde çalışmıştır.

Burada Wittgenstein kendini derinden etkileyen İngiliz matematikçi ve filozof Bertrand Russell’in kendisiyle ve eserleriyle tanışmıştır. 1912 yılında matematik ve mantık alanında, Russell’in yanında okumak için Cambridge Üniversitesi’ne gitmiştir. Russell kısa sürede Wittgenstein’in bir dâhi olduğunu anlamış ve Wittgenstein da donanımlarıyla, etkilendiği Russell’in seviyesine ulaşmıştır. 1911 yılının kasım ayında Wittgenstein Russell’in da yardımlarıyla Cambridge’de gizli bir topluluk olan seçkin *Apostles*’a üye seçilmiştir. Bu esnada ilk sevgilisi David Pinsent’le karşılaşmıştır. Kısa zamanda aralarında sarsılmaz bir dostluk oluşmuş ve birlikte Norveç’in Skjolden şehrinde ahşap bir ev satın almışlardır.

1912’de başlayıp 1917 yılına kadar tuttuğu günlüğündeki mantıksal ve felsefi denemeleri Wittgenstein’in ilk felsefi eserini oluşturmuştur. Eserin tamamlanmamış hali ilk olarak 1921’de Almanya’nın Doğa Felsefesi Dergisi *Annalen*’de yayımlandıktan sonra, 1922 yılında *Tractatus*

Logico-Philosophicus'un iki dilde baskısı yayımlanmıştır. Bu eserinin yanı sıra, iki küçük felsefi denemesi, halk okulları için oluşturduğu bir sözlüğü ve mantıksal felsefi denemeleri Wittgenstein hayatta iken yayımlanmıştır.

Wittgenstein *Tractatus Logico-Philosophicus*'ta dilin doğal eksikliğini, dilin yapay ve mantıksal olduğu fikrini geliştirmiştir. Onun yeni dili tıpkı mantık dilinde kullandığı gibi sembollerden oluşmuştur. Eserinin önsözünde tüm felsefi problemlerin dilin araştırılmasıyla çözülebileceğini belirtmiştir. Felsefi analizlerinin hedefi işlevselliğin açıklanması yoluyla anlamlı ve anlamsız önermelerin farkını ortaya koymaktır. Ona göre, "felsefenin tamamı dil eleştirisidir". *Tractatus*'un temel görüşleri Russell'in aşıladığı fikirlerden oluşmuş ve mantıksal atomculuğun felsefesi olarak sayılmıştır.

Wittgenstein 1929 yılında Russell'in ve Moore'un yanında sözlü sınavı girdiği ve *Tractatus* üzerine doktora yaptığı Cambridge'e filozof olarak geri döndü. 1930'lu yılların başında öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1939 yılında ise Cambridge'de felsefe profesörü George Edward Moore'un yerini alacak kişi olarak ilan edilmiş ve 1947'ye kadar profesörlük yapmıştır. Bu ilandan kısa bir süre sonra İngiliz vatandaşı olmuştur. Bu durumun nedeni 12 Mart 1938'de Nazi Almanyası'nın çıkardığı bir yasa sonucu, Avusturyalıların da (bu arada, Wittgenstein'in de) Alman vatandaşı olması ve Yahudi olduğu için hayatının tehlikeye girmesidir.

Wittgenstein 1947 Ekim'inde, kendini tamamıyla felsefeye adanmak amacıyla üniversitedeki işini bıraktı. Daha sonra İrlanda'da inzivaya çekildi ve zamanının bir bölümünü burada geçirdi. Çalışmalarının esas noktasını *Felsefi Soruşturmalar* eserinin ikinci kısmı olan "psikolojinin felsefesi" oluşturmuştur. Söz konusu bu eserdeki düşüncelerin *Felsefi Soruşturmalar*'a dahil edilmesi, Wittgenstein'in da isteklerine uyup uymadığı konusu hâlâ kesin değildir. Wittgenstein 1949 yılında ikinci eserine de son noktayı koyduktan sonra, 1951 yılında yakalandığı kanser hastalığına yenilerek hayata veda etmiştir. Wittgenstein'in mezarı, Cambridge'deki Ascension Parish Burial Ground mezarlığındadır.

HEIDEGGER

1889 - 1976

Varoluşçu felsefenin önde gelen isimlerinden biri olarak bilinen Alman filozof Martin Heidegger'ın yaşamdaki en büyük hatası da Nazi rejimini açıkça desteklemese bile, onlarla çalışmakta sakınca görmemesi olmuştur.

Alman filozof Martin Heidegger (*okunuşu: Martin Haydeger*) 26 Eylül 1889'da Baden eyaletinde doğdu. Çocukluğundan itibaren dine ve felsefeye eğilimli biri olarak yetişti. Felsefi çalışmalarıyla olduğu kadar, yaşamı ve çeşitli dönemlerde sergilediği politik tutumlarıyla da tartışma konusu oldu. Felsefi yetkinliği ve önemi yadsınamazken, politik konumları dolayısıyla sürekli tartışmalı bir kişi oldu ve bu durum çoğu zaman felsefi çalışmalarının tam olarak değerlendirilmesini gölgeledi.

Freiburg Üniversitesi'nde Katolik ilahiyatı ve Hristiyan felsefesi okudu ve 1914 yılında ilk çalışması ve doktora tezi *Psikolojide Yargı Kuramı* ile dikkat çekmeye başladı. 1923'te Marburg Üniversitesi'nde profesör oldu. 1927 yılında *Varlık ve Zaman* yayımlandı ve yayımlanışından itibaren yalnızca varoluşçu felsefe açısından değil, 20. yüzyıldaki bütün felsefe tartışmaları bağlamında bir şekilde etkili oldu. Heidegger burada, bütün bir Batı Felsefesi geleneğini *metafizik* olmakla eleştirdi ki sonrasında postmodern felsefe bu argümanı başka düzlemlerde yeniden değerlendirecektir.

1933 yılından itibaren Naziler'in iktidara gelmesiyle birlikte Heidegger Nazilere katıldı. Bu dönemde Freiburg Üniversitesi'nde rektör oldu. Heidegger'in bu dönem boyunca izlediği politika her zaman tartışma konusu olmuş ve onun çalışmalarının değerlendirilmesine gölge düşürmüştür. Nazilere katıldığı gerekçesiyle 1945'te üniversiteden uzaklaştırıldı, ama sonra 1952'de yeniden üniversiteye dönebildi.

Heidegger'in felsefi çalışmalarında hocası Edmund Husserl'ün ve fenomenoloji felsefesinin etkileri açıkça görülür. Buna bağlı olarak düşünür felsefe-dışı sayılan pek çok kavramı felsefeye taşıdı ve varoluşçu

felsefecilerde (örneğin Kierkegaard'ın korku, umutsuzluk, kaygı vb. kavramlarla yaptığı gibi) görülen tarzda analizlere yöneldi ve bunları derinleştirdi. Kaygı, sıkıntı, merak, ölüm, korku gibi terimleri felsefe düzlemine taşıdı. Fenomenolojiyi 'varlık' sorunu bağlamında yeniden yorumladı ve kullandı. Heidegger'in Husserl etkisi ile kendine özgü bir *varoluşçu felsefe* oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz.

Heidegger'in varoluşçu düşüncesine göre, insan bu dünyaya öylece *bırakılmıştır*. Bu *bırakılmışlık* fikri birkaç yönden varoluşçu felsefenin temel argümanlarını sürdürür ve derinleştirir. Varoluşa bırakılmışlığı ile insan kendi "varlık"ını oluşturma özgürlüğüne zorunlu olarak bırakılmıştır aslında. Ama *başlangıçta*, bırakılışın kendisi bir özgürlük yokludur, aynen *sondaki* ölümün kaçınılmazlığı gibi.

İnsan varoluşun ortasına öylece, *orada-bir-varlık-olarak* (*Dasein*) atılmıştır. Bu bir tercih ya da seçimin sonucu değildir. Ve insan bu *bırakılmışlık içinde* tercihler ve seçimleriyle kendi yaşamını ileriye doğru kurar. Burada zorunlu bir *özgürlük deneyimi* söz konusudur. İnsan kendi varlığını gerçekleştirmek üzere sürekli seçimler ve tercihler yapmak durumundadır, yani özgürlüğünü gerçekleştirmek zorundadır. Ölümüne kadar.

Heidegger ayrıca, "teknik"ın gelişimiyle birlikte şekillenen dünyanın eleştirisini yapmaya yönelmiştir ve modern dünyada buna karşı düşüncenin görevlerini belirlemeye çalışmıştır. "Varlık sorusu" onun tüm felsefi çalışmalarının özü ve özetidir. Bu çalışma "varlık"ın unutulmuşluğuna yapılan bir itirazla başlar ve devam eder. Düşünürün Kant, Hegel ve Husserl'den etkilendiğini belirtmenin yanı sıra, Nietzsche ile girdiği eleştirel ilişkinin de belirtilmesi gerekir. Heidegger yapısalcılığa benzer bir biçimde, ama başka bağlamlarda 'dil' konusunu felsefeye temel bir kategori olarak sokmuştur. Onun bütün felsefi kategorileri *dil* dolayısıyla işlerlik kazanır. Sartre ve Camus başta olmak üzere varoluşçu felsefeciler ve ayrıca yapısalcılık ve varlık felsefesi gibi diğer felsefe akımları da çalışmalarında onunla açık ya da örtük diyalog halinde olmuşlardır. Daha sonra çalışmaları, özellikle "dil dolayımı analizleri" ve "felsefenin metafizik olarak eleştirisi" mantığı, postmodern felsefenin gelişiminde önemli köşe taşları olacaktır.

GRAMSCI

1891 - 1937

Mussolini döneminde tutuklandığı zaman faşist savcının “bu beynin işlemlerini yirmi yıl durdurmalıyız” dediği Gramsci, hapislikler ve sürgünlerle geçen hayatına rağmen yazdıklarıyla Marksist felsefeyi besleyen damarlardan biri olmayı başarmıştır.

Antonio Gramsci (*okunuşu: Antonyo Gramşi*) 22 Ocak 1891’de İtalya’da Sardunya Adası’nda bulunan Ales’te doğdu. Alt düzey bir memur olan Francesco Gramsci’nin yedi oğlundan biriydi. Gramsci ortaokulu Cagliari’de tamamladı. Parlak bir öğrenciydi ve 1911’de Torino Üniversitesi’nde okuyabilmesini sağlayacak bir burs kazandı. Torino’da edebiyat okudu, dilbilime yakın ilgi duydu. Gramsci geldiğinde Torino bir sanayileşme sürecinden geçiyor, Fiat ve Lancia fabrikaları işçi yapmak için fakir bölgelerden insan taşıyordu. Bu dönemde sendikalar kuruldu ve sınıfsal toplumsal çelişkiler görünür olmaya başladı. Gramsci 1913 sonlarında İtalyan Sosyalist Partisi’ne katıldı.

Akademik çalışmalarında yetenekli olmasına rağmen, artan siyasi bağlantıları yanında mali sorunlar ve zayıf bünyesi nedeniyle 1915 başlarında eğitimini bıraktı. Eğitimi sırasında yoğun bir tarih ve felsefe bilgisi edindi. Üniversitede Antonio Labriola, Rodolfo Mondolfo, Giovanni Gentile’nin ve Benedetto Croce’nin fikirleriyle tanıştı. 1914’den sonra *Il Grido del Popolo* gibi sosyalist gazetelerdeki yazıları ona dikkate değer bir gazeteci olarak ün kazandırdı. 1916’da Sosyalist Parti resmi yayın organı *Avanti!*’nin Piedmont baskısının eş-editörü oldu.

Gramsci aynı zamanda Torino işçilerinin eğitimi ve örgütlenmesiyle ilgileniyordu. 1916’da ilk kez topluluk karşısında konuşmalar yaptı ve Romain Rolland, Fransız Devrimi, Paris Komünü ve kadın özgürlüğü gibi konulara değindi. 1917 Ağustos devrimci ayaklanmalarının ardından Sosyalist Parti liderlerinin tutuklanmasıyla Gramsci parti geçici komitesine seçildi ve *Il Grido del Popolo* editörü oldu. Böylece,

Torino'daki sosyalist liderlerden biri haline geldi.

İtalyan Komünist Partisi 21 Ocak 1921'de Livorno kentinde kuruldu. 1922'de Gramsci yeni partinin bir temsilcisi olarak Rusya'ya gitti. Rusya'da daha sonra evleneceği viyolonselci Giulia Schucht ile tanıştı. Rusya görevi İtalya'da faşizmin gelişine rastladı ve Gramsci, İKP yönetiminin isteklerinin aksine, faşizme karşı sol partilerin birleşik cephesini güçlendirme fikriyle ülkesine geri döndü.

1924'de Gramsci İKP başkanı oldu. Venedik seçimlerinde milletvekili seçildi. Partinin resmi gazetesi *L'Unita*'yı (Birlik) örgütlemeye başladı. O sırada kendisi Roma'da yaşarken ailesi Moskova'da idi. Ocak 1926 Lyons Kongresi'nde Gramsci'nin İtalya'da demokrasiyi yeniden inşa için birleşik cephe çağrısı tezleri İKP tarafından kabul edildi. 9 Kasım 1926'da Faşist hükümet Mussolini'nin yaşamına kasteden bir saldırıyı gerekçe göstererek olağanüstü hal yasalarını yürürlüğe koydu. Gramsci milletvekili dokunulmazlığına rağmen tutuklandı ve ünlü Roma hapishanesi Regina Coeli'ye götürüldü. Davasında Gramsci'nin savcısı ünlü "bu beynin işlemlerini yirmi yıl durdurmalıyız" ifadesini kullandı. Beş yıl Ustica adasında alıkonulma cezası aldı; ertesi yıl yirmi yıl hapis cezasına çarptırıldı. Yeni yaşam şartları sağlık problemlerini arttırdı, çok az yardım görebileceği tek kişilik bir hücreye kondu. 1932'de İtalya ile Sovyetler Birliği arasında yapılması planlanan Gramsci'yi de etkileyecek siyasi mahkumların değişimi girişimi sonuçsuz kaldı. 1934'de sağlığı ağır şekilde kötüleşti ve Civitavecchia, Formia ve Roma hastanelerine gittikten sonra şartlı olarak özgür bırakıldı. Özgürlüğüne kavuştuktan kısa bir süre sonra 46 yaşında Roma'da öldü; orada Protestan Mezarlığı'na gömüldü.

Antonio Gramsci devlet teorisi üzerine özgün görüşler ileri sürmüş, başta Althusser olmak üzere birçok marksist kuramcıyı derinden etkilemiş, görüşleri Batı marksizminin temellerini oluşturmuştur. 20. yüzyılın en önemli Marksist kuramcılarında kabul edilmektedir. Gramsci hapiste olduğu sürece otuzdan fazla defter ve toplam 3000 sayfa tarih ve analiz yazısı yazdı. Bu yazılar *Hapishane Defterleri* olarak adlandırıldı. *Hapishane Defterleri* Gramsci'nin İtalya tarihini ve milliyetçiliğinin izlerini sürerken aynı zamanda Marksist kuram, eleştirel kuram ve kendi adıyla anılan eğitim kuramıyla ilgili bazı düşüncelerini de içerir.

POPPER

1902 - 1994

“Yanlışlanabilirlik ilkesi” ile bilimsel araştırmalara bambaşka bir balış açısı getiren Karl Popper’a göre, ‘bir teorinin bilimsel olabilmesi için yanlışlanabilir olması gereklidir’.

Sir Karl Raimund Popper (*okunuşu: Karl Raymund Poppır*) 28 Temmuz 1902 tarihinde Avusturya’da dünyaya geldi. Avusturya kökenli Britanyalı filozoftur.

“Yanlışlanabilirlik ilkesi” Popper’in bilim kuramının temelidir. Onun bilimsel yöntem görüşü “bütün sistemleri zorlu bir sınamadan geçirerek, sonunda nispeten elverişli” sistemi seçmek amacıyla, her kuramı yanlışlamaya tabi tutmaya dayanır. Çünkü Popper’e göre, tümevarım ilkesinin geçersizliği nedeniyle, kuramlar hiçbir zaman deneysel olarak doğrulanamaz. Ama yanlışlanabilir. O halde, bir teorinin bilimsel olabilmesi için yanlışlanabilir olması gereklidir. Popper Einstein’ın görecelik kuramı, Karl Marx’ın tarih anlayışı, Freud’un psikanaliz kuramı ve Alfred Adler’in bireysel psikoloji kuramlarına ilgi duydu. Özellikle Einstein’ın kuramının ileri sürdüğü bir yaklaşım (*güneşin yakınından geçen ı ışık ışınları, güneşin yerçekimi alanının etkisine girerek eğilmeye uğrarlar*) 1919’da güneş tutulmasının olması sırasında doğrulanması Popper’ı etkiledi. Popper’ı etkileyen kuramın öngörüsünün doğru çıkması değildi. Öngörünün doğru çıkmaması halinde, yanlışlanmış olacak olan kuram derhal reddedilecekti. Önemli olan kuramın yanlışlanmaya açık biçimde formüle edilmesi idi. Popper diğer kuramların (Marx, Freud, Adler) sahiplerinin hangi koşullarda kuramlarından vazgeçeceklerini belirtmediklerine dikkat çekti. Doğrulayıcıları çok olan fakat yanlışlayıcıları belirsiz olan bu kuramlar ona göre bilimsel olmayan

kuramlardı. Popper hangi kuram olursa olsun belli koşullarda deneysel destek bulmanın kolay olduğunu; bilimselliğin ampirik destek sağlamada değil, kuramın hangi koşullar altında yanlış olduğunu belirlemeyi esas aldı. Eğer bir kuram yanlışlanabilir ise bilimseldir. Karl Popper “en iyi kuram zamana bağlı olarak yanlışlanabilir, çürütülebilir olan kuramdır” demiştir.

Popper’e göre yöntembilim kuralları hem doğabilimlerine, hem de toplumbilimlerine uygulanabilir. Popper bütün bilimlerin temelde aynı tür olaylarla ilgili olduğu anlamında, tek bir bilimden hiç söz etmemiştir. Buna karşılık görece soyut bir düzeyde kalınması koşuluyla, tüm bilimlerde aynı yöntembilimin uygulanabilirliğine inanır. Ona göre, toplumsal olayların doğal olaylardan daha karmaşık olduğu tezi her zaman geçerli değildir.

Popper’in tarih bilimi üzerine de özel bazı görüşleri vardır: Ona göre, olayların peş peşe gelişi hakkındaki bilimsel açıklamalar, eğitimler ve öngörüler “kanun” değildir. Eğer mutlaka bir şey denecekse bir ‘yönelim’dir. Yönelim ise kanunun aksine genel olarak bilimsel ön-deyilere dayanak olarak kullanılamaz. Popper’in gösterdiği gerekçeler şunlardır:

1. İnsanlık tarihinin akışı, insanlık bilginin artışından şiddetli bir şekilde etkilenir.

2. Aklî veya bilimsel metotlarla, bilimsel bilgimizin gelecekteki artışını önceden haber veremeyiz.

3. Bu nedenle, insanlık tarihinin gelecekteki akış yönünü önceden haber veremeyiz.

4. Bu demektir ki; teorik bir tarihin, yani teorik fiziğe tekabül eden tarihi bir sosyal bilimin imkânını reddetmemiz gerekir. Tarihsel öngörü için temel görevi yapacak herhangi bir bilimsel tarihsel gelişme teorisi olamaz.

5. Bundan dolayı tarihselci metodların ana hedefi yanlış kavranmıştır ve böylece tarihselcilik çökmektedir.

Bilim felsefesine önemli katkılarda bulunan Sir Karl Raimund Popper, 17 Eylül 1994 tarihinde Croydon’da (Britanya) ölmüştür.

ADORNO

1903 - 1969

Bir yandan sosyoloji ve felsefe alanında ürünler verirken bir yandan da müzikoloji hakkında yazıp besteler yapan Adorno'nun felsefe hakkındaki görüşleri de özel yaşamı kadar geniş bir yelpazedeydi.

Theodor Wiesengrund Adorno (*okunuşu: Teodor Wizengrund Adorno*) 11 Eylül 1903 yılında tarihinde Almanya'nın Frankfurt am Main kentinde dünyaya geldi. Ailenin tek çocuğu olan Adorno'nun babası şarap tüccarı (Oscar Alexander Wiesengrund, 1870-1946) ve bir subay kızı olan annesi (Maria Barbara Calvelli-Adorno, 1865-1952) ise Viyana Krallığı çatısı altında müzik yapmış bir şarkıcıydı. Adorno küçük yaşlarda müziğe de büyük yetenek gösterdi ve annesi onu Richard Wagner'in Siegfried Operası'na dahil etmeyi başardı.

Adorno 1921'de Frankfurt Üniversitesi'nde felsefe, müzikoloji, psikoloji ve sosyoloji öğrenimine başladı ve 1924 yılında Edmund Husserl üzerine çalıştığı tezini en üstün dereceyle verdi. İçeriğinde eğitmeni Hans Cornelius'un öğretmenlik ruhunu da işleyen bu tez, aynı zamanda öğrenim kurumlarının felsefesini de kapsıyordu ve bu, daha sonraki yıllarda Adorno'nun asli düşüncelerinden uzaklaşacaktı. Adorno'nun hayatındaki en önemli düşünsel yoldaşları Max Horkheimer ve Walter Benjamin olacaktı.

Adorno Walter Benjamin'den etkilenerek devrimci nihilizm ve materyalizmin kuramları üzerinde yoğunlaşarak vitalizmin ve gerçeküstü öğretinin kendince eleştirisini oluşturmaya başladı. Üç yıl sonra Protestan teolog Paul Tillich'in yanında *Søren Kierkegaard Estetiğinin Kuramı* adlı çalışmasıyla doktorasını yaparken, ağırlıklı olarak varoluşçuluk kuramındaki somutlaştırma arzusunun eleştirisini içeren bu çalışmasını arkadaşı sosyolog Siegfried Kracauer'e atfediyordu.

Düşünür 1923 yılında Frankfurt’da kimyacı Margarete Karplus (Gretel) tanıştı ve 1937’de Londra’da onunla evlendi. Adorno bir dönem yaşadığı Berlin’de Walter Benjamin, Ernst Bloch, Kurt Weill, Hanns Eisler ve Bertolt Brecht gibi felsefeci, yazar, müzik teorisyeni, şair, tiyatrocusu ve edebiyatçılarla da tanıştı.

Adorno’nun öğretmenlik uğraşı 1933 kış sömestrinde bitti; çünkü gelen Nasyonal sosyalist düzen ve baba tarafından kalma Yahudiliği bu dönemde Almanya’da yaşamasını olanaksız kıldı. Kısa bir süre sonra Adorno Britanya’ya gitti ve Oxford Üniversitesi’nde Edmund Husserl’ün felsefesi üzerine yeni akademik bir çalışma yaptı. *Tanıma ve Bilme Teorisinin Meta-Kritiği Üzerine* adlı bu çalışmasını 1956 yılında bitirmiştir.

O güne kadar yazdıkları ve savaş döneminde ABD’ye gidişyle “toplumsal ve sosyal araştırmacı” yakıştırmasını alan Adorno, ABD’ye giderek New York ‘da Horkheimer’in Toplumsal Araştırma Enstitüsü’nde çalışmaya başladı. Ayrıca, İsviçreli Paul Lazarsfeld tarafından projelendirilen “Princeton Radio Research Projects” adlı kitlesel bazdaki iletişim projesinin yöneticiliğini yapıyordu. Adorno ve Horkheimer’in ortak ürünü olan *Felsefi Parçalar* adlı eser 1947’de Amsterdam’da yayımlandı. 1949 sonbahar sonlarına doğru Adorno Almanya’ya döndü ve Horkheimer ile beraber yıllardır kafasında pekişen sosyal araştırmalar enstitüsünü yeniden inşa etmeye ve Frankfurt Üniversitesi’nde öğretmenlik yapmaya karar verdi.

1951’de *Aforizmalar ve Asgari Etik* (ek adıyla *Hasar Görmüş Yaşamdan Yansımalar*) adlı kitabı yayımlandı. 1952’de, daha önce Almanya’daki ampirik sosyal araştırmalar konusunda bazı teorisyenleri karşısına alan kritik teorilerinin arkasında hâlâ durduğunu anlatan bir konuşma yaptı. 1957’de buna dair kritiğini de içeren görüşlerini *Sosyoloji ve Deneyimsel Görgücü Araştırma* adlı eserinde topladı.

Adorno 1969’da sağlık sorunlarından dolayı okumalarını kesmeye karar verdi. Ocak ayında birkaç öğrencinin Frankfurt Okulu’na yaptığı ziyarette ortaya çıkan tatsızlıklar sonrası hakkında dava açılan Adorno, yaz mevsimi mahkeme günü eşiyile birlikte İsviçre’nin dağlık bir kenti olan Zermatt’a gitti. Teleferikle çıktığı yükseklikte çektiği kalp sancısı sonrasında bir kliniğe getirildi ve 6 Ağustos 1969’da kalp krizi geçirerek vefat etti.

SARTRE

1905 - 1980

Sadece düşünceleriyle değil, yaşama biçimiyle de 20. yüzyılın en önde gelen aydın-düşünürlerinden biri olan Sartre “çalışma odasına kapanıp çalışan filozof” kavramını bir kenara atmış ve her zaman kalabalıkların içinde ve önünde yer almıştır.

Fransız felsefesinin ve edebiyatının en önemli adlarından Jean-Paul Sartre (*okunuşu: Jan Pol Sartır*) 21 Haziran 1905'te Paris'te doğdu. Babası o çok küçük yaştayken öldü ve annesi de ailesinin yanına döndü. Sartre La Rochelle Lisesi'ne devam etti, ama olgunluk sınavını Louis le Grand Lisesi'nde verdi. Eğitimini Ecole Normale Supérieure'de, İsviçre'deki Fribourg Üniversitesi'nde ve Berlin'deki Fransız Enstitüsü'nde sürdürdü.

1929 yılında Simone de Beauvoir'la tanıştı. Çeşitli liselerde öğretmenlik yaptı. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından hapse atıldı ve hapisten çıktıktan sonra Direniş Hareketi'ne katıldı. “Sinekler” adlı tiyatro oyunu onun Direniş Hareketi'nde olduğunu bilmeyen Almanların izniyle oynandı (1943). Aynı durum, “Varlık ve Hiçlik” adlı oyununda da meydana geldi (1943). Oyunlarının her ikisi de baskı karşıtıdır; “Varlık ve Hiçlik”te Sartre ilk kez kendi felsefesini ortaya koydu.

1945 yılında öğretmenliği bırakarak *Modern Zamanlar* adlı edebî-politik dergiyi kurdu. Kitaplarının çoğunda edebî ve politik sorunları işledi. Savaş sonrası dönemde özellikle politik etkinlikleriyle öne çıkan Sartre, eleştirilerini saklamasa da SSCB'ye destek veriyor, Fransa'nın Cezayir'e karşı yürüttüğü savaşa karşı çıkanların başında geliyordu; *Modern Zamanlar* sömürgelerdeki savaşlara karşı 1953'ten başlayıp, 1957'de yoğunlaşan bir savaş yürüttü. “121'lerin Bildirgesi”ni imzaladı, 1961-62 yılındaki büyük gösterilere katıldı. 1964 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü reddetti; böylesi bir ödülün yapıtlarının bütünlüğünü zedeleyeceğini düşünüyordu. 1966-67 yılları arasında Vietnam Sa-

yaşı'nda meydana gelen katliamları sorgulamak üzere kurulmuş olan Russell Mahkemesi'nin de başkanlığını yaptı.

1968 yılında, Sovyetler'in Prag'a müdahalesinin ve Fransa'daki öğrenci hareketlerinin üzerine, Sovyet sosyalizmini ve kendi klasik aydın tutumunu sorgulamaya girişti. 1973 yılında *Liberation*'u kurdu. 1974 yılında gözleri büyük oranda görmez oldu, bu nedenle etkinliklerini yavaşlatarak, daha çok Doğu ülkeleri üzerindeki baskıların sona erdirilmesi, insan haklarının korunması gibi konularda çalışmaya başladı.

Siyasal etkinlikleri yazar tarafını bazen maskeleyiş olmasına karşın, Sartre son derece düzenli bir zihinsel çalışma yürüterek, gününün altı saatini yazmaya verdi. Edebi nesne Sartre'a göre "Yalnızca hareket halindeyken varolan bir topaştır. Onu ortaya çıkarmak için, adına 'okumak' denen somut bir eyleme ihtiyaç vardır." Yazmak okurun özgürlüğüne çağrıda bulunmaktır. Sartre 15 Nisan 1980'de Paris'te öldü. Önemli eserleri arasında *Bulantı* (1938), *Duvar* (1939), *Sinekler* (1943), *Varlık ve Hiçlik* (1943), *Mantık Çağı* (1945), *Aziz Genet* (1952), *Sözcükler* (1964), *Gerçek ve Varlık* (1989) sayılabilir; bunun yanı sıra, yayımlanmış ya da bitirilemeyerek yayınlanmamış birçok yapıtı vardır.

Sartre varoluşçuluğun iyimser bir felsefe olduğunu söyler; çünkü tüm insanlar birbirinin aynıdır; bir kahraman ya da bir alçak olmak tamamıyla onların elindedir; insan önceden tanımlanmamıştır; ne bir kahraman olarak doğar, ne de bir alçak. Ama aynı felsefeye göre, insan varlığının durumuna da güvenmemelidir, çünkü o halde kalacağının hiçbir güvencesi yoktur. Özet olarak, Sartre insanın tek yazgısının, elinden geldiğince "bağımlı" olmak olduğunu söyler. Bu da, kendini bütünü içinde düşünebilmekten geçer.

Diyalektik Aklın Eleştirisi'nde Sartre, varoluşçulukla Marksizmi karşılaştırarak değerlendirdi ve Marksizmin "çağımızın aşılmaz bir felsefi ufku olduğu" saptamasını yaptı. Bir Descartes ve Locke dönemi, bir Kant ve Hegel dönemi ve son olarak bir Marx dönemi söz konusudur Sartre'a göre. Bu temsilcilerin hepsi, bütün bir kültürün tarihsel ufkunu temsil ederler ve Marx bunların en yetkinleşmiş halidir. Tarihsel bir perspektif olarak Marksizmi kesin bir şekilde önerir ve "insanlık tarihinin tek geçerli yorumu"nun Marksizm ya da Diyalektik Materyalizm olduğunu söyler. Sartre "Hiç olmazsa zamanımız için, Marksizm aşılamazdır" demiştir.

ARENDT

1906 - 1975

Çoğu kişi tarafında felsefeci olarak da bilinmekle birlikte, kendisi felsefenin “bireyin kendisi”ne dair sorunlarla uğraştığını söyleyerek bu sıfatı reddeden Arendt’in siyaset bilimci olarak tanımlanmayı istemesinin sebebi çalışmalarının “tekil olarak insana değil, dünyada yaşayan ve dünyayı kaplayan insanlığa” odaklanmış olmasıdır.

Hannah Arendt (*okunuşu: Hanna Arent*) 14 Ekim 1906 o zamanlar bağımsız bir şehir olan Aşağı Saksonya’nın Linden şehrinde (şimdiki Hanover’in bir parçası), dindar olmayan bir Yahudi ailenin kızı olarak dünyaya geldi ve Königsberg (*bugünkü adı ile Kaliningrad*) ve Berlin’de büyüdü.

Çoğu kişi tarafında felsefeci olarak da bilinmekle birlikte, kendisi felsefenin “bireyin kendisi”ne dair sorunlarla uğraştığını söyleyerek bu sıfatı reddetmiştir. Siyaset bilimci olarak tanımlanmayı istemesinin nedeni çalışmalarının “tekil olarak insana değil, dünyada yaşayan ve dünyayı kaplayan insanlığa” odaklanmış olmasıdır. Martin Heidegger ile birlikte Marburg Üniversitesi’nde felsefe çalışan Arendt’in onunla uzun ve fırtınalı bir romantik ilişkisi oldu. Bu ilişki Heidegger’in Nazizm sempatisi yüzünden zaman zaman eleştirilmiştir. Heidegger’den ayrıldığı dönemlerden birinde Heidelberg’e taşındı ve orada varoluşçu felsefeci Karl Jaspers’in danışmanlığında *Aziz Augustine’in Düşüncesinde Aşk Kavramı* üstüne bir tez yazmaya başladı.

Arendt’in tez çalışması 1929 yılında yayınlandı, ancak 1933 yılında Yahudi olduğu gerekçesi ile gerekli hocalık niteliklerine sahip olmadığı belirtilerek Alman üniversitelerinde ders vermesi engellendi. Bunun üzerine Paris’e kaçan Arendt orada edebiyat eleştirmeni ve Marxist düşünür Walter Benjamin ile tanışıp onunla dost oldu. Fransa’da kaldığı süre boyunca Yahudi göçmenlere yardım ve destek sağlamaya çalıştı. Ancak Fransa’nın savaş ilan etmesi ve Alman as-

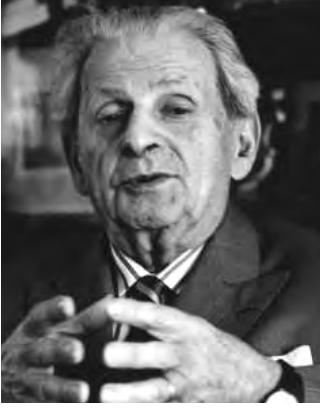
keri kuvvetlerinin Fransa'nın bazı bölgelerini işgal etmesi sonucunda Yahudilerin toplama kamplarına gönderilmesinden ötürü, Fransa'dan da kaçmak zorunda kaldı. 1940 yılında Alman şair ve felsefeci Heinrich Blücher ile evlendi.

1941 yılında kocası ve annesi ile birlikte, ona ve yaklaşık 2500 Yahudi göçmene yasadışı vize veren Amerikalı diplomat Hiram Bingham IV yardımı ile ABD'ye kaçan Arendt New York'taki Alman-Yahudi topluluğun aktif bir üyesi oldu ve haftalık *Aufbau* dergisi için yazılar yazdı. II. Dünya Savaşı bittikten sonra Heidegger ile ilişkisini sürdürdü ve Almanya'nın Nazilerden arındırılması etkinliklerinde onun lehinde tanıklık etti. 1950 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin doğal vatandaşı ve 1959'da da Princeton Üniversitesi'ndeki ilk tam kadrolu kadın profesör oldu.

Arendt'in eserleri iktidar, politikanın özneleri, otorite ve totaliterlik ile ilgilidir. Çalışmalarının çoğunda eşitler arasındaki kolektif politik eylem ile eşanlamlı olan özgürlük kavramının doğrulanmasına odaklanmıştır. "Politikanın bittiği yerde özgürlük başlar" şeklindeki liberteryen varsayıma karşı çıkan Arendt özgürlüğü kamusal ve birlikteliğe dair bir kavram olarak temellendirir, buna dair Antik Yunan şehir devletleri, Amerikan kasabaları, Paris Komünü, 1960lı yıllardaki toplumsal özgürlük hareketleri ve başka alanlardan örnekler sunar. En önemli eserlerinden biri *İnsanlık Durumu* (1958) olup, bu eserinde emek, iş ve eylem arasındaki farkları ve bu farkların yol açtığı önemli sonuçları kışkırtıcı şekilde ortaya koyar. Politik eylem teorisini bu eserinde iyice detaylandırır.

İlk büyük eseri olan *Totaliterizmin Kökenleri* isimli kitapta komünizm ve nazizmin kökenlerini ve bunlarla anti-semitizm arasındaki bağlantıları incelemiştir. Bu kitabı epey tartışmaya yol açmıştır çünkü kimilerine göre bağdaştırılamayacak iki konuyu kıyaslamaya kalkışmıştır.

Hannah Arendt 4 Aralık 1975 tarihinde, 69 yaşında hayata gözlemini yumduğunda, New York'ta kocasının uzun süre ders vermiş olduğu Bard Koleji'nin mezarlığına gömüldü. Son kitabı *Zihnin Yaşamı* ölümüyle yarım kalmıştır, ancak günümüzde mevcut hali ile hâlâ okunmaktadır.

LEVİNAS

1906 - 1995

20. yüzyılın en etkili düşünürlerinden biri olan Levinas, ilkin Husserl ve Heidegger'in fenomenolojik yaklaşımlarından giderek "ötekilik felsefesi" olarak adlandırılabilir olan etik bir felsefe yaklaşım geliştirmiştir.

Emmanuel Levinas 12 Ocak 1906'da Litvanya'da doğdu ve 25 Aralık 1995'te Paris'te öldü. Fransız Yahudi filozoflardan biri olarak 20. yüzyıl felsefesinde önemli bir yer edindi, bu işlemi Yahudi düşüncesini teolojik sınırlarının ötesinde felsefi-etik düşüncenin genişletilmesinde ve geliştirilmesinde işleterek gerçekleştirdi.

Edebi ve felsefi bir ruhsal ortamda yetişen Levinas eğitimi Strasburg, Freiburg ve Paris'te tamamladı. 1930'da Fransız vatandaşlığına kabul edildi. 1940'ta Almanların savaş esiri oldu. 1945'te, ailesinin Nasyonal Sosyalizmin kurbanları arasında olduğunu duyduğunda, bir daha Almanya'ya adım atmamaya yemin etti. 1961 yılında, *Bütün ve Sonsuz* adlı çalışmasıyla öğretmenlik sınavını verdi ve bu çalışması ilk kendine özgü yaklaşımının belirginleştiği yer oldu. 1967'de, Fransız düşünür Paul Ricoeur ile birlikte oluşturdukları Nanterre'de profesör olarak görev yaptı. 1970'te Şikago'daki Loyola Üniversitesi'nde fahri doktorluk unvanı aldı. 1973'te Paris Sorbonne Üniversitesi'nde profesör oldu. Aynı yıl, Katolik Löwen Üniversitesi'nde kendisine fahri doktorluk unvanı verildi.

Levinas'ın ortaya çıkışı, bir anlamda, felsefenin ve etiğin modernizmle birlikte girdiği açmazların çözülmesi iddiasına dayanır. Modernizm kapitalist-modernleşme olarak ortaya çıkmış ve bu gelişme ile toplum-birey çatışması bireyciliğin insanı kendine ve başkalarına karşı sorumsuzlukla biçimlendireceği bir etik-dışılıkta sonuçlanmıştı. Liberal hegemonyanın belirleyiciliğinde "hoşgörü" ve "tahammül" gibi kavramlar da, bu yabancılaşmanın ve etik olanaksızlığın

maskesi olmuştur. Bu maske aynı zamanda “farklılık” kavramını da tehlikeli bir sorun haline getirir. Levinas bütün bu yabancılaşmanın tüm verileriyle ortada olduğu bir zamanda ve imha edilen gelenekle birlikte, onun ideolojik bir uzantısı işlevi gördüğü için aklın tahakkümüyle çoktan ortadan kaldırılmış bulunan etiğin felsefi savunusuyla ortaya çıkar. Etiği bütün bu sürecin içinde ama sürecin bütünlüğüne karşı olarak *ilk felsefe* ilan eder.

Levinas farklılık temelli etik düşüncesiyle, bu farklılığın toplumsal ilişkileri çözmek bir yana, insanların birbirinden sorumlu oldukları ya da olacakları zemini oluşturduğunu öne sürer. Bu düşünce insanların birbirine kayıtsız kaldıkları “hoşgörü” ya da birbirlerine katlandıkları “tahammül”ü değil, herkesin herkesten sorumlu olduğu etik anlayışı geliştirmek ister. Levinas’ın felsefi düşüncesi, bu etik kavrayışın kavramsal yapısını ortaya koymaya ve işletilir halde göstermeye çalışır.

Etik üzerine yazılarıyla ve öteki’nin/başka’nın yerini, farklılığın indigenemezliğini vurgulayan, ilksel olana dönmeyi ve ilksel olandan hareket etmeyi veri alan felsefe çalışmalarıyla Levinas bu anlamda etkili olmuştur. Bugün etik’in ve öteki’nin teorik-politik anlamda önemsenmesi söz konusu ise bunda Levinas’ın belirleyici bir payı olduğu söylenebilir. Felsefi yaklaşımı genel anlamıyla “yüz etiği” olarak adlandırılır, çünkü başkasının yüzü Levinasçı düşüncede, etik varoluşun, insani gerçekliğin başlangıç noktasıdır. Derrida’nın kendisiyle etkileşim halinde olduğunu ve eleştirisine giriştiğini de eklemek yerinde olur.

Levinas’ın felsefesinin iki temel kaynaktan ya da gelenekten beslendiği söylenbilir: Bunlardan ilki ve en başta gelene Edmund Husserl’ün fenomenolojisidir. 1930’da, Husserl’in felsefesi üzerine doktora çalışmasını (*Théorie de l’intuition dans la phénoménologie d’Husserl*, dt. *Die Theorie der Anschauung in der Husserlschen Phänomenologie*) yapmış ve yanı sıra Martin Heidegger’in düşünceleriyle yakından ilgilenmiştir. Fenomenoloji bu anlamda Levinas’ın düşüncelerinin oluşumunda ilk kaynaktır. İkinci kaynak ise onun Yahudi kaynaklara yönelik ilgisinden ileri gelir. Yahudi halkının tarihi, Kutsal Kitap ve Talmud geleneği bu kaynakların genel çerçevesi olarak belirtilebilir.

MERLEAU-PONTY

1908 - 1961

Varoluşçu fenomenolojinin kurucularından olan Fransız filozof Merleau-Ponty iç bilinç ile dış dünya arasındaki ilişkileri ele alarak çağımız insanını çözümlemeye çalışmıştır.

14 Mart 1908 tarihinde Rochefort-sur-Mer’de doğan Maurice Merleau-Ponty (*okunuşu: Moris Merlo-Ponti*) Fransız düşünür ve fenomenologdur. Hem fenomenoloji, hem de varoluşçuluk felsefesi içinde önde gelen isimlerden biri olarak anılır. Bilinç ve ahlakla ilgili problemler üzerinde duran Merleau-Ponty bilinçle dünya arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Ona göre, algı alanımız duyumlardan oluşmaz, fakat aralarındaki mekanlarla birlikte, şeylerden meydana gelir. Merleau-Ponty “Varoluşçu fenomenoloji” olarak bilinen eğilimin yetkin bir temsilcisidir.

Merleau-Ponty Paris’te Yüksek Öğretmen Okulu’nda öğrenim gördü. 1930 yılında felsefe öğretmenliği sınavını verdi. Onda ilk olarak Leon Brunschvicgs ve Henri Bergson’un yazılarının etkisi görülür. Ardından Emilie Bréher ve Jean Laporte’nin etkilerinden söz edilebilir. Ancak düşüncelerinin şekillenmesinde fenomenolojinin ve özellikle Edmund Husserl’ün belirgin etkileri olduğu açık olarak vurgulanması gereken bir noktadır.

1931-1935 yıllarında Beauvais ve Chartre’de öğretmenlik yapmıştır. 1935-1937’de *Esprit* adlı bir dergide çalışmıştır. 1935’ten itibaren, Alexandre Kojève’nin Hegel okumalarına dahil oldu. Üniversitede Karl Marx okudu. 1939’dan sonra Paris’te çeşitli okullarda felsefe öğretmenliği yapmış, 1945 yılında doktorasını almış ve Lyon Üniversitesi’nde profesör olmuştur. 1945-1952 arasında *Modern Zamanlar*’ın yayın yönetmenliğini Jean-Paul Sartre ile paylaştı.

1949-1954 yıllarında, Sarborne’de profesör olarak çocuk psikolojisi ve pedagoji üzerine çalıştı. 1952 yılında da ünlü College de France’da *felsefe profesörü* oldu. 1955 yılından itibaren Sarte ve Beauvoir ile arası açılmaya başladı. 1959 yılında etkileyici ve onun çok yönlü fenomenolojisini gösteren *Görünür ile Görünmez*’i yazmaya başladı, ancak kitabı tamamlayamadı. 3 Mayıs 1961’de beklenmedik bir şekilde erken öldü.

Merleau-Ponty’nin varoluşçu felsefesini fenomenolojik bir yönde geliştirmiş olduğu bilinir. Merleau-Ponty Edmund Husserl’in fenomenolojisinden hareket eder ancak onu çeşitli dönüşümlere uğratarak değerlendirir. Husserl’in fenomenolojik yönteminin başlangıç kavramlarından olan “yönelmişlik” kavramının, özellikle Merleau-Ponty’de belirgin bir şekilde etkili olduğu söylenebilir. Merleau-Ponty’de *kesin bir bilgi aramaktan* daha ziyade, asıl olarak belirli bir *apaçıklığa ulaşmak* ister.

1942 yılında ilk kitabı *Davranışın Yapısı* yayımlandı. *Algının Fenomenolojisi* Merleau-Ponty’nin başyapıtı sayılır ve 1945 yılında yayımlanmıştır. Burada algıya verilen öncelik iyice netleştirilmiştir. Beden kavramı devreye girmiştir. Bu andan itibaren Merleau-Ponty özgün bir *beden felsefecisi* olarak anılacaktır. *İnsancılık ve Şiddet* 1947 yılında yayımlandı. *Anlam ve Anlamsızlık* ise hem yazı hem de resim üzerine yazılarının toplandığı bir kitap olarak 1948’de yayımlandı. *Dişalektiğin Serüvenleri* 1955 yılında, *Göstergeler* 1960 yılında yayımlandı. Merleau-Ponty burada Sausseur’cu dilbilim ile ilişkilennemekte ve algoritmik bir dil arayışı içindedir. 1961 yılında bir başka bilinen çalışması *Göz ve Tin* yayımlanır. 1964 yılında bitmemiş bir çalışma olarak *Görünen ile Görünmeyen* yayımlanır. Burada Merleau-Ponty, fenomenolojinin izlerini sürmekte ve yeniden değerlendirmeye çalışmaktadır ancak kitabı bitiremez. 1969’da *Dünya Yazısı* adlı, fenomenolojik dil arayışının ürünü olan ve bu yönde Sausseur ile ilişkilennesini getiren kitabı yayımlanır.

Maurice Merleau-Ponty 3 Mayıs 1961’de Paris’te öldü ve Père Lachaise Mezarlığı’nda toprağa verildi.

DE BEAUVOİR

1908 - 1986

Büyük yankılar uyandıran “İkinci Cins” kitabıyla kadın dünyasını mercek altına alan De Beauvoir hem düşünceleriyle hem de yaşam tarzıyla kadın özgürlüğü hareketine damgasını vurmuş düşünürlerin en başında gelmektedir.

Tam adı “Simone Lucie-Ernestine-Marie-Bertrand de Beauvoir” olan Simone de Beauvoir (*okunuşu: Simon dö Bövuar*) 9 Ocak 1908’de Paris’te dünyaya gelmiştir. Geleneksel bir ailenin en büyük kızıdır. Otobiyografisinin ilk bölümünde (*Bir Genç Kızın Anıları*) dine ve ülkesine bağlı ataerkil bir ailenin sorumluluklarla donatılmış kızı olarak yaşadığı dönemden bahseder. Kişiliğinin koyu Katolik annesinin ve bilinemezci babasının karşıtı olarak şekillendiği söylenebilir.

Matematik ve felsefede olgunluk sınavını geçtikten sonra Katolik Enstitüsü’nde matematik öğrenimi ve Sainte Marie Enstitüsü’nde yabancı dillerde edebiyat eğitimi gördü. Daha sonra Sorbonne’da felsefe eğitimi aldı. 1929’da seçkin “Ecole Normale Supérieure”e kayıt olan ve Sorbonne’da kurs almakta olan Jean-Paul Sartre ile tanışır. Beauvoir’un Ecole Normale’de eğitim gördüğü yanlış ve yaygın olan bir bilgidir. Ancak bu okuldaki Sartre ve felsefe gurubundaki diğer insanlar (Paul Nizan, René Maheu vd.) tarafından iyi tanınmaktadır. 1929’da Sartre okulda birinci oldu, Simone ise ikinci. Aynı yıl Sartre, Beauvoir’a evlilik teklif etti, ama sonradan evlenmekten vazgeçerek ömür boyu birlikte yaşamaya karar verdiler ve öyle de oldu.

1943 yılında Simone *Konuk Kız* adlı romanında Rouen okulundaki öğrencilerinden Olga Kosakiewicz ile olan aşk ilişkisinin öyküsünü yayınladı. 1944 yılında varoluşçu ahlak üzerine bir eser olan *Pyrrhus et Cinéas*’yı yayımlayan De Beauvoir *Belirsizlik Ahlakı Üzerine* (1947) kitabında da Fransız varoluşçuluğunu tartışmaya devam etti. Kitapta

çok sade bir biçimde Sartre'ın varlık ve hiçlik felsefeleri arasındaki geniş açığı göstermektedir. De Beauvoir'ın Nelson Algren'le 1947 yılında yaşadığı bir ilişki Fransa'da iki ayrı kitap olarak basılan *İkinci Cins* kitabına da ilham olur. II. Dünya Savaşı'nın ardından Sartre ve ekibiyle birlikte *Modern Zamanlar* gazetesini çıkaran yazar aynı yıllardan itibaren gittikçe kadının varoluş sorunları üzerine kafa yormaya başladı.

Simone de Beauvoir önce *Kadın: Efsane ve Gerçek* adlı denemesini yazar. Bu denemesinde erkeklerin kadınları, erkekleri yanlış havalara, izlenimlere sokan gizemli “diğer”leri olarak gördüğünü iddia eder. Erkeklerin, bu “diğer” olma durumunu, kadınları ve onların problemlerini anlamadıklarına, onlara yardım etmediklerine, hatta onlara uyguladıkları baskılara bir neden olarak kullandıklarını iddia eder. Bu durumun tüm toplumlarda klişeleşmiş bir hal aldığını ve her zaman hiyerarşiyi elinde tutanların güçsüzleri “diğer” olarak tanımladığını ve onları etraflarında dolaşan karanlık gölgeler olarak nitelendirdiğini savunmuştur. Bu durumun sınıflar arasındaki ilişkilerde, dinsel, ırksal ayrımların mücadelesinde her türlü karşıtlıkta görüldüğünü ama hiç karşıtlıkta “diğer” nitelendirmesinin ve “diğer”e yaklaşımın kadın-erkek ayrımındaki kadar klişeleşmiş bir hal almadığını, hayatın mevcut düzenine gerekçe olarak gösterilmediğini söyler. Yazarın bu eseri 1949'da Fransa'da yayımlanmıştır. Freudcu yönleri ağır basan feminist bir varoluşçuluk göze çarpar. Varoluşçulukta olduğu gibi de Beauvoir temel prensip olarak var oluşun özden önce geldiğini kabul eder ve “Kadın doğulmaz kadın olunur” prensibine ulaşır. 1954 yılında yayımlanan *Mandarinler* romanı De Beauvoir'a saygın Goncourt Ödülü'nü kazandırdı.

De Beauvoir'ın araştırmaları “öteki” kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Kadınların “öteki” olarak tanımlanmasını ve mevcut sosyal konumunu, gördüğü baskının temeli olarak nitelendirir ve tarihte her zaman kadınların sapkın ve anormal canlılar olarak görüldüğünü iddia eder. Mary Wollstonecraft'ın dahi erkekleri, kadınlara ulaşmaları gereken ideal örnek olarak gösterdiğini ileri sürer.

14 Nisan 1986'da vefat eden De Beauvoir Paris'de Montparnasse Mezarlığı'nda Sartre'ın yanına gömülmüştür. Mezar taşında isimleri alt alta yazılır. Paris'te Seine Nehri üzerine yapılan bir köprüye De Beauvoir'ın adı verilmiştir.

LÉVİ-STRAUSS

1908 - 2009

101 yıllık yaşamını düşünerek ve üreterek geçiren ve çağdaş bilime “yapısalcı antropoloji” kavramını hediye eden Lévi-Strauss “biz öncelikle bilinç değil de, dilin, kültürün ve eğitimin ürünü olan toplumsal yaratıklarız” demiştir.

Claude Lévi-Strauss (*okunuşu: Klod Levi-Ştraus*) Yahudi asıllı Fransız bir ailenin çocuğu olarak, 28 Kasım 1908 tarihinde Brüksel’de dünyaya geldi. Sanat eğitimi almış olan babası Raymond Lévi-Strauss portre ressamlığı ile uğraşıyordu, Annesi Emma Lévi-Strauss ise eğitilmiş bir ailedendi. Lévi-Strauss’un çocukluğu Paris’te elit bir çevrede geçti. Paris Sorbonne Üniversitesi’nde hukukbilimi ve felsefe okudu. Leon’da bir lisede iki yıl kadar ders verdikten sonra, 1935 yılında São Paulo Üniversitesi’nde profesör olarak çalışmaya başladı. 1935’ten 1939’a kadar, Amazonlar’da etnografik elçilik yaptı. II. Dünya Savaşı’ndan kısa süre önce Fransa’ya geri döndü. Gönüllü askerlik hizmetini yaptıktan sonra, New York’ta bir okulda ders vermek için, tekrar Fransa’yı terk etme kararı verdi. Burada Roman Jakobson ile tanıştı ve özellikle onun *dilsel düşüncesinin* etkisinde kaldı.

1944’te Fransız dışişleri bakanlığı tarafından Fransa’ya çağrıldı ve ardından Fransız Konsolosluğunun Kültür Danışmanı olarak, yeni araştırmalarını tamamlayabilmesi için New York’a gönderildi. 1949’da Paris’te *Musée de l’Homme*’un müdürlüğünü yaptı, 1959’dan 1982’deki emekliliğine kadar, Collège de France’da sosyal antropoloji hocaları olarak görevde kaldı.

Descartes ve Sartre’a şiddetle karşı çıkan Levi-Strauss’a göre, “biz öncelikle bilinç değil de, dilin, kültürün ve eğitimin ürünü olan toplumsal yaratıklarız.” Felsefeyi çokça meşgul eden özne-nesne ay-

rımı üzerinde hiç durmayan Levi-Strauss yapısalcılığın bir bilim olduğunu söyler. Buna göre, yapısalcılık işe insan etkinliğinin temel öğelerini, eylemleri ve sözleri sınıflayarak başlar ve daha sonra bu öğelerin nasıl birleştiğini inceler; yapısalcılık, bundan dolayı her tür insan etkinliğiyle ilgili nesnel yasalara ulaşmayı amaçlayan bilimsel bir araştırmadır.

Yapısalcılıkla ilgili fikirlerinin temelini Ferdinand de Saussure'un modelinden alan Lévi-Strauss aynı zamanda kendisinden sonra gelen kuramcılara da önderlik etmiştir. Saussure yapısal analizi, "ezeli evrensel insan gerçeklerinin" keşfedilmesinde bir yöntem olarak sunmaktadır. Saussure Dil'i bir *yapı* olarak ele almakla, yani dili kendi içöğelerinin işleyişi bakımından değerlendirmekle bu yöntemi geliştirmiştir.

Lévi-Strauss içinse, özellikle evresensel insan gerçeklikleri, insan olma niteliği sayesinde bütün insanlar tarafından paylaşılır ve yapının her düzeyinde gözlemlenebilir hale gelmektedir. Lévi-Strauss kültürel alanı Saussure'ün yöntemiyle değerlendirmeye girer. Kültür olgusunu tıpkı bir göstergeler sistemi gibi ele alır.

Yapının farklı düzeylerinde ele alınma biçimlerinden biri ise Lévi-Strauss'un bu yapı taşları arasındaki ilişkilerin benzerlik ya da farklılık prensibi dahilinde "çift kutuplar" (binary pairs/binary oppositions) etrafında gerçekleşmesidir. Bu çiftler farklı olmalarıyla Saussure'ün paradigmalar fikriyle, ya da aynı olmalarıyla sentagmalar ile "değiştirilebilir" duruma gelmektedir. Lévi-Strauss'a göre üniteler ya da öğeler arasındaki ilişkiler çiftler aracılığıyla anlaşılabilir. Elmanın elma olduğunu armut, ya da kavun, ya da karpuz, ya da çilek olmadığını bildiğiniz için söyleyebilirsiniz. Ama elmanın "ne" olduğunu elmayı bir başka öğeyle karşılaştırarak belirleyebilirsiniz. Lévi-Strauss için A'nın ya da B'nin ne olduğu değil, A ile B arasındaki ilişkiler önemlidir. Çünkü *yapısalcılık* bir şeyin başka bir şeyle ilişkisini temellendiren *Sistemin* ya da *Yapı*'nın kendisiyle ilgilidir esas olarak.

Claude Lévi-Strauss çok uzun yıllar boyunca sürdürdüğü bilimsel çalışmalarıyla 20. yüzyılın en çok bilinen ve eserlerinden alıntılar yapılan düşünürlerinden biri haline geldi. Yüz yaşını aşan bir ömür süren düşünür 30 Ekim 2009'da Paris'te öldü.

CAMUS

1913 - 1960

Yazar-düşünür kimliğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Camus çağımız insanının içine düştüğü yabancılaşmadan nasıl kurtulacağı üzerine çok düşündü ve çok yazdı.

Albet Camus (*okunuşu: Alber Kamü*) 7 Kasım 1913’de Cezayir’de doğdu. Çocukluğunun büyük bölümü Cezayir’in Balcourt bölgesinde geçti. 1923 yılında liseyi bitirdikten sonra Cezayir Üniversitesi’nde eğitimine devam etti. Üniversite yıllarında üniversitenin futbol takımında kalecilik yaptı. 1930 yılında vereme yakalanmasından dolayı kalecilik kariyeri ve okul hayatı yarım kaldı. Okulu bıraktıktan sonra maddi sıkıntılar çekmeye başladı. Özel ders vererek ve meteoroloji enstitüsünde çalışarak geçimini sağladı. 1935 yılında üniversiteye geri döndü ve 1936 yılında “*Plotinus*” konulu teziyle felsefe bölümünden mezun oldu. 1934 yılında Simone Hie ile evlendi ve aynı yıl Fransız Komünist Partisi’ne katıldı. Partiye katılması Marksist ve Leninist düşüncelerinden daha çok, İspanya’da olan ve daha sonra iç savaşa dönüşecek olan politik karışıklıklardan etkilenmesiydi. 1936’da partinin bağımsız bir kolu olan Cezayir Komünist Partisi’ne geçti. 1937 yılında kendini Stalinist komünizme uzak bulması ve Troçkist suçlamalarıyla partiden uzaklaştırıldı. 1935’de “*Théâtre du Travail*”ı kurdu ancak 1939 yılında tiyatro kapandı. Fransa ordusuna katılmak istedi fakat verem olmasından dolayı kabul edilmedi. 1937 ile 1939 yılları arası sosyalist yazılar yazdı. 1940 yılında bir piyanist ve matematikçi olan Francine Faure ile evlendi. Bu evliliğinden 1945 yılında Catherine ve Jean adlarında ikizleri oldu. Aynı yıl Camus, “*Paris-Soir*” dergisinde yazmaya başladı. II. Dünya Savaşı’nın ilk zamanlarında pasifist olarak kaldı. Paris’in Alman ordusu tarafından işgaline ve Gabriel Péri’nin idamına tanık oldu. Daha sonra *Paris-Soir* dergisinin ekibiyle Borde-

aux'a gitti. 1941'de "Yabancı" ve "Sisifos Söylencesi"ni yazdı. 1942 yılında Cezayir'in Oran şehrine gitti.

Camus 50'li yıllarda insan hakları konusuyla aktif olarak ilgilenmeye başladı. 1952'de Birleşmiş Milletler General Franco diktatörlüğündeki İspanya'yı üye olarak kabul edince UNESCO'dan ayrıldı. İdam cezasına karşı çalışmalar düzenledi. "İdam Cezasına Karşı Birlik" in kurucusu Arthur Koestler ile birlikte makale yayımladı. Pasifizmin en önemli savunucularından biriydi. 1954 yılında başlayan Cezayir Kurtuluş Savaşı'nda Fransız hükümetini savundu. Kuzey Afrika'da başlayan isyanın aslında Mısır liderliğindeki Arap emperyalizmi olduğunu ve SSCB'nin planları içinde olduğunu düşünüyordu. Cezayir'in özerkliğinden yanaydı. Ölüm cezasına çarptırılan Cezayirlilerin kurtulması için gizlice çalışmalar düzenledi. 1955 ve 1956 yıllarında "L'Express" dergisinde yazdı. 1957 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Kipling'den sonra bu ödülü almış en genç yazardır.

4 Ocak 1960'da Sens yakınlarında otomobili ile geçirdiği trafik kazası sonucu hayatını kaybetti. Araba kazası sonucu ölmenin en absürd ölüm olduğunu yazan Camus'un bu şekilde ölmesi çok ironiktir. Aynı kazada arkadaşı ve yayımcısı olan Michel Gallimard da hayatını kaybetti. Ölümünden sonra "Mutlu Ölüm" (1970) ve sağlığında bitiremediği otobiyografik romanı "İlk İnsan" (1955) yayımlandı.

Camus'nün felsefeye en büyük katkısı, insanların ne berraklık ne de anlam sunan dünyada bunları aramalarının sonucu olarak oluşan "absürd" fikridir. Filozof bu felsefesini "Sisifus Söylencesi"nde açıklayıp "Yabancı" ve "Veba" gibi romanlarında da işlemiştir.

Camus makalelerinde okuyanı dualizmle tanıştırır. Mutluluk ve keder, yaşam ve ölüm, karanlık ve aydınlık... Hayatın çeşitli biçimlerde geçtiğini ve insanın ölümlü olduğu gerçeği de budur. Sisifos Söyleni'de bu dualizm bir çelişki halini alır: Bir yanda yaşayarak hayatlarımıza değer vermekte öte yandan eninde sonunda yok olacağımız gerçeğini de bilmekteyiz. Bu çelişkiyle yaşamak "absürd"ün ta kendisidir. Eğer hayatımızın anlamsız ve boşuna olduğunu biliyorsak, kendimizi öldürmeli miyiz? Bu trajedik kısır döngü nasıl aşılabılır? Camus saçma kavramını burada kurar: yaşamın beyhudeliğinin bilincinde olan insan. Fakat Camus intihardan yana değildir, yaşamın anlamsızlığının yok edilemeyeceğinin bilincindedir fakat bununla savaştan kaçınmaz.

MAHARISHI MAHESH YOGI

1917 - 2008

Modern çağ düşünürlerinin önde gelenlerinden biri olan Maharishi Mahesh Yogi “transandantal meditasyon” tekniğini bulup geliştirerek insanlara kendi iç dünyalarına bakmak için yeni yollar önermiştir.

12 Ocak 1917’de doğan ve asıl adı “Mahesh Prasad Varma” olan Maharishi Mahesh Yogi (*okunuşu: Maharişi Maheş Yogi*) “Kayastha” kastına (orta sınıfı temsil eden kast) mensup olan devlet memurunun dört çocuğundan üçüncüsüydü. 1924 yılında Allahabad Üniversitesi’nin fizik ve matematik bölümünden mezun oldu. 1940’ların başlarında, Hindistan’ın o zamanki spiritüel önderlerinden Swami Rahmananda Saraswati, Jafadguru, Bhagwaan Shankaracharya (Shri Guru Deva) ile karşılaştı. Maharishi, Himalayalardaki Jyotir Math’da bulunan Swami Brahmanında Saraswati’nin müridi oldu ve on üç yıl boyunca yanında eğitim gördü. Guru’su dünyadan ayrılırken Maharishi’yi Batı dünyasında dahil olmak üzere basit bir meditasyon tekniği öğretmekle görevlendirdi. Himalayalarda çileye çekilen Maharishi bir süre sonra ortaya çıktığı vakit Transandantal Meditasyon tekniğini geliştirmiş bulunuyordu.

1955’ten itibaren Maharishi Mahesh Yogi adını alan düşünür tarafından yayılan Veda Bilimi ve Teknolojisinin zihin alanındaki tekniği olan Transandantal Meditasyon programı, insanın kendisini geliştirmesi için dünyada en yaygın şekilde uygulanan ve üzerinde en fazla araştırma yapılan programdır. Maharishiye göre her insanın içinde ölçülmesi imkansız olan zeka ve mutluluk bulunuyordu. Ve bu potansiyeli keşfetmek ve yaşamak her insanın hakkıydı. Ayrıca bu tekniği her yaşta, her kültürdeki, her seviyedeki insan öğrenebilirdi.

Bu nedenle Transandantal Meditasyon tekniğini yaymak için 1957 yılında Amerika’dan başlayarak dünya turuna çıktı. 1960’lı yılların so-

nunda ve 70’li yılların başında aralarında Beatles grubunun da bulunduğu pek çok ünlü dünya barışının yaratılmasına katkı sağlamak amacıyla Maharishi’yi desteklemeye başladı ve düşünürün ünü kısa zamanda tüm dünyayı sardı.

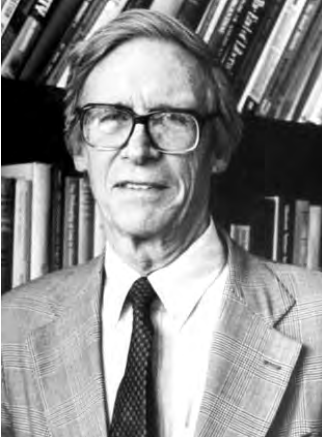
Düşünceyi aşma meditasyonu olarak da adlandırılabilir Transandantal Meditasyon ise Hintli bilge Maharishi Mahesh Yogi tarafından dünyaya yeniden kazandırılan kolay ve doğal (çabasız) bir meditasyon tekniği olarak bilinir. Bu otantik meditasyon tekniğini Maharishi Mahesh Yogi kendi öğretmeni olan Guru Brahmanda Saraswati’nin hazinesinden bulduğunu belirtir ve 1955 yılından itibaren onu bütün dünyayla paylaşmaya başlar. Bu teknik aracılığıyla konsantrasyona ya da kontemplasyona (anlam düzeyinde düşünceye dalma) gerek duyulmadan çok basit, doğal ve zahmetsiz bir şekilde zihnin kendi içinde durulması gerçekleşir (aşkınlaşma-transending). Bu meditasyon öğretildiği şekilde yapıldığı takdirde derin bir huzura ve aynı zamanda tam bir uyanıklığa sahip olunabilir.

Transandantal Meditasyon sırasında deneyimlenen “Bu sınırsız farkında olma durumu” transandantal bilinç halinin (kendine özgü bir fizyolojik karşılığına sahip olarak), zaman içinde sürdürülen düzenli uygulama sayesinde uyanıklık, rüya ve derin uyku durumlarında da devam ettiği kozmik bilinç olarak adlandırılan yeni bir bilinç durumunu ortaya çıkardığı belirtilir. Bu, günlük yaşamın içinde kendiliğinden korunan sakin-uyanıklık hali olarak tanımlanır.

Transandantal meditasyon günde iki kere 15–20 dakika rahat ve sessiz oturarak gözler kapalı şekilde yapılır. Özel bir yaşam tarzı değişikliği gerektirmediği ve bir inanç sistemi olmadığı için her inançtan ya da hayat görüşünden insanın kolayca yapabileceği mekanik işleyen bir meditasyondur. 1960’lardan itibaren, dünyada meditasyon üzerine yapılan en fazla bilimsel araştırmanın Transandantal Meditasyon üzerine yapılanlar olduğu söylenebilir.

Tekniğin öğrenilmesi için bütün dünyada verilen kurslara katılmak yeterli olmaktadır.

Bu çalışmalarıyla Transandantal Meditasyon tekniğinin kurucusu ve bilinç alanında dünyanın en önde gelen bilimadamı haline gelen Maharishi Mahesh Yogi, 5 şubat 2008’de 91 yaşında Transandantal Meditasyon hareketinin merkezinin de bulunduğu Hollanda’daki Vlodrop köyündeki evinde hayata veda etmiştir.

RAWLS

1921 - 2002

Ahlak ve siyaset felsefesi alanında çalışmalarıyla tanınan Amerikalı düşünür Rawls, “Bir Adalet Kuramı” adlı en önemli kitabında özgün bir toplumsal adalet kavramını savunmaktadır.

John Bordley Rawls (*okunuşu: Can Borldi Rovls*) 21 Şubat 1921 tarihinde Baltimore’da doğan Amerikalı bir filozoftur. Özellikle ahlak ve siyaset felsefesi üzerine yazdıkları dikkate değer kabul edilmektedir. Rawls hocalık yaptığı yıllar boyunca Princeton Üniversitesi, Cornell Üniversitesi, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü ve Harvard Üniversitesi’nde dersler vermiştir. *Bir Adalet Kuramı* (1971) başlığını taşıyan kitabı siyaset kuramı alanında 20. yüzyılda yazılmış en önemli kitaplardan biri olarak görülmektedir. Rawls 1950’lerde ceza üstüne yazdığı ilk yazılarından tutun da, etik ile doğruluğun temellerine yönelik yazılarına dek hemen bütün yazılarında toplumsal adalet ya da adaletin eşit dağılımı sorunlarıyla uğraşmıştır.

Bir Adalet Kuramı başlıklı çalışmasında daha önceki çalışmalarında vardığı ana sonuçları biraraya getirerek “doğruluk/haktanırlık olarak adalet” diye adlandırdığı özgün bir toplumsal adalet anlayışını kapsamlı bir biçimde savunmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken, egemen ahlâk felsefesi olarak nitelendirdiği yararcılığın karşısına toptan başka bir seçenek getirdiği görüşündedir. Söz konusu yapıtında ayrıca liberal adalet anlayışının temel ilkelerini sözleşmecilik çerçevesinde savunan bir kuram geliştirerek, bir bakıma siyaset kuramında toplumsal sözleşme geleneğini yeniden canlandırmaya giriştiği görülür.

Rawls’un terimcesine göre, bu ilkelerden birincisinin, yani bireysel özgürlüğün “fark ya da ayrım ilkesi” diye de bilinen ikincisi karşısında önceliği vardır. Bu nedenle, konuşma özgürlüğü ve ibadet özgürlüğü gibi birtakım temel özgürlükler toplumun daha az avantajlı olan kesim-

lerinin üyelerinin konumlarını geliştirmelerine engel olacak biçimde iş-letilemezler. Bu anlamda toplumsal kurumlar toplumun refah açısından en kötü durumda olan kesimlerinin durumlarının iyileştirmek için tasarlanmak zorundadır.

Rawls'un bu iki ana ilke üstüne bina edilmiş genel adalet anlayışı uyarınca savunulan çoğunluk kuralı şu tümceyle özlü bir biçimde dile getirilebilir: "Birincil düzeydeki bütün toplumsal iyiler (özgürlük, fırsat, gelir, refah, saygınlık) eşit dağıtılmalıdır; bu iyilerden herhangi birinin ya da bir bölümünün eşit dağıtılmayışına ancak daha kötü durumda olan kesimlerin yararının gözetildiği (*pozitif ayrımcılık*) durumlarda izin vardır."

Ne var ki Rawls'un bu sonucu temellendirirken sunduğu usamlama, kuramının en tartışmaya açık yönünü oluşturur. "Doğruluk/haktanırlık olarak adalet" düşüncesi öteki bütün adalet anlayışlarından daha yeğlenir bir şeydir. Çünkü "ilk konum" adlı varsayımsal bir başlangıç noktasından seçeceğimiz tek görüştür. Burada ilgilerimize, tercihlerimize, bağlamlarımıza ilişkin herhangi bir bilgimiz olmadığından, tam bir tarafsızlıkla seçmeye zorlanırsınız. İşte bu "cehalet perdesi"nin arkasından usu olan birer kişi olarak yarırcı, sezgici, benci seçenekleri reddedecek, "doğruluk/ haktanırlık olarak adalet" anlayışını usa yatkın tek seçenek olarak kabul edeceğizdir.

Bir Adalet Kuramı'nın yayımlanmasından sonra yirmi yılı aşkın bir süre boyunca Rawls yeni bir kitap yazmaya girişmemiş, bir yandan kuramını gözden geçirerek onu iyiden iyiye temellendirmeye yönelik yazılar kaleme alırken bir yandan da kuramına ilişkin eleştirileri yanıtlamaya çalışmıştır. Rawls bu sessizliğini 1993 yılında yayımladığı ve ilk kitabının bir devamı olarak alınabilecek *Siyasal Liberalizm* ile bozmuştur. Çoğulcu ve eşitlikçi bir liberalizm savunusu olan *Siyasal Liberalizm* kitabında Rawls, özgün kuramı olan "doğruluk/haktanırlık olarak adalet" usamlamasını liberalizmin çoğulculuğuna daha bir uygun hale getirme uğraşı içine girmiştir.

Rawls'ın bu kitabındaki temel amacı taşları yerine oturmuş bir demokraside, demokrasi kültürünün iyice yeşerdiği bir toplumda tüm yurttaşlarca kabul görececek haktanır bir adalet anlayışını kamusal düzeyde gerekçelendirip temellendirmektir. Ölümüne dek Harvard Üniversitesi'nde öğrenci yetiştiren John Bordley Rawls 24 Kasım 2002 tarihinde Massachusetts'te öldü.

ALTHUSSER

1918 - 1990

Filzofların aynı zamanda biraz deli oldukları bilinen bir espridir, ama bir sinir krizi sırasında karısını boğarak öldüren Althusser gerçekten sinir hastası olmasına rağmen, bir yandan da üretmeyi sürdürebilmiştir.

Louis Pierre Althusser (*okunuşu: Lui Piyer Altüser*) 16 Ekim 1918'de Fransız Cezayir'inde Birmendreis şehrinde, Fransa'dan Cezayir'e göç etmiş bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Babasının ölümünü takiben Althusser annesi ve kız kardeşiyle birlikte bütün çocukluğunu geçireceği Marsilya'ya göç etti. 1937'de Katolik gençlik hareketi *Jeunesse Etudiante Chrétienne*'e katıldı. Okulda parlak başarıları olan bir öğrenciydi ve Paris'te seçkin bir okul olan École Normale Supérieure (ENS)'e kabul edildi.

Ancak, II. Dünya Savaşı öncesinde askere yazıldı ve Fransa'nın düşmesini takiben, birçok Fransız askeri gibi bir Alman savaş esir kampında buldu. Burada Jacques Martin ile tanıştı ve komünizme yönelimi başladı. Esir olmaktan nispeten memnundu ve tüm savaş boyunca, birçok arkadaşının tekrar savaşmak için kaçmasının tersine, kampta kaldı.

Savaştan sonra, Althusser ENS'ye devam edebildi. Ne var ki, hem fiziksel olarak hem de zihinsel olarak sağlık durumu kötüydü. 1947'de elektrokonvülsif terapi (elektroşok tedavisi) gördü. Althusser hayatının geri kalan kısmında düzenli tekrarlayan ruh hastalığından çok sıkıntı çekti. Okulu, hastaneye yattığı zamanlar dışında, onun okuldaki kendi odasında yaşamasına izin vererek bu konuda çok anlayışlı davrandı.

1946 yılında Althusser kendisinden sekiz yaş büyük, Litvanyalı Yahudi bir devrimci olan ve 1980'de Althusser tarafından öldürölünceye kadar onunla yaşayan Helene Rytman ile tanıştı. Daha ön-

celeri bir sol-kanatçı ve Roma Katolik kilisesine bağlı bir dindar olan Althusser 1948’de partiye katıldı. Althusser, kendisinin ENS’de ders vermesini sağlayan felsefe alanında profesör yeterliliğini Hegel üzerine yazdığı tezinin kabul edilmesiyle aldı.

1956’da Nikita Khrushchev 20. Parti Kongresi ile “destalinizasyon” işlemine başladı. FKP’nin önder teorisyeni Roger Garaudy dahil birçok Marksist için bu, yabancılaşma teorisi gibi Marks’ın insancıl köklerine yeniden dönülmesiydi. Althusser ne var ki bu konuda, her ne kadar dikkatli davranırsa da Çin Komünist Partisi’nin yaptığı eleştirilere yakın duracak şekilde muhalefet etti. Bu dönemdeki duruşu ona FKP içinde kötü bir şöhret kazandırdı. Ve genel sekreter Waldeck Rochet’in eleştirilerine maruz kaldı. Bir düşünür olarak daha sonra kendisini “rastlantısal metaryalizme” götürecek olan başka bir yolda yürüyordu; ancak bu onun 1973’te John Lewis’e verdiği yanıtta olduğu gibi, Ortodoks Marksist düşünceye karşı mücadele etmesini engellemedi.

Mayıs 1968 olaylarına birçok öğrencisinin katılmasına rağmen, Althusser gelişmeleri başlangıçta sessiz kalarak seyretti. Daha sonra ise, öğrencileri solculuğun çocukluk hastalığının kurbanları olarak tanımlayan resmi FKP çizgisini takip edecektir. Bunun sonucu olarak Althusser birçok eski taraftarının eleştirisine uğrayacaktır. Bu eleştirilere verdiği yanıtta, daha önceki çalışmalarının hatalar içerdiğini itiraf ederek bazı ifadelerini düzeltmiş ve daha sonraki çalışmalarında belirgin bir değişim vurgusu gözlemlenmiştir.

Althusser geçirdiği bir bunalım anında, 16 Kasım 1980’de eşini boğarak öldürdü. Bu olay yoğun ruhsal dengesizliklerle dolu bir periyodun içinde meydana gelmişti. Bu ölümün kaza sonucu mu yoksa kasıt sonucu mu olduğu hâlâ tartışılmaktadır. Althusser olayıyla ilgili bir şey hatırlamadığını iddia etmiştir. Eşi öldüğü sırada eşiyle yalnız olduğu için bu konuda bir sonuca varmak zordur. Althusser’de “sorumluluk eksikliği rahatsızlığı” teşhis edildi ve dava edilmemiş bunun yerine Sainte-Anne Psikiyatri Hastanesi’ne yatırıldı. Althusser 1983 yılına kadar hastanede kaldı. Çıktıktan sonra, Kuzey Paris’e taşındı ve münzevi bir hayat sürdürdü; çok az insanla görüşerek, otobiyografisi hariç hiç çalışmayarak yaşadı ve 23 Ekim 1990’da 72 yaşında kalp krizinden öldü.

FOUCAULT

1926 - 1984

Michel Foucault daha çok toplumdaki daimi doğruları inceleyen bir düşünürdü. Nietzsche ve Heidegger'in düşüncelerinden oldukça etkilenen Foucault çalışmalarında çoğunlukla Karl Marx ve Sigmund Freud'un fikirleriyle mücadele etti.

Fransız filozof Michel Foucault (*okunuşu: Mişel Fuko*) 15 Ekim 1926'da Poitiers'de doğdu. Saint-Stanislas Okulunu bitirdikten sonra, saygın bir okul olan Paris'teki IV. Henry Lisesi'ne girdi. 1946'da, daha önce sınavlarında başarısız olduğu École Normale Supérieure'e kabul edilen dördüncü öğrenciydi. Okul yıllarında eşcinselliğini keşfetti. Maurice Merleau-Ponty ile felsefe çalıştı. 1948'de felsefe diplomasını, 1950'de psikoloji diplomasını aldı ve 1952'de psikopatoloji diplomasıyla ödüllendirildi. 1950-1953 yılları arasında Fransa Komünist Partisi'nde yer almıştır. Partiye girişi Louis Althusser aracılığıyla oldu. Ancak Stalin'in Sovyetler Birliği'nde izlediği politikalar onu partiden soğuttu ve bir süre sonra partiden ayrıldı.

1954'ten itibaren dört yıl İsveç'te Uppsala Üniversitesi'nde doktora tezini yazdı. Zamanın Uppsala Üniversitesi'nin pozitivist damarı Foucault'un tezini bilimsel bulmayıp, kabul etmedi. Birer yıl da Varşova ve Hamburg Üniversitelerinde Fransızca öğretti. 1960'da Fransaya Clermont-Ferrand Üniversitesine felsefe bölüm başkanı olarak döndü. *Delilik ve Medeniyet* kitabındaki teziyle doktorasını aldı. Aynı yıl Foucault kendinden on yaş küçük olan felsefe öğrencisi Daniel Defert'la tanıştı. Defert'in politik aktivizmi çalışmalarında ona yol gösterdi.

Foucault'nun ikinci önemli eseri *Kelimeler ve Şeyler* 1966'da yayımlanan karşılaştırmalı bir ekonomi, doğa ve dil bilimleri çalışmasıydı. Çok satan bu kitap Foucault'nun adının tanınmasında büyük rol oynadı. 1966-1968 arasında Defert'la birlikte Tunus'a gitti ve birlikte tekrar Pa-

ris'e döndüler. Foucault, Vincennes'deki Paris-VIII Üniversitesi'nde felsefe bölüm başkanı oldu, Defert de sosyoloji bölümünde ders vermeye başladı. 1968 öğrenci hareketinden oldukça etkilendiler. Aynı yıl Foucault başka aydınlarla beraber Hapishane Bilgilendirme Grubu'nu kurdu.

1969'da *Bilginin Arkeolojisi*'ni yayımladı. 1970'de en önemli araştırma enstitülerinden biri olan Fransa Koleji'ne Düşünce Sistemleri Tarihi profesörü olarak seçildi. 1975'te belki de en etkili kitabı olan *Hapishanenin Doğuşu*'nu yayımladı. Ömrünün kalan yıllarında kendini *Cinselliğin Tarihi* çalışmasına adanmıştı. 1976'da ilk cildini yayımladı, çalışmasını tam bitirememiş olsa da ikinci ve üçüncü ciltler 1984'teki ölümünden hemen sonra yayımlandı.

Michel Foucault daha çok toplumdaki daimi doğruları inceleyen bir düşünürdü. Nietzsche ve Heidegger'in düşüncelerinden oldukça etkilenen Foucault çalışmalarında çoğunlukla Karl Marx ve Sigmund Freud'un fikirleriyle mücadele etti. Hapishaneler, polis, sigorta, delilik, eşcinsellik ve sosyal haklar konularında çalıştı. Bütün çalışmalarını modernitenin bireyler üstündeki etkisi ve getirdiği yeni iktidar ilişkileri üstüne kurdu. Öte yandan Gerard Raul'a verdiği röportajda post-modernist yahut post-yapısalcı olarak tasnif edilmeyi reddettiğini söylemiştir.

Foucault'un felsefi yönünün anlaşılması bir sosyal bilimler öğrencisi için aşılması ayrıcalık getirecek bir eştir. Foucault toplumdaki daimi doğruların oluşum sürecini modernist bir bakış açısı olarak görür ve kökten reddeder. Post-modernite kendini genel geçer doğruların aksine hareket eden bireylerde ve düşüncülerde bulur. Bu nedenledir ki Foucault deliler üzerinde araştırmalar yapmıştır. Deliler ona göre toplumun daimi doğrularına uygun hareket edemeyen bireylerdir. Toplumun genelini bir oda içerisinde gören Foucault bütün düşüncelerin, hareketlerin bu daimi doğrular çerçevesinde yahut kısılcı altında ortaya çıktığını iddia eder. Gay, lezbiyen, transeksüel, biseksüel yönelimler daimi doğrulardan ayrı doğrular çerçevesinde oluştukları için postmodernitenin varoluşunu ve moderniteden çıkıldığını gösterir. Foucault kendi çalışmalarının bile daimi doğrulardan olmaması gerektiğine inanır ve çalışmalarının kullanıldıktan sonra atılmasını öğütler.

Michel Foucault, 25 Haziran 1984'te Paris'te AIDS hastalığı nedeniyle vefat etmiştir.

20. yüzyılın en önemli Fransız düşünürlerinden biri olan Baudrillard modern kültür kavramları üzerine söyledikleriyle her zaman tartışmalar yaratmayı bilmiş bir filozoftur.

Jean Baudrillard (*okunuşu: Jan Bodriyar*) 27 Temmuz 1929 tarihinde Fransa'nın Reims kentinde doğdu. Fransa'nın 20. yüzyılda yetiştirdiği en önemli kültür kuramcılarından biri ve postmodernizm ve post-yapıcalılık konusunda yapıtlarına en fazla göndermeler yapılan düşünürdür.

Baudrillard Sorbonne Üniversitesi'nde Alman dili ve edebiyatı okudu. Eğitimine 1968 Mayıs'ındaki ayaklanmaların odağı olan Nanterre Üniversitesi'nde, sosyolojiyle devam etti. Doktora tezini *Sitüasyonist Enternasyonal*'in başta gelen teorisyenlerinden Henri Lefebvre'in danışmanlığında yaptı. Sitüasyonistler ve önderleri Guy Debord'la yakınlaşarak, onun "gösteri toplumu" üzerine tezlerinden etkilendi ve onlarla birlikte 1968'e katıldı. İlerde "her zaman koruduğu radikalliğini" sitüasyonizme borçlu olduğunu söyleyecektir.

Baudrillard eserlerinde gelişmiş kapitalist ülkelerdeki tüketim olgusunu, kitle iletişiminin ve teknolojik ilerlemenin yol açtığı toplumsal değişimleri analiz etti. Medyanın, reklamların ve ileri teknolojinin yarattığı anlam ve gösterge fazlalığının, kopyalardan ibaret bir "simülasyon" evrenine, gerçekliğin yok olduğu bir "hipergerçeklik" dünyasına yol açtığını savundu. *Nesneler Sistemi* (1968) ve *Tüketim Toplumu* (1970) adlı eserlerinde, Marx'ın "meta fetişizmi" kavramı ile Marcel Mauss'un "armanın" kuramından yararlanarak, tüketimin ekonomik işlevinin ötesinde sembolik bir işlev kazandığını; tüketicilerin, somut ihtiyaçlarını karşılamaktan çok "grup kimliği" edindiklerini öne sürdü. *Le Monde* ve *Libération* gibi gazetelerde güncel meseleler üzerine yayınlanan yazı-

larıyla daima tartışma yarattı: Körfez Savaşı'nın gerçek bir savaş değil, bir televizyon olayı olduğunu iddia ettiğinde, Fransız medyasının *star filozofu* oldu. 11 Eylül saldırılarını, uygarlıklar veya dinler çatışması olarak değil, kapitalist küreselleşmeye gösterilen “sembolik” bir tepki olarak tanımladığı için terörizmi olumladığı gerekçesiyle bazı eleştirmenlerin hedefi haline geldi. ABD’de simülasyon kuramını sanatlarının ilkesi haline getiren simülasyonistlere, yazdıklarını anlamayıp saptırmaları nedeniyle tepki gösterdi. Ve nihayet, sanatın bir “komplo”, bütün sanat dünyasının da, müzeleri, galerileri, küratörleri, sanatçıları ve sanat izleyicileriyle birlikte komplonun suç ortağı olduğunu ilan etti.

Baudrillard’ın toplum ve kültür eleştirilerinin çıkış noktasını kendisine yönelik yetkin bir eleştirel duruşun geliştirilemediğini dile getirdiği popüler kültürün değişik yönlerinin kuramsallaştırılması amaçlı bir arayış oluşturmaktadır. Bu bağlamda Baudrillard, temelde kitle iletişim araçları ile tüketim toplumunun yol açtığı sorunlara bildik yaklaşım yollarının bütünüyle dışında bir gözle eğilen bir araştırma mantığı geliştirmiştir.

Baudrillard’ın olgunluk dönemi olarak gösterilen 80’li ile 90’lı yıllar arasında yazdığı kitaplarda, hem bir bütün olarak medyayı hem de medyada yer alan tek tek reklamlara ilişkin olarak sunulan çözümlemelerini geniş bir post-modern kültür bağlamına yerleştirdiği gözlenmektedir. Nitekim 1981 yılında yazdığı *Simulaklar ve Simülasyonlar* ile 1991 yılında yazımını tamamladığı *Son Yanılsaması* başlıklı kitaplarında, yeni tüketim kültürünün zorunlu bir sonucu olarak gerçekliğin çok köklü bir biçimde değişime uğradığı, “gerçeklik” diye bildiğimiz o eski şeyin yerinde bugün yeller estiği yönünde çok önemli bir sav ortaya atmaktadır. Bu savını temellendirmek için günümüzde insanların giderek artan oranlarda vakitlerinin çok büyük bir bölümünü elektronik iletişim ortamlarında geçirdiklerine (*karşısında kanal kanal gezinerek, bilgisayar ekranı karşısında saatlerce oturarak, yüz yüze konuşmalarda geçirdikleri zamandan çok daha fazlasını telefon, elektronik posta, “chat” yapmaya ayırarak*) dikkat çeken Baudrillard, elektronik ve makinelerin aracılık ettiği; simgesel değişim ya da alışveriş nedeniyle “sahici” yüz yüze ilişki dünyasının gitgide ortadan kalkarak, bunun yerine “yüzler arası” sanal bir dünyanın geçtiğini bildirmektedir.

DERRİDA

1930 - 2004

Modern çağın en tanınan ve en çok okunan düşünürlerinden olan Derrida sadece bir yazı adamı olarak değil, aynı zamanda eylem adamı olarak da bilinmektedir.

Jacques Derrida (*okunuşu: Jak Derrida*) 15 Temmuz 1930 tarihinde, El-Biar'da (Cezayir) doğdu, 8 Ekim 2004'te Paris'te öldü. Fransız bir düşünür, edebiyat eleştirmeni ve 'yapıbozumculuk' olarak bilinen eleştirel düşünce yönteminin kurucusudur. Paris'te *Ecole Normale Supérieur*'de ve *Sorbonne Üniversitesi*'nde okudu. 1970'lerden itibaren Paris ve ABD'deki Johns Hopkins, Yale, Harvard, Kalifornia üniversitelerinde akademik kariyerini sürdürdü. Geliştirdiği yöntem ve kavramlar edebiyat eleştirisinden sosyolojiye, kimlik sorunundan felsefeye bütün düşünsel alanlarda etkisini gösterdi ve sarsıcı sonuçlara yol açtı. Michel Foucault, Gilles Deleuze ve Félix Guattari gibi ünlü "post-yapısalcı felsefe"nin ya da başka bir deyişle yapısalcılık-sonrası-teorinin kurucu öncülerinden biridir.

Derrida'nın etkinliği yalnızca felsefeyle sınırlı olmamıştı. Özellikle, 1960'lardan sonra yoğunlaşan siyasal konjonktür içinde ırkçılık karşıtı hareketlerde yer aldığı, Fransa'daki Cezayirli mültecilerin haklarını desteklediği ve ayrıca Soğuk Savaş dönemi Çekoslovakya'sının muhalif hareketlerini desteklediği ve bu nedenden 1982 yılında o ülkede tutuklanmış olduğu bilinmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren özellikle düşünce tarihine yönelttiği köktenci eleştiriler ve yazmanın (yazı'nın) doğasıyla ilgili teorik önermeleri önemsendi. J.J. Rousseau, Friedrich Nietzsche, Andre Gide, Paul Valery, Albert Camus gibi yazarları erken dönemde okuyan Derrida, Bergson ve Sartre etkisiyle felsefe çalışmalarına yönelmiştir.

“Yapıbozumculuk” denilen Derridacı yöntem, yani metnin derin yapılarını ayrıştırmayı hedefleyen yöntemsel yaklaşım edebiyat kuramı, dilbilim, felsefe, hukuk, sosyoloji, kültür kuramı, mimarlık gibi disiplinler başta olmak üzere birçok alanda yeni açılımlar getirdi. Onun çalışmaları köktenci bir şekilde, Platon’dan günümüze çeşitli ve karşıt eğilimlerle gelmiş olan metafizik felsefenin sorgulanması ve böyle bir sorgulama ışığında örneğin Marks, Freud ya da Nietzsche gibi düşünürlerin yeniden değerlendirilmesi olanağını sağladı.

Derrida “dil”i *yeniden* sorunsallaştırır. Dolayısıyla yapısalcılığı, özellikle Saussure’ü ve Levi-Strauss’u da kendi sınırlılığı çerçevesinde sorunsallaştırır. Ona göre, dil yapısalcıların sandığı ve gösterdiklerinden çok daha fazla *oynak* ve *belirsiz* bir şeydir. Anlam karşıtlık içinde başka bir anlama gönderme yapmaksızın doğamaz ve anlamın sınırları “dil”in tarihselliği içerisinde sürekli yer değiştirir; çünkü göstergeler her zaman başka *anlam bağlamlarından* geçerler, başka anlamlara gelirler, asla *kapatılamazlar*. Bağlamdan bağlama değişen *göstergeler zincirinde* anlam, dolayısıyla durmadan değişen bir nitelik arz eder.

Derrida’nın ünlü yapıtı *Gramatoloji Üzerine* 1967’de yayınlandı. O dönem yayımlanan, *yazı* üzerine diğer iki ayrı çalışmasıyla birlikte bunlar, Derrida’nın çizgisinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu metinler fenomenoloji (ve Edmund Husserl’ü), dilbilimi (ve Ferdinand de Saussure’ü), psikanalizi (ve Jacques Lacan’ı), yapısalcılığı (ve Lévi-Strauss’u) eleştiriye aldığı temel ve öncü çalışmalarıdır. Yapısalcılığı ve fenomenolojiyi, bir yapısalcının ve fenomenologun yapamayacağı şekilde kendi içinde *mantıksal sonuçlarına* götürerek dilin ve ‘yapı’nın merkeziliğini sorunsallaştırdı. Buna bağlı olarak “yapıların tarafsızlığı” önermesini bu düzlemde geçersiz kıldı. Yapısalcılık iç-öğelerinin ayrımı olarak yapıyı tanımlamakla geleneksel felsefedeki “merkez” anlayışını *yerinden* etmişti. Derrida, bu noktada yapıların merkeziliğine yönelik eleştirisiyle devreye girer ve *yapıbozumculuğu* (deconstruction) oluşturarak yapısalcılığı *yerinden* eder.

Derrida’nın yapısalcı ilk anlayışına itirazı, kendisinin asıl temel sorgulama konusu olan mevcudiyet metafiziği (bulunuş metafiziği) dediği geleneksel düşünce yapısına karşı itirazının temelini oluşturur.

Mevcudiyet metafiziği, Platon'dan Husserl'e ve yapısalcılığa kadar uzanmaktadır ve sonuçta hepsi *bağımsız* bir *mevcudiyet ya da varlık alanının* olduğu varsayımından hareket ederler. Oysa Derrida, göstergelerin (ya da işaretlerin) işaret ettiği ve bu göstergelerden tamamen bağımsız bir *alanın* olanaksızlığını ileri sürer ve “gösteren”den bağımsız bir “gösterilen”in mümkün olmadığını ortaya koyar.

KAYNAKÇA:

ANA BRITANNICA, Axis 2000

Bolay, Süleyman Hayri; *FELSEFİ DOKTRİNLER VE TERİMLER SÖZLÜĞÜ*, Akçağ Yayınları, 1999

Cevizci, Ahmet (editör); *FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ* (6 cilt – *şimdilik*), Ebabil Yayıncılık, 2009

Cevizci, Ahmet; *FELSEFE SÖZLÜĞÜ*, Paradigma Yayınları, 2005

Collinson, Diane – Wilkinson, Robert; *OTUZ BEŞ DOĞU FİLOZOFU*, Ayraç Yayınları, 2000

De Boer, T. J. ; *İSLAMDA FELSEFE TARİHİ* (çeviren: Yaşar Kutluay), Balkanoğlu Matbaacılık, 1960

Delcampagne, Christian; *20. YÜZYIL FELSEFE TARİHİ* (çeviren: Devrim Çetinkasap), Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010

DEVRİMLER VE KARŞI DEVRİMLER TARİHİ ANSİKLOPEDİSİ, Gelişim Yayınları, 1975

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA – 11th Edition, Cambridge University Press

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA CD-ROM 99 MULTIMEDIA EDITION

ENCYCLOPAEDIA OF WORLD BIOGRAPHY ONLINE

Gilson, Etienne, *ORTAÇAĞ FELSEFESİNİN RUHU* (çeviren: Şamil Öçal); Açılım Kitap, 2005

Gökberk, Macit; *FELSEFE TARİHİ*, Remzi Kitabevi, 1999

Güçlü, Abdülbaki – Yolsal, Ümit Hüsrev – Uzun, Erkan – Uzun, Serkan; *FELSEFE SÖZLÜĞÜ*, Bilim ve Sanat Yayınları, 2002

Hançerlioğlu, Orhan; *FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ* (9 cilt), Remzi Kitabevi

Hançerlioğlu, Orhan; *FELSEFE SÖZLÜĞÜ*, Remzi Kitabevi, 1999

Hilav, Selahattin; *100 SORUDA FELSEFE*, Gerçek Yayınevi, 1985

Kaufman, Walter; *DOSTOYEVSKİ'DEN SARTRE'A VAROLUŞÇULUK*, Yapı Kredi Yayınları, 2011-12-24

Magil, Frank; *EGZİSTANSİYALİST FELSEFENİN BEŞ KLASİĞİ* (çeviren: Vahap Mutal), Dergah Yayınları, 1992

Monk, Iain Hampsher; *MODERN SİYASAL DÜŞÜNCE TARİHİ: HOBBS'TAN MARX'A BÜYÜK SİYASAL DÜŞÜNÜRLER* (çeviren: Deniz Hakyemez), Say Yayınları, 2004

Moseley, Alaxander; *A'DAN Z'YE FELSEFE*, NTV Yayınları, 2010

- Noyan, Bedri; *ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK NEDİR?*, Ankara, 1987
- Russell, Bertrand; *BATI FELSEFESİ TARİHİ* (çeviren: Muammer Sencer), Say Yayınları, 2000
- Sena, Cemil; *FİLOZOFLAR ANSİKLOPEDİSİ* (4. Cilt), Remzi Kitabevi, 1974
- Skirbekk, Gunnar – Gilje, Nils; *ANTİK YUNAN'DAN MODERN DÖNEME FELSEFE TARİHİ* (çevirenler: Şule Mutlu – Emrah Akbaş), Üniversite Kitabevi, 2004
- Störig, H. J.; *İLKÇAĞ FELSEFESİ* (Hint-Çin-Yunan) (çeviren: Ömer Celal Güngören); Yol Yayınları, 2000
- Sunar, Cavid; *İSLAM FELSEFESİ DERSLERİ*, Ankara, 1967
- Timuçin, Afşar; *DÜŞÜNCE TARİHİ*, Bulut Yayınları, 2008
- Von Aster, Ernst; *İLKÇAĞ VE ORTAÇAĞ FELSEFE TARİHİ* (çeviren: Vural Okur), İm Yayın Tasarım, 2005
- Widgery, Alban; *TARİH BOYUNCA BÜYÜK ÖĞRETİLER*, Milliyet Yayınları, 1971
- Yıldırım, Cemal; *ÇAĞDAŞ FELSEFE SÖZLÜĞÜ* (terimler-öğretimler-filozoflar), Bilgi Yayınevi, 2000
- Yılmaz, Faruk; *İLKÇAĞ DÜŞÜNCE TARİHİ*, Birleşik Yayınları, 1990
- Zehra, Muhammed Ebu, *İSLAM'DA İTİKADÎ, SİYASÎ VE FİKHÎ MEZHEPLER TARİHİ* (çeviren: Sıbğatullah Kaya) Şûrâ Yayınları

İNTERNET KAYNAKLARI:

<http://en.wikipedia.org>

<http://sorenkierkegaard.org/>

<http://tr.wikipedia.org>

http://www.historicalsense.com/Archive/buda1_1.htm

plato.stanford.edu (Stanford felsefe sözlüğü)

www.anarsi.org

www.astroset.com

www.bilgeler.net/konular

www.efsunice.com

www.felsefe.gen.tr

www.felsefeekibi.com

www.filozof.net

www.ibnularabi.com

www.iep.utm.edu

www.iep.utm.edu (internet encyclopedia of philosophy)

www.kimkimdir.gen.tr

www.sartre.org

www.thefamouspeople.com/philosophers.php

www.thoreausociety.org

www.turkforum.net/13835-buyuk-dusunurler.html